

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ PROGRAMI

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN TOPLUMSAL YAPISI
VE EĞİTSEL SORUNLARI
(ANKARA İLİ ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

MAHMUT ÇİTİL

Ankara, Şubat, 2016

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİMİN KÜLTÜREL TEMELLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ PROGRAMI

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN TOPLUMSAL YAPISI
VE EĞİTSEL SORUNLARI
(ANKARA İLİ ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

MAHMUT ÇİTİL

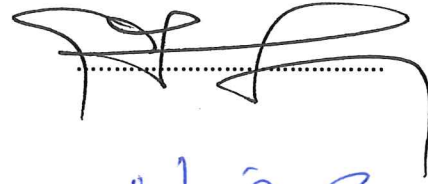
DANIŞMAN: PROF. DR. İSMAİL DOĞAN

Ankara, Şubat, 2016

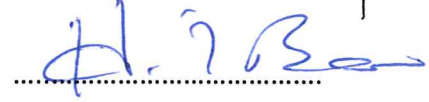
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼'ne,

Mahmut itil'in hazırladığı "Engelli ocuğu Olan Ailelerin Toplumsal Yapısı ve Eğitsel Sorunları" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından Eğitimin K¼lt¼rel Temelleri Anabilim Dalı, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

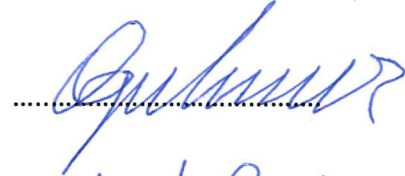
Başkan ..Prof. Dr. İsmail Doğan

İmza

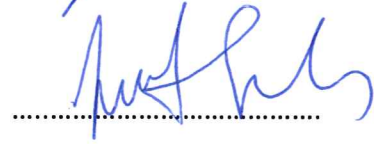
¼ye ..Prof. Dr. Hilbrahim Bakan

¼ye ..Prof. Dr. Selahiddin ¼đ¼lm¼ř

¼ye ..Doc. Dr. Levent Ergelen

¼ye ..Doc. Dr. Metin Pişkin

ONAY

Bu tez Ankara ¼niversitesi Lisans¼st¼ Eğitim-¼đretim ve Sınav Y¼netmeliđi'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri ¼yeleri tarafından/.../20.. tarihinde uygun g¼r¼lm¼ř ve Enstit¼ Y¼netim Kurulunca/.../20.. tarihinde kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail G¼VEN

Eğitim Bilimleri Enstit¼s¼ M¼d¼r¼

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Mahmut ÇİTİL

ÖZET

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN TOPLUMSAL YAPISI VE EĞİTSEL SORUNLARI (ANKARA İLİ ÖRNEĞİ)

Çitil, Mahmut

Doktora, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail Doğan

Şubat 2016, xvi + 334 sayfa

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de engelli çocuğa sahip ailelerin yapısını, toplumsal ve eğitsel sorunlarını belirlemektir. Karma modelde olan bu çalışmada veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi (EÇEPA), Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu, Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği ve Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Bu kapsamda Ankara ilindeki merkez ilçelerden 342 ebeveynle çalışılmıştır. Toplanan veriler SPSS-21 paket programına işlenmiş ve bu program yardımı ile analiz edilmiştir. Buna göre, ölçme aracının içerisinde yer alan ölçeklerin yapı geçerliğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi ile, ölçeklerde yer alan maddelerin iç geçerliklerine madde-toplam korelasyon analizi ile bakılmış, ölçeklerin iç tutarlık güvenirlik katsayıları Cronbach Alpha Güvenirlik katsayısı ile test edilmiştir. Ölçeklerden elde edilen algı ve yeterlikler arasında anlamlı farklılık olup olmama durumlarına 2 kategorili değişkenler için bağımsız örneklem (Independent-Sample) t-testi ile 2 den fazla kategorili değişkenler için tek yönlü varyans (One-Way Anova) analizi ile bakılmıştır. Demografik özelliklere göre bazı anket maddelerindeki dağılım düzeyleri arasındaki farklılığa ki-kare analizleri ile bakılmıştır. Görüşme formları ise betimsel analizle ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre engelli bir çocuğa sahip olmak ailelerin yapısını, işleyişini, toplumsal ilişkilerini ve eğitsel süreçlerini etkilemektedir. Ancak engelli çocuğa sahip ailelerin bu özellikleri toplumun kendilerine yönelik davranışlarını algılama dışında benzer sosyo-ekonomik ve kültürel tabakadaki ailelerden çok da farklı bir görünüm taşımamaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar tartışma ve sonuç kısmında geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Aile, Engel, Aile Sosyolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Aile Yapısı

SUMMARY

THE STRUCTURE OF THE FAMILIES WITH DISABLED CHILDREN AND EDUCATIONAL AND SOCIAL PROBLEMS (ANKARA SAMPLE)

Çitil, Mahmut

PhD Thesis, Department of Cultural Foundations of Education

Supervisor: Prof. Dr. İsmail DOĞAN

February 2016, xvi + 334 page

The aim of this study is to determine the social and educational problems of the families with disabled children. In this term, it is aimed to detect the general features, social lives, issues related to their children's education and the social relations of the families with disabled children. In this study, which has a mixed model, a questionnaire developed by the researcher and called as "The profile of the Families with Disabled Children Questionnaire" , "The Problems and the Expectations of the Families with Disabled Children Form" , "The Scale of Social Attitude towards the Disabled Children" and "The Scale of Disabled Children Education Capability" are used. 342 parents from Ankara city took part in this study. The data are processed to SPSS-21 and analysed with the help of this program. According to the data gained, commentary factor analysis related to structural validity of the scales is maintained. Internal validity of the factors in the scale is gained via Cronbach Alpha Fidelity Co-efficient. The Depending on the parents themselves, the spouses, the disabled children and the demographic structure of the family the perception and sufficiency of are compared. The variation between the allocation level of the some of the questionnaire factors are tested via χ^2 tests analysis. The meeting forms are analysed via commentary analysis and content analysis. According to the survey; having a disabled child affects the family structure, functioning, social relations and educational process. However, the characteristics of families with disabled children has not hold a very different view of the families in similar socio-economic and cultural layers except for the behavior of their perception of society. The data gained from the study discussed in the discussion and conclusion chapters.

Key Words: Family, Disability, Sociology of the Family, Sociology of Education, Family Structure,

ÖNSÖZ

Bundan dört yıl önce ulusal bir kongrede engelli çocuğu olan ailelerin yasal hakları konusunda yaptığım bir bilgilendirici eğitim seminerinin sonuçlarını bildiri olarak sunmuştum. Oturum başkanı çalışmam için şahsıma teşekkür etmiş ancak boşuna çaba gösterdiğimi söylemişti. Çünkü bu aileler için hazırlanmış web siteleri olduğunu, isteyen ailenin buradan bakabileceğini belirtmişti. Bunun üzerine salonda bulunan tanınmış bir akademisyen söz almış ve ailelerin bunu yapamayacağını belirtmişti. Salonda tartışma sürerken, ben de doktora tez konumu belirlemiş bulunuyordum. Sonuçta bilimsel bir ortamda, bilimsel bir tartışma ve kişisel bir merak birleşmiş ve bu çalışma ortaya çıkmış oldu. Bu kapsamda özel eğitim ve engelliler konusunda lisans öğrenimimden doktora kadar geçen süre içerisinde bana katkı sunan tüm hocalarıma teşekkür ediyorum. Bir özel eğitimci olarak başladığım meslek hayatım boyunca eğitim, aile ve engellilik konularının sosyolojik arka planı hep ilgimi çekmiştir. Ancak aldığım formasyon bu konuları, bu boyutuyla kavramama yeterli değildi. Bu nedenle Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri (ESTT) alanında yüksek lisans programına başvurmuş ve kabul edilince çok sevinmiştim. Yüksek lisans döneminde birçok farklı ders ile bu merak ve ilgilerimi nispeten gidermiş, ancak eğitim tarihi ağırlıklı bu program kafamdaki soruları ve toplumu algılama arayışımı tam olarak karşılayamamıştı. Özel eğitim alanının tarihi gelişimini ele aldığım yüksek lisans tez çalışmamı bitirdikten sonra ESTT alanında tek doktora programının olduğu Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde doktora yapmak en büyük arzumdum. Ancak bu istek kıymetli hocam Prof. Dr. İsmail Doğan sayesinde gerçek oldu. Doktora sürecinde Hocam'ın tarih, eğitim ve sosyoloji alanındaki eşsiz birikimlerinden fazlasıyla yararlandım. Dersler, akademik çalışmalar ve alan okumalarının ardından hayata farklı bir pencereden bakabilmeyi ve toplumsal olayları daha iyi kavramayı öğrendiğimi söyleyebilirim. Engelliler ve özel eğitim alanındaki bilgi ve deneyimlerimi, eğitim sosyolojisi disiplini ile birleştirmek kendi mesleki ilerlememde de bana çok katkısı olan bir zemin oluşturdu. Bu kapsamda tüm doktora süreci boyunca benden ilmini ve desteğini esirgemeyen, engelliler ve eğitim sosyolojisi disiplinlerinde çalışma yapmamı sağlayan Sayın hocam, Prof. Dr. İsmail Doğan'a gelişimime sağladığı değerli katkıları için sonsuz teşekkür ediyorum.

Tez yazım sürecinde öneri ve fikirleriyle bana yol gösteren izleme kurulu üyeleri olan Sayın Prof. Dr. Halil İbrahim Bahar ve Sayın Doç. Dr. Kemal İnal'a, jüri üyelerim Sayın Prof. Dr. Selahiddin Ögülmüş ve Sayın Doç. Dr. Metin Pişkin'e, veri toplama araçlarının hazırlanması ve uygulanması sürecinde uzman görüşü ve desteği sunan kıymetli kardeşim Yrd. Doç. Dr. Hasan Eşici'ye, kıymetli ağabeyim Doç. Dr. Mustafa Yıldız'a ve kıymetli dostum Arş. Gör. Sami Pektaş'a teşekkür ediyorum.

Tezimin her aşamasında eşsiz fikir ve önerileriyle bana destek olan, Gazi Üniversitesi'nde uzun yıllar özel eğitim bölüm başkanlığı yapan ve tam inancımı yitirmişken beni akademik meslek hayatına başlatan değerli hocam Prof. Dr. Ayşegül Ataman'a çok teşekkür ediyorum. Hem hocam olan, hem de öz ağabeyim kadar sevdiğim, hayatımda olmasından çok büyük mutluluk duyduğum Prof. Dr. Yaşar Özbay'a şahsıma ve tezime katkılarından dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Tezin uygulanması sürecinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine ulaşmamı sağlayan ve kendi merkezlerindeki uygulamalar için desteklerini esirgemeyen Örs Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezi kurucusu dostum, Sayın İsmail Örs'e ve aziz kardeşim eğitim koordinatörü Hüseyin Yusuf Kantarcılar'a da ne kadar teşekkür etsem az. Tez yazım süresince gerektiğinde her konuda bana yardımcı olan eski öğrencim ve meslektaşım Sayın Arş. Gör. Merve Özdemir'e de özel bir teşekkür sunuyorum. Tüm süreç boyunca birçok defa havlu atmama rağmen, beni motive eden, bunalımlardan çıkararak, duruşu, yaklaşımı ve esprileriyle her defasında bana yaşama arzusu katan canım kardeşim Arş. Gör. Adem Ceran'a ise teşekkür etmenin yetmeyeceğini biliyorum.

Engelli çocuğu olan aileler ile ilgili tez çalışması yaparken, engelli bir çocuğa sahip olma ihtimalinin ortaya çıkması ve bunun üzerine yaşadığımız acılı günleri hiç aklımdan çıkaramıyorum. Tüm acılara, gözyaşlarına ve vicdan azabına rağmen ailemizin ayakta kalmış olması nedeniyle öncelikle Tanrı'ya şükrediyor, sonra da her şeye rağmen beni destekleyen, yanımda ve gönlümde olan eşim Tuba'ya ve çocukluğundan çaldığım yıllara sesini çıkarmayan oğlum Göktürk'e çok teşekkür ediyorum. İyi ki varsınız...

Doğamamış kızım Gölşad'a

ve

bunun acısını en derin şekilde yaşayan eşime...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ONAY.....	ii
TEZ BİLDİRİMİ.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
BÖLÜM - I GİRİŞ.....	1
1.1. Aile Kavramı.....	1
1.1.1 Aile Konusunda Sosyolojik Yaklaşımlar.....	3
1.1.2 Aile ve Evlilik Türleri.....	3
1.1.3 Ailenin İşlevleri.....	11
1.1.4 Türk Ailesi.....	13
1.2. Engel Kavramı.....	15
1.2. 1. Engel ve Toplum.....	18
1.2.2. Engelliğin Geçmişi ve Engelliliği Açıklayan Modeller.....	20
1.2.3. Engel Türleri.....	24
1.2.3.1. Zihin Engelliler.....	25
1.3. Türkiye’de Engelliler ve Eğitim.....	29
1.3.1.Özel Eğitim ve Zihin Engellilerin Eğitimleri.....	31
1.4. Engelli Çocuk ve Aile.....	38
1.4.1.Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Özellikleri.....	39
Problem.....	45
Amaç.....	46
Önem.....	47
Sınırlılıklar.....	50
Tanımlar.....	50
Sayıtlar.....	50
BÖLÜM-II İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	51
2.1. Aile Araştırmaları.....	51
2.2. Engellilikle İlgili Araştırmalar.....	54
2.3 Engelli Çocuğa Sahip Ailelerle İlgili Araştırmalar.....	57
BÖLÜM-III YÖNTEM.....	65
3.1. Araştırmanın Modeli.....	65
3.2 Çalışma Grubu.....	66
3.3. Veri Toplama Araçları.....	71
3.3.1. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi (EÇAPA).....	71
3.3.2. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu.....	73
3.3.3. Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği.....	74
3.3.4 Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği.....	80
3.4. Verilerin Toplanması.....	84
3.5. Verilerin Analizi.....	85

	Sayfa
BÖLÜM-IV BULGULAR VE YORUMLAR.....	86
4.1. Katılımcı Ailelerin Engelli Çocuğunun Özellikleri.....	86
4.2. Ailelerin Sosyo-Demografik Özellikleri.....	90
4.3. Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	95
4.4. Aile Yapısına ve İşleyişine İlişkin Özellikler.....	99
4.4.1. Ev Faaliyetlerini Yapma Durumları.....	100
4.4.2. Eşlerin Sorun Yaşadığı Konular.....	101
4.5. Ailelerin Sosyo-Kültürel Özellikleri.....	106
4.5.1. Anne ve Babaların Alışkanlıkları.....	106
4.5.2. Anne-Babaların Engelli Çocukları İle Birlikte Yaptıkları Faaliyetler.....	114
4.5.3. Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşantılarındaki Etkisi.....	116
4.6. Ailelerin Toplumsal İlişkileri.....	128
4.6.1. Aldıkları Destekler ve Bunların Yeterli Olup Olmadığına İlişki Görüşleri.....	128
4.6.2. Devletin Engellilere Yönelik Sunduğu Hizmetlerden Memnu Olma Durumları.....	132
4.6.3. Ebeveynlerin Devletten En Çok Bekledikleri Hizmet ve Destekler.....	135
4.7. Ailelerin Toplumsal İlişkilerde Karşılaştıkları Sorun ve Durumlara İlişkin Algıları.....	137
4.8. Engelli Çocuğun Eğitimi Hakkında Ebeveyn Sorunlarına İlişkin Bulgular.....	169
4.9. Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğine İlişkin Bulgular.....	177
4.10. Nitel Bulgular - Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu Bulguları.....	186
4.10.1. Ailelerin Sosyo-Demografik, Ekonomik ve Çocuk Özelliklerine İlişkin Nitel Bulgular.....	186
4.10.2. Ailelerin Çocukların Farkına Varma ve Tanılanma Süreçlerinde Yaşadıklarına İlişkin Nitel Bulgular.....	188
4.10.3. Ailelerin Çocuklarının Engelli Olduğunu Öğrendikten Sonra Çevreleriyle İlişkileri ve Çocuk Yetiştirmede Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Nitel Bulgular.....	197
4.10.4. Engelli Çocuğun Yetiştirilmesi Sürecinde Eşlerin Birbirleriyle İlişkilerine İlişkin Nitel Bulgular.....	201
4.10.5. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Yaşantılarına İlişkin Nitel Bulgular.....	206
4.10.6. Ailelerin Engelli Çocukları İle Birlikte Yaptıkları Etkinliklere İlişkin Nitel Bulgular..	209
4.10.7. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Algılarına İlişkin Nitel Bulgular.....	211
4.10.8. Engelli Çocukların Eğitsel Tanılama Süreçleri ve Bu Süreçte Ailelerin Yaşadıklarına İlişkin Nitel Bulgular.....	213
4.10.9. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Eğitsel Sorunlarına İlişkin Nitel Bulgular.....	215
4.10.9. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Devletten ve Toplumdan Beklentilerine İlişkin Nitel Bulgular.....	230
BÖLÜM-V TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	239
Tartışma ve Sonuç.....	239
Öneriler.....	298
KAYNAKÇA.....	304
EKLER.....	326

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1	Katılımcı Ailelerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 67
Tablo 2	Engelli Çocukların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 69
Tablo 3	Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin KMO ve Bartlett Testi Sonuçları..... 76
Tablo 4	Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Faktör Özdeğerleri ve Açıklama Varyansları..... 76
Tablo 5	Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Maddelere Ait Faktör Yük ve Madde Toplam Korelasyon Sonuçları..... 78
Tablo 6	Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Faktörlere Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları..... 79
Tablo 7	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin KMO ve Bartlett Testi Sonuçları... 81
Tablo 8	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin Faktör Özdeğerleri ve Açıklama Varyansları..... 81
Tablo 9	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin Maddelere Ait Faktör Yük ve Madde Toplam Korelasyon Sonuçları..... 82
Tablo 10	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin Faktörlere Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları..... 83
Tablo 13	Katılımcı Ebeveynlerin Mesleklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 93
Tablo 14	Katılımcı Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları. 95
Tablo 15	Katılımcı Ailelerin Gelir Kaynaklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 97
Tablo 16	Engelli Çocuğun Aile Yapısına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 99
Tablo 17	Engelli Çocuğun Ebeveynlerinin Ev Faaliyetlerini Yapma Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 100
Tablo 18	Eşlerin Çocuğun Bazı durumları İle İlgili Sorun Yaşama Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 101
Tablo 19	Ebeveyn Demografik Özelliklerine Göre Engelli Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Eşleri ile Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları..... 102
Tablo 20	Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Eşinizle Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa Ait Ki-Kare Sonuçları..... 104
Tablo 21	Ailelerin Demografik Özelliklerine Göre Eşinizle Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa Ait Ki-Kare Sonuçları..... 105
Tablo 22	Annenin Bazı Alışkanlıklara Sahip Olma ve Bir Yıllık Süreçteki Faaliyetlere Katılma Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 106
Tablo 23	Babanın Bazı Alışkanlıklara Sahip Olma ve Bir Yıllık Süreçteki Faaliyetlere Katılma Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 110
Tablo 24	Ebeveynler Bazı Etkinlikleri Engelli Çocukları İle Birlikte Ne Sıklıkta Yaptıklarına İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımları..... 114
Tablo 25	Ebeveyn Engelli Çocuğa Sahip Olma Durumunun Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları..... 117
Tablo 26	Ebeveyn Demografik Özelliklerine Göre Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları..... 118
Tablo 27	Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları..... 121
Tablo 28	Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları..... 124
Tablo 29	Engelli Çocuğun Aile Yapısına İlişkin Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları..... 125
Tablo 30	Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ne Tür Destek Aldıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..... 128

	Sayfa
Tablo 31 Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Aldığımız Desteği Yeterli Bulma Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	131
Tablo 32 Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	132
Tablo 33 Ebeveynlerin Demografik Özelliklerine Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	133
Tablo 34 Ebeveynlerin Çocuklarının Yetersizlikten Etkilenme Derecelerine Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	133
Tablo 35 Engellilerin Aile Yapılarına Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	134
Tablo 36 Engelli Çocuğu İle İlgili Devletten En Çok Beklediklerine Ait Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	135
Tablo 37 Ebeveynlerin Ailelerinin Temel İhtiyaçlarını Karşılama Düzeylerine Göre Engelli Çocuğu İle İlgili Devletten En Çok Bekledikleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonucu.....	136
Tablo 38 Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Betimsel İstatistik Sonuçları.....	137
Tablo 39 Annenin Yaşına Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	138
Tablo 40 Babanın Yaşına Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	139
Tablo 41 Annenin Eğitime Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	141
Tablo 42 Babanın Eğitime Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	143
Tablo 43 Annenin Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	144
Tablo 44 Babanın Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	146
Tablo 45 Annenin Yerleşim Yeri Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	148
Tablo 46 Babanın Yerleşim Yeri Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	149
Tablo 47 Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	150
Tablo 48 Engelli Çocuğun Yaşına Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	152
Tablo 49 Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları.....	154
Tablo 50 Ebeveynlerin Engelli Olan Çocukla Birlikte Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	155

	Sayfa
Tablo 51 Ebeveynlerin Engelli Olan Çocuğunun Doğum Sırasına Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	157
Tablo 52 Engelli Çocuğun Resmi veya Özel Bir Okula Devam Etme Durumlarına Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları.....	158
Tablo 53 Eng.Çoc. Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiğine Göre Ebv. Top. Davr. Ölçeğinin Alt Fakt.ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	160
Tablo 54 Ebeveynlerin Eng. Olan Çocuklarının Eng. Durumunun Anlaşılabilirliğine Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	162
Tablo 55 Ebeveynlerin İlk Evlenme Yaşına Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	164
Tablo 56 Ebeveynlerin Eşlerinin İlk Evlenme Yaşına Göre Top. Davr. Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	166
Tablo 57 Ebeveynlerin Ailevi Konularda Karar Mercilerine Göre Top. Davr. Ölçeğinin Alt Fak. ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	167
Tablo 58 Ebeveynlerin çocuklarının eğitime başlaması ve bunun için neler yapmaları gerektiğini İLK Kimlerden Öğrendiklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	169
Tablo 59 Çocuğu Örgün Eğitime Devam Etmeyen Ebeveynlerin Bu Durum İçin Gösterdikleri Gereksinimlere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	171
Tablo 60 Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Türlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	172
Tablo 61 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	172
Tablo 62 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	173
Tablo 63 Ebeveynlerin Engelli Çocuklarının Devam Ettikleri Okullarda Yaşadıkları Sorunların Türlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	174
Tablo 64 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okulda Halen Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	175
Tablo 65 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okulda Halen Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	175
Tablo 66 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Çocuğun Okulda Aldığı Eğitimden Memnun Olma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	176
Tablo 67 Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Çocuğun Okulda Aldığı Eğitimden Memnun Olma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları.....	176
Tablo 68 Ebeveynlerin Eng. Çoc. Eğit.Yönelik Yet. Düzeylerine Ait Betimsel İstatistik Sonuçları..	177
Tablo 69 Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine Yönelik Maddelere Ait Yeterlik Düzeylerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	178
Tablo 70 Annenin Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Ebeveynlerin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	179
Tablo 71 Babanın Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	180
Tablo 72 Annenin Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	180
Tablo 73 Babanın Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	181
Tablo 74 Annenin Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	181
Tablo 75 Babanın Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	182
Tablo 76 Annenin Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	182
Tablo 77 Babanın Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	183

	Sayfa
Tablo 78 Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	184
Tablo 79 Engelli Çocuğun Yaşına Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları.....	184
Tablo 80 Eng. Çoc. Cinsiyetine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları.....	185
Tablo 81 Engelli Çocuğu Bulunan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu Uygulanan Katılımcıların ve Çocuklarının Temel Bilgileri.....	187

ŞEKİLLER DİZİNİ

		Sayfa
Şekil 1	Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Faktörlerine İlişkin Yamaç- Birikinti Grafiği.....	77
Şekil 2	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin Faktörlerine İlişkin Yamaç- Birikinti Grafiği.....	82

KISALTMALAR VE SİMGELER

α	: Cronbach'ın iç tutarlık endeksi (Cronbach's alpha)
AB	: Avrupa Birliği
ASAGEM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DSM	: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ICF	: Uluslararası Engellilik Ölçütü Sınıflandırması
ICIDH	: İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması
EÇAPA	: Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi
F	: Tek yönlü varyans analizi sonucu
<i>f</i>	: Frekans
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
N	: Sayı
ÖEHY	: Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği
ÖZİDA	: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı – Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Gen. Müd.
sd	: Serbestlik derecesi (deviation of freedom)
SS	: Standart Sapma
Sh	: Standart hata
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
t	: İki ortalama arasındaki farkın önemlilik test istatistiği sonucu
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
\bar{X}	: Aritmetik Ortalama
X²	: Ki-kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness)
WHO	: World Health Organization
vb.	: ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

BÖLÜM-I

GİRİŞ

Aile çok önemli bir toplumsal kurum olarak sosyal bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Toplumun en küçük birimi olarak da kabul edilen aile; diğer toplumsal kurumları etkilediği gibi bu kurumlardan da etkilenmeyi sürdürmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Engellilik olgusu ise toplumun önemli bir kesimini sıfatlandırmaktadır. Engel; yetersizliği ya da özrü olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemleri tanımlamaktadır. Engel, kişinin çevreye uyum sağlayamaması hâlidir (Ataman, 2009). Bir başka tanımla da engel “*bireyin yetersizlik yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamama durumunda kalması*” şeklinde tanımlanmıştır (Cavkaytar, 2008:3). Engelle ilgili bu tanımların toplumsal çevre ve şartlara vurgu yapması dikkat çekicidir. Dolayısıyla engel kavramını anlamak için toplumun özelliklerine bakmak, toplumu anlamak için de ailelerin özelliklerini anlamak önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Doğal olarak engelli bireye sahip ailelerin bu olgudan etkilenip etkilenmediği ise önemli bir soruyu ortaya çıkarmaktadır.

Bu kapsamda ailenin tanımı, yapısı, özellikleri ve gereksinimleri gibi aile ile ilgili konu ve kavramların, yine aynı şekilde engellilik ile ilgili alanyazının ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

1.1. Aile Kavramı

Tek ve evrensel bir tanımı olmayan “aile” ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Doğan’a göre (2009:1) “*toplum insanlardan meydana gelmektedir. İnsanlar ise aileler halinde yaşamaktadırlar. Bu yönüyle “aile, toplumun temelidir”*”. Bu anlamda aile, tüm toplumlarda görülen, kan bağları, evlilik ve evlatlık edinmeye bağlı olarak adlandırılan toplumsal bir kurumdur (Bahar, 2008). Schaefer’in (2013) ise; üreme ve bireylerin bakımı için birincil sorumlulukları paylaşan, kan, evlilik ya da anlaşmaya dayanan ilişki ya da evlat edinme üzerinden birbirlerine bağlanan insan kümesi olarak aile tanımını biraz genişlettiği görülmektedir. Giddens (2012) ise aileyi yetişkin üyelerin çocuklara

bakma sorumluluğunu üstlendiği akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan bir insanlar topluluğu olarak tanımlamıştır.

Aile ile ilgili tanımsal denemelerde Murdock'un (1949) ortaya koyduğu ölçütler uzun yıllar sosyal bilimcilerce temel alınmıştır. Murdock'a göre aile, *“çoğunlukla aynı evi paylasan, ekonomik işbirliği ve yeniden üretimi içeren, her iki cinsiyetteki yetişkin bireyler arasında sosyal açıdan kabul gören bir cinsel ilişkinin olduğu, bir ya da daha fazla çocuğun bulunduğu (kendilerinin ya da evlat edinilen) bir sosyal grup”* olarak tanımlamıştır (akt: Fulcher ve Scott, 2011). Ozankaya'nın aile tanımı da bu anlamda Murdock'a fazlasıyla benzemektedir. Toplumun temeli olan ailenin ne olduğu konusunda Ozankaya (1999: 357) şöyle bir tanım yapmaktadır;

“Aile, içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur”.

Buradan da anlaşılacağı üzere aile; biyolojik boyutu aşan “psiko-sosyal” bir gerçeklik olup toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal nitelikleriyle küçük bir toplumdur (Doğan, 2012). Böylece aile ile ilgili kavramsallaştırma çabalarının tam ve ortak bir tanıma ulaşamadığı söylenebilir. Yukarıda değinildiği üzere ailenin akrabalık bağı, sosyal ilişki özelliğinin yanı sıra toplumsal yaşamın temeli, aile üyelerinin ilişkileri, üyelerine çeşitli sorumluluklar getirmesi, belli kurallarla çevrili olması gibi özelliklerin birçok aile tipinde görülmesi muhtemel ortak özellikler olduğu söylenebilmektedir (Başbakanlık, 2010a).

Genel olarak bakıldığında aile ile ilgili tanımlardan her biri, aileyi toplumsal yaşamın ana şekillerinden biri olarak kabul etmekte, aileyi sosyal bir grup, birlik, örgüt, topluluk, kurum, birim ve hatta sosyal yapı olarak nitelendirmektedirler (Gökçe, 2004). Aile ile ilgili birçok tanım yapılmasına rağmen bu genel tanımların ailenin kavramsal öğelerinde ve sosyolojik yaklaşımlara göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle aile yapısı, aile işlevi ve işleyişi, aile türleri gibi konularda alanyazın uzmanlarının açıklamalarına değinmekte fayda bulunmaktadır.

1.1.1. Aile Konusunda Sosyolojik Yaklaşımlar

Aile kavramı çeşitli sosyoloji yaklaşımları tarafından farklı biçimlerde ele alınmıştır. Bu nedenle aileyi anlamaya ve açıklamaya yönelik birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Bu kuramlardan bir kısmı sosyolojide genel olarak sosyal olay ve olguları açıklamak için kullanılsa da bazı yaklaşımlar özel olarak aileyi anlamak üzere geliştirilmiştir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Çünkü aile ile ilgili önceki bakış açıları son yıllarda ortaya koyulan araştırmalar ve önemli toplumsal değişimler neticesinde inandırıcılığını kaybetmeye başlamıştır (Giddens, 2012). Canatan ve Yıldırım (2011) aile hakkında 8 kuram olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar ekolojik, yapısal-işlevselci, çatışmacı, feminist, simgesel etkileşimci, toplumsal alışveriş, ailevi gelişim ve aile sistemleri kuramlarıdır.

Aile konusundaki sosyolojik yaklaşımlar dayandıkları kuram ve temellerle aileyi ve aile davranışlarını açıklamaya çalışmışlardır. Ancak her kuramın kendi içinde güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır. Kuramlardan bazıları bireyi, bazıları grubu, bazıları etkileşimi, bazıları çatışmayı bazıları da başka gruplarla ilişkilerini merkeze almaktadır. Kendi araştırmamızda ise bu kuramların herhangi birinin tek başına temel olarak alınamayacağı düşüncesine ulaşılmıştır. Giddens'a göre (2012:282) *boşanma ve tek ana-babalık etmenindeki artış, yeniden oluşturulmuş ve eşcinsel ailelerin ortaya çıkışı ve bir arada yaşamının popülerliği gibi aile biçimlerindeki büyük dönüşümlerin sonucunda işlevselci ve feminist yaklaşımları derleyen yeni bakış açıları* da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kapsamda kendi araştırmamızda bu kuramları derleyen bir yaklaşımla araştırma araçlarımız oluşturulmuştur. Bu kuramların aile yaklaşımları ile araştırma sonuçlarının ilişkisi araştırmamızın tartışma kısmında kısaca ele alınmıştır.

1.1.2. Aile ve Evlilik Türleri

Tarih boyunca aile, bir toplumsal yapı olarak varlığını sürdürmüştür, temelde erkek, kadın ve çocuklar bu yapının her şeklinde yer almıştır (Başbakanlık, 2010ad). Giddens'a (2012) göre aile; evlilik ve akrabalık bağının oluşmasıyla ortaya çıkar. Bu kapsamda evlilik iki yetişkin birey arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan bir cinsel birleşimdir (Giddens, 2012). Akrabalık ise ortak bir köken ya da evliliğe bağlı bir ilişki ağını ifade etmektedir (Fulcher ve Scott, 2011).

Aileler önce kalabalık ve geniş bir yapıya sahipken modern zamanlarda daha dar ve çekirdek bir hal almıştır (Başbakanlık, 2010a). Tüm toplumlarda aileler, değişmekte, dönüşmekte ve farklılaşmaktadır (Gelles ve Levine, 1995). Aile yapısındaki bu değişimler doğal olarak toplumsal yapıdaki, ekonomik, kültürel ya da bölgesel değişimlerden etkilenmiştir (Tolan, 2005; Topses, 2008). Bu kapsamda aile ve evlilik türlerini açıklamakta fayda bulunmaktadır.

Aile yapısı, ailenin üyelerinin birbirlerine olan fiziksel yakınlığı, evde bulunan evli çift sayısı, kuşakların genişliği ve aile başkanının kim olduğu gibi temel değişkenlerden oluşmaktadır (Topses, 2008:44). Yukarıda ele aldığımız aile tanımlarındaki benzer yönlerin yanı sıra aileler, evlenme biçimlerine, üye/hane sayılarına, yerleşim yerlerine/bölgelerine, otoritenin dağılımına göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır.

1.1.2.1. Üye Sayısına Göre Aileler

Üye sayısına göre sınıflandırılan aileler, geniş (geleneksel, büyük) aile ve çekirdek (küçük, modern) aile olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmaya geçiş ailesi ve parçalanmış/eksik aileyi de ekleyerek dördü bir sınıflandırma yapıldığı da görülmektedir (Oğultürk, 2012). Gökçe (2004) ise aile tiplerini büyük, küçük ve geçiş aile olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre büyük aile kök aile (ana-baba çocuklar), birleşik aile (Ana-baba-çocuklar, evli tek oğul, eşi ve çocukları) ve geleneksel geniş ailedir. Küçük aile ise çekirdek, parçalanmış ve tamamlanmamış ailelerden oluşmaktadır. Geçiş ailesi de kasaba ve gecekondu aileleridir (Gökçe, 2004, 2011).

Geniş (Geleneksel) Aile: Geniş aile hanede karı-koca ile evli ve evlenmemiş çocuklardan başka akrabaların birarada yaşadığı aile tipidir (Ozankaya, 1984; ASPB-TAYA, 2011; Fulcher ve Scott, 2011). Geleneksel-geniş aile tipi çoğunlukla kırsal kesimde yaşayan tarım ve çiftçilikle uğraşan ailelerdir (Bahar, 2008). Bu aile tipine büyük aile, geleneksel aile, geniş aile, köy (kır) ailesi de denilmektedir (Gökçe, 2011). Bu ailelerde yaşlı erkeklerin sorumlu, akrabalık bağlarının güçlü ve genç kuşakların uzun bir süre aile çatısı altında olduğu görülmektedir (Doğan, 2012). Geleneksel-geniş aileler; birkaç küçük ailenin birleşmesinden oluşan, baba soyunu takip eden bir çizgide birkaç kuşağın bir arada yaşadığı büyük ailelerdir (Bilton ve diğ. 2008; Cengiz, 1993; Başbakanlık, 2010a). Doğan'a (2012) göre geleneksel geniş ailenin ekonomik, saygınlık, eğitim, koruyucu, dini, eğlenme ve dinlenme, çocuk yapma ve psikolojik

doyum sağlama işlevleri bulunmaktadır. Bu açıdan bu ailelerde örf, adet ve geleneklere bağlılık otoriter ve hiyerarşik bir yapıda bir bütünlük oluşturmaktadır (Başbakanlık, 2010a, 2011).

Çekirdek (Küçük) Aile: Bu aile tipi, anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur (Başbakanlık, 2010a; Bilton ve diğ. 2008). Geniş aile birden fazla aileden oluştuğu için küçük ailenin çekirdek aile olarak tanımlanması belki de bu yüzdendir. Bu aile tipi, geniş ailenin aksine en fazla iki kuşağın olduğu daha dar bir toplumsal birimdir (Lüle, 2008; Başbakanlık, 2011).

Özellikle Batı'daki sanayi devriminin ardından geniş ailelerin parçalanarak birden fazla ailenin ortaya çıkması neticesinde çekirdek aile tipi ön plana çıkmaya başlamıştır (Bahar, 2008; Doğan, 2012; Topses, 2008) Özellikle son yüzyılda kırsal kesimden kente doğru artan göçün bunda önemli etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü sanayileşme nedeniyle kentsel alanlarda insan gücüne gereksinim artmış böylece kırsal alanlardan göçler başlamıştır (Gökçe, 2004). Ancak çekirdek ailenin varlığını son yüzyıldaki gelişmelerin bir ürünü olarak açıklamak iddialı olacaktır. Tarih boyunca çekirdek aile varlığını sürdürmüş fakat son dönemde yaygınlığını arttırmıştır denilebilir (Giddens, 2012).

Geleneksel yaşam tarzından uzaklaşan ailede; akrabalık bağları zayıflamış, karar alma mekanizması da değişmiştir (Gökçe, 2004). Çekirdek aile tipinde hane halkı sayısı azaldığından aile içindeki iş bölümü ve roller geniş aileye göre değişmektedir. Geniş ailedeki işlevler de bu aile tipinde daralmış ve geniş aile içindeki eğitim, eğlence vb. bazı işlevler toplumsal kurumlara aktarılmıştır (Doğan, 2012).

Geleneksel-geniş aile tipindeki kadının rolü de bu aile tipinin bir kısmında değişmiş, kadının konumu gelişmiştir. Öyle ki şehir hayatının gereği olarak kadının aile ekonomisine katkı sağlaması ihtiyacı artmış ve kadının iş ve sosyal hayata intibakı artmıştır. Kadın geleneksel aile tipindeki edilgen yapısından çıkarak iş ve ev hayatında farklı sorumluluklar edinmeye başlamıştır. Kadınların çalışması ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte aile içinde kadının söz hakkı ve etkinliğinin arttığı görülmektedir (Güney, 2009).

Bu aile tipinde geleneksel yapıdaki "biz" duygusu yerini "ben" duygusuna terk etmeye başlamış, toplumsal ilişkilerde hakim olan örf ve adetler ise yerini demokratik temelli,

eşitlikçi yapıda norm ve değerlere bırakmaya başlamıştır (Başbakanlık, 2011). Bu aile tipinde aileyi ilgilendiren konularda aile üyeleri birbirine danışarak kararlar alabilirler (Güney, 2009).

Diğer Aile Türleri (Üye Sayısına Göre)

Geniş ve çekirdek aile tipleri dışında da sosyal bilimcilerin farklı aile tiplerine değindiği görülmektedir. Bu bağlamda, geçiş ailesi, parçalanmış/eksik aile, dağılmış aile, tek kişilik hane, tek ebeveynli aile gibi farklı aile tipleri olduğu görülmektedir. Ayrıca yukarıda ele aldığımız geniş ve çekirdek ailelerin de daha spesifik tipleri bulunmaktadır. Bu kapsamda evli çocuğun hane reisi olduğu ancak hane reisinin anne veya babasının ya da diğer akrabalarının zamanla haneden ayrılıp çekirdek aileye doğru bir evrilmenin beklendiği aile tipine “geçici geniş aile” denilmektedir (ASPB-TAYA, 2011). Bu aile tipinin geçici aileden farkı hane içerisinde çocukların evli çocuklardan fazla olmasıdır (Cengiz, 1993).

Üye sayısına göre aile türleri arasında parçalanmış aile türü de bulunmaktadır. Bu aile tipi, eşlerin boşanması sonucunda çocukların yasal olarak bir ebeveynle verilmesi, eşlerden birinin ölmesi ya da iş için geçici olarak evden ayrılmasıyla ortaya çıkmış aile türünü ifade etmektedir (Topses, 2008; Başbakanlık, 2011). Sanayileşmenin getirdiği iş bölümü, belli alanlarda uzmanlaşma gerektirdiğinden iş gücü ve uzmanlık ihtiyacı artmıştır. Bu durum kadının eğitim seviyesini zorunlu olarak yükseltmiş ve sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesini değiştirmiştir. Böylece kadının erkeğe olan ekonomik bağımlılığı azalmış, kadınların kendi kararlarını vermeye başlamasıyla birlikte önceki dönemlere göre parçalanmış aile yapısı yaygınlaşmıştır (Topses, 2008:47). Ayrıca iş için farklı şehir ya da ülkelere giden aile üyeleri de parçalanmış ailenin bir özelliğidir. Giddens (2012:267) da bu duruma dikkat çekerek “olmayan baba” kavramıyla son yıllarda parçalanmış aile türünün arttığını vurgulamaktadır.

Alanyazında dağılmış aile kavramı da kullanılmaktadır. Bu kavram ile ilgili yapılan tanımlamalar parçalanmış/eksik aile tipine benzemektedir. Bu aile tipinde tek ebeveynli aileler, yalnız yaşayanlar, hatta akraba olmayanların oluşturduğu aileler bulunmaktadır. Bu kapsamda yalnız yaşayanların oluşturduğu “tek kişilik hane”, tek ebeveyn ve evlenmemiş çocuklardan oluşan; ebeveynlerin boşanmaları, bir arada oturmamaları ya da birinin ölmesi sonucu ortaya çıkan “tek ebeveynli aile” tipi dağılmış aile tipine örnek olarak verilebilir (ASPB-TAYA, 2011).

Giddens'a (2012) göre aile ve evlilik türleri arasına yeniden evlilik de girmektedir. Giddens (2012) yeniden kurulmuş aile türüne üvey aileler terimi ile bir açıklama getirmektedir. Bu aile tipinde evlenen yetişkinlerden birinin önceki evliliğinden ya da ilişkisinden çocukları bulunur. Giddens (2012) geleneksel evliliğin alternatifi olan bazı aile yaşamlarına da vurgu yapmaktadır. Buna göre üç farklı yaşam biçiminden bahsetmektedir. Bunlardan ilki; bir çiftin evli olmaksızın cinsel bir ilişki içinde "birlikte yaşama"sı, diğeri pek çok erkek ve kadının çift olarak istikrarlı bir şekilde yaşadığı "gay ve lezbiyen eşleşiklikler" ve son olarak da yalnız yaşayan insanların oluşturduğu "bekar kalma" biçimidir. Buradaki örneklerin dışında ebeveyn-çocuk ilişkisi olmayan, diğer akrabaların oluşturduğu (anneanne-torun, teyze-yeğen vb.) hane tipine de "diğer dağılmış aile" denilmektedir. Bunun dışında aralarında akrabalık ilişkisi olmayan kişilerin bir arada yaşadığı hanelere "akraba olmayan hane" denilmektedir (ASPB-TAYA, 2011).

1.1.2.1.2. Otoritenin Dağılımına Göre Aileler

Ayrıca aileler otoritenin dağılımı açısından da sınıflandırılmaktadır. Bu aile sınıflandırması ailedeki otoritenin kimin tarafından kullanıldığına ya da akrabalık ilişkilerinin hangi tarafta yoğunlaştığına göre gruplanmaktadır. Bu kapsamda ataerkil ve anaerkil aile olmak üzere iki tip aile olduğu görülmektedir. Geniş aile tipinde ailenin reisin ve eşinin yanısıra evli çocukları ve/veya evli kardeşlerinin aynı hanede yaşayanlarına "ataerkil geniş aile" de denilmektedir(ASPB-TAYA, 2011).

Ana (anaerkil) ailesi: İlkel toplumlarda karşılaşılan bu anaerkil tipinde, göçebe hayattan yerleşik hayata geçilen dönemde ortaya çıkmıştır. Bu aile tipinde erkek; oturma yerinden uzak alanlarda avcılık yaparken, kadın; çocuklarını korumakta ve avlanma yerine bitki toplayıcılığı yapmaktadır (Ozankaya,1999). Evin reisi kadının erkek kardeşi (dayı), baba ise ana evine zaman zaman misafir olarak gelip giden kişidir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Böylece çocuklar ana evinde kalmakta ve akraba ilişkileri de ana soyu etrafında şekillenmektedir. Bu durum da kadına yüksek bir toplumsal önem kazandırmıştır (Ozankaya,1999). Bu aile tipine Kuzey Amerika, Kanada yerlileri, Doğu Afrika ve Eskimolarda rastlanılmaktadır. (Canatan ve Yıldırım, 2011; Cengiz, 1993).

Baba (ataerkil) Ailesi: Çağlar ilerledikçe avcılık ve toplayıcılık yerini çobanlık ve tarıma bırakmış, böylece kadın ile erkek arasındaki iş bölümü değişmiştir (Ozankaya,1999). Bu yüzden ataerkil aile tipinde ailenin nerede yaşayacağı, aile

üyelerinin nasıl gelir elde edecekleri, çocuklara kimin bakacağı gibi konularda otorite babaya geçmiştir (Canatan ve Yıldırım, 2011; Cengiz, 1993). Bu ailede en yaşlı erkek ailenin reisi konumunda olup, eşiyile birlikte yaşamaya başlamış ve kadının evlilik dışı cinsel ilişkisi yasaklanmıştır (Ozankaya,1999). Böylece soy babadan devam eden bir görünüm almıştır. Akralalık hem anne hem de baba tarafından olmakta, baba ailesine iki taraftan da miras kalabilmektedir (Cengiz, 1993:11).

1.1.2.1.3. Yaşadıkları Yere Göre Aileler

Aileler, üye sayıları ve otoritenin dağılımı dışında *yaşadıkları yere* göre de sınıflandırılmaktadır. Bu aileler genel olarak, kırsal, gecekondulu ve kentsel aileler olarak üçe ayrılmaktadır.

Kırsal Aileler: Bu aileler kasaba, köy ya da mezralarda bulunan ve kırsal-tarımsal kültürün etkisi altında olan ailelerdir (Güney, 20009). Bu aile tipinde baba ve koca ailenin karar vericisi ve reisi olup kadına pek fazla söz hakkı verilmemektedir. Bu aile tipi geniş aile özelliklerine benzer nitelikler taşıdığından geleneklere bağlı, dinsel inancı yüksek ailelerdir (Güney, 20009). Kırsal aileyi köy ailesi ve kasaba ailesi olarak ikiye ayıran yaklaşımlar da bulunmaktadır (Cengiz, 1993).

Gecekondulu Aileleri (Geçiş Ailesi): Yaşadıkları yere göre sınıflanan aileler arasında ele aldığımız gecekondulu ailesi alanyazında “geçiş ailesi” içerisinde de ele alınmaktadır (Gökçe, 2004). Geçiş ailesi toprağa bağlı üretimden ve tarımsal alandaki işgücünün azaldığı, sanayileşmiş üretime geçişin yeni başladığı ve işgücü ihtiyacının arttığı toplumlarda ortaya çıkan bir aile tipidir (Başbakanlık, 2011). Böylece kırsal alandan sanayi merkezlerine doğru bir kayma başlamaktadır. Kente göçenler biçimsel olarak çekirdek aile özelliği gösterebilirler de düşünce, duygu ve kavramlarında, aile içi etkileşimde bireyselleşememekte ve geniş ailede alışageldikleri gelenekleri ve yaşam tarzlarını yeni yaşamlarında da sürdürmektedirler (Başbakanlık, 2011). Bu açıdan bu aileler bir geçiş dönemi yaşadıklarından “geçiş ailesi” olarak adlandırılmaktadırlar.

Bu aile tipi özellikle gecekondulu bölgelerinde ve kasabalarda görülmektedir (Başbakanlık, 2011). Türkiye’de de geçiş ailesi tipi özellikle büyükşehirlerin gecekondulu bölgelerinde yaşamışlardır. Gecekondulu aileleri göç ile birlikte kendi benzerleri ve akrabalarının bulunduğu bölgelere gelirler. Bu bölgeler genellikle kentin kenar semtlerinde bulunur ve “gecekondulu” adıyla nitelendirilirler (Cengiz, 1993). Bu

kapsamda gecekondü ailesi; toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından, köy ve kent arasına sıkışmış, kırsal kültürden kentsel kültüre geçiş kültürüdür (Lüle, 2008; Güney, 2009). Bu ailelerin kent ve kırsal kültürü birarada yaşamaları kendine özgü bir tür ortaya çıkarmıştır (Gökçe, 2004). Bu ailelerin üyeleri kentsel ekonomi içerisinde, düşük gelirli işlerde çalıştıklarından düşük gelirli bir tabaka oluştururlar (Karkıner, 2009:133)

Kentsel Aileler: Tarımdan tümünden kopmuş, işçi, bürokrat ya da meslek sahiplerinin oluşturduğu bu aile tipi; kentlerde yaşayan çekirdek aile tipinin özelliklerini taşımaktadır (Cengiz, 1993). Kent yapısında kırsal yaşamın aksine birçok aile işlevi uzmanlaşmış kurumlara kaymıştır. Bu anlamda kent ailesi, kentsel yaşamın değişen öğelerine uyum sağlama kapasitesi göstermektedir (Karkıner, 2009). Kentsel ailelerde kırsal ailelerin aksine çocukların aile geçimine katkı sağlamak için çalışma zorunluluğu ortadan kalkmaktadır (Güney, 2009). Bu nedenle bu tür ailelerde çocuklardan beklenen, eğitim aşamalarını tamamlamaktır.

1.1.2.1.4. Evlilik Biçimlerine Göre Aile Türleri

Evlilik süreci her kültürde belli aşamalardan geçmektedir. Eşlerin tanışması, söz kesme, nişanlanma, nikâh kıyılması ve düğün yapılması bu aşamalara örnek olarak verilebilir. Bu aşamalar her toplumda benzer ya da farklı kurallar ya da törenlerle desteklenmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Bu kapsamda aile ve evlilik türleri kadar evlenme biçimleri de ailenin yapısını anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Doğan'a (2012) göre evlilik biçimleri çevre, eş sayısı ve tercih ölçütlerine göre olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

Çevre ölçütüne göre evlilik biçimleri evlenecek kişiye eşin kendi grubundan seçildiği içerden evlenme (Endogamie) ve kişiye grubun içinden değil de grubun dışından eş seçme imkanı tanınan dışarıdan evlenme (Exogamie) olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir (Doğan, 2012:188; Bahar, 2008:19; Canatan ve Yıldırım, 2011:67).

Eş sayısı açısından aile türleri ise monogami ve poligami şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Monogami evliliğe dayanan aile tipi; tek eşli evlilik tipi olup bir erkeğin bir kadınla evliliğidir (Doğan, 2012; Tolan, 2005). Sosyologların çoğuna göre monogami modern evliliği karakterize etmekte ve endüstriyel toplumlarda yaygın evlilik biçimi olarak kabul edilmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011).

Poligami evlilikler genellikle tarafların birden fazla eş edinmeleri ile oluşmakta ve Polijinik (polygny) ve Poliandri (polyandry) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011; Güneş, 2011).

Polijinik Aile: Erkeğin birden fazla kadınla evlenebildiği, nüfus bakımından kalabalık aile türüdür. Çok evliliğin yüksek statü göstergesi olduğu, yağma sonucu ganimet olarak elde edilen kadınların çokluğu ve kadınların iş elemanı olarak önemli sayıldıkları toplumlarda daha sık görülmektedir (Doğan, 2012). Bu aile tipine günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde Utah'da yaşayan köktenci Mormonlar ve Tunus, Fas, Mısır Kuveyt gibi bazı Müslüman göçmen toplulukları da örnek olarak verilebilir (Giddens, 2012:248; Canatan ve Yıldırım, 2011:66.)

Poliandry Aile: Bu aile tipinde de kadın birden fazla erkekle evlilik hayatını sürdürebilmektedir. Bu aile tipinde çocuk sayısı doğal olarak az olmaktadır. (Cengiz, 1993:10; Güneş, 2011:30).

Evlilik biçimlerinden üçüncü ölçüt ise tercihli evlilik çeşitleridir. Bu evlilik tipi daha çok çıkar temeline dayalı evlilikler olup daha çok kırsal kesimlerde görülmektedir (Doğan, 2012). Doğan'a (2012) göre sekiz tür tercihli evlilik bulunmaktadır. Bunlar; dul kalan kadının kayını ile evlenmesi olan "levirat" evlilik ve dul kalan erkeğin baldızıyla evlenmesi olan "sororat" evlilik, aynı gün doğan ayrı cinsten çocukların aileleri tarafından evlendirilmelerine karar verilen "beşik kertmesi", iki ailenin ilişkilerini ve çıkar ortaklıklarını geliştirmek için çocuklarını "söz-alma/söz-verme" şeklinde evlendirmesi, iki erkeğin evlilik çağındaki kız kardeşlerini değiştirmeleri olan "berdel" evlilik, çocuklu dul bir erkekle, çocuklu dul bir kadının çocuklarının ve kendilerinin evlenmesi "taygeldi evlilik", kardeş çocuklarının birbiriyle evlendirilmesi, bir dizi erkek kardeşin bir dizi kız kardeşle evlendirilmesi, zorla ya da gönüllü olarak kız kaçırma yoluyla evlilik ve kızın oğlanı kaçırması ya da kızın erkeğin evine giderek oturması şeklinde gerçekleşen evliliklerdir (Doğan, 2012; Gökçe, 2004).

Ayrıca evlilik türleri arasında evlenen bireylerin oturduğu yere göre de bir sınıflama yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda erkeği kadının evinde oturmasına matrilokal, kadının erkeğin evinde oturmasına patrilokal, kadın ve erkeğin ailelerinin yanından ayrılarak kendilerine ayrı ev açmalarına ise neolokal evlilik denilmektedir (Güneş, 2011). Matrilokal evliliğin Türk kültürüne özgü söyleniş biçimi ise iç güveyliğidir.

1.1.3. Ailenin İşlevleri

Aileler işlevlerini yerine getirme düzeyine göre de sınıflandırılabilir. Yukarıda hem tanımsal kısımda hem de aile türleri ele alınırken kısmen değinilen aile işlevleri de sosyal bilimcilerin önemli araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çağdaş sosyoloji literatüründe ailenin evrensel ve işlevsel bir kurum olduğu bakış açısı aile sosyolojisi disiplini önemli ölçüde etkilemiş görünmektedir (Topses, 2008). Aile işlevleri tarihsel dönemlere, yaşam yerine, sosyal çevreye ya da ait olduğu toplumlara göre değişse de genel anlamda benzer işlevler sergilemektedirler (Lüle, 2008). Böylece aile geçmişten bu güne değişerek her dönemde yeni bir form ve işleyiş kazanmıştır (Başbakanlık, 2010a).

Farklı sosyolojik yaklaşımlar bu görüşe karşı eleştiriler dile getirirler de özellikle Amerikan sosyolojisinde etkin olan yapısalcı-işlevselci kuramın etkisiyle bu görüş genel sosyal bilim içerisinde kabul görmektedir (Karkıner, 2009). Bu kapsamda özellikle 20. Yüzyıldan sonra aile ve ailenin işleviyle ilgili çalışmaların çoğunluğunun yapısalcı-işlevselci kuramcılar tarafından yapıldığı görülmektedir (Topses, 2008). Yapısalcı-işlevselciler, aileyi toplumsal sistemin bütününe gereksinimlerine hizmet edecek işlevleri bulunan ve toplumsal sistem tarafından etkilenen temel bir yapı taşı olarak görmüşlerdir.

İşlevsel yaklaşım aile kurumunu; işlevleri, aile ve toplumsal sistemin diğer parçaları arasındaki ilişkisi, ailenin toplumda yaşayan bireyler için işlevine odaklanmaktadır (Karkıner, 2009) Yapısalcı-işlevselci paradigmaya göre ailenin dört temel işlevi bulunmaktadır. Buna göre aile; cinsel yaşamın düzenlenmesi ve nüfus artışının sağlanması, bireyin toplumsallaşmasını sağlaması, toplumsal organizasyonların devamlılığın sağlanması ve bireylere maddi ve duygusal anlamda güvenli bir ortam sağlaması ailenin temel işlevleridir (Bahar, 2008; Ozankaya; 1999). Önemli Amerikan sosyologlardan Talcott Parsons da kendi toplumu üzerine yaptığı çözümlemeye dayanarak ailenin çocukların sosyalizasyonu ve toplumsal düzeni sağlayıcı işlevine vurgu yapmıştır (akt. Karkıner, 2009). Aile işlevleri ile ilgili bir başka sınıflandırma da ailenin; kimlik görevlerini yönlendirme, sınırları düzenleme, ailenin duygusal atmosferini yönetme, aile yapısında meydana gelen değişimi yönetme, ev halkının

devamlılığını sağlama olarak beş farklı başlık altında yapılmaktadır (Başbakanlık, 2011).

Ailenin yerine getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve psikolojik fonksiyonlar, onu toplum ve toplumsal yapının vazgeçilmezi yapmaktadır (Başbakanlık, 2011). Bu nedenle sosyolojik söylemler aileyi toplumun temeline oturtmaktadır. Çünkü toplumların devamı, nüfusun artmasına bağlıdır (Bahar, 2008). Böylece aile üreme yoluyla toplumun en azından nicel gelişimini sağlamaktadır.

Aile; biyolojik açıdan toplumun devamını sağlarken, üyelerine toplumun kültürel sistemini de aktararak toplumsal devamlılığı da gerçekleştiren bir birim olarak öne çıkmaktadır. Aile kurumu, bunun yanında bünyesindeki fertleri özellikle de çocukları topluma hazırlamasıyla toplumun temel mekanizmaları arasına girmektedir. Çünkü insanoğlu bebeklik ve çocukluk döneminde desteğe ve korunmaya gereksinim duyar (Bahar, 2008). Ailede çocuklara sunulan yaşam imkânı, eğitsel desteklerle çocuğu toplumsallaştırırken toplumdaki değer ve yargıların da çocuğa aktarılması sağlanmaktadır (Başbakanlık, 2010a). Bu işlevlerin etkisiyle toplum bütünlüğü sağlanarak, farklı ve sapkın davranışların toplumsal yapıyı etkilemesinin önüne geçilmeye çalışılır.

Sanayileşen toplumlarda ailenin eğitim işlevi okullara aktarılmış, aile çocuklarının sosyalleşmesinden ve kişiliklerinin gelişmesinden sorumlu kurum haline gelmiştir (Bahar, 2008). Bu işlev değişimi çocuğun bakımı ve güvenliği konusunda da kendini gösterebilmektedir. Özellikle modern toplumlarda çocuklarına uygun yaşam koşulları ve yetişme imkânı sağlamayan ailelere sistem müdahale etmekte ve çocukları devlet korumasına almaktadır. Burada çocuğun bireysel sağlığı ve geleceği dikkate alınmıyor gibi görünse de toplumsal düzenin sağlanması da önemli bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece aile içindeki rol dağılımı, aile içi süreçler toplumu önemli bir şekilde etkilemekte, toplumsal yapı da aileyi şekillendirmektedir. Bu karşılıklı ilişki toplumsal kurumların birçoğunda karşımıza çıkmaktadır.

Bireyin yaşamından doyum sağlaması, rollerini etkin biçimde yerine getirmesi ve topluma uygun bir birey olarak yetişmesi önce aile tarafından sağlanır (Oğultürk, 2012:33). Bu kapsamda ailenin temel işlevlerinden biri de ailenin birliğini sağlamaktır (Vural, 2003)

Aile işlevleri ile ilgili buraya kadar genellikle olumlu işlevlerden bahsedilmiştir. Oysa işlevsel yaklaşımın aksine ailenin olumlu işlevleri kadar olumsuz işlevleri olduğunu da iddia edenler bulunmaktadır. Özellikle sanayi öncesi çağdaki akrabalık ilişkilerinin bireye psikolojik ve pratik yararlar sağladığı, modern çağdaki çekirdek ailenin akrabalarından ve toplumdan yalıtıldığını söyleyenler bulunmaktadır (Karkıner, 2009:129). İşlevselci yaklaşımın aile yorumuna karşı en ciddi çıkışlardan biri de Engels'in evrimci görüşüdür. Ona göre üretim güçlerinin ortak olarak sahiplendiği dönemde aile var olmamış, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla tek eşli çekirdek aile gelişmiştir. Dolayısıyla üretim güçlerinin sahipliği ve devletin keşfi bu süreci izlemiş, devlet özel mülkiyet sistemini korumak için yasal düzenlemeler yaparak, tek eşli evliliği dayatmıştır (Karkıner, 2009:130).

1.1.4. Türk Ailesi

Farklı toplumlardaki aileler genel benzerlikler gösterse de din, ideoloji, ekonomik sistem, siyasal ve sosyal yapı, demografik etkenler, tarihsel ve kültürel kodlar gibi unsurlar ailelerin farklılaşmasında etkili olmaktadır (Başbakanlık, 2010a). Bu nedenle aileyi ele alırken bulunduğu toplumun yerel özelliklerinden fazlasıyla etkilendiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu kapsamda Türk ailesi denildiğinde bu ailenin tarihsel ve toplumsal özelliklerini tartışmakta fayda bulunmaktadır.

Türk Ailesi, tarihsel süreç boyunca çeşitli toplumsal değişimlerden etkilenerek farklı dönemsel özellikler taşımıştır. Doğan (2009; 2012) Türk ailesini “İslamiyet öncesi”, “İslamiyet'in etkisi altında” ve “Cumhuriyet dönemi Türk ailesi” olmak üzere üç farklı başlıkta sınıflandırmıştır. Güney (2009) ise Doğan'a benzer şekilde Türk ailesini atlı göçebe dönemi, İslami yerleşik dönem ve batılılaşma dönemi olmak üzere üç medeniyet ve kültür dairesi içerisinde sınıflandırmıştır. Türk ailesinin tarihsel gelişimi araştırma araçlarımız ve amaçlarımızla ilgili olmadığından sadece günümüz Türk ailesi ile ilgili kısımlara değinmek gerekmektedir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan Batılılaşma etkisinin Cumhuriyet dönemindeki Türk ailesinde de sürdüğü görülür. Cumhuriyet döneminde sanayileşmenin artmasıyla Batı'dakine benzer bir seyir Türk ailesinde de görülmeye başlanmış, fabrika çevrelerine, yeni iş alanlarına doğru kentsel yerleşme artmıştır (Doğan, 2012). Ozankaya'ya (1999) göre Cumhuriyetin ilanının ardından gerçekleşen devrimler Türk ailesinde özellikle kadının konumu konusunda önemli atılımlar

gerçekleştirmiştir. Türk ailesi, sanayileşmenin getirdiği kentleşme, çekirdek ailenin yaygınlaşması gibi dünyadaki genel değişimlerden etkilenmiştir. Kentleşmenin artmasıyla Türk ailesi de kırsal alandan kentlere kaymış ve yapısını değiştirmeye başlamıştır. Türkiye özelinde kente göç Batı'daki kadar hızlı gerçekleşmediğinden Cumhuriyet döneminde kent ve kır ailesi varlığını birlikte sürdürmüştür. Bu anlamda kentsel aileler ve gecekondu aileleri, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kırsal ailelere nazaran terazide daha ağır bir konuma gelmiştir. Yetmişli yılların başında Türkiye'de çekirdek aile oranı % 60 iken bu oran günümüzde %80'i geçmiştir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Türkiye'de kent ailesi genel olarak çekirdek aile görünümündeyken geçici, çözülen ve parçalanmış aile tipleri de bu yapının içerisinde bulunmaktadır. Modern Türk ailesini Batılı ailelerden ayıran diğer bir temel özellik ise yaşlı, engelli ve 18 yaşını geçen çocukların aile dışına itilmemesidir (Doğan, 2012).

Günümüz Türk aile yapısını anlamak için nüfus göstergelerine bakmakta yarar bulunmaktadır. Başbakanlığın yaptırdığı Aile Yapısı Araştırmasına (2006) göre Türkiye'de hane yapıları %80,7 oranında çekirdek ailelerden oluşmaktadır (Başbakanlık, 2010b). Ailelerin %13'ü geniş aile, %6'sı tek kişilik hane ve %0,3'ü ise diğer hane halklarından oluşmaktadır (Başbakanlık, 2010b). Aynı araştırmanın 2011 ve 2013 yılındaki güncel sonuçları da benzer şekilde bulgu sunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'deki ailelerin çoğunluğu 2-3 çocuklu ailelerden oluşmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde çiftlerin %95,7'si olmak üzere bir kez evlendikleri, çiftlerin yarısından fazlasının ilk evlenme yaşının ise 18-24 yaş arasında olduğu görülmektedir (Başbakanlık, 2010b). Türkiye'de kadınlardan %36,2'si görücü usulü ve ailesinin kararıyla evlenirken, erkeklerin %35,2'si erkeğin kendi seçimi ve ailesinin onayıyla gerçekleşmektedir (Başbakanlık, 2010b).

Akraba evlilikleri yetmişli yılların başında %67 civarındayken, günümüzde bu oran %20,9a kadar gerilemiştir. Ancak bu oran bile akraba evliliklerinin Türkiye'de güncelliğini sürdürdüğünü göstermektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Ayrıca benzer şekilde günümüz evliliklerinde başlık parası istenme oranı da geçmişte çok yaygınken günümüzde %16,8'e düşmüştür. Son yıllarda çağdaş toplumlarda görülen tek ebeveynli aileler ise Türkiye'de çok yaygın değildir (Karkıner, 2009)

Türk aile yapısında, aile içerisindeki dengeye bağlı olarak kadınların annelik ve ev kadınlığı rolüne, erkeğin ise ailenin reisi, eve gelir getiren kişi ve babalık rollerine

sahip oldukları görülmektedir (Karkıner, 2009). Son yıllarda eğitimli ve çalışan kadın sayısı artsa da kadınların annelik ve evle ilgili, erkeklere nazaran daha fazla zaman ve çaba harcadığı söylenebilir. Bu nedenle, *Türkiye’de kadınlar ekonomik etkinliklerde bulunsalar bile önce ev kadınıdır ve bu rolü oynamak zorundadırlar* (Karkıner, 2009:133).

Modern Türk ailesinin mevcut durumunu anlamak için boşanma olgusuna da değinmekte fayda bulunmaktadır. Boşanma *eşlerin birinin ya da her ikisinin kararı ile toplumda geçerli olan örf adet ve hukuka göre evlilik birliğinin sonlandırılmasıdır* (Tolan, 2005:220). Türkiye’de yapılan evliliklerin %86’sında hem resmi hem de dini nikâh kıyılmaktadır. Türkiye İstatistik Enstitüsünün (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de 2014 yılında evlenenlerin sayısı 599 bin 704, boşanan çift sayısı ise 130 bin 913 civarında gerçekleşmiştir. Bu anlamda, evlenen çiftlerin sayısı önceki yıla göre %0,1 artmasına rağmen, boşanan çiftlerin sayısı % 4,5 artmıştır. 2010’lu yılların başında 90 binlerde olan boşanma oranının son 10 yılda önemli ölçüde arttığı görülmektedir. İlk kez evlenme yaşı 2014 yılında, erkekler için 26,9, kadınlar için 23,7 ortalamasında olup, erkek ve kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkının 3,2 olduğu tespit edilmiştir. Boşanmaların %39,6’sının evliliğin ilk 5 yılında, %21,7’sinin ise evliliğin 6-10 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır (TÜİK, 2015). Ayrıca bu boşanmaların yaklaşık %10’unun ilk bir yıl içinde olması da ilginç bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Boşanma nedenlerine bakıldığında aldatma ve aldatılma en yaygın boşanma nedeni olarak görülürken, sorumsuzluk ve ilgisizlik, dayak ve kötü muamele diğer önemli nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (TÜİK, 2015).

1.2. Engel Kavramı

Toplumda yetersizlikten etkilenmiş bireyleri tanımlamak amacıyla çok çeşitli kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım farkları; hukuki konularda, kamu kuruluşlarında, sivil toplum örgütlerinde ya da özel eğitimle ilgili alanlarda farklı tercihlerden etkilenmiştir. Ayrıca bu kavramlar tarihsel süreçte farklı değişimler gerçekleştirirse de günümüzde kullanım alanlarına göre bazı temel kavramlar bulunduğu söylenebilir. Bu kapsamda, engel, yetersizlik, zedelenme, sapma, sakatlık ve özür gibi kavramların çok daha yaygın olarak tercih edildiği görülmektedir. Ancak bu temel kavramların içeriği farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

Kavramların zamanla kullanımlarının terkedilmesi de sık karşılaşılan bir durumdur. Örneğin engel türleri için “*ahmak, aptal, geri zekalılar, embesil, ama, kör, sağır, dilsiz, çetin çocuklar*” gibi bir çok kavrama eski tarihli belgelerde ve bilimsel çalışmalarda sıklıkla rastlanılmaktadır (Akçamete, 2010; Çitil, 2009, 2012). Günümüzde ise bu kavramlar bilimsel literatürde neredeyse hiç kullanılmamakla birlikte bazılarının maalesef halk dilinde yaşadığını da hatırlatmak gerekmektedir.

Ataman (2013:15), bu kavramlardan zedelenme, yetersizlik ve engeli kendi içinde bir taksonomi ile açıklamaktadır. Ona göre (2009:15):

Zedelenme: Bireyin, doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşan çeşitli etmenlerle, organlarının işlevlerini yerine getirmede ve görevlerini yapmada etkili olan zorlanım durumu.

Yetersizlik: zihinsel, fiziksel, davranışsal ya da duyu organlarının zedelenmeye bağlı olarak tüm ya da kısmen işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durumu ifade eder. Birey, yetersizliğine bağlı olarak çoğu kimsenin duyduğu gibi duymayabilir, gördüğü gibi görmeyebilir, öğrendiği gibi öğrenmeyebilir.

Engel: yetersizliği ya da özrü olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemleri tanımlamaktadır. Engel, kişinin çevreye uyum sağlayamamasını kapsamaktadır...

Bu tanımlar ele alındığında Ataman’ın (2009) özür ve yetersizlik kavramlarını aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Ona göre, engel; özür ve yetersizliğe sahip bireyin çevresel etkileşimi sonucu ortaya çıkan farklı bir durumdur. Bir başka tanımlamada Cavkaytar, (2008:3) “*Bireyin yetersizlik yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamama durumunda kalmasına özür/engel denir*” diyerek özür ve engel kavramlarını aynı anlamda kullanmıştır. Cavkaytar’ın bu tanımında sosyolojik bir kavram olan “toplumsal rol” kavramına vurgu yapılması Ataman’ın engel tanımına yaklaşmaktadır. Ancak bir önceki tanımdan farklı olarak özür kavramı yetersizlik ile değil engel kavramı ile eş anlamlı gibi sunulmuştur. Oysa özür kavramı daha çok tıbbi ve yasal düzenlemelerde tercih edilen kavramlardır (Çitil, 2012).

Dünya sağlık örgütü ise özür lülüğü yetersizlikten etkilenmenin bireysel düzeyini, engelliliği ise kişiden beklenen rollerin toplumsal anlamda sergilenememesi şeklinde ayırmaktadır. Bu kavramsal karışıklık güncel dilde de akademik dilde de kendini göstermeye devam etmektedir. Tıbbi ve hukuki literatürde özür kavramının

daha yaygın bir kullanımı olduğu görülürken, özellikle eğitim ve sosyal bilimler alanında engel kavramının daha yaygın bir kullanım ağına sahip olduğu söylenebilir. Özürlü kavramı, tıbbi alanda sıklıkla kullanıldığından engelli bireylerin tıbbi açıdan içinde buldukları durumu odak noktasına almaktadır. Hatta Türkiye’de özürlü kavramından önce de sakat kavramının kullanıldığı, bireyin fiziksel yapısındaki değişimlerin zedelenme ya da sapma gibi kavramlarla açıklandığı görülmektedir (Coşkun, 2010). Halen de Türkiye’de “Sakatlar Derneği”, “Sakatlar Konfederasyonu” gibi sakat kavramını kullanan sivil toplum örgütleri olduğu görülmektedir.

Giddens’a (2012) göre sosyologlarca; toplumsal sorunlara ilişkin anlayış ve farkındalığın kullanılan sözcükler tarafından biçimlendirildiğini söylemektedir. Bu kapsamda engellilik alanında yazılar yazanlar arasından bu alanda üretilen terimlerin bir eleştirisini yapmak önem kazanmaktadır (Giddens, 2012) Yukarıda sunulan bilgilerden de anlaşılacağı üzere engelli bireylerle ilgili kavramların zaman içinde kullanımlarının değiştiği görülmektedir. Kavramlar toplumsal ilişkilerde etiket ve hakaret amaçlı kullanıldıkça, uygulamacıların ve özellikle bilim insanlarının en az ötekileştirici kavramları kullanmaya yönelik bir arayış içerisine girdikleri görülmektedir (Çitil, 2012). Giddens (2012) bu konuda İngiliz dilinden bir örnek vermektedir. Ona göre “handicapped” sözcüğü; dilencilğe işaret eden “cap in hand” deyimini çağrıştırdığı için artık eskisi kadar kullanılmamaktadır. Bu nedenle son dönemlerde özür ve engel kavramlarının toplumsal kullanımda etiketleyici faktörü arttığından bazı akademisyenlerin; engelli bireyler için “özel gereksinimli bireyler” kavramını kullanılmaya başladığı görülmektedir (Akçamete, 2010). Ancak daha bütünleştirici olan bu kavram sadece yetersizlikten etkilenmiş bireyleri değil aynı zamanda üstün yetenekli bireyleri de kapsamaktadır. Toplumsal yaşamda bazı bireyler üstün yeteneklileri de engelli olarak varsayabilmektedir. Oysa üstün yetenekliler yetersizlikten değil yeterlilikten etkilenmektedir. Bu kapsamda onlar da yeterliliklerinin artırılması için özel gereksinimlere sahiptirler.

Zedelenme, sapma, özür gibi kavramlar tıbbi temelli olmasına karşın engellilik bireyin bulunduğu kültürün, yaşam biçiminin gerektirdiği davranışları yapma yetisinin, yine toplumsal kültürün unsurlarınca engellendiği toplumsal kaynaklı bir kavramdır (Coşkun, 2010). Bir toplumdaki engelli algısı sadece çevresel düzenlemeler ya da donanımlar açısından değil toplumsal yapı ile de ilgilidir. Coşkun’un (2010) verdiği bir örnek bu konuda oldukça ilgi çekicidir. Konuşma becerisini kullanmadan işaret diliyle

yaşayan bir kabile içinde; dilsiz bir insan, özürli olarak görülebilir ancak engelli olarak görülmebilir.

Doğan ve Çitil (2011) yetersizlikten etkilenen bireylerle ilgili kavramsal tanımlamaları sosyolojik bir bakış açısıyla ele almışlardır. Onlara göre, özür, yetersizlik gibi kavramlar bireyin içsel / şahsi durumu üzerinden gelişen kavramlardır. Oysa engel kavramı, bireyin özür ve yetersizliğinden değil de çevresel faktörlerin etkisi dolayısıyla daha dışsal temelli bir içeriğe sahiptir. Doğan ve Çitil'in (2011) bu analizleri ile ilgili verdikleri örnekler ise konunun daha net anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Örneğin binaların girişleri, tuvaletler, sınıf ortamı vb. yerlerde tekerlekli sandalye kullanan bir çocuğun rahatlıkla dolaşabileceği çevresel düzenlemeler ve donanımlar yoksa bu çocuğun hareket alanı kısıtlanmaktadır. Yani birey engelleniyorsa engellidir. Tekerlekli sandalye kullanan çocuk, spor ve oyun alanında düzenleme olmadığı için engelli iken sınıfında hiçbir sorun yaşamıyor olabilir (Ataman, 2009). Doğan ve Çitil (2011) bu örnek üzerinden bireyin bir yetersizliği olsa da engelli olmadığı durumların olabileceğini belirtmektedirler. Onlara göre, engel kavramı aslında bireyin toplumla ilişkisini betimleyen, toplumun yetersizliği olan bireye yönelik olarak ortaya koyduğu hazır bulunuşluğu ifade eden bir kavramdır. Bu sebeple yetersizlikten etkilenmiş bireylerle ilgili kavramsal kullanımda engel kavramının sosyolojik açıdan daha işlevsel bir içeriğe sahip olduğu savunulmaktadır (Doğan ve Çitil, 2011).

1.2. 1. Engel ve Toplum

Tanımsal kısımda da ele aldığımız üzere engellilik olgusu yetersizliğin toplumsal ortama girmesiyle ortaya çıkan bir kavramsal alt yapıya sahiptir. İnsanoğlu var olduğu zamandan bu yana toplum da, engel de var olmuştur.

Engelliler her toplumda bulunan ve çeşitli toplumsal tabakalarda yer almakla birlikte benzer yaşamsal sorunları olan bir toplumsal grup olarak kabul edilebilir. Engellilik durumu ise bu toplumsal yaşam içerisinde toplumsal bir olgu olarak ele alınması gereken bir ihtivaya sahiptir (Çitil, 2012). Bu kapsamda toplumsal olgu kavramını da açıklamak gerekir. Toplumsal olayın başlangıcı, bitiş süresi ve yeri az çok belli olmasına rağmen toplumsal olguda bu değişkenler kesin olarak belirlenemez ve toplumsal olgu, toplumsal olaya göre daha çok süreklidir (Doğan, 2012). Doğan (2012) bu konuda açıklayıcı bir örnek sunmaktadır. Ona göre “*ülkemizde Sümerbank'ın kurulması bir olayken, endüstrileşme-kentleşme sorunları birer olay değil olgudur.*”

(Doğan, 2012:69). Yine Doğan'ın verdiği örnekten esinlenerek kendi araştırma alanımızla ilgili bir örnek daha sunabiliriz. Bu kapsamda genetik problemlere sahip akrabaların evlenmesi sonrası çocuğun yetersizliğe sahip olması bir olayken, bu ve diğer nedenlerle benzer kişilerin toplumda büyük bir sayıya ulaşmaları ve benzer sorunlar yaşamaları neticesinde ortaya çıkan engellilik kavramı ise toplumsal bir olgudur.

Engellilik aynı toplum içindeki farklı gruplarda da farklı değerlendirilebilmektedir. Engellilik toplumun özellikleri ve beklentileriyle doğrudan ilgili bir durum olduğundan, bazı durumlarda yetersizlik farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Bu duruma örnek verilecek olursa; Anadolu'da bazı bölgelerde görücü usulü evlilikler nedeniyle eşler birbirini tanımadan evlendirilebilmektedir. Damat ve gelin adaylarının az konuşması büyüklere saygı olarak görülüp, olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle bazı (hafif düzeyde) zihinsel yetersizliği olan bireyin evlendirildiği bilinmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre bir ülkedeki ortalama engelli oranı %10 olarak belirlenmiştir. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde ise %12 civarındadır. Buna göre Dünya'da yaklaşık 700 milyon engelli bulunmaktadır. Ancak bu kadar geniş bir grubun sosyologların ilgisine yeterince muhatap olamadıkları söylenebilir. Araştırmamızın alanyazın kısmı yazılırken sosyoloji alanındaki temel eserlere, ders kitaplarına ve diğer akademik çalışmalara bakılmıştır. Ancak ilginç bir şekilde hem yerli hem de yabancı sosyologların konuyla pek ilgilenmedikleri anlaşılmıştır. Bu kapsamda Anthony Giddens ve Tony Bilton gibi bazı Batılı sosyologların sosyoloji kitabında ilk kez "engelliliğin sosyolojisi" kavramını kullandığını görmekteyiz. Yerli sosyologlardan ise ilgili araştırmalar kısmında görüleceği üzere Esra Burcu'nun başı çektiği çok az araştırmacının bu alana yöneldiği anlaşılmaktadır. Sosyoloji alt dallarından ise yalnızca eğitim sosyoloğu İsmail Doğan'ın çalışmalarında engelliler ile ilgili sosyolojik boyuta değindiği görülmektedir. Bu kapsamda engelli sosyolojisi diye bir sosyoloji alt disiplinin yeterli düzeyde bir gelişime sahip olduğundan bahsetmek henüz güçtür. Zaten Giddens da (2012) engellilik çalışmalarını yeni bir alan olarak tanımlamaktadır.

1.2.2. Engelliğin Geçmişi ve Engelliliği Açıklayan Modeller

Engelli bireylerin varlığı ile ilgili bilgiler milattan önceki çağlardan günümüze kadar uzanmaktadır. Ancak tarih boyunca engelliler; sosyal siyasal ya da ekonomik haklara uzun süre sahip olamamışlar, insanlık dışı muameleler görmüşler, adeta bir

yaşam savaşı vermişlerdir (Akçamete, 2010; Çitil, 2012). İlk çağlarda ve ortaçağ Avrupa'sında özel gereksinimli bireylerin bu farklı durumları hoşgörü ile karşılanmamış, uğursuz ve gereksiz sayılarak öldürülmüş veya kendi aileleri tarafından sokağa atılmışlardır (Gök, 1958; Çitil, 2009). Öyle ki Roma gibi bazı toplumlarda ebeveynler engelli doğan çocuklarını öldürme hakkına sahipken Sparta gibi bazı toplumlarda bu görevi devlet yürütmüştür (Akçamete, 2010; Çitil, 2012).

Bu durumlar dikkate alındığında özellikle ilk ve ortaçağ Avrupa'sında yaygın olan düşünceler, engellilikle ilgili en eski modeli ortaya çıkartmıştır. Engelli insanların, kendilerinin ya da ailelerinin bazı günahlarından dolayı bu duruma maruz kaldıkları düşüncesinden hareketle engelliliği doğrudan günahkarlık ve kötülüğe bağlayan yaklaşıma “moral / ahlaki model” denilmektedir (Oğultürk, 2012). Bu yaklaşıma göre engellilik ahlaki çöküntüden, insanın içindeki “şeytan” veya “ahlaksızlığın” dışı vurumudur (Arıkan, 2002; Özgöbek, 2007). Bu yaklaşımın hâkim olduğu dönemlerde engelli bireyler kötü muamele görmüş, toplumsal haklardan faydalandırılmamış, dışlanmış ve hatta öldürülmüşlerdir (Arıkan, 2002; Çitil, 2009)

Engelli bireylere yönelik bu kötü yaklaşımlar, Hıristiyanlığın ve İslamiyet'in daha ileri tarihlerde etkisi ile yerini kısmen de olsa ilgi, koruma ve şefkate bırakmıştır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1996). Böylece bazı dini kurumlarda, engelli bireylerin temel ihtiyaçları karşılanmaya başlanmıştır. Ancak 15. yüzyılın sonlarına kadar özel gereksinimli bireyler ve özellikle işitme yetersizliği olan bireyler ağır ve yorucu işlerde çalıştırılmışlardır (Çitil, 2009). 16. yüzyıldan sonra ise engellilerin eğitiminde sistematik çalışmalar başladığı görülmektedir. Güçsüz, düşkün ya da sakat olarak adlandırılan bu bireylerin özel gereksinimlerin olduğu gerçeği ancak 1800'lü yıllarında sonunda kabul edilmiş ve eğitilerek topluma kazandırılmaları için girişimlere başlanmıştır (Cavkaytar, 2008).

II. Dünya savaşının ardından özellikle Avrupa toplumlarında engelli bireylerin sayısı artmış, ortaya çıkan iş gücü açığı nedeniyle hem bu bireylerin rehabilitasyonu hem de istihdamı gündeme gelmiştir (Özgöbek, 2007). Bu yıllarda Birleşmiş Milletlerin (BM) ortaya koyduğu yaklaşım ve çalışmaların temel insan hakları bağlamında engelli bireylere de olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Yine 1950'li yıllarda Batı toplumlarından insan hakları ve demokrasinin önemi tartışılmaya başlanmıştır (Özgöbek, 2007). Engelli bireylerle ilgili gelişmeler ise bu tartışmalardan etkilenmiştir.

1954 yılında Amerikalı bir anne, engelli çocuğuna yönelik ayrımcılığa karşı yasal mücadele başlatmış ve arkasından benzer davalar açılmıştır (Batu ve Uysal, 2010). Bu dönemde normalleştirme ve kaynaştırma kavramları da tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Batı toplumlarında engellilik ile ilgili kuramsal tartışmaların 1960'lı yılların sonunda şekillenmeye başladığı söylenebilir (Burcu, 2007; Giddens, 2012).

1960'lı yıllardaki engelli hareketleri neticesinde özellikle ABD'de çeşitli düzenlemelerin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Aşağıda ayrıca ele alacağımız "Sosyal Model" in hâkim olmaya başladığı bu dönemde ABD'de bağımsız sosyal yaşam, etiketleme, sosyal sapma gibi kavramların tartışılmaya başlanması ve engelliliğin sosyal kurgusunda çevresel faktörlerin önemi vurgulanmıştır (Burcu, 2007). Engelli bireylerle ilgili temel gelişmeler ise ancak 1970'lerde gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinde uzun mücadeleler neticesinde, 1975 yılında çıkarılan PL-94-142 sayılı yasal düzenleme ile engelli çocukların eğitimi konusunda başta kaynaştırma olmak üzere önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır (Batu ve Uysal, 2010). 1980'lerden itibaren ise özellikle ABD'de engellilik konusunda istihdam kaynaklarının gelişmesi konusunda çabaların arttığı görülmektedir (Burcu, 2007) 1990'lardan itibaren de yine ABD'de engelli olma ile gurur duyma ve farklılıklarla barışık olmaya dayalı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir (Burcu, 2007).

Kısaca ele aldığımız tarihsel zemine bakıldığında bile engellilerle ilgili toplumsal şart ve düzenlemelerin çok yakın bir tarihten itibaren geçerli olduğu görülmektedir. Bu da engellilerle ilgili toplumsal ve kuramsal tartışmaların neden bu kadar yeni olduğunu açıklamaktadır. Son dönemde engellilerle ilgili farkındalığın artması, ciddi yasal düzenlemelerin getirilmesi ve ekonomik bazı imkânların sağlanmasıyla engelli bireylerin toplumda görünürlüklerinin arttığı söylenebilir. Bu görünürlüğün artması, engelliler için olumlu gibi görünse de bu sefer de yeni düzenlemelere gereksinimler artmaktadır. Bu tartışmalar ışığında engelliliği açıklama konusunda medikal model ve sosyal model olmak üzere iki yaklaşımın ön plana çıktığı söylenebilir.

1.2.1.1 Medikal Model

Bu yaklaşım adından da anlaşılacağı üzere engellikle ilgili yaklaşımının temeline fiziksel/biyolojik bilgileri oturtmaktadır (Erdil, 2010). Böylece bu modelde hastalığın ya da yetersizliğin tıbbi açıklamasına odaklanılmış, toplumsal etkenlere değinilmemiştir.

Bu nedenle modele bireysel engellilik modeli de denilmektedir (Giddens, 2012). Bu modele göre, toplum katı ve değiştirilemez olarak görülürken, insanın çevreye uyması gerektiği için esnek ve değiştirilebilir olması savunulur (Oğultürk, 2012; Öztürk, 2011). Çünkü medikal model engelliliği, daha sonra bireyin normal yaşama dönebileceği ya da mümkün olduğunca yaklaşabileceği onarılması gereken bir durum olarak görmektedir (Özgöbek, 2007).

Medikal modele göre engellilik bedensel işleyiş ve yapıya aykırı olma durumudur. Medikal modelde, kişinin eksiklik ya da yetersizliği üzerinde durulduğundan, kişinin güçlü ve olumlu yanları göz ardı edilmekte böylece engelli bireylerin sınırlı, aciz bireyler olduğu düşüncesi oluşmaktadır (Öztürk, 2011; Öztürk, 2011). Bu nedenle engelli bireylerle ilgili düşük beklentiler oluşmakta, onların neleri başarabileceği konusunda bilgi ve tutum eksikliği ortaya çıkmakta ve ayrımcı, etiketleyici tutumlar gelişmektedir. Bu model; bireyi normal-anormal olarak sınıflandırdığından engelli bireylere karşı ayrımcı bir tutumu pekiştirmektedir (Arıkan, 2002). Çünkü bu düşüncenin temelinde engelli bireyi talihsiz bir kaza kurbanı olarak göre “kişisel trajedi yaklaşımı yer almaktadır (Giddens, 2012).

Medikal modelin hâkim olmasıyla birlikte engelli bireylerin önceki dönemlere nazaran yaşam standartlarında önemli gelişmeler olmuştur. Moral/ahlaki modelin terkedilmesi, özellikle semavi dinlerin yayılmasıyla olmuştur. Kilise, manastır vb. dini yerlerde engelli bireylere bakım hizmetleri sunulması da bunu örnekler niteliktedir. Medikal model ile birlikte engelliliğin oluşumunun önlenmesi, rehabilitasyon, bakım ve izleme ile ilgili koruyucu ve önleyici programların hazırlanması engelli bireylerin ve ailelerinin yaşam kalitesini arttırmıştır (Arıkan, 2002; Özgöbek, 2007). Ancak yukarıda da değinildiği gibi bu modelin yetersizliğe odaklanması ve meseleyi engelli birey üzerinden ele alması temel sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2.2 Sosyal Model

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren engelli bireylerin haklarının yetersizliği ya da ihlali gibi nedenlerden dolayı, başta ABD ve İngiltere olmak üzere gelişmiş Batı toplumlarında, engelli bireyler ve özellikle de aileleri örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütlenme 1960’lı yıllarda Paul Hunt’ın itirazlarından etkilenmiştir (Giddens, 2012). Hunt’a göre “engellilik sorunu yalnızca işlev kaybıyla ve bu durumun bireyler üzerindeki etkisiyle sınırlı olmayıp, bu bireylerin normal insanlarla kurduğu

ilişki üzerinde de etkili olmaktadır (akt. Giddens, 2012:325). Hunt'ın çıkışıyla başlayan sosyal model söylemleri seksenli yıllarda İngiliz Vic Finkelstein, Mike Oliver ve Colin Barnes ile ABD'li Gebren De Jong gibi fiziksel engelli olan akademisyenlerin öncülüğünde “engellik hareketi”ne dönüşmüştür (Özgöbek, 2007). Medikal modelin ayrımcılığı pekiştiren sınıflamalarına karşı bu örgütler yasal mücadelelere girişmişler ve olumlu sonuçlar almaya başlamışlardır. Böylece engellilik olgusu farklı bir tartışma zemini bulmuş, negatif ayrımcılık yerini pozitif ayrımcılığa terk etmeye başlamıştır. Sosyal model de bu gelişmelerden etkilenerek şekillenmiştir.

Sosyal model, engelliliği medikal modelin tek yönlü tanımından uzak bir şekilde sosyal anlam içinde ele almaktadır. Sosyal modele göre engellik; aktivite sınırlılığının yarattığı avantajsız durumu yaşayan bireylerin engelli olmayan toplum üyeleri tarafından göz ardı edilmesi, toplumsal aktivitelerden uzak tutulması halidir (Burcu, 2007). Bu durum, toplumdaki kısıtlayıcı, damgalayıcı, ayrımcı ve engelleyici tutumlar sonucu ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2011; Arıkan, 2002). Bu yüzden engellilik toplumun engelliliğe yarattığı tepkisinin bir ürünüdür (Winter, 2005). Bu anlamda engellilik, engelli olmayan insanların ayrımcı ve etiketleyici görüşleriyle ortaya çıkan, sınırlayıcı yasalar, politikalar ve kurumsallaşmış alışkanlıkların sonucu olarak toplumun yarattığı bir durumdur (Özgöbek, 2007).

Sosyal model engellilerin önündeki engellerin ortadan kaldırılarak topluma tam katılımlarının sağlanması gerektiğine inanmaktadır (Giddens, 2012:327). Sosyal modele göre engelli bireyler mümkün olduğunca kendi hayatlarını kontrol edebilmeli, sebepsiz kısıtlamalardan bağımsız olabilmeli, kendi tercihlerini yapabilmelerine ve bunları gerçekleştirebilmelerine saygı duyulmalıdır (Özgöbek, 2007).

Engelliliği açıklayan modellerin ve engellilik alanındaki gereksinimlerin tartışılmasına rağmen engellilik olgusu toplumsal bir problem olarak ele alınmalıdır. Toplumsal problemler, *bir genişliği olan ve toplumun çoğunluğunca kabul gören davranış modellerinin dolaylı ya da umulmadık sorunlarıdır* (Vural, 2003:37). Toplum engelli gerçeğini kabul etmiş gibi görünse de engellilerin toplumun eşit ve bağımsız bir parçası olduğunu söylemek mümkün değildir. Ulaşım, iletişim, eğitim, istihdam gibi birçok konuda engellileri geri plana iten bir toplum yapısında engelli bireylerin eşit ve bağımsız fertler olarak yaşayabildiğini iddia etmek de halen kolay görünmemektedir (Çitil, 2012).

1.2.3. Engel Türleri

Engel türleri ve sınıflandırmalarına geçmeden önce engelliliğin nedenlerinden kısaca bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Engelli olmanın genel anlamda üç temel dönemdeki olay ve durumlarla ilgili olduğu söylenebilir. Bu kapsamda doğum öncesi, sırası ve sonrası dönemlerde ortaya çıkan çeşitli nedenlerle bireyler yetersizlikten etkilenebilmektedir. Doğum öncesi nedenleri; *kalıtım, annenin geçirdiği enfeksiyonlar, kazalar, ilaç kullanımı, röntgen çekilmesi*, doğum sırası nedenleri; *erken-geç veya zor doğum, çocuğun ters gelmesi, göbek kordonunun dolanması, doğum esnasında bebeğin oksijensiz kalması*, doğum sonrası nedenleri ise; *çocuğun geçirdiği enfeksiyonlar, kızamık, kabakulak, menenjit, kazalar, beslenme bozukluğu, bakımsızlık, eğitimsizlik, yanlış gelenek ve görenekler, kalça çıkıklığı*, vb. olaylardan kaynaklandığı söylenebilir (Öztürk, 2011).

Engel nedeni ve oluşum süreci bireyin farklı şekillerde yetersizlikten etkilenmesini sağlayabilmektedir. Bu kapsamda “engel türleri” denildiğinde genellikle yetersizliğin etkilediği organ ve uzuvların odağa alındığı tıbbi temelli sınıflandırmaların yaygın olduğu görülmektedir. Bunun dışında da farklı model ve yaklaşımların farklı sınıflandırmaları olduğu görülmektedir.

ABD’de kısa adı İDEA olan yasada 16 yetersizlik sınıfı belirlenmiştir. Buna göre, *öğrenme güçlükleri, dil ve konuşma bozuklukları, zihinsel yetersizlik, duygusal ve davranışsal bozukluk, çoklu yetersizlik, işitme-görme kaybı, işitme güçlüğü, ortopedik bozukluklar, süregen hastalıklar, görme yetersizliği, otizm, travmatik beyin hasarı, gelişim geriliği, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu* gibi çeşitli yetersizlik alanlarının sınıflandırmaya girdiği görülmektedir (Akçamete, 2010).

Engellilik konusunda en fazla çalışma yapılan alanlardan biri de özel eğitim alanıdır. Bu kapsamda alan uzmanları engellilik sınıflandırması yerine özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin sınıflandırılması şeklinde bir yaklaşım belirlemektedirler. Bu alanda yapılan sınıflandırmalar ise özel eğitim alanının bilimsel gelişimine paralel olarak dönem dönem değişerek günümüzdeki şeklini almıştır. 2000’li yıllarda se, Ataman vd. (2009), özel gereksinimli çocukları önce, “rastlanma sıklığı yüksek olan özel gereksinimli çocuklar” üst başlığı altında; “*zeka geriliği olan çocuklar, üstün zekalı ve üstün yetenekli çocuklar, gelişimi tehlike altında olan çocuklar, öğrenme güçlü gösteren çocuklar, duygusal ve davranışsal bozukluğu olan çocuklar, iletişim*

yetersizliği olan çocuklar olarak” altı alt başlıkta toplamışlardır. Sonra, “rastlanma sıklığı düşük olan özel gereksinimli çocuklar” üst başlığı altında; “*görme yetersizliği olan çocuklar, işitme yetersizliği olan çocuklar, ortopedik yetersizlikten etkilenmiş olan ve sağlık yetersizliği olan çocuklar, otizm ve otistik bozukluğu olan çocuklar*” olarak dört alt başlıkta toplamışlardır (Çitil, 2009).

31.05.2006 tarihli ve 26184 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine göre ise, özel eğitime ihtiyacı olan bireyler; “*birden fazla yetersizliği olan, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan, dil ve konuşma güçlüğü olan, duygusal ve davranış bozukluğu olan, görme yetersizliği olan, işitme yetersizliği olan, ortopedik yetersizliği olan, özel öğrenme güçlüğü olan, otistik, serebral palsili, süreğen hastalığı olan, üstün yetenekli birey ve zihinsel yetersizliği olan birey*” olmak üzere onüç başlık altında sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırma aynı zamanda günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı’nca özel eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü alanları da göstermektedir.

Yukarıda ele alındığı üzere özel gereksinimli bireyler farklı grup ve isimlerle sınıflandırılırsalar da birçok farklı engel türünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu engel türlerinin de kendi içlerinde farklı derece ve özelliklere sahip olduğu bilinmektedir. Ancak tez araştırmamız kapsamında çalışma grubu olarak zihinsel engelli çocuklar ele alındığından diğer engel türlerinin özellikleri burada ele alınmayacaktır.

1.2.3.1. Zihin Engelliler

Engel türleri arasında zihinsel engelli bireyler en popüler gruptan biri olarak bilinmektedir (Eripek ve Vuran, 2010). Zihinsel engelli bireylerle ilgili “zeka geriliği” (mental retardasyon), “gelişimsel yetersizlik” (developmental disability) gibi çeşitli tanım ve terimler kullanıldığı görülmektedir (Eripek ve Vuran, 2010:247). Önceki dönemlerde ise geri zekâlı çocuklar, idiot, embesil gibi terimlerin kullanıldığı bilinmektedir. Ancak hem bu kavramlar hem de zekâ geriliği kavramı bazı çevrelerce ağır ve örseleyici bulunduğundan son dönemlerde kullanılmamakta ve zihinsel yetersizlik kavramının daha yaygın bir kullanıma kavuştuğu gözlenmektedir (Eripek ve Vuran, 2010). Ancak bu alanda kullanılan her kavram bir süre sonra olumsuz bir anlam kazanabilmekte, bu yüzden de yeni kavramların üretilmesi gecikmemektedir.

Zihinsel yetersizlikle ilgili genel kabul gören ve kapsamlı bir tanımlama ihtiyacı yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar sürmüştür. Bu nedenle alandaki terim ve tanım

karışıklığına son vermek ve daha doğru, üzerinde çalışılabilecek bir tanım geliştirebilmek amacıyla, Amerikan Zekâ Geriliği Birliği (American Association on Mental Retardation - AAMR) bünyesinde 1959 yılında bir komite kurulmuştur (Tekinarslan-Çiftçi, 2008). AAMR'nin bu komitesinin bu yıllardan itibaren yaptığı çalışmalar ve tanımlamalar daha sonra genel bir kabul görmüştür. AAMR'nin 2002 yılında yönergesinde zihinsel yetersizlik; *18 yaşından önce ortaya çıkan, zihinsel işlevde bulunma, kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal davranışların her ikisinde anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizlik* olarak tanımlanmıştır (Eripek ve Vuran 2010:248).

AAMR'nin zihinsel işlevde anlamlı sınırlılıklar bulunmadan kastı; psikometrik zekâ ölçeklerinden alınan puanların (-2) standart sapmanın altında olmasıdır. Standart sapma, kişinin başarı puanının yaşlılarının ortalama puanından farklılaşma derecesini gösteren istatistiki bir kavramdır (Eripek, 2009). Yaygın olarak kullanılan Stanford Binet ve Wechsler gibi zeka ölçeklerinde ortalama zeka bölümü 100 olarak kabul edilmekte, -2 standart sapma da 70-75 zeka bölümü altında olma ile açıklanmaktadır (Eripek ve Vuran 2010; Eripek 2009). Bunun tam tersi de üstün zekâlı çocuklar için geçerlidir. Bu kapsamda 125-130 puan üstü zekâ bölümü olan çocuklar da diğer bir özel gereksinim grubu olmaktadır. Bu yaklaşım içerisinde 70-75 ve 125-130 arasındaki zekâ bölümüne sahip bireyler normal bireyler olarak kabul edilmekte ve insanlığın büyük bölümü bu sınırlar içindeki zekâ bölümünde bulunmaktadır.

AAMR'nin tanımlamasında geçen uyumsal davranışlar ise insanların günlük yaşamlarında işlevde bulunmak için kavramsal (*dil, okuma-yazma, para kavramı vb.*), sosyal (*kişiler arası, sorumluluk, benlik saygısı, saflık, kuralları izleme vb.*) ve pratik becerilerin (*yemek, tuvalet vb. günlük yaşam etkinlikleri, uğraşı beceriler vb.*) bütünü olarak tanımlanmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Bu üç uyumsal davranışlardan bir ya da daha fazlasında bireyin anlamlı sınırlılık göstermesi gerekmektedir. Sadece zekâ bölümü ile bireye yetersizlik tanısı koymak doğru olmamaktadır. Bireye uygulanan zekâ ölçeği; içerik, uygulayıcı özelliği, çocuğun fiziksel ve ruhsal hazır bulunuşluğu gibi faktörlerden fazlasıyla etkilenebilmektedir. Bu nedenle bireyin değerlendirmesinin tüm gelişim alanlarında ve birden fazla yöntemle yapılması bir özel eğitim ilkesidir (ÖEHY, 2006). Ancak Türkiye'de en yaygın kabul gören ve uygulamada temel olan tanım Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği tanımıdır. Yönetmeliğe (2006) göre Zihinsel yetersizliği olan birey: *zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık*

gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyi ifade eder. Bu tanım AAMR'nin tanımını temel almakla birlikte zihin engelli bireylerin özel eğitim ve destek eğitim ihtiyaçlarına ihtiyaç duymasını temel bir özellik olarak içermektedir.

1.2.3.1.1. Zihinsel engellilerin sınıflandırılması

Zihinsel yetersizliğin sınıflandırılmasında çeşitli yaklaşımların olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyıla kadar zihin engelli bireylerin Batı'da idiot, embesil ve moron gibi kavramlarla sınıflandırıldıkları görülmektedir (Eripek, 2009). Yirminci yüzyıldan itibaren ise özellikle zekâ ölçeklerinin geliştirilmesinin ardından zekâ yaşı ve daha sonra zekâ bölümüne göre bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir (Eripek, 2009).

Günümüzde ise zekâ sınıflandırmaları çeşitlenmiştir. Eripek ve Vuran (2010), zihinsel engelli bireyleri zekâ bölümlerine ve gereksinim duyulan yardımların yoğunluk düzeyine göre olmak üzere iki şekilde sınıflandırıldığını belirtmektedirler. Zekâ bölümü puanına göre sınıflamada yukarıdaki tanımlarda görüldüğü üzere zeka bölümü 70-75 puan altında olanlar zihinsel yetersizlik alanına girmekte bu puandan aşağıda zeka bölümüne sahip olanlar ise hafif, orta, ağır ve çok ağır yetersizliğe sahip olanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Alanyazında bu sınıflandırmaya psikolojik sınıflandırma da denilmektedir (Oğultürk, 2012:10).

AAMR, 1973 yılında zekâ ölçütünün yanı sıra uyum ölçütlerini de dikkate alarak sınıflandırmalarda değişikliğe gitmiştir (Eripek, 2009). Bu kapsamda zekâ gruplamalarında puanlama esnetilerek, zekâ bölümü 50-55 ile 70 arası hafif, 35-40'tan 50-55'e kadar olanlar orta, 20-25'ten 35-40'a kadar olanlar ağır, 20-25'ten aşağı zekâ bölümü olanlar ise çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip bireyler olarak sınıflandırılmıştır (Eripek, 2009; Tekinarslan-Çiftçi, 2008). Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından benimsenen bu sınıflandırma, günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır (Eripek, 2009). Dünya Sağlık Örgütü'nün "İşlevsellik, Fonksiyon Kaybı ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması" (ICF) da benzer bir sistemi kullanmaktadır (Meral, 2011).

Zihin engelli bireylerle ilgili diğer sınıflandırma yaklaşımı olan destek ihtiyacına göre sınıflama da zekâ bölümüne göre yapılan sınıflandırmalardan sonra yine AAMR tarafından 1992 yılında önerilmiştir (Tekinarslan-Çiftçi, 2008). Bu yaklaşım bireyin gelişimini, eğitimini ve kişisel olarak iyi durumda olmasını arttırmayı sağlayan kaynak ve stratejilerden oluşan yardımlara dayalı yeni bir sınıflama olarak karşımıza çıkmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Gereksinim duyulan yardımların yoğunluk düzeyine göre sınıflama aralıklı, sınırlı, yoğun ve yaygın olmak üzere dört türde yapılmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Alanyazında bu sınıflandırmaya da eğitsel sınıflandırılma da denilmektedir (Oğultürk, 2012). Buna göre “aralıklı yardıma gereksinim duyanlar”: her zaman yardıma gereksinimi olmayan ya da kişinin geçiş dönemlerinde kısa dönemli yardıma ihtiyacı olanları ifade etmektedir (Tekinarslan-Çiftçi, 2008). Sınırlı yardıma gereksinim duyanlara sunulan yardımlar; kapsamlı yardım düzeyinden daha az personel ve harcama gerektiren, zaman içinde tutarlı ve sınırlı yardımlardır (Eripek, 2009). Yoğun düzeyde yardıma gereksinim duyanlar; okul, iş ya da ev gibi bazı ortamlarda, düzenli katılımı içeren uzun dönemli yardımlara gereksinim duyan bireyleri ifade etmektedir (Eripek, 2009). Yaygın düzeyde yardıma gereksinim duyanlar ise farklı ortamlarda ve yaşam boyu süren tutarlı ve yüksek yoğunlukta yardıma gereksinim duyanları ifade etmektedir (Eripek ve Vuran 2010).

Türkiye’de de Milli Eğitim Bakanlığının bu dörtlü sınıflandırmaya benzer bir sınıflandırma kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda MEB’in özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin dördüncü maddesinde zihin engelli bireyler şu şekilde sınıflandırılmakta ve tanımlanmaktadır (ÖEHY,2006)

Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine sınırlı düzeyde ihtiyaç duyan birey

Orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki sınırlılık nedeniyle temel akademik, günlük yaşam ve iş becerilerinin kazanılmasında özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine yoğun şekilde ihtiyaç duyan bireyi

Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle öz bakım becerilerinin öğretimi de dahil olmak üzere yaşam boyu süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey

Çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan birey: Bireyin zihinsel yetersizliği yanında başka yetersizlikleri bulunması nedeniyle öz bakım, günlük yaşam ve

temel akademik becerileri kazanamaması nedeniyle yaşam boyu bakım ve gözetime ihtiyacı olan birey

Tez araştırmamızın veri toplama araçları oluştururken zihin engelli çocukların engel dereceleri de bağımsız bir değişken olarak belirlenmiştir. Ancak eğitim sosyolojisi bakış açısıyla konuyu ele aldığımızdan tez kapsamında okula ya da özel eğitim merkezine devam eden öğrenciler incelenmiştir. Bu kapsamda çok ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

1.2.3.1.2. Zihinsel engelin görülme sıklığı ve yaygınlığı

Bir toplumda, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey gibi çeşitli demografik değişkenlere göre zihinsel engelli bireylerin yaygınlığı ve sıklığı farklılık göstermektedir (Oğultürk, 2012). Ancak tüm etkenlere rağmen oranın yüzde 1-3 arasında değiştiği söylenebilir. Alanyazında yaygınlık oranı tahminleri genellikle zekâ ltlerine göre yapılmakta, buna göre de nüfusun %3'ne yakınının zihinsel yetersizliğe sahip olduğu kabul edilmektedir (Eripek, 2009; Tekinarslan-ifti, 2008:). Ancak zekâ bölümü dışında uyumsal davranışlardaki sınırlılıklar da dikkate alınırsa bu oranın %1'e kadar düşeceği tahmin edilmektedir (Eripek ve Vuran 2010). Eripek'e göre (2009) sosyo-ekonomik açıdan düşük ve dezavantajlı çevrelerde bu oran 5-6 misli artmaktadır.

1.3. Türkiye'de Engelliler ve Eğitim

Türkiye'de engellilerin durumunu anlamak için tarihsel süreci cumhuriyet öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırabiliriz. Cumhuriyet ncesi dönemde engelliler ile ilgili çok az bilgiye sahip olduğumuz söylenebilir. Ancak engelli bireylerin koruma ve bakıma alındıkları, tedavi edildikleri, yetenekleri lsnde işlerde çalıştırıldıkları bilinmektedir (şahin, 2009). Osmanlı döneminde engelli bireylerle ilgili bazı tedavi yöntemleri dışında ilk eğitsel girişimin ise 1889 yılında İstanbul'da açılan sağır ve dilsizler mektebi olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet dönemi ise engellilerin durumunun olumlu yönde geliştiği bir seyir izlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren engellilerle ilgili düzenlemelerin yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu kapsamda 1923 yılında Atatürk tarafından imzalanan Cenevre Bildiri'si engellilerin eğitimi konusunda bir ilerleme olarak kabul edilmektedir (şahin, 2009). Yine bu yıllarda Türk Medeni Kanunu ve Borçlar kanunu gibi yasa düzenlemelerin engellileri dikkate aldığı söylenebilir. Engelli bireylerle ilgili

hukuki, sosyal, kültürel düzenlemelerin Cumhuriyet Sonrası Dönemde de çağdaş ülkelerden çok geride kaldığı yaygın bir inanıştır (Burcu, 2007). Pratikte bu iddia gerçek olabilir ama engelli bireylerle ilgili kâğıt üstündeki yasal düzenlemelerin dünyadaki gelişmelere paralel olduğu söylenebilir. Ancak engellilerin yasal haklarının başta eğitim olmak üzere en parlak dönemi yirminci yüzyılın ikinci yarısıdır (Çitil, 2009).

1950 yılına kadar Türkiye’de özel eğitim hizmetleri yalnızca bir okulla sürdürülürken 1951 yılından itibaren yeni okullar ve özel eğitim sınıfları açıldığı görülmektedir (Şahin, 2009). Bu yıllardan itibaren engellilerin sivil toplum alanında da örgütlenmesi artmış, çeşitli yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1960’lı yıllarda da engelli hakları gelişmeye devam etmiştir. Bu kapsamda engelli hakları ilk kez 1961 Anayasasında anayasal temele oturmuştur. 1970’li yıllardan itibaren ise iş ve eğitim alanında yasal düzenlemelerin sürdüğü görülmektedir.

Türkiye’de engelliler konusunda yapılan ilk ve en kapsamlı çalışma 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumunca yapılan “Özürlüler Araştırmasıdır”. Bu araştırmaya göre Türkiye nüfusunun % 12,5’i engellilerden oluşmaktadır. Buna göre Türkiye’de engelli nüfusu 8,5 milyon civarındadır. Bu kapsamda yetersizlik gruplarına göre bakıldığında 1,25’i ortopedik, 0,48’i zihinsel, 0,60’ı görme, 0,37’si işitme, 0,38’i dil ve konuşma ve 9,7’si süregen hastalığı olanlardan oluşmaktadır. Ancak engelli haritası ile ilgili resmi veriler “Ulusal Engelliler Veri Tabanı”na tutulmaktadır. Ulusal Engelliler Veri Tabanında kayıtlı, adresi, engel grubu ve engelli sağlık kurulu rapor bilgileri bilinen, yaşayan toplam 1.869.521 engelli birey bulunmaktadır. Engelli bireylerden erkek olanlar 1.075.271 kişi, kadın olanlar ise 794.250 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan; Dil ve Konuşma güçlüğü - 52.286 kişi, Görme engelli - 281.604 kişi, İşitme engelli - 210.531 kişi Ortopedik engelli- 420.964 kişi, Ruhsal ve Duygusal bozukluk - 220.679 kişi, Süregen Hastalıklar - 1.025.579 kişi, Zihinsel engelli- 562.319 kişiden oluşmaktadır. (ASPB, 2013).

1.3.1. Özel Eğitim ve Zihin Engellilerin Eğitimi

Engelli bireylerin eğitimi yirminci yüzyıldan itibaren eğitim sistemi içerisinde profesyonel bir zemine oturmuş ve bu alana özel eğitim denilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda özel eğitim *çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek*

topluma kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitimidir (Ataman, 2009:19). Alanyazında özel eğitimle ilgili birçok tanım bulunmakla beraber Türk Eğitim Sistemi içerisinde en genel kabul özel eğitim hizmetleri yönetmeliğince yapılan tanım üzerindedir. Yönetmeliğin 4. maddesinde özel eğitim: *özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri, bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitimi*, kapsamaktadır. Bu tanım ele alındığında özel gereksinimli çocukların özel bir eğitim aldığını kabul etmek için bu çocuklara özgü yöntem ve programların, bu çocuklar için yetiştirilmiş uzmanlarca ve uygun ortamlarda sunulması gereği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki özel eğitim hizmetlerinin yasal temelleri ise 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliğidir. Bu üç temel düzenleme dışında birçok yasal düzenleme ile Türkiye'de engellilerin eğitimi Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) sorumluluğundadır. Bakanlık bünyesindeki çeşitli birimler özel eğitimin işleyişini sağlamaktadır. Bu kapsamda Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü resmi kurum ve okullarda özel eğitim hizmetlerinin işleyişinden doğrudan sorumlu olan kuruluştur. Genel Müdürlüğe bağlı birçok ayrı özel eğitim okulu olduğu görülmektedir. Bu okullar ilk, orta ve mesleki eğitim kademelerinde çeşitli yetersizlik türleri için açılmış bulunmaktadır. Genel Müdürlük, okulların yanısıra hem genel eğitim okulları içerisinde hem de ayrı özel eğitim okulları içerisinde özel eğitim sınıfları, destek eğitim odaları da açabilmektedir. Özel eğitim sınıflarında belli bir yetersizlik türünden öğrenciler olabileceği gibi son yıllarda birden fazla yetersizliği olan çocuklara yönelik sınıfların da açıldığı görülmektedir. Ayrıca üstün yetenekli bireylerin eğitimi amacıyla da Bilim-Sanat Merkezleri, Genel Müdürlüğe bağlı olarak hizmet vermektedir (Çitil, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığının *Örgün Eğitim İstatistiklerine* (2014/15) göre Türkiye'de Bakanlığına bağlı resmi okul, kurum ve sınıflarda 259282 öğrenci özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Buna göre Türkiye'de özel eğitim hizmetleri işitme, görme, ortopedik ve zihinsel engelli çocuklara yönelik çeşitli kurumlardan oluşmaktadır. Bir de uyum güçlüğü olan çocuklar için bir okul olduğu görülmektedir. İşitme engelli çocuklar için ilkökul, ortaokul ve Özel Eğitim Meslek Lisesi olmak üzere

üç kademedeki eğitim-öğretim sunulduğu görülmektedir. Görme ve ortopedik engelli çocuklar için de durum aynıdır. Farklı engel türleri için açılmış ayrı okulların yanı sıra farklı okullar bünyesinde açılmış özel eğitim sınıfları da olduğu görülmektedir. Ayrı okullarda öğrencilerin tamamı, ilgili engel türüne göre yerleştirilmiştir. Özel eğitim sınıfları ise genellikle normal gelişim gösteren çocuklar için açılmış okullarda ayrı bir sınıfta benzer engel türünde olan çocukların devam ettikleri sınıflardır. Bu sınıflar kendilerine has bir programı takip edebildiği gibi okulun mevcut programını da takip edebilirler. Bu kapsamda ilk ve orta kademedeki özel eğitim sınıfları olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı okullarda anasınıfları da bulunmaktadır. Ayrıca özel teşebbüsün açtığı ilk ve orta kademe okullar olduğu görülmektedir. Türkiye’deki özel eğitim hizmetlerinden yararlanan öğrencilerin büyük kısmının kaynaştırma öğrencisi olduğu bilinmektedir. Kaynaştırma öğrencileri normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı sınıfta eğitim-öğretim görmektedirler. İstatistiklere göre anaokulu döneminde 304, ilkokul döneminde 72095, ortaokul döneminde 89887 ve ortaöğretim döneminde 20935 öğrenci kaynaştırma eğitiminden yararlanmaktadır. Bu kapsamda özel eğitim öğrencilerinin %70’inin kaynaştırma öğrencilerinden oluştuğu söylenebilir.

Özel eğitim alanındaki gelişmeler, dünyadaki engelli haklarına dair gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. Bu kapsamda özel gereksinimli çocukların eğitim serüveni önce toplumdan dışlanan, eğitim imkânları olmayan bir konumdan, sonra topluma uzak (şehir dışında) yatılı ve ayrı okullarda eğitim imkânlarına, daha sonra toplumdan koparılmadan (şehir içinde) ama ayrı okul ve sınıflarda, en son olarak da yaşlılarıyla aynı sınıflarda eğitim görmeleri şeklinde bir seyir izlemiştir. Bu süreç ise kavramsal olarak kaynaştırma, normalleştirme ve bütünleştirme kavramları ile açıklanabilmektedir. Bu üç kavram bazen birbiri ile karıştırılsa da kapsam ve içerik bakımından farklılaşmaktadır. Bu kapsamda yirminci yüzyılın ikinci yarısında engelli bireylerin “farklı ama eşit” olduğu gerekçesiyle ayrı okul ve sınıflarda eğitim imkânlarına kavuşmasının ardından 1970’li yılların başında normalleştirme anlayışının gelişmeye başladığı görülmektedir (Batu ve Uysal, 2010).

Kaynaştırma kavramı; genel anlamda engelli bireyin olağan gelişim gösteren akranlarıyla birlikte tam ya da yarı zamanlı olarak birlikte eğitim görmelerini ifade etmektedir (Akçamete, 2010:57). Ancak burada unutulmaması gereken, engelli öğrencinin ve öğretmenin gerektiğinde destek özel eğitim imkânlarına sahip olmasının gereğidir (Batu ve Uysal, 2010). Normalleştirme kavramı ise eğitim ortamlarının

yanısına ev kurma, çalışma, sosyal ve boş zaman etkinlikleri gibi imkânlardan engelli bireylerin de engelli olmayanlar kadar yararlanmasını içermektedir. Bütünleştirme kavramı ise kaynaştırma kavramının daha geniş bir içeriğe kavuşmuş şeklidir. Buna göre bütünleştirme, *işbirliğine açık, destekleyici ve öğrenmeye uygun ortamlarda tüm öğrencilerin öğrenmek için gereksinim duyduğu hizmetlerin ve fiziksel koşulların sağlanması, öğrencilerin her birinin bireysel farklılıklara saygı duyması ve farklılıklardan bir şeyler öğrenmesidir* (Akçamete, 2010).

Özel eğitim alanındaki bu tarihsel değişim ve uygulamalar gelişmiş ülkelerde benzer bir seyir izlese de gelişmekte olan ülkelerde farklı uygulamaların devam ettiği görülmektedir. Türkiye de gelişmiş ülkelere paralel bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak özel eğitim uygulamalarında farklı okul ve kurum türlerinin Türkiye’de uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Örnek verilecek olursa; Türkiye’de halen görme ve işitme engelli öğrenciler için yatılı ve gündüzlü ayrı okullar olduğu görülmektedir. Yine zihinsel engelli çocuklar için tam zamanlı kaynaştırma, özel eğitim sınıfı gibi uygulamaların yanısıra gündüzlü ayrı okullar olduğu görülmektedir.

Türkiye’de engelli bireylerin özel eğitim hizmetlerinden faydalanabilmeleri için sistemli bir şekilde değerlendirilmeleri ve tanılanmaları gerekmektedir. Türkiye’de eğitsel tanılama ise Milli Eğitim Bakanlığının il ve ilçe müdürlüklerine bağlı olarak faaliyet sürdüren Rehberlik ve Araştırma Merkezlerince (RAM) yapılmaktadır.

Türkiye’de engelli çocuğa sahip aileler, çocuklarının resmi ya da özel özel eğitim kurumlarına yerleştirilmesi ya da destek eğitim alması için RAM’ın vereceği eğitsel değerlendirme ve tanılama raporuna gereksinim duymaktadırlar. Bu sebeple ilk başvuru için ya da yılı dolan özel gereksinimli öğrenci destek eğitim alabilmek için raporunu yenilemek amacıyla RAM’a gelmektedir. RAM’larda bulunan özel eğitim değerlendirme kurulu öğrenciyi formal ve informal araçlarla değerlendirerek özel eğitime gereksinimi olup olmadığını belirlemektedir. RAM’lara gelen öğrencilerin büyük kısmı öğrenme güçlüğü ve zihinsel engellilik gibi tanı grubundaki öğrencilerdir (Ataman ve diğ., 2011). Bu öğrencilerin dışında işitme yetersizliği, görme yetersizliği, süreğen hastalığı olan öğrenciler gibi diğer yetersizlik gruplarından öğrenciler de tanılanma amacıyla gelebilmektedir.

RAM’larda gerçekleştirilen eğitsel değerlendirme ve tanılama süreci (ayrıntılı değerlendirme) sonucunda eğer bireyin resmi özel eğitim hizmetlerinden

yararlanmasının uygun olduğu düşünülürse, yerleştirme kararı verilir. Burada öğrenci ayrı özel eğitim okulu ya da kaynaştırma gibi seçeneklerden birine yerleştirilebilir. (Çitil, 2012b). Özel gereksinimli öğrenci, zorunlu eğitim çağında ise resmi bir kuruma kayıtlı olmak mecburiyetindedir. Bu sebeple her öğrencinin raporunda resmi bir yerleştirme kararı bulunur. Eğitsel tanılama ile ilgili buraya kadar verilen bilgilere dayanarak engelli çocukların eğitiminde RAM'ların önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu kapsamda RAM hem tanılama yapmakta hem de çocuklar için uygun eğitim ortamlarının neresi olduğuna karar vermektedir.

Türkiye'deki özel eğitim için açılmış ayrı eğitim okullarının sayısal çoğunluğunu zihinsel yetersizliği olan bireyler ile otizmi olan bireyler için açılan okul ve kurumlar oluşturmaktadır. Yine bu bireyler için de her tür kademedede, resmî ve özel gündüzlü özel eğitim okul ve kurumları açılabilir. Bu kapsamda farklı kademe ve ortamlarda zihin engelli çocukların eğitiminde farklı uygulamalar olduğu görülmektedir.

Türkiye'de okul öncesi dönemde zihinsel yetersizlik tanısı alan çocukların okul öncesi eğitimleri zorunludur (ÖEHY, 2006). Bu kapsamda tanı alan çocuklar anaokullarında ya da anasınıflarında kaynaştırma öğrencisi olabilmektedirler.

Türk Eğitim sistemi içinde zihinsel engelli çocukların ilkokula devam durumu yetersizlikten etkilenme derecelerine göre değişmektedir. Bu kapsamda hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar genellikle iki farklı eğitim ortamında öğrenim görmektedirler. Bu çocukların büyük kısmı kaynaştırma ortamında öğrenim görürken, bir kısmı da özelliklerine göre açılmış ilkokullara devam etmektedirler. Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar için açılan okulların ilk dört yılı ilkokul; ikinci dört yılı ortaokul olarak adlandırılır. MEB 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre Türkiye'de hafif düzeyde olan çocuklar için birinci kademedede açılmış 40 okulda 762 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu okulların yanısıra özel teşebbüs tarafından da açılmış 28 okul bulunduğu bu özel okullarda da 96 öğrencinin öğrenim gördüğu anlaşılmaktadır. İkinci kademe olan ortaokul kısmında da birinci kademedekine benzer bir yapı bulunmaktadır. Türkiye'de hafif düzeyde zihinsel engelli çocuklar için açılmış 46 okulda 1326 öğrenci öğrenim görmektedir.

Yukarıda da ele alındığı üzere zihin engelli çocukların büyük kısmı kaynaştırma ortamlarında öğrenim görmektedirler. MEB istatistiklerine göre 2014-2015 eğitim-

öğretim yılında kaynaştırma eğitimine alınan öğrencilerini birinci kademedeki sayısı 72095 iken, ikinci kademe bu sayı 89887'ye yükselmektedir. Ortaöğretimdeki kaynaştırma öğrencisi sayısı ise 20935 olarak açıklanmıştır. Bu istatistikler ilk iki kademe kaynaştırma uygulamalarındaki yaygınlığın ortaöğretimde gerçekleştirilemediğini ortaya koymaktadır. İlköğretimi tamamlayan zihinsel yetersizliğe sahip öğrenciler ya kendileri için açılmış mesleki eğitim merkezlerine devam etmekte ya da öğrenim dışına çıkmaktadırlar.

İlköğretim okulları bünyesinde öğrencilerin yetersizlik türü ve derecesine göre ayrı sınıflar da açılabilmektedir. Bu sınıflar daha çok orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan ya da otizmlili çocuklar için açılabilmektedir. MEB 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre sınıf sayısı bilinmemekle birlikte ilk kademe 16332, ikinci kademe ise 15943 öğrencinin özel eğitim sınıflarında öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Özel eğitim sınıfları aynı zamanda yarı zamanlı kaynaştırma ortamı olarak da kabul edilmektedir. Burada farklı uygulamalar olmakla birlikte öğrenciler normal gelişim gösteren akranları ile aynı binayı ve sosyal ortamları kullanmakta, bazı okullarda ise bazı dersleri akranlarıyla birlikte yapabilmektedirler.

Orta ve ağır düzey zihinsel engelli çocukların devam ettiği birinci ve ikinci kademe okullara ise özel eğitim uygulama merkezi denilmektedir. Bu merkezler genel eğitim programlarından yararlanamayan ağır düzeyde zihinsel yetersizliği (öğretilebilir) olan okul öncesi ve zorunlu ilköğretim çağındaki çocukların öz bakım ve temel yaşam becerilerinin kazandırılması, işlevsel akademik becerilerinin geliştirilmesi ve topluma uyumlarının sağlanmasına yönelik programların uygulandığı özel eğitim kurumlarıdır. Bu merkezlerde birinci 4 yıl (1, 2, 3 ve 4 üncü sınıflar) I. kademe; ikinci 4 yıl ise (5, 6, 7 ve 8 inci sınıflar) II. kademe olarak isimlendirilir. MEB 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine bakıldığında birinci kademe özel eğitim uygulama merkezi sayısının 247 olduğu ve bu merkezlerde 7389 öğrencinin öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. İkinci kademedeki özel eğitim uygulama merkezlerini sayısının ise 244 olduğu, bu merkezlerde de toplam 6404 öğrencinin öğrenim gördüğü görülmektedir.

Yukarıda da görüldüğü üzere yetersizlik derecesine göre yerleştirilen zihin engelli öğrenciler yine yetersizlik derecelerine göre üçüncü kademe kurumlara devam etmektedirler. Bu kapsamda özel eğitim uygulama merkezinden mezun olanlar üçüncü kademe “özel eğitim iş uygulama merkezlerine” devam ederken, kaynaştırma ya da

hafif düzey için açılmış ilköğretim kurumlarını bitirenler ise “özel eğitim mesleki eğitim merkezlerine” devam etmektedirler. Bu iki merkez tipi de zihinsel engelli bireyleri iş yaşamına kazandırmayı amaçlayan ve buna göre düzenlenmiş kurumlardır.

2012 yılından önceki adıyla İş Eğitim Merkezleri, yeni adıyla da Özel Eğitim İş Uygulama Merkezi (Okulu) özel gereksinimli bireylere yönelik mesleki ve özel eğitim hizmeti sunan diğer okullardır. Bu okullar genellikle Özel Eğitim Uygulama Merkezleri (Eğitim ve Uygulama Okulu) ile aynı binalarda bulunmaktadır. Özel Eğitim İş Uygulama Merkezleri de (Okulu) üçüncü dört yıllık kademe olarak bu okulların devamı niteliği taşımaktadır. Ancak bu kurumların ortaöğretim kurumu yerine yaygın eğitim kurumu olduğunu söylemekte fayda bulunmaktadır. Türkiye’de özel eğitim iş uygulama merkezi sayısı 207 olup bu kurumlarda 8053 öğrenci öğrenim görmektedir.

Türkiye de zihin engelli çocukların temel yaşam becerilerini geliştirmek, topluma uyumlarını sağlamak, iş ve mesleğe yönelik bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla resmî ve özel, *özel eğitim mesleki eğitim merkezi* (okulu) açılabilir (ÖEHY, 2006). Bu merkezler, ilköğretimlerini tamamlayan, genel ve mesleki ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan ve 23 yaşından gün almamış özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin devam ettiği merkezlerdir. Bu okulların bilinen eski adı İş Okulu’dur. Ancak ÖEHY’de 2012 yılında yapılan düzenleme ile bu okulun ismi değiştirilmiştir. Bu okullardan Bursa, İstanbul ve Ankara’da gibi müstakil binalarda faaliyetlerine devam eden okullar olmakla beraber, çoğunluğu ilköğretim okullarıyla aynı binaları paylaşmaktadır (Çitil, 2012).

Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezlerinin öğrenim süresi 4 yıl olup, öğrencilerin seviyesine uygun olarak geliştirildiği iddia edilen bir program uygulanmaktadır. Bu merkezlere genel ve mesleki ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumda olan öğrencilerin kabul edildiği söylenmektedir. Oysa ilköğretimden kaynaştırma öğrencisi olarak mezun olmuş birçok öğrencinin bu okullara kayıt olduğu bilinmektedir. MEB 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine göre Türkiye’de temel eğitimde kaynaştırma hizmetlerinden yararlanan öğrenci sayısı ortaöğretim kademesindekilerden 13 kat daha fazladır. Böylece on binlerce öğrencinin temel eğitimden sonra ya öğrenimlerine devam edemediği ya da mesleki özel eğitim

kurumlarına gittikleri görülmektedir. Türkiye’de özel eğitim Mesleki Eğitim Merkezlerinin sayısı 122 olup bu kurumlarda 10544 öğrenci öğrenim görmektedir.

Türkiye’de engelli çocukların eğitiminde önemli ortamlardan biri de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleridir. Bu merkezler, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü izninde ve denetiminde faaliyetlerini sürdüren destek eğitim merkezleridir (Çitil, 2012). Bu kurumlarda sosyal güvencesi olan ya olmayan fark etmemek üzere RAM tarafından destek eğitim almasına karar verilen tüm öğrenciler yararlanabilmekte ve eğitim ücretlerini MEB ödemektedir. MEB, 2014-2015 yılı istatistiklerine göre 1902 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde 326081 öğrenci destek eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Bu kurumlarda 27095 derslik bulunmakta ve 18847 öğretmen görev yapmaktadır. MEB 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine tekrar bakılacak olursa toplam 259282 öğrencinin resmi eğitim kurumlarına devam ettiği görülecektir. Burada 66799 öğrencinin özel eğitim ve rahabilitasyon merkezinden hizmet aldığı ancak bunların örgün eğitime devam etmediği anlaşılmaktadır. Bu öğrencilerin bir kısmı örgün eğitim çağını tamamlamış olabilir ama bir kısmının ise örgüne eğitime devam etmediği iddia edilebilir. Tez araştırmamız kapsamında bu duruma da bakılmıştır. Özel, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri ise Türkiye’de varlığı ve niteliği tartışılan kurumlar olarak güncelliğini sürdürmektedir. Bu merkezlerin ülkenin hemen her ilçesinde açılması, Devletin gerekli hizmeti götüremediği yerlerde, engelli çocuklar için önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak bu merkezlerde sunulan eğitimin ve personellerin niteliği her kurumda değişkenlik göstermektedir. Tez araştırmamız kapsamında kullandığımız anket ve görüşme formları bu merkezlerde uygulanmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular sonuç kısmında ayrıca tartışılmıştır.

1. 4. Engelli Çocuk ve Aile

Aile genel anlamda toplumun çekirdeğini oluşturan toplumsal bir kurumdur. Doğal olarak engelli çocukların ilk tanıştığı toplumsal kurum da kendi aileleridir (Doğan ve Çitil, 2011). Bazı istisnaları olmakla birlikte her insan aile içinde dünyaya gözlerini açar ve burada gelişir. Engelli çocuklar da aynı süreçlerden geçerek aile içinde gelişmeye ve sosyalleşmeye başlarlar. Çünkü aile engelli bir çocuğun ve yetişkinin

başarılı bir yaşama sahip olabilmesi için her zaman hayati bir role sahiptir (Meral, 2011).

Birey ailenin biyolojik bir ürünü olarak doğmaktadır. Ancak ailede başlayan ve toplumda devam eden karşılıklı ilişkilerle birlikte bu biyolojik varlık ondan önce var olan kuralları, değer ve inançları benimseyerek “insan” olmaktadır (Gökçe, 2004; Başbakanlık, 2010a). Bu kapsamda aile toplumsallaşmanın başladığı temel kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsallaşma “*doğumla başlayan, çocuk yetiştirme, eğitime ve kişinin ait olduğu grup ya da topluluk yoluyla toplumsal tutumların, değerlerin, alışkanlıkların, örnek davranışların ve bilgi birikiminin aktarılması sürecidir*” (Colman, 2003: akt. Başbakanlık, 2010a:22). Doğan’a (2012:78) göre de toplumsallaşma, bireyin içinde bulunduğu toplumun üyeliğini kazanmasında geçirdiği aşamadır. Aile, çocuğa ahlaki normlar, değer yargıları, gelenek ve görenekler hakkında ilk bilgilerin sunulduğu ortamdır (Doğan, 2008). Engelli çocuk da akranları gibi sosyalleşmesine ilk kez ailesinde başlamaktadır.

Ancak aile içinde engelli bir çocuk olması tüm aileyi ve yakın akrabaları doğrudan etkilemektedir (Cavkaytar, 2012). Bu durum ailenin psikolojik ve sosyal özelliklerini etkilemekte ve böylece aile ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve sağlık alanlarında çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Engelli çocuğun varlığı doğrudan kendi ailesini etkilemekle birlikte yakın akrabaları da ilgilendiren bir durumdur. Engellilerle ilgili yapılan istatistiksel çalışmalar her dört aileden birinin engelli bir yakını olduğunu ortaya koymaktadır (Oğultürk, 2012). Bu durum engellilik olgusunun ciddi bir kesimi ilgilendirdiğini de gözler önüne çıkarmaktadır.

Engelli bir çocuğun aile içinde varlığı yukarıdaki alanlarda ortaya koyduğu etki ve güçlükler ise çeşitli disiplinler tarafından incelenmektedir. Bu kapsamda ilgili araştırmalar kısmında da görüleceği üzere engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bir kısmı ailelerin özellikleri, yaşadıkları sorunlar ve gereksinimlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda alan yazındaki bilgi ve bulguları ele alarak engelli çocuğa sahip ailelerin özellikleri, sorunları ve gereksinimlerine değinmekte fayda bulunmaktadır.

1.4.1. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Özellikleri

Engelli çocuğun varlığı her aile üyesini farklı yönde etkileyebileceği gibi aile üyelerinin de bu durumdan farklı şekilde etkilenebildiği görülmektedir (Bıçak, 2009). Bu farklılık ailelerin genel özellikleri, aile üyelerinin kişiliği ya da ailenin içinde yaşadığı sosyal çevreye göre değişebilmektedir.

Ailelerin geçirdikleri duygusal aşamalarda edilgen pozisyonda olan çocuğun toplumsallaşması ise ilerleyen yaşlarda ailesinin toplumla ilişkisine paralel olarak gelişmektedir. Ailelerin yakın çevresi, akrabaları ve arkadaşları ile yaptıkları görüşme, toplantı, ziyaret gibi etkinliklerde engelli çocuk hem yetişkinlerle hem de yaşlıları ile karşılaşabilmektedir. Burada ailenin yaklaşımı kadar karşılaşılan kişilerin yaklaşımı da çocuğun sosyalleşmesi ya da a-sosyal bir yaşama zorlanmasına yol açmaktadır (Doğan ve Çitil, 2011). Türkiye’den örnek verilecek olursa; bazı ailelerin misafir geldiğinde ya da dışarı çıkarken engelli çocuklarını evdeki bir odaya gönderdikleri, hapsettikleri ya da bağladıkları maalesef birçok kez duyulan ve gözlenen bir olgudur (Doğan ve Çitil, 2011). Bu tarz olumsuz durumların neden yaşandığını açıklamak çok kolay olmamakla birlikte bazı iddialarda bulunulabilir.

Ailelerinin çocuklarının toplumsallaşması konusunda geliştirdikleri olumsuz tutum ve davranışların psikolojik ve sosyolojik nedenleri bulunmaktadır. Bu kapsamda ailelerin geçirdikleri psikolojik aşamalarda takılı kalmaları, engelli çocuğu kabul etmekte güçlük yaşamaları ve engelli bir çocuğa sahip olmaktan utanç duymaları psikolojik nedenlere örnek olarak verilebilir. Günümüz toplumunda ise serbest piyasanın kozmetik, sağlık ve beslenme ile ilgili birçok ürünü insanlara hızlı bir şekilde pazarladığı görülmektedir. Bu ürünlerin pazarlanmasında ise “mükemmel beden”e ulaşma vurgusu yapılmaktadır (Nazlı, 2010). Daha açık şekilde belirtilecek olursa, mükemmel bedene ulaşmak için toplumsal şuurun arka planında bir mükemmellik arzusu oluşturulmakta, böylece ideal olan görünümünden uzaklaşmanın toplumsal kabulü etkileyeceği algısı pekiştirilmektedir. Toplumdaki bu mükemmellik arzusu engelli çocuğu kapı ardına kilitlemeyi açıklayacak sosyolojik zeminlerden biri olabilir (Doğan ve Çitil, 2011:32). Ancak toplumsal olayların hiçbir zaman tek nedenle açıklanması gerekmektedir. Bu sebeple de engelli çocukların toplumdan soyutlanması, ailelerin geliştirdikleri olumsuz tutum ve davranışların nedenlerinin Türkiye özelinde daha iyi anlaşılması için araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

Yaşanan bazı olumsuzluklara rağmen dünyada ve Türkiye’de olumlu yönde gelişen imkânlar, yasal düzenlemeler ve insan haklarındaki duyarlılığın arması gibi birçok nedenle engelli çocuğa sahip ailelerde olumlu yönde gelişmeler olduğu söylenebilir. Modern aileler, yeni durumlara daha hızlı adapte olabilmekte, çocuklarının sosyalleşmesinde daha etkin roller üstlenebilmektedirler. Özellikle gelir ve eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının bu konuda daha avantajlı oldukları söylenebilir. Bu kapsamda engelliliğin toplumsal sınıflar arasında daha çok alt sınıflarda yaygın olmasının nedenleri arasında eğitim ve gelir imkânlarının yetersizliğinin etkisi olduğu genel bir kabul olarak da ele alınmalıdır.

1.4.1.1. Sosyo-demografik Özellikleri

Ailelerin sosyo-demografik özelliklerinin de engellilikle doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Engelliliğin nedenleri arasında doğum öncesi faktörlerin oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda sosyal yapı, toplumsal servislerin yaygınlığı, evlilik biçimleri, ekonomik-sosyal imkânlar ve çalışma koşulları engelliliğin ortaya çıkmasında önemli etkilere sahiptir. Örneğin, kırsal kesimde yaşayan, gelir düzeyi düşük, akraba evliliği yapmış olan, hamilelik döneminde tarlada çalışan bir kadının; hamilelik sürecini doktor gözetiminde ve evde dinlenerek geçiren kentli bir kadından çok daha fazla risk altında olduğu söylenebilir. Böylece sağlık, ulaşım ve iletişim gibi hizmetlerden daha az faydalanan kadınların -eğitimsizlik gibi bir sosyal sorun da eklendiğinde- doğum öncesi, sırası ve sonrası süreçlerde daha fazla risk altında olması oldukça doğaldır (Çitil, 2012). Bu nedenle de engelli çocukların alt sosyo-ekonomik ve kültürel seviyedeki ailelerde daha yaygın olduğu söylenebilir (Evcimen, 1996). Ardıç (2012) da engelli çocuğa sahip ailelerin; orta ve ortanın altında bir sosyo-ekonomik düzeyden gelen, büyük çoğunluğu sadece okur-yazar ve temel eğitim almış çekirdek aileler olduğunu belirtmektedir. Engellilik, tüm toplumlarda var olan önemli bir olgu ve toplumsal bir gerçekliktir. Bu kapsamda engelli çocuğun ailesi, onun gelecekteki toplumsal statüsünün de önemli bir belirleyicisidir (Doğan ve Çitil, 2011).

1.4.1.2. Ailelerin Psikolojik Özellikleri ve Duygusal Tepkilerini Açıklayan Modeller

Engelli çocuğun varlığı her aile üyesinin bu durumdan farklı şekilde etkilenebildiği görülmektedir (Ardıç, 2012; Bıçak, 2009). Bu farklılık ailelerin genel özellikleri, aile üyelerinin kişiliği ya da ailenin içinde yaşadığı sosyal çevreden de etkilenebilmektedir.

Ailelerin engelli bir çocukları olduğunu öğrendikleri andan itibaren geliştirdikleri tepkileri inceleyen birçok model bulunmaktadır. Alanyazında başta aşama modeli olmak üzere, sürekli üzüntü modeli, kişisel yapılanma modeli ve çaresizlik-güçsüzlük ve anlamsızlık modeli gibi farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

Aşama modeline göre ailelerin engelli çocuğun varlığına ilişkin ilk tepkilerinin belli aşamalardan geçtiği iddia edilmektedir. Alanyazın incelendiğinde ailelerin üç genel aşama geçirdikleri söylenebilir (Varol, 2007; Bıçak 2009).

Aileler ilk aşamada şok, inkar-reddetme, öfke-kaygı ve depresyon yaşayabilmektedirler. Bu aşamada aileler çocuğun yetersizlik durumunu öğrendiklerinde yoğun bir şaşkınlık ve şok yaşarlar (Ardıç, 2012). Bu süreçte ailelerin düşünceleri ve tepkileri karmaşıktır (Akkök, 2003). Aileler genel bir çaresizlik içerisindeyler (Öztürk, 2011). Daha sonra yas, aşırı üzüntü, hayal kırıklığı, kaygı, inkâr, red, suçluluk ve savunma mekanizmalarının yoğun yaşadığı tepkisel aşamaya geçmektedirler (Akkök, 2003). Hatta bazı anne-babalarda aşırı ağlama görülebilir (Bıçak 2009). Aileler çocuklarının durumunu inkâr edebilmekte, durumu kabul etmemekte ısrar edebilmektedirler. Yine bu dönemde aileler tanıyı koyan ve çocuğu tedavi edemeyen uzmanlara öfkelenebilirler (Öztürk, 2011). Bu dönemde çocuklarına yanlış teşhis koyulduğunu düşünebilirler. Ancak belli bir zaman sonra inkâr yerini tanımaya bırakmaya başlar (Öztürk, 2011). Çocuğunun durumunu tanımaya başlayan aileler çocuğun ideallerindeki gibi olmadığı gerçeği ile ciddi bir hayal kırıklığına uğrarlar. Bu hayal kırıklığı çok sevilen bir yakının kaybedilmesi gibi bir acı yaşattığından aileler bu sürecin sonunda genellikle depresyona girerler (Bıçak 2009).

Tüm yoğun tepkilerin ardından aile başka duygular yaşamaya başlar. İkinci aşamada ailelerin suçluluk, kararsızlık, kızgınlık duyma ve utanma gibi olumsuz duygular yaşamaya başladığı görülmektedir. Ailelerin bu aşamada yaşadıkları suçluluk duygusunun temeli, çocuğun engelli olmasının kendi hataları olduğunu düşünmelerine dayanmaktadır. Üstün gelinmesi çok zor olan bu duyguyu yaşayan ailelerde “keşke” düşünceleri hâkimdir. (Bıçak 2009). Bu durum da ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bazı aileler ise durumu hızla kabullenirken bazı aileler kabullenme konusunda kararsızlık yaşamaya devam ederler. Bazı ailelerde ise kişiler kendilerini değil eşlerini suçlayabilmektedirler. Bu durumun temelinde de kızgınlık duygusu yatmaktadır. Anne ya da baba “niye bana oldu, neden başımıza bu geldi” gibi sorular

sorabilirler (Bıçak 2009). Bu sorular kızgınlığın bir göstergesidir. Bu aşamadan sonra ailelerde utanma duygusu da görülmektedir. Toplumda karşılaştıkları bazı olumsuz tepkiler ailelerin çocuklarını saklama, ondan utanma, başkalarıyla görüşmeme gibi davranışlara neden olmaktadır (Bıçak 2009; Öztürk, 2011:24).

Engelli çocuğa sahip aileler tüm bu olumsuz duyguları yaşadıkdan sonra üçüncü aşamaya geçmektedirler. Bu aşamadan önce aileler, soruna çözüm bulmak için arayışa girmekte, çeşitli uzman ve doktorlara başvurumaktadırlar (Öztürk, 2011). Ancak bu arayış doğal olmayan bir pazarlık aşamasıdır. Aileler uzlaşma aşamasında ise daha gerçekçi bir şekilde düşünmeye, çocuklarıyla daha güçlü bir iletişim kurmaya ve daha başka neler yapabileceklerini araştırmaya başlarlar (Bıçak, 2009). Uyum sağlama ya da kabul etme aşamasına geçmek için ise aradan belli bir sürenin geçmesi, anne-babanın kaygı ve duygusal tepkilerinin azalmış olması gerekmektedir (Bıçak, 2009). Bu aşamada eşlerinin birbirlerini desteklemeleri, çocukları için birlikte hareket etmeleri önemlidir. Bu aşamaya geçen aileler çocukları ile ilgili bilgi ve becerilerini arttırma, müdahale süreçlerine katılma ve çocukla birlikte sosyal ortamlara katılmaya başlama gibi olumlu davranışlar görülmeye başlar (Akkök, 2003)..

Sürekli Üzüntü Modeline göre anne-babalar çocuklarının engelli olmasından dolayı sürekli bir üzüntü ve kaygı içindedirler. Bu durumları; aile ve bireysel yaşantılara ve toplumsal tepkilere bağlı olarak sürmektedir (Bıçak, 2009; Öztürk, 2011:27). Bu modele göre, çocuğun farklılığının kabulü ve üzüntü bir arada yaşanabilmektedir (Bıçak, 2009).

Ailelerin geçirdiği duygusal aşamaları açıklayan bir diğer model Kişisel Yapılanma Modelidir. Bu modele göre, duygulardan çok bilişler temel alınmakta ve ailelerin engelli bir çocuğa sahip olmaktan dolayı gösterdikleri tepkiler, durum karşısında geliştirdikleri yorumlar ve algılarla açıklanmaya çalışılmaktadır (Öztürk, 2011). Aileler buldukları toplumun değer yargılarına, kendi deneyim, beklenti ve gelecek tasavvurlarına göre çocuklarının geleceğine ilişkin bilişsel yapılar oluştururlar (Bıçak, 2009). Engelli çocuğun doğumu, bu önceki bilişsel yapıya uymadığı için aileler yoğun bir şok ve kaygı yaşarlar ve bu dönemin ardından tekrar bir yapılanma sürecine girerler.

Çaresizlik-Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeline göre, engelli bir çocuğun aileye katılımının ebeveynde yarattığı duygular, genel olarak çevresinin tepkilerinden

kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2011). Yakın çevrenin çocuğun durumunu olumsuz olarak algılaması anne-babayı da benzer şekilde etkilemektedir (Bıçak, 2009). Her aile engelli bir çocukları olduğunda çaresizlik ve güçsüzlük hisseder ama bunun yoğunluğu ve süresi çevrelerinin duruma yaklaşımına paralel şekilde ilerlemektedir.

Ailelerin psikolojik özellikleri ve geçirdikleri duygusal aşamalar alanyazında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Tez araştırmamız kapsamında aile içi ilişkiler kısmen ele alınsa da genel olarak sosyolojik özellikler ve sorunlara odaklanıldığından ailelerin psikolojik özellikleri ve geçirdikleri aşamalar kapsam dışında bırakılmıştır.

Engelli çocuğa sahip ailelerin hangi alanlarda ne tür sorunlar yaşadığının belirlenmesi, bu alanda yapılacak uygulamalar ve araştırmalar için büyük önem taşımaktadır. Engelli çocuğa sahip aileler, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerle benzer sorunlar yaşayabildikleri gibi engelliliğin doğası gereği farklı sorunlar da yaşayabilmektedirler. Bu sorunlar psikolojik, toplumsal, eğitsel, ekonomik, sağlık ve bakım sorunları olarak gruplanabilir.

Engelli çocuğu olan aileleri anlamak için onların özellikleri, geçirdikleri aşamaları bilmek kadar onların gereksinimlerini de bilmekte fayda bulunmaktadır. Ailelerin gereksinimlerini bilmek ise onlara sunulacak hizmetlerin türü, içeriği, niteliği ve yönteminin belirlenmesinde oldukça yararlıdır (Batmaz, 2011; Sucuoğlu, 1995). Ailelerin engelli çocuktan etkilenme düzeyleri ne olursa olsun her birinin belli konularda gereksinimler bulunmaktadır. Bailey ve Simeonsson (1998) engelli çocuğu olan ebeveynlerin gereksinimleri hakkında ilk ve önemli çalışmalardan birini gerçekleştirmişlerdir. Onlara göre engelli çocuğu olan aileler, bilgi, destek, diğerlerine açıklama yapma, toplumsal servisler, maddi destek alanlarında yardıma gereksinim duymaktadırlar. Bailey ve Simeonsson bu verileri toplamak için geliştirdikleri araç, Türkiye’de de bazı akademisyenler tarafından uygulanmış ve çeşitli engel gruplarının ailelerindeki ihtiyaçlar belirlenmiştir. İlgili araştırmalar kısmında bu konudaki araştırmalara kısaca değinilecektir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimleri de engelin doğasına göre farklı şekilde şekillenebilmektedir. Çocuk yetiştirme konusunda ortalama bir aile genellikle kendi anne-babalarından gördükleri şekilde bir yetiştirme yaklaşımına sahiptirler. Bu kapsamda yine aile büyükleri ve çevrelerinden bilgi desteği alırlar. Oysa engelli bir çocuğun yetiştirilmesi bu geleneksel alt yapı ile mümkün olamayabilmektedir. Bu

nedenle engelli çocuğa sahip aile; engelin nedeni, türü ve özellikleri, çocuğun nasıl tedavi edileceği, bu durumla nasıl başa çıkılacağı, yasal hak ve sorumluluklar, toplumsal servislerden nasıl yararlanacakları, gelecekte neler olabileceği gibi konularda bilgi gereksinimi duymaktadırlar (Öncül, 2012). Bu gereksinimi ise sadece yakın çevreleri ile gideremeyeceklerinden uzmanlara başvurmak durumundadırlar.

Engelli çocukların eğitimi kadar onların anne-babalarının eğitimi konusu da önem taşımaktadır. Bu kapsamda yetersizliğe sahip çocuklarda davranışsal problemler, okuma güçlükleri, öz bakım becerilerinde eksiklik ya da bağımsız hareket etmede sınırlılıklar gözlenebilmektedir. Bu nedenle anne-babaların okul öncesi ve dışı zamanlarda çocuklarına bazı temel becerileri kazandırmaları ve çocuklarının toplumsal kabulü açısından davranışsal kontrol sağlamaları gerekebilmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerinin hem hak ve yükümlülüklerini hem de çocuklarının gelişimini destekleyecek bilgi ve becerileri bilmeleri çok faydalı olacaktır. Bu kapsamda ise aile eğitimi kavramı ön plana çıkmaktadır.

Buraya kadar ele aldığımız özellik, sorun ve gereksinimlerde genel olarak ailelerin olumsuz durumlarına odaklanılmıştır. Ancak engelliliğin bazı ailelerde pozitif etkileri olduğunu iddia eden araştırmalar bulunmaktadır (Aslanoğlu, 2004; Kara, 2003). Bu araştırmalardaki sonuçlar özetle; eşlerin birbirleriyle sorunu paylaşması sonucunda uyum değerlerinin yükselmesi, hayatın derin bir anlam kazandığı düşüncesi, aile içi şefkat ve anlayışın artması, aile bireylerinin birbirine yakınlaşmasıdır (Aslanoğlu, 2004; Kara, 2003). Sonuçta engellilik olgusu her aileyi farklı şekil ve derecede etkileyebilmektedir. Bazı aileler engelliği dayanılması son derece güç olarak tanımlarken, bazı aileler kader ve mücadele gerektiren yaşam tarzı olarak tanımlamaktadırlar (Lüle, 2008).

Araştırma Problemi

Toplumun devamlılığının istendik düzeyde olumlu ve düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için toplumsal problemlerin az, toplumsal kurumlar arasındaki koordinasyonun güçlü olması beklenmektedir. Toplumsal bir kurum olan ailenin ise toplumsal yapı içerisinde güçlü etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle aile yapısının anlaşılması, mevcut ve muhtemel sorunlarının giderilmesi de toplumun temel görevlerinden biridir. Bu sebeple aile özelliklerini anlaşılmasında aileyi içinde bulunduğu sistemin bütünü içinde ele almak gerekmektedir (Cavkaytar, 2012).

Toplumsal bir olgu olan engelliğinin, ailenin yaşamına ve toplumsal ilişkilerine etkisinin olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Türkiye’de özel gereksinimli çocukları olan ailelerin sosyo-demografik özellikleri ve aile türü gibi konularda çalışmalar çok sınırlıdır (Ardıç, 2012:23). Ayrıca zihin engelli çocuğun ve ailenin özellikleri ile ailenin toplumda karşılaştıkları sorunlar ve beklentilerinin ilişkisi konusunda bilimsel bilgi çok azdır.

Engelli çocuklar ve ailelerine verilecek hizmetlerin en iyi biçimde sağlanabilmesi için ailenin özelliklerinin, yapısının, aile bireylerinin özelliklerinin, aile içinden ve dışından sağlanan desteklerin belirlenmesi gerekmektedir (Sucuoğlu, 1995; Kurt, 2001). Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin sosyolojik özelliklerini bilmeden yapılacak kamu yatırımları boşa gidecektir. Örneğin engelli çocuğu olan aileleri bilgilendirmek için, televizyon programları mı hazırlanacağı yoksa internet siteleri mi kurulacağına karar verebilmek için bu ailelerin sosyo-kültürel özelliklerinin bilinmesinde fayda bulunmaktadır. Bunun yanısıra gereksinimlerini nasıl karşıladıklarının, hangi kişi ve kurumlardan destek aldıklarının, gereksinimlerini nasıl karşıladıklarının belirlenmesi önemli görünmektedir. Zihin engelli çocuğa sahip ailelerin eğitimsel sorunlarının bilinmesi ve bu sorunların hangi tür ailelerde farklılaştığının anlaşılması da önemli bir gerekliliktir.

Sosyolojik çalışmalarla ele alınan konular çok boyutlu bir şekilde ortaya koyulabilmektedir. Sosyolojik çalışmalar mevcut duruma projeksiyon tutan ve gerçeği ortaya çıkarmayı amaçlayan bir özelliğe sahiptir. Ailenin demografik, sosyal ve ekonomik nitelikleri ile ailenin yaşam döngüsü ailenin işlevlerini sağlıklı bir biçimde

yerine getirmesinde önemli konulardır (Cavkaytar, 2012:9). Bu kapsamda Türkiye’de yaşayan ve zihin engelli çocuğa sahip ailelerinin mevcut durumlarının ve sorunlarının anlaşılmasında sosyolojik araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu sebeple bu araştırmanın problemini Türkiye’deki zihin engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve (sosyo-demografik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel) özellikleri bağlamında toplumla ve eğitimle ilgili yaşadıkları sorunların belirlenmesi oluşturmaktadır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı Türkiye’deki zihin engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve (sosyo-demografik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel) özellikleri ile; ailelerin toplumla ve eğitimle ilgili yaşadıkları sorunların ve bunlar arasındaki ilişkisinin belirlenmesidir.

Bu kapsamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ailelerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
2. Ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri nelerdir?
3. Ailelerin yapısı ve işleyiş özellikleri nelerdir?
4. Ailelerin sosyo-kültürel özellikleri nelerdir?
5. Ailelerin toplumsal ilişkileri nasıldır?
6. Engelli çocuğun eğitimi konusunda ailelerin yaşadıkları süreçler ve sorunlar nelerdir?
7. Aile yapısı ve özelliklerinin (bağımsız değişkenler), ailelerin toplumsal sorunları, toplumdan beklentilerini ve çocuklarının eğitimi ile ilgili yaşadıkları sorunlar ile ilişkisi nedir?

Araştırma kapsamında buradaki soruları yanıtlamak için ayrıca bulgular kısmında alt problemler oluşturulmuştur.

Önem

Eğitim ve aile çok önemli iki toplumsal kurum olarak sosyolojinin ve diğer sosyal bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Bu iki kurumun kavramsal genişliği sosyolojinin alt dallarının da oluşmasına yol açmıştır. Eğitim sosyolojisi ve aile sosyolojisi bugünün bilim dünyasında önemli bir yere sahiptir. Engelliler de toplumsal yapıda önemli bir grup olarak yer almaktadırlar. Ancak bu grup hem kamuoyunca hem de sosyologlarca gerekli ilgiye ve alakaya yeterince ulaşamamışlardır. Çünkü bu konu uzun bir süre (engellilik) sosyal psikolojinin, kamusal sağlığın ya da klinik bilimlerin çalışma alanları içinde düşünülmüştür (Doğan ve Çitil, 2011). Bu nedenle “Engelli Sosyolojisi” gibi bir kavram Giddens gibi bazı sosyologlarca kullanılsa da henüz yeterince araştırmacıların ilgisini çekmemiş görünmektedir. Türkiye’de ise bu konuda Burcu (2007) ve Doğan (2011) gibi çok az sayıda sosyoloğun bu alana yönelik çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Zaten Giddens da (2012) engellilik çalışmalarını yeni bir alan olarak tanımlamaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğu olan ailelere sosyolojik perspektiften bakmak için sosyolojinin temel bakış açısı kadar alt dallarından da istifade etmek gerekmektedir.

Engelli Çocuğu Olan Türk Ailelerinin Toplumsal Yapısı ve Eğitsel Sorunları adlı bu çalışma farklı sosyoloji alt disiplinlerinin ortak bir çalışma alanı olarak önem kazanmaktadır. Mevcut aile araştırmaları sosyolojide çok önemli bir yere sahip olmasına karşın engelli çocuğu olan ailelerle ilgili sosyolojik araştırmaların (Türkiye’de) oldukça az olduğu görülmektedir.

Engellilerin en büyük sorunu toplumda kendilerine gereken önemin verilmemesi, toplumda eşit ve saygın bir konum elde etmede yaşadıkları güçlüklerin üstesinden gelememeleridir (Doğan ve Çitil, 2011:27). Bu sebeple engellilerin toplumsal konumlarının, daha doğrusu engellilerin toplumla ilişkilerinin sosyolojik bir gözle irdelenmesinin çeşitli yararları bulunmaktadır (Doğan ve Çitil, 2011:27). Bu kapsamda zihin engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumdan ne kadar etkilendiğinin anlaşılmasında da fayda bulunmaktadır. Sosyoloji ayrıca değişmeyi inceleyen bir bilim dalıdır. Araştırma sonuçlarımız ailelerdeki mevcut yapıyı ortaya koyduğundan ilerleyen yıllarda engelli çocuğa sahip ailelerdeki değişmelerin inceleneceği araştırmalara da kaynaklık edecektir.

Türkiye’de toplam nüfusun yaklaşık % 12’si özürlü (engelli) olarak kabul edilmektedir. Bu kadar büyük bir kesimin aile yapısı ve özellikleri ile ilgili çalışmaların yapılmasında uygulamacılar ve araştırmacılar için türlü yararlar bulunmaktadır. Anne-babaların engelli çocuklarına karşı olan davranışlarını onların kişilikleri, yaşadıkları aile ve çevre belirlemektedir. Anne-babaların ve ailelerin özelliklerinin içinde yaşadıkları kültürden etkilenmesi ve bu özelliklerin ailelere sağlanan destekle ilişkili olarak farklılaşabileceği göz önüne alındığında; engelli çocukların anne-babalarının ve ailelerinin özelliklerini belirlemeye yönelik çalışmaların Türkiye’deki engeli çocuklar ve anne-babaları hakkında bilgi vermesi açısından çok önemli görülmektedir (Sucuoğlu, 1997; Kurt, 2001).

Eşlerin eğitim düzeyindeki denge, aradaki yaş farkı, eşlerin yaşam felsefesi, evlilik yaşı, sosyo-ekonomik düzey, hanede yaşan kişi sayısı, aile içi ilişkiler, görev paylaşımı, eşlerin birbirini destekleme durumu, karşılık anlayış ve sevgi düzeyi, açık ve olumlu bir iletişim biçimi, aile üyelerinin psikolojik durumları, ailenin ekonomik özellikleri ve gereksinimleri aile işleyişini etkileyen önemli etmenlerdir (Oğultürk, 2012). Burada ele alınan etkenlerin sosyolojik yöntem ve bakış açısıyla ele alınması araştırmanın bir başka önemi olarak kabul edilebilir.

İlgili araştırmalar kısmında görüleceği üzere Türkiye’de engelli çocuğu olan ailelerin yapısı konusunda doğrudan çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Aile yapısı ve toplumsal süreçler konusunda genel bir profil çıkarmayı amaçlayan çalışmaların da çok az olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalara göre engelli bireylerin olduğu kadar onların aileleri de toplumsal kabul görme açısından çok avantajlı değildirler (Sarı, 1999). Buraya kadar ifade edilenlerden yola çıkılırsa; ailelerin yapısını, toplumsal konumlarını, gereksinim ve sorunlarını ele alan çalışmaların artması hem toplumun geneline, hem aileye hem de engelli bireye yönelik uygulamalar için önemli fikir kaynaklarıdır.

Alanyazındaki sınırlı araştırmalardaki en önemli eksikliğin örneklem büyüklüğünde olduğu görülmektedir. Alanyazındaki çalışmalar 20 – 150 arasındaki sınırlı sayıdaki gruplarla yapılmıştır. Ailelerin sosyal yapısını ele alan çalışmaların ele aldıkları konuların da dağınık olduğu görülmektedir. Ailelerin çocuklarının engelli olduklarını nasıl fark ettikleri, geçirdikleri evreler, kime başvurdıkları, sorunlarını kime anlattıkları, kimi suçladıkları, ne tür sosyal dayanak, destekler buldukları, günlük

yaşantılarındaki değişim, çevre ile olan ilişkileri, eşlerin birbirleri ile ilişkileri, diğer çocukları ile ilişkileri, bu değişimlerin aile yapısını nasıl etkilediği, eğitimle ilgili güçlükleri, engel öğrenildikten ne kadar sonra çocukların eğitim almaya başladıkları, aldıkları eğitim yararlı olup olmaması gibi birçok başlık altında araştırmaların çeşitlendiği görülmektedir. Bu kapsamda araştırmamız hem örneklem boyutuyla hem de ele aldığı konu çeşitliliği açısından önceki araştırmalara daha derli toplu bir bakış açısı sunabilmeyi hem de sonraki araştırmalar için önemli bir veri havuzu oluşturabilmeyi sağlama çabası bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye’de zihin engelli çocuğa sahip ailelerin yapısını ve işleyişini, toplumsal ve eğitsel sorunları ile ilişkisini derinlemesine irdeleyen çok az araştırma bulunmaktadır. Bu konu eğitim sosyoloji araştırmalarında da yeterince ilgi görmemiştir. Böyle araştırmaların olmaması Türkiye’de engelli çocuğu olan ailelerin genel profili konusunda alanyazının yetersiz bir alt yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Böylece ailelere yönelik toplumsal servisler ve ailelere yönelik yapılan bilimsel araştırmaların ve uygulamaların da etkili sonuçlar vermeme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Örneğin engelli çocuğa sahip ailelerin ne sıklıkla internet kullandığını bilmeden, aile eğitimi için büyük zaman ve para harcanarak hazırlanan web sitelerinin zaman ve para israfından öteye geçmeyeceği açıktır. Bu sebeple de engelli çocukların toplumdan soyutlanması, ailelerin geliştirdikleri olumsuz tutum ve davranışların nedenlerinin Türkiye özelinde daha iyi anlaşılması için araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Araştırmamızın sonuçlarının uygulamacılar ve araştırmacılar için önemli katkılar getireceği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip ailelerle sınırlıdır. Araştırma kapsamında Ankara'daki çeşitli ilçelerden 342 aileye anket uygulanmıştır. Bu nedenle araştırma Ankara ili örneğini temsil etmektedir. Ailelerin çocuklarının 6-18 yaş aralığında olması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Tanımlar

Aile: Aile, içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur (Ozankaya, 1999:357).

Engel: Bireyin yetersizlik yüzünden yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak oynaması gereken rolleri gereği gibi oynayamama durumunda kalması" dır (Cavkaytar 2008: 3).

Profil: Bir bireyi, ögeyi içsel ve dışsal etkenlere göre göz önüne alarak irdelemektir (Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili, 2003).

Sayıtlar

Engelli çocuğa sahip aileler kendileri ile ilgili konularda yeterince bilgi ve görüşe sahiptirler. Aileler kendilerine sorulan sorulara içten ve doğru cevaplar vermişlerdir. Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama araçları araştırmanın amacına ve içeriğine uygun ve yansız olarak kullanılmıştır. Çalışma grubu Ankara genelindeki aileleri temsil edecek özelliindedir.

BÖLÜM II

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Aile ve engelliler ile ilgili ulusal ve uluslararası alanyazında birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Engelliler ile ilgili araştırmalar son dönemlerde artsa da aile araştırmaların çok daha eski ve geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında farklı sosyal bilim dalında çalışan araştırmacıların aile ana başlığı altında; evlilik, akrabalık, aile içi ilişkiler gibi birçok konuda ve çok sayıda ampirik ve kuramsal çalışma yaptığı anlaşılmaktadır (Başbakanlık, 2010b:6).

2.1. Aile Araştırmaları

Çalışmalara bakıldığında sosyolojik araştırmaların ve sosyologların aile konusunda ezelden beri ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ilk sosyologlardan Le Play, Durkheim gibi araştırmacıların aile üzerine çalışmaları olduğu bilinmektedir (Başbakanlık, 2010b:6). Çeşitli sosyoloji paradigmasının da kendi bakış açısıyla aile araştırmaları yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yapısal-işlevci yaklaşımların yanı sıra sembolik etkileşimcilerin de aile ve ilgili konuları inceledikleri görülmektedir.

Aile konusu antropologların ve tarihçilerin de ilgilendikleri önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak aile araştırmaları denince ilk akla gelen disiplinler sosyoloji ve sosyal politika alanlarıdır. Sosyoloji alanında yapılan çalışmalar ise makro ve mikro düzeyde çeşitlilik göstermektedir. Aile konusunda yapılan makro sosyolojik araştırmalar bireylerin ve ailelerin geniş bir sosyal düzlemdeki fonksiyonlarını ve yapısal dönüşümlerini incelerken, diğer düzeyde birey ve aileyi mikro sosyolojik bir seviyede ele alarak bireyin ve ailenin rolleri ve ilişkileri üzerinde yoğunlaşmaktadır (ASPB, 2011:16). Bu kapsamda Türkiye'ye bakıldığında makro sosyolojik araştırmalar genellikle ülke çapında niceliksel araştırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Niceliksel araştırmalar ise 1980'li yıllardan sonra yerini niteliksel araştırmalara bırakmaya başlamıştır (ASPB, 2011). Buna rağmen istihdam, tüketim, yoksulluk, tasarruf ve yaşam memnuniyeti tarzı niceliksel araştırmaların güncelliğini sürdürdüğü de söylenebilir. Bu yönde bakıldığında Türkiye'de yapılan araştırmaların hem niceliksel hem de niteliksel araştırmalar olarak birlikte yürüdüğü anlaşılmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye’de saha araştırmaları artmaya başlamıştır. Ancak aile araştırmalarında belirli bir sistematığın ve sürekliliğin yakalandığını bugün bile söylememiz pek mümkün görünmemektedir (Başbakanlık, 2010a:33). Doğan’a (2009) göre aile araştırmalarının öncelikle konunun akademik ortamı olan üniversitelerce yapılması beklenmektedir. Ona göre üniversitelerdeki araştırmalar ailenin işlevleri, aile üyelerinin sosyal etkileşimleri ve ailenin devamlığını etkileyen toplumsal faktörleri evren ve örneklem grupları üzerinden inceleyen sınırlı akademik çalışmalardır (Doğan, 2009:166). Bu kapsamda geniş çaplı araştırmaların gerçekleştirilebilmesi için maddi ve insan gücü anlamında geniş imkânlarla sahip olunması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye’de aile konusunda yapılan niceliksel araştırmaların büyük çoğunluğu ise devlet kurumları tarafından ya da Devletçe desteklenerek yapılmıştır.

Bu kapsamda 1987 yılında ilk kez gerçekleştirilen “Türk Aile Yapısı” araştırması bu konuda ilklerden biri olmuştur. Bu dönemde Aile Araştırma Kurumu’nun kurulmasıyla birlikte araştırmaların hızla arttığı görölmektedir (Başbakanlık, 2010a:33). Türkiye çapında yapılan niceliksel araştırmalardan bir diğer çalışma da DPT’nin 1992 yılında yayınlanan “Türk Aile Yapısı Araştırması”dır. Bu araştırma, aile yapısına ilişkin verileri toplamak üzere yapılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur (Başbakanlık, 2010b:7). Bunların yanı sıra; Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğu’nün Gecekondularda Aileler Arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü (1991); Ailede Çocuk Eğitimi (1992); Televizyon ve Aile (1992); Türk Ailesinin Yaşadığı Mekânlara İlişkin Eğilimler (1991); Aile İçi şiddetin Sebep ve Sonuçları (1994); Türk Ailesinde Adolesanların (Ergenlerin) Sorunları (1996); Aile İçinde ve Toplumsal Alanda şiddet (1997); Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları: Ankara Örneği (1997); Mesleklere Göre Aile Araştırması Olarak: İşçi Ailesi (1997); Boşanma Sebepleri (1998) gibi birçok araştırma yapılmıştır (Başbakanlık, 2010b:6-7).

Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de aile ile ilgili makro sosyolojik araştırmaların özellikle yetmişli yıllardan itibaren arttığı görölmektedir. Bu kapsamda birincisi 1984 yılında (Türkiye’de Ailenin Değişimi), ikincisi ise Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğu’nce 1990 yılında yayımlanan iki farklı derleme çalışma olduğu görölmektedir. Böylece 21. yüzyıla girilirken aile konusunda önemli bir külliyat

oluştugu söylenebilir. Buna rağmen 2000’li yıllarda da makro düzeyde çalışmaların sürdürüldüğü görülmektedir.

Buraya kadar anlaşılacağı üzere Türkiye’de çeşitli kurumlar aile konusunda önemli araştırmalar gerçekleştirmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu ve TUBİTAK gibi kamu kurumlarının bu alanda gerçekleştirdiği çalışmalar ise ön plana çıkmaktadır. Ancak bu kapsamda da engelli çocuğu olan ailelere yönelik doğrudan bir araştırmanın olmadığı görülmektedir. İlgili kurumların 2000’li yıllardan itibaren araştırma konumuzla dolaylı olarak ilgili olan bazı araştırmalar ise aşağıda sunulmaktadır.

2000’li yıllarda yapılan bu çalışmalardan ilki 2006 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırması’dır. Araştırmanın amacı; Türkiye’deki ailelerin yapısını, bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerini ve bireylerin aile hayatına ilişkin değer yargılarını tespit etmektir. Araştırma TÜİK ve ASAGEM in işbirliği ile anket formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 12206 haneye gidilmiş, 18 yaş yukarı yaştaki 24647 kişiyle görüşülmüş ve 48235 kişinin bilgisi alınmıştır. Araştırma kapsamında hanehalkı nüfusunun özellikleri, evlilik ve boşanma, aile içi ilişkiler, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, ailede çocuk ve çocukla ilgili düşünceler, aile ve toplum hayatıyla ilgili çeşitli konularda düşünceler, sosyal ve kültürel faaliyetler ve yaşlılık gibi başlıklarda çeşitli bulgular elde edilmiştir (Başbakanlık, 2010b). Tez çalışmamız kapsamında fazlaca istifade ettiğimiz bu araştırmada; engelli çocuğu olan ailelerle ilgili bulgular da olması beklenebilir. Ancak araştırma raporları incelendiğinde bu konuda ayrı bir bulgu sunulmadığı görülmektedir. Ayrıca ilki, 2006’da yapılan araştırmanın 2011 yılında ikincisi Türkiye Aile Yapısı Araştırması’nın (TAYA) adıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmalarda engelli çocuğu olan aileler ile ilgili yeterli veri olmadığı görülmektedir. Ancak bu makro araştırmalar ve değerlendirmelerin doğrudan engelli çocuğu olan ailelerle ilgisi olmasa da genel bir profil çıkardığı söylenebilir. Bu nedenle ilgili araştırmaların sonuçları ile bizim araştırmamızın sonuçları arasında kıyaslamalar raporumuzun tartışma ve sonuç bölümlerinde sunulacaktır.

Kamu kurumlarının öncülüğünde birçok çalışma olmasına karşın çeşitli sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin de aile konusunda birçok çalışma yaptığı görülmektedir. Bu çalışmalardan ise aile sosyoloji alanında yapılanlar ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında, aile çeşitleri, aile içi ilişkiler, sorunlar, kent-

kırsal aile, göç ve gecekondü ailelerinin sorunları, ailede değişim gibi konularda yapılan çalışmaların yoğunlaştığı görölmektedir (Başbakanlık, 2010a). Buna karşın engelli üyesi bulunan aileler gibi daha spesifik özellikteki ailelerle ilgili sosyolojik çalışmaların ise yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

2.2. Engellilik İle İlgili Araştırmalar

Araştırmamızın konusu engelli çocuğa sahip aileler olunca, engellilik ile ilgili alanyazına da kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. Engelli araştırmaları son yıllarda önemli bir alan olarak popüler bir konu haline gelmiştir. Bu önemli konunun farklı disiplinlerde çalışma yapan bilim insanlarınca da dikkate alınması kaçınılmaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilere yönelik yapılan bilimsel çalışmalar başta özel eğitimciler olmak üzere tıp uzmanları, psikologlar ve diğer eğitimciler gibi çeşitli meslek grupları ve disiplinler tarafından türlü açılardan ele alınmaktadır. Türkiye’de de bu konuda birçok bilimsel çalışma yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar lisansüstü tez, makale, bildiri vb. şekillerde raporlaştırılmaktadır. Bu araştırmalar engelliliğin nedenlerinden, engel türlerinin özelliklerine, engellilerin psikolojik özelliklerinden özel eğitim hizmetlerine kadar çok çeşitli ve geniş bir yelpazeye yayılmaktadır.

Türkiye’de engelli bireylerin demografik özellikleri ile ilgili ilk makro düzeyde yapılan ilk çalışma ise 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması’dır. Araştırma; Devlet İstatistik Enstitüsü (Şimdiki adı TÜİK) ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın (Şimdiki adı ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü) ortak çalışması ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Türkiye’de engelli araştırmalarında mihenk noktalarından biri olmuştur. Çünkü o yıla kadar engelli bireyler ile ilgili ciddi bir bilgi ve veri eksikliği bulunmaktadır. Araştırmada; bu eksikliği gidermek amacıyla Türkiye’de engelli vatandaşların sayısı, oranı, sosyo-ekonomik yapısı, sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlar, beklentileri, özürlülük türü, özrün oluş sebebi, bölgesel farklılıkların ölçülmesi ile süreğen hastalığa sahip olma oranlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre Türkiye’deki engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 12.29’dur.

Ancak engellilik konusunda sosyolojik çalışmaların da çok sınırlı olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu sınırlılık ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararası alanyazında da kendini göstermektedir. Türkiye’de engelliler ile ilgili çok az sayıdaki sosyolojik çalışmalardan ön plana çıkan çalışmalardan biri Burcu’nun (2007)

“Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmasıdır. 2004-2006 yılları arasında tamamlanan Burcu’nun araştırmasında yüz yüze yapılandırılmış görüşme tekniği ile 263 görme, 1058 bedensel engelli bireyle görüşülmüştür. DPT ve Hacettepe Üniversite’sinin desteklediği araştırma, Ankara, Kırıkkale, İstanbul, İzmir, Sakarya, Adana, Mersin, Mardin/Nusaybin, Amasya’da gerçekleştirilmiştir. Doktora tez çalışmamız doğrudan engelli bireyle ilgili olmasa da onların aileleri ile ilgilidir. Ancak Burcu’nun araştırma sonuçları Türkiye’de engellilik olgusunun anlaşılması bakımından önemli bir veri temeli oluşturmaktadır. Burcu, araştırma kapsamında engelli bireylerin anne-babalarının; eğitim, meslek, akrabalık durumları, engellik nedeni olarak neleri gördükleri, hanede bulunan kişi sayısı, engelli bireyin anne-babası ile yaşadığı sorunlar gibi aileyle ilgili bazı durumlara da araştırması kapsamında yer vermiştir. Ancak buradaki anne-babalar büyük çoğunlukla, ortopedik ve görme yetersizliği olan bireylerin ebeveynleridir. Bizim araştırmamızda ele aldığımız ebeveynler ise zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne-babalardır.

Bu araştırmanın ardından 2010 yılında Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması ile engellilere yönelik ülke genelinde bir çalışma daha gerçekleştirilmiştir (ASPB ve TÜİK, 2010). ASPB ve TÜİK tarafından gerçekleştirilen bu çalışmada Ulusal Özürlüler Veri Tabanından yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında Ulusal Özürlüler Veri Tabanına kayıtlı olan özürlülerin, % 58,6’sı erkek, % 41,4’ü kadındır. Yerleşim yerine göre, % 62,4’ü kentte, % 37,6’sı kırdaki yaşamaktadır. %20-%39 arası özür oranına sahip olanlar % 15,2’dir. %40-%69 arası ile % 70 ve üstü özür oranına sahip olanlar % 42,4’tür. Kayıtlı özürlülerin % 4,9’u 0-6 yaş grubu, % 16,2’si 7-14 yaş grubu, % 17,2’si 15-24 yaş grubu, % 27,7’si 25-44 yaş grubu, % 18,9’u 45-64 yaş grubu, % 15,2’si 65 ve üzeri yaş grubundadır Kayıtlı özürlülerin % 29,2’si zihinsel özürlüler, % 25,6’sı süregen hastalığı olan özürlüler, % 8,8’i ortopedik özürlüler, % 8,4’ü görme özürlüler, % 5,9’u işitme özürlüler, % 3,9’u ruhsal ve duygusal özürlüler, % 0,2’si dil ve konuşma özürlüler ve % 18’i birden fazla özüre sahip olanlardır (ASPB ve TÜİK, 2010:5).

Engelliler ile ilgili buraya kadar ele aldığımız çalışmalar daha çok engelliler gözüyle sorunlara ya da mevcut durumlara odaklanmış çalışmalardır. Engellilerin toplumsal konumları ya da toplumun engellilere bakışını inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır. Bunlardan biri ise yine Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı

tarafından gerçekleştirilen Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor isimli araştırmadır (ÖZİDA, 2009). Bu araştırmanın amacı Türkiye genelinde özürlülere yönelik tutumlar konusunda kapsamlı, güvenilir ve geçerli ulusal düzeyde verilerin elde edilmesi, özürlüler konusunda oluşturulacak ulusal politikaların stratejilerin, plan ve programların geliştirilmesinin sağlanmasıdır. Araştırma kapsamında Türkiye'yi temsil eden 79 ilde adrese dayalı olarak evrenden seçilen 3485 hanede yaşayan 4144 kişi örnekleme oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak, bu araştırma için geliştirilen bir anket formu ile bir tutum ölçeği kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, özürlü denildiğinde daha çok bedensel özürlüler ve yardıma muhtaçlar anlaşılmaktadır. Özürlü bireyin varlığı ailelerin çoğunluğunu olumsuz biçimde etkilemektedir. Katılımcılar; özürlülerin eğitim almaları gerektiğine inanılmakla birlikte, ruhsal sorunu olanların ve zihinsel özürlülerin kaynaştırma ortamlarında eğitim almaları uygun görülmemektedir. Özürlü olmanın Tanrı'nın insana verdiği bir ceza ya da lütf olduğuna inanılmamasına karşın, Tanrının sınavı olduğu inancı yüksektir. Katılımcıların yarısı özürlü bir bebeğin doğumuna izin verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcıların yarıdan fazlası devletin özürlülere verdiği hizmeti yeterli bulmamaktadır. Toplu taşıma araçları, binalar, cadde, sokak ve kaldırımlar özürlülerin kullanımı açısından uygun görülmemektedir (ÖZİDA, 2009). Araştırma sonuçları topluca değerlendirildiğinde, Türkiye genelinde özürlülere yönelik tutumların, algıların ve düşüncelerin genelde "olumlu" olduğu söylenebilir. Bununla birlikte özürlülere acıma belirli sosyal ortamlarda özürlüleri tercih etmeme, eğitim ortamlarda belirli özür gruplarının ayrı okullarda eğitim görmeleri gibi gizli olumsuz tutumların varlığı da belirlenmiştir. Bu sonuç, özürlülere yönelik tutumların olumlu yönde değişmekte olduğunu göstermekle birlikte özürlülerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanması için tutumların değiştirilmesi konusunda çalışmaların devam etmesi gerektiğine de işaret etmektedir (ÖZİDA, 2009).

Buraya kadar ele alınan çalışmalar değerlendirildiğinde Türkiye'de engellilik ile ilgili farklı alanlarda da çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak engelliler ve aileleri ile ilgili sosyolojik bakış açısıyla yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir.

2.3. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerle İlgili Araştırmalar

Aileler ve engellilikle ilgili alanyazına kısaca değindikten sonra doğrudan konumuz olan engelli çocuğu olan ailelerle ilgili alanyazına bakmakta fayda bulunmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili yapılan araştırmaları genel olarak üç başlıkta toplamak mümkündür. Bu araştırmalar ailelerin psikolojik, eğitsel ya da sosyolojik özellik ve sorunlarına odaklanmış görülmektedir. Araştırma konumuz ile ilgili dolaylı araştırmalar ise daha çok psikoloji, eğitim bilimleri, sağlık bilimleri ve diğer sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda engelli çocuğu olan ailelerle ilgili araştırmaları belli başlıklara ayıracak olursak; engelli çocuğu olan ailelerin genel ve psikolojik özellikleri, aile işlevleri, gereksinimleri, yaşaam kaliteleri, aile yapıları ve sorunları, aile içi ilişkileri, toplumsal ilişkileri ve kendilerinin ya da çocuklarının eğitimle ilişkisi gibi konularda araştırmaların çeşitlendiği görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerin yapısı ve toplumsal sorunları ile ilgili araştırmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Problem kısmında değinildiği üzere aile yapısı denildiğinde birçok farklı etken bir araya gelmektedir. Ancak yukarıda ele alınan kategorilerin tamamı bir araya geldiğinde aile yapısının oluşmasında etkili olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ailelerin psikolojik özellikleri, algıları, tutumları, gereksinimleri ve işlevleri yapısının belirlenmesinde önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak aile yapısı denildiğinde bunların yanısıra ailelerin sosyolojik özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu kapsamda ailelerin, demografik, ekonomik ve kültürel özelliklerinin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu anlamda engelli çocuğu olan ailelerin yapısına yönelik araştırmaların çok sınırlı olduğu söylenebilir. Bu sınırlı çalışmalarda ise sosyolojik bakış açısı ve düşünme yönteminin kullanıldığı çalışmaların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

İlgili literatür incelendiğinde engelli çocuğa sahip ailelerin yapısı ile ilgili Batı'daki araştırmaların 1960'lı yıllarda yapıldığı anlaşılmaktadır. Veri tabanları incelendiğinde özellikle son yirmi yılda ABD'de bu tip çalışmaların yapılmadığı, son yıllardaki engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili çalışmaların ise daha çok etnik gruplar ve göçmenlerle ilgili spesifik çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırmada

konumuzla ilgili yabancı araştırma ele alınamamıştır. Türkiye’de ise konumuzla ilgili araştırmalara çok ender rastlanmaktadır. Bu kapsamda ilk çalışmanın Turan (1983) tarafından 1976 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir.

Turan, (1983) “Eğitilebilir Geri Zekâlı Çocukların Aile Yapısı ve İlişkileri” isimli araştırmasında Ankara merkezdeki ilkokullarda öğrenim gören zihinsel engelli çocuğa sahip 217 anne ile görüşmüştür. Turan’ın araştırmasına göre anne ve babalar arasında önemli ölçüde akraba evliliğine rastlanmış, 5-6 üyeden oluşan ailelerin gece konu tipi konutlarda yaşadıkları tespit edilmiştir. Araştırmaya göre ebeveynlerin büyük çoğunluğu köy doğumludur. Kırsal kökenlilerin ise 14-15 yıldan beri Ankara’da yaşadıkları bulgulanmıştır. Engelli çocuğa sahip annelerin büyük oranda ev hanımı oldukları, babaların ise tamamına yakınının iş gücü sahibi olup vasıfsız işçilik, küçük esnafılık, zanaatkarlık ve hizmetlilik gibi mesleklerde çalıştıkları görülmüştür. Araştırmaya göre köy kökenli annelerin %75’inin, babaların %24’ünün kent kökenli anneler %39’unun, babaların ise %24,5’inin hiç tahsili olmadığı görülmüştür. Turan’ın araştırmasına göre 1976 yılında bile ailelerin dörtte üçünün evinde televizyon olduğu bulgulanmıştır.

Bu alandaki ender çalışmalardan biri Eren’in (1994) yaptığı Türkiye’de Otistik Çocukların Aile Yapıları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme isimli çalışmasıdır. Araştırmacı, çalışmasında özel eğitim merkezlerine devam eden çocuğu olan 30 anne-baba ile görüşmüştür. Araştırmada anne-babaların otistik bir çocuğa sahip olmaktan dolayı yaşadıkları problemler, gösterdikleri tepkiler, çevreleriyle ilişkilerine yansıyan davranışları, toplumdan aldıkları mesajlar, toplumdan ve devletten beklentileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamındaki aileler orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydedir. Araştırma kapsamında otizmli çocuğa sahip ailelerin çoğunluğunun yüksekokul ve üzeri eğitilmiş olduğu görülmüştür. Babaların eğitim düzeyi annelere göre daha yüksektir. Tüm anne babalar eğitim düzeyleri ne olursa olsun günlük yaşamlarının ve sosyal faaliyetlerinin çocuğun durumundan dolayı etkilendiğini söylemektedirler. Araştırmanın katılımlı gözlem sonuçlarına göre; annelerin çocuklarıyla ilgilenme düzeylerinin babalardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Annelerin otistik bir çocuğa sahip olma gerçeğini babalardan daha önce kabullendikleri görülmüştür. Çocuğun otistik olduğunu öğrenen anne-babaların genelde aile içi ilişkilerinde birbirleriyle yakınlaştıkları, sorunları çözmede birlikte hareket etmeye çalıştıkları saptanmıştır. Araştırmaya katılan hem annelerin hem de babaların toplumdan aldıkları tepkiler aileyi

etkilemektedir. Anne babalar insanların otistik çocuğa çok dikkatli, rahatsız edici veya acıyarak baktıklarını, bu durumun kendilerini toplum içine girmekten alıkoyduğunu belirtmişlerdir. Bu rahatsızlıkları yaşayan ailelerin toplumdan ve devletten bazı beklentiler içine girdikleri görülmektedir. Toplumdan beklentilerin başında sevgi, anlayış ve yardım gelmektedir. Ayrıca toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesini istemektedirler. Ailelerin devletten kaynaştırma sınıflarının açılmasını, çocuğun geleceğinin garanti altına alınmasını sağlayacak tedbirlerin alınmasını istemektedirler. Eren'in (1994) araştırması içerik bakımından tez çalışmamızla büyük paralellikler göstermektedir. Ancak araştırmanın örneklem sayısı ve türü önemli bir sınırlılık olarak görünmektedir.

Ergenekon (1996) zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının engelinin farkına vardıkları andan tanılama aşamasına, çocuklarının tanılanmasından bir eğitim kurumuna yerleştirilmesi süreci ve bu süreçten sonra yaşadıkları sorunlar belirlenmeye çalışmıştır. Araştırma kapsamında öğretilabilir zihin engelli 40 öğrencinin anne-babalarından oluşan 80 kişiyle görüşülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre; anne-babaların çocuklarının okul öncesi dönemde gelişim alanlarında problemlerle karşılaştıklarında ve çocuklarında gözledikleri uygun olmayan davranışları kontrol etmek için izleyecekleri teknikler ve yollar hakkında, doktorlar tarafından tanı konduktan sonra ne yapacakları hakkında, RAM'da uygulanan testler ve test sonuçları hakkında, okula devam ettiği halde çocuklarında süren günlük yaşam becerileri ve dil problemlerinin çözümü hakkında, çocuğunun eğitimi ve geleceğiyle ilgili problemleri çözecek yetkili bulmakta, okul bittikten sonra çocuklarına gelecekte ne olacağı konusunda doğru ve gerçekçi bilgilere ihtiyaçları olduğu görülmüştür.

Karyelioğlu (2002) zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerde karşılaşılan iletişim problemlerini ve anne-babanın yanı sıra, ailenin diğer bireylerinin engelli çocuğa karşı tutumu ve zihinsel engelli çocuğun varlığının aile yaşantısına etki boyutları incelenmiştir. Araştırma kapsamında İzmir-Konak İş Eğitim Merkezi'ne devam eden 16 yaş üstü 102 zihinsel engelli çocuğun öğrenci dosyaları incelenmiş, bu öğrencilerin 71'inin anne-baba veya kardeşleriyle görüşülmüştür. Araştırma sonucuna göre eğitilebilir zihin engelli çocuğa sahip ailelerdeki iletişim sorunları konusunda genelleştirilebilir sonuçlara varmak yanıltıcıdır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin maddi ve sosyal yapısı gibi etkenler engelli çocuğa davranışı ve ailenin tüm bireyleriyle olan iletişimine etki etmektedir.

Zihin engellilerle ilgili olmasa da sosyolojik araştırmalara örnek olarak Gülsu'nun (2003) yaptığı araştırma ele alınabilir. Gülsu, (2003) yaptığı alan araştırmasında 12-16 yaş arası işitme engelli çocukların sosyal hayata intibak seviyelerinin tespitini hedeflemiştir. Araştırma kapsamında kullandığı ankete katılan engelli çocukların yarıya yakınının akraba evliliği sonucu doğması, bununla birlikte okullarda verilen eğitimin yetersiz kalması gibi olumsuz etkenlere rağmen, çocukların sosyal ilişkilerini normal bir şekilde sürdürdükleri ve hayata bağlı oldukları grlmştir.

şen, (2004) engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlükleri belirlemek amacıyla Mersin'de 3-18 yaş grubundan, 51 serebral palsili, 35 mental retarde ve 17 otistik olmak üzere toplam 103 engelli çocuğun annelerine anket uygulamıştır. Araştırmada, engelli çocuğu olan ailelerin çocuklarının tanılarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıkları, ailede engelli çocuğun bakımını çoğunlukla annelerin üstlendiği, ailelerin çoğunluğunun günlük bakımda güçlük yaşadığı ve bakımla ilgili yeterli destek alamadıkları belirlenmiştir. Çocuğunun engelli olması nedeniyle annelerin beşte birinin çevresi tarafından suçlandığı ve suçlayan kişilerin daha çok eşinin ailesi olduğu belirlenmiştir. Engelli çocuğu olduğu için annelerin yarıdan fazlasının aşırı üzüntü yaşadıkları ve ruhsal olarak da yeterli destek alamadıkları saptanmıştır. Engelli çocuğu olduktan sonra annelerin büyük çoğunluğu sosyal yaşamlarının, yaklaşık üçte biri de aile ilişkilerinde değişiklik olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ailelerin yarıdan fazlasının maddi güçlük yaşadığı ve yeterli destek alamadıkları belirlenmiştir.

Orhan (2004) zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin demografik ve psiko-sosyal özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmacı 26 anne ve 28 baba üzerinde yaptığı çalışmada zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, engelli çocuğa uyum sürecinde yaşanılanların; anne babanın kişilik özelliklerine, yaşlarına, eğitim, sosyo-ekonomik düzeylerine, engelli çocuğun yaşına, engel derecesine, içinde buldukları topluma, aldıkları sosyal desteğe, olanaklardan yararlanabilme gibi pek çok farklı değişkenden etkilenebildiği ve bu etkilenme sonucunda yaşanılan durumların her aileye göre farklı olduğu ve genelleme yapmanın yanlış olacağı grlmştir.

Işıkhan (2005), Türkiye'de zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin sorunları üzerine tarama modelinde geniş çaplı bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, Annelerin büyük bir oranının engelli çocuğun doğumundan sonra

psikolojik sıkıntı yaşamaya başladığı, yarıya yakınının çocuğun bakımı ile uğraşmaktan kendine zaman ayıramadığı, büyük bölümünün eslerinden destek aldığı, gelirlerini yeterli bulan annelerin yarıya yakın oranı oluşturduğu, çocuklarını çevreden, komşu ve akrabalarından saklayanların oranının düşük olduğu görülmüştür. Ailelerin büyük çoğunluğunun engellilerle ilgili bir sivil toplum örgütüne üye olmadığı belirlendiği araştırmada engelli çocuğu yetiştirmede annelerin büyük oranda psikolojik ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldıkları belirlenmiştir (akt. Oğultürk, 2012:64)

Diken, (2006) zihin engelli çocuğa sahip olan annelerinin, çocuklarının engelini nasıl yorumladıklarını incelemiştir. 13 anne ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanarak görüşülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre anneler çocuklarının engelli olduğuna tam olarak inanmamakta, bu durumun geçici olduğunu düşünmektedirler.

Altuğ-Özsoy, Özkahraman ve Çallı (2006), zihinsel engelli çocuk sahibi olan ailelerin yaşadıkları güçlüklerde sosyo-demografik faktörlerin ilişkisini belirlemek amacıyla İzmir il merkezinde bulunan zihinsel engelli çocuklara yönelik eğitim veren 3 Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde eğitim gören toplam zihinsel engelli çocuk sahibi 110 anne ve baba ile görüşmüşlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, ailelerin %54,5'i gelecek kaygısını, %48,2'si çocuğa ilişkin sürekli bir kaza ya da yaralanma korkusunu her zaman yaşadıkları, yine ailelerin %37,3'ünün çevrelerinden hiçbir zaman sosyal destek görmedikleri saptanmıştır.

Lüle (2008) engelli bireye sahip yoksul ailelerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma tarzlarını ele almıştır. 76 hanedeki anneler ile gerçekleştirilen (evde) görüşme sonuçlarına göre; aile bireylerinin yaşı arttıkça kendine güvenli olma düzeyi artmakta, eğitim düzeyi düştükçe daha boyun eğici olmakta ve daha az sosyal destek arama içine girmektedirler. Ankara'da yaşama süresi arttıkça, ailelerin kendine güvenli ve iyimser olma yaklaşımlarının da arttığı belirlenmiştir. Aileler, evlilik süresi uzadıkça kendilerini daha güvenli hissetmekte ve de daha iyimser bir tutum sergilemektedir.

Cavkaytar, Batu ve Beklan-Çetin'in (2007) Eskişehir ilinde resmi özel eğitim okullarına devam eden 143 gelişimsel geriliği olan öğrencinin ailesi üzerine yaptıkları araştırmada ailelerin yarısına yakınının ilkokul mezunu olduğu, %87,4'ünün çekirdek aile özelliği taşıdığı, annelerin %65'inin ev kadını olduğu ve yarısına yakınının asgari

ücret düzeyinde geliri olduğu bulunmuştur. Araştırmacılara göre sosyo-ekonomik statü düştükçe ailede yaşayan birey sayısı artmaktadır (Cavkaytar, 2012:24).

Cavkaytar, Batu ve Çetin'in (2008) araştırması da bu konuda önemli çalışmalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacılar gelişimsel geriliği olan çocuklara sahip annelerin bakış açılarını belirlemek amacıyla 39 anne ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, engelli çocuğa sahip ailelerin birbirinden farklı tecrübelerine sahip olduğu görülmüştür. Ancak genel olarak bakıldığında ailelerin çocuklarının durumunu daha çok hastanede öğrendikleri, hastaneye de çocukları hastalanınca ya da konuşma veya yürümede gecikme olduğunda gittikleri anlaşılmaktadır. Durumu öğrenen annelerin çok üzüldüğü, şok oldukları ve duruma inanmadıkları görülmüştür. Annelerin büyük çoğunluğunun durumu öğrendikten sonra aile yaşamlarında değişiklik olduğu, bir kısmının ise arkadaş ve sosyal çevreleri ile ilişkilerinin azaldığı görülmektedir. Araştırmanın önemli bulgularından bir diğeri de annelerin özel eğitim kurumlarını nasıl öğrendikleridir. Annelerin yarısından fazlası özel eğitimi çocuk doktorlarından duyduklarını, bunun dışında arkadaş, akraba ve öğretmenlerden bilgi aldıkları ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra çocukları özel eğitime başladıktan sonra annelerin aile yaşamları olumlu yönde gelişmiştir.

Çapa (2009), zihin engelli çocuğa sahip aileler ile otistik çocuğa sahip ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerini karşılaştırdığı araştırmasında 11 yaşından büyük zihin engelli çocuğa sahip 21 anne, otistik çocuğa sahip 20 anne ve 1 baba olmak üzere toplam 42 aile ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmıştır. Araştırma sonucunda zihin engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerin, çocukları ile birlikte yaya olarak bir yerden başka bir yere giderken; toplu taşıma araçlarında; komşu ve akraba ziyaretlerinde; düğün, nişan gibi yerlerde; parklarda; sinema, tiyatro ya da konserlerde; maçlarda; spor yaparken; otel, pansiyon, plaj, havuz gibi yerlerde; süpermarketlerde, küçük dükkânlarda, giyim mağazalarında; dışarıda yemek yediklerinde; umumi tuvaletlerde; hastanelerde; berber ya da kuaförlerde güçlüklerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre ailelerin görüşleri karşılaştırıldığında toplumsal hayata katılmada otistik çocuğa sahip ailelerin, zihin engelli çocuğa sahip ailelerden daha fazla güçlük yaşadıkları belirlenmiştir.

Bıçak (2009) otizmlı çocuğa sahip olan annelerin yaşadıklarını belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, annelerin çocuklarının doğduğu ilk günden itibaren yaşadıklarını, otizmin yaşamlarına olan etkilerini, karşılaştıkları sorunları, aile ve sosyal çevre ile olan ilişkilerini, aldıkları sosyal destek durumlarını, geleceğe yönelik kaygılarını ve beklentilerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırma Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan 10 otizmlı çocuğu olan anne ile sınırlıdır. Araştırma sonuçlarına göre, otizmlı çocuğa sahip annelerin çocuklarında otizm olduğunu öğrendikten sonra çok yoğun duygular yaşadıkları, aile içi ve sosyal ilişkilerin değiştiği, çocuklarının geleceği ile ilgili endişe yaşadıkları gözlenmiştir.

Coşkun (2010), Amasya il merkezinde ikamet eden engelli birey ve ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyleri üzerine bir inceleme yapmak ve bu ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının düzeyleri, temel ihtiyaçları ve beklentileri konusunda sosyolojik değerlendirmeler yapmayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında betimsel yöntem kullanılmış ve 133 engelli bireyin anne veya babalarına 49 sorudan oluşan anket formu görüşme yoluyla uygulanmıştır. Gözlemler sonucu ildeki engelli birey ve ailelerinin sosyal yasama katılım ve toplumsal hizmetlere ulaşabilirliklerinin sınırlı olduğu görülmüştür. Coşkun'un araştırma bulguları oldukça geniştir. Fakat bu araştırmanın görme engelli, bedensel engelli ve birden fazla yetersizliği olan bireyler ve aileleri üzerinde yapıldığını belirtmek gerekir. Tartışma kısmında ilgili kısımlar ele alınmıştır. Ama burada bazı sonuçları paylaşmakta yarar bulunmaktadır. Coşkun'un araştırmasına katılan engelli çocuğa sahip aileler çoğunlukla çekirdek ailelerdir. Ailelerde genellikle babalar çalışmakla birlikte ailelerin yarıya yakını yoksuldur. Anne-babaların yaklaşık üçte biri akrabadır. Anne ve babaların çoğunluğunun ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Ailelerin büyük çoğunluğu herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye değildir. Aileler daha çok maddi ve sosyal destek gereksinimleri olduklarını belirtmişlerdir.

Erdil, (2010) Türkiye'deki fenilketonürlü çocuğa sahip ailelerin sosyal sorunlarının Polonya'daki fenilketonürlü aileleriyle karşılaştırarak sosyal sorunlarının ne olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Araştırma verileri Türkiye'den 20 aile ve Polonya'dan 20 aile olmak üzere toplam 40 aileden anket formu ve görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırmacı sonuç olarak genel olarak engelliğin önemini koruyan hatta karmaşıklaşan sorunlar nedeniyle, sorunun çözümünde mevcut sosyal modelin yetersiz

olduğu yeni sosyal modellere gereksinim duyulan bir toplumsal sorun kategorisi olarak varlığını sürdürdüğünü iddia etmiştir.

Alanyazın incelendiğinde engelli çocuğa sahip ailelerin yapısı, toplumsal ve eğitsel sorunları üzerine sınırlı sayıda doğrudan çalışma olduğu görülmektedir. Dolaylı olarak nitelediğimiz araştırmalar ise başka bir konu üzerine çalışılırken ailelerin bazı özelliklerini de inceleyen araştırmalardır. Bu araştırmalar genellikle farklı engel türlerini, ailelerin ya da engelli bireylerin belli özelliklerini ele almaktadır (Albaş, 1999; Aslanoğlu, 2004; Bıçak, 2009; Çetingöz, 1990; Eren, 1994; Ergenekon, 1996; Evcimen, 1996; Gülsu, 2003; Karyelioğlu, 2002; Kurt, 2001; Orhan, 2004; zen, 1996; Lüle, 2008).

Doğrudan konumuzla ilgili olan araştırmaların ise ailelerin geçirdiği aşamalar, engelliği kabul etme süreçleri, ailelerin toplumsal ilişkileri ve engelliliğin bunu nasıl etkilediği, aile içi ilişkiler, aile yaşam kaliteleri, eğitsel sorunları, toplumdan ve devletten beklentileri çeşitli değişkenler ile ilişkisine bakılan araştırmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu araştırmalarda zihin engelli çocuğa sahip ailelerin sosyolojik bir bakış açısıyla profillerini çıkarmaya yönelik araştırmaların yeterince yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda saydığımız değişkenler arası ilişkileri geniş bir çeşitlilikle ele alan araştırmaların da sınırlı olduğu görülmektedir. En ihmal edilen konulardan bir diğer de ailelerin sosyo-kültürel özellikleridir. Bu konuda çok az çalışma olduğu söylenebilir. Alanyazındaki konumuzla doğrudan ilgili araştırmaların bir diğer sınırlılığı ise örneklemlerin düşük sayıda ailelerden oluşmasıdır.

BÖLÜM – III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de engelli çocuğa sahip ailelerin yapısını, toplumsal ve eğitsel sorunlarını belirlemektir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin genel özelliklerini, sosyal yaşamlarını, çocuklarının eğitimi ile ilgili durumlarını ve toplumsal ilişkilerini betimlemeyi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu araştırma betimsel bir araştırmadır.

Araştırma kapsamında hem nicel hem de nitel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Bu kapsamda bu araştırma karma (mixed) araştırma sayılabilir. Karma araştırmalar “bir taramayı (büyük ölçekli bir anket uygulaması gibi) derinlemesine bir görüşmenin ya da gözlemin takip etmesi, bir anket oluşturmak üzere uygulanması gibi olabilir” (Balcı, 2011:44). Veri toplama araçlarının hazırlanması sürecinde görüleceği üzere araştırmacı anket, ölçek ve görüşme tekniklerini hem ayrıca hem de bir diğeri oluşturma amacıyla bir arada kullanmıştır. Balcı (2011:44) karma yöntem araştırmalarını zaman sıralı (aynı anda ya da birbirini izleme) ve paradigma vurgulu (eşit statüde ya da baskın statüde) olmak üzere iki grupta sınıflandırmaktadır. Araştırmada nicel veriler tarama modelinde toplanmıştır. Karasar’a (2005) göre, tarama modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu kapsamda araştırmamız kapsamında tarama modeli içeren nicel boyut baskın statüdedir.

Araştırmanın nicel verileri anket yöntemi ile nitel verileri ise yarı yapılandırılmış görüşme formu ile sağlanmıştır. Ancak nitel veriler araştırmanın nicel verilerini betimlemek ve desteklemek amacıyla toplanmıştır. Bu kapsamda araştırmada zenginleştirilmiş desen (*Triangulation Design*) kullanılmıştır. Bu desende araştırmacılar, nicel ve nitel verileri eş zamanlı toplamakta, daha sonra bu bulguları kullanarak verilerin birbirini destekleyip desteklemediğine bakabilmektedirler (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009). Bu desende tek bir yöntem yerine birbirlerini destekleyen ve entegre olan iki ya da daha fazla yöntem

araştırmayı zenginleştirmek için kullanılmaktadır. Bu kapsamda aynı çalışma içinde anket, ölçek gibi nicel araçların yanısıra görüşme, gözlem, kayıtların incelenmesi gibi nitel yöntemlerin kullanılması bir çeşitleme/zenginleştirmedir (Büyüköztürk ve diğ., 2009:267).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında 6-18 yaş arası okul çağında çocuğu olan 342 aile, Ankara ilindeki merkez ilçelerden seçilmiştir. Araştırmada zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu olan aileler çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında Ankara merkez ilçelerden, Altındağ, ankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan ve Yenimahalle ilçelerinde yaşayan ailelerden bu ilçelerin Ankara nüfusuna oranına uygun şekilde katılımcı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, ankaya'dan 70, Keçiören'den 60, Yenimahalle'den 46, Mamak'tan 38, Sincan'dan 44, Etimesgut'tan 40, Altındağ'dan 22, Pursaklar'dan 12 ve Gölbaşı'ndan 10 aileye anket uygulanmıştır. Yine aynı aileler arasından gönüllü olan 15 ebeveyne ise yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen 342 ebeveynin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo-1'de gösterilmektedir.

Tablo-1*Katılımcı Ailelerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları*

Özellikler	Kategoriler	f	%		
Formu Dolduran	Anne	314	91,8		
	Baba	28	8,2		
		Anne		Baba	
	Kategoriler	f	%	f	%
Yaş	20-29 Yaş	40	11,7	27	7,9
	30-39 Yaş	177	51,8	123	36,0
	40 ve Üzeri	125	36,5	192	56,1
Medeni Durum	Bekar	2	,6	1	,3
	Evli	317	92,7	303	88,6
	Boşanmış	12	3,5	10	2,9
	Ayrı Yaşıyor	4	1,2	4	1,2
	Dul	5	1,5	3	,9
	Toplam	340	99,4	321	93,9
	<i>Kayıp Veri</i>	2	,6	21	6,1
Eğitim	İlkokul Mezunu	173	50,6	99	28,9
	Ortaokul Mezunu	57	16,7	45	13,2
	Lise Mezunu	85	24,9	121	35,4
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	7,9	77	22,5
Haftalık Çalışma Saati	20 Saat ve Altı	4	1,2	7	2,0
	21-40	12	3,5	58	17,0
	41 ve Üzeri	5	1,5	184	53,8
	Total	21	6,1	249	72,8
	Kayıp Veri	321	93,9	93	27,2
Doğum Yeri	Köy-kasaba	116	33,9	108	31,6
	İlçe	81	23,7	84	24,6
	Şehir	65	19,0	76	22,2
	Büyük Şehir	80	23,4	74	21,6
Hayatınız Büyük Kısmının Geçtiği Yerleşim Yeri	Köy-kasaba	55	16,1	36	10,5
	İlçe	43	12,6	59	17,3
	Şehir	65	19,0	63	18,4
	Büyük Şehir	179	52,3	184	53,8

Tablo-1'e göre katılımcı ailelerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelendiğinde; formu dolduran ebeveynlerden 314 (%91,8) anne ve 28 (%8,2) babadır. Annenin yaşına göre dağılımına bakıldığında; "20-29" yaş aralığında 40 (%11,7) anne, "30-39" yaş aralığında 177 (%51,8) anne ve "40 ve üzeri" yaş aralığında 125 (%36,5) anne bulunmaktadır. Babanın yaşına göre dağılımına bakıldığında; "20-29" yaş aralığında 27 (%7,9) baba, "30-39" yaş aralığında 123 (%36,0) baba ve "40 ve üzeri" yaş aralığında 192 (%56,1) baba bulunmaktadır.

Anne medeni durumuna göre; bekar olan 2 (%0,6) anne, evli olan 317 (%92,7) anne, boşanmış olan 12 (%3,5) anne, ayrı yaşayan 4 (%1,2) anne, dul olan 5 (%1,5) anne bulunmaktadır. Baba medeni durumuna göre; bekar olan 1 (%0,3) baba, evli olan 303

(%88,6) baba, boşanmış olan 10 (%2,9) baba, ayrı yaşayan 4(%1,2) baba ve dul olan 3(%0,9) baba bulunmaktadır.

Anne eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 173 (%50,6) anne, ortaokul mezunu 57 (%16,7) anne, lise mezunu 85 (%24,9) anne ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 27 (%7,9) anne bulunmaktadır. Baba eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 99 (%28,9) baba, ortaokul mezunu 45 (%13,2) baba, lise mezunu 121 (%35,4) baba ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 77 (%22,5) baba bulunmaktadır.

Annenin haftalık çalışma saatine göre dağılımına bakıldığında; 20 saat ve altı çalışan 4(%1,2) anne, 21-40 saat aralığında çalışan 12 (%3,5) anne, 41 ve üzeri saat aralığında çalışan 5 (%1,5) anne bulunmaktadır. Babanın haftalık çalışma saatine göre dağılımına bakıldığında; 20 saat ve altı çalışan 7 (%2,0) baba, 21-40 saat aralığında çalışan 58 (%17,0) baba, 41 ve üzeri saat aralığında çalışan 184 (%53,8) baba bulunmaktadır.

Anne doğum yerine göre, köy-kasaba doğumlu olan 116 (%33,9) anne, ilçe doğumlu olan 81 (%23,7) anne, şehir doğumlu olan 65 (%19,0) anne ve büyük şehir doğumlu olan 80 (%23,4) anne bulunmaktadır. Baba doğum yerine göre, köy-kasaba doğumlu olan 108 (%31,6) baba, ilçe doğumlu olan 84 (%24,6) baba, şehir doğumlu olan 76 (%22,0) baba ve büyük şehir doğumlu olan 74 (%21,6) baba bulunmaktadır.

Annenin yaşamının büyük kısmının geçtiği yere ilişkin dağılımı incelendiğinde; köy-kasabada yetişen 55 (%16,1) anne, ilçede yetişen 43 (%12,6) anne, şehirde yetişen 65 (%19,0) anne ve büyük şehirde yetişen 179 (%52,3) anne bulunmaktadır. Babanın yaşamının büyük kısmının geçtiği yere ilişkin dağılımı incelendiğinde; köy-kasabada yetişen 36 (%10,5) baba, ilçede yetişen 59 (%17,3) baba, şehirde yetişen 63 (%18,4) baba ve büyük şehirde yetişen 184 (%53,8) baba bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen engelli çocuğa sahip ailelerin toplamda 362 engelli çocuğu bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocukların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları aşağıda Tablo-2'de sunulmaktadır.

Tablo-2*Engelli Çocukların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları*

Özellikler	Kategoriler	f	%
Yetersizlikten Etkilenme Derecesi (RAM Tanısına Göre)	Hafif derecede	117	34,2
	Orta derecede	102	29,8
	Ağır derecede	123	36,0
Çocuğun Cinsiyet	Kız	137	40,1
	Erkek	205	59,9
Çocuğun Yaşı	6-10	167	48,8
	11-14	92	26,9
	15-18	83	24,3
Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk sayısı	1	47	13,7
	2	180	52,6
	3 ve Üstü	115	33,6
Engeli Olanın Doğum Sırası	1	129	37,7
	2	114	33,3
	3 ve Üzeri	99	28,9
Başka Engelli Çocuğunuz Var mı?	Evet	30	8,8
	Hayır	312	91,2
Çocuğunuzun Engeli Ne zaman Tespit Edildi	Anne karnında ve doğar doğmaz	80	23,4
	İlk bir ay ve ilk bir yıl	81	23,7
	1-5 yıl içinde	138	40,4
	Okul çağında	43	12,6
Çocuğunuzun Engeli Olduğunu İlk Kim Fark Etti	Çocuğun annesi	142	41,5
	Çocuğun Babası	16	4,7
	Öğretmenler	30	8,8
	Doktorlar	117	34,2
	Komşular	16	4,7
	Akrabalar	21	6,1
Çocuğunuz Kaçınıcı Sınıfa Devam Ediyor	1-4	121	35,4
	5-8	75	21,9
	9-12	24	7,0
	Hiç	122	35,7
Çocuğunuzun Engel Durumu İle İlgili Hangisi Daha Uygun	İlk Bakışta Anlaşılır	118	34,5
	Biraz Vakit Geçirince Anlaşılır	166	48,5
	Çok Zor Anlaşılır	58	17,0
Toplam		342	100

Tablo-2'ye göre engelli çocuğa ilişkin demografik özellikler incelendiğinde; ram tanısına göre yetersizlikten etkilenme derecelerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında, hafif derecede engeli olan 117 (%34,2) engelli çocuk, orta derecede engeli olan 102 (%29,8) engelli çocuk ve ağır derecede engeli olan 123 (%36,0) engelli çocuk araştırma kapsamına alınmıştır.

Engelli çocuğun cinsiyetine göre dağılımlarına bakıldığında 137 (%40,1) kız ve 205 (%59,9) erkek engelli çocuk olduğu görülmektedir. Çocuğun yaşına göre, 6-10 yaş

aralığında olan 167 (%48,8) engelli çocuk, 11-14 yaş aralığına sahip 92 (%26,9) engelli çocuk ve 15-18 yaş aralığına sahip olan 83 (%24,3) engelli çocuk bulunmaktadır.

Engelli olan çocuk ile birlikte çocuk sayısına göre ebeveynlerin dağılımlarına bakıldığında, 1 çocuğu olan 47 (%13,7) ebeveyn, 2 çocuğu olan 180 (%52,6) ebeveyn ve 3 ve üstü çocuğu olan 115 (%33,6) ebeveyn bulunmaktadır.

Engeli olan çocuğun doğum sırasına göre, 1. doğan 129 (%37,7) engelli çocuk, 2. doğan 114 (%33,3) engelli çocuk ve 3 ve üstü doğum sırası olan 99 (%28,9) engelli çocuk bulunmaktadır. Başka engelli çocuğa sahip olma durumlarına göre dağılıma bakıldığında, başka engelli çocuğu olan 30 (%8,8) ebeveyn ve olmayan 312 (%91,2) ebeveyn bulunmaktadır.

Çocuğun engelini tespit edilme zamanına göre dağılım incelendiğinde, anne karnında-doğar doğmaz engeli olduğu tespit edilen 80 (%23,4) engelli çocuk, ilk bir ay-ilk bir yıl engeli olduğu tespit edilen 81 (%23,7) engelli çocuk, 1-5 yıl içinde engeli olduğu tespit edilen 138 (%40,4) engelli çocuk ve okul çağında engeli olduğu tespit edilen 43 (%12,6) engelli çocuk bulunmaktadır.

Çocuğun engelli olduğunu ilk fark edene yönelik dağılım incelendiğinde, çocuğun engelli olduğunu annesi fark eden 142 (%41,5) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu babası fark eden 16 (%4,7) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu öğretmen fark eden 30 (%8,8) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu doktorlar fark eden 117 (%34,2) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu komşular fark eden 16 (%4,7) engelli çocuk ve çocuğun engelli olduğunu akrabalar fark eden 21 (%6,1) engelli çocuk bulunmaktadır.

Çocuğun öğrenimine devam ettiği sınıf düzeyine göre dağılıma bakıldığında, 1-4 sınıf düzeyinde öğrenim gören 121 (%35,4) engelli çocuk, 5-8 sınıf düzeyinde öğrenim gören 75 (%21,9) engelli çocuk, 9-12 sınıf düzeyinde öğrenim gören 24 (%7,0) engelli çocuk ve okula devam etmeyen 122 (%35,7) engelli çocuk bulunmaktadır. Çocuğun engeli durumu ile ilgili tanımlamaların dağılımına bakıldığında, 118 (%34,5) engelli çocuğun ilk bakışta anlaşıldığını, 166 (%48,5) engelli çocuğun biraz vakit geçirince anlaşıldığını ve 58 (%17,0) engelli çocuğun çok zor anlaşıldığını belirtmişlerdir. Genel itibari ile çalışmada yer alan 342 (%100,0) engelli çocuğun özellikleri incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket ve görüşme formları kullanılmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından iki ölçek geliştirilmiştir. Araştırmanın nicel verilerini toplamak için Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi, Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği, Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği, nitel verileri toplamak amacıyla da Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu hazırlanmıştır.

3.3.1 Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi (EÇAPA)

Anket; toplum ve insanlar hakkında olgusal verileri incelemek amacıyla uygun olarak düzenlenmiş soruları, belli kaynak kişilere yönelmek suretiyle sistemli veri toplama tekniğidir (Balcı, 2011; Büyüköztürk ve diğ. 2009). Anketin yüzeysel bilgi toplaması ve esnekliği konusundaki çeşitli eleştiriler olmasına rağmen; uygun hazırlanmış bir anket belli bir alanda oldukça geniş veriye ulaşmayı sağlayabilmektedir. Ayrıca anketin yüz yüze uygulama fırsatı sağlandığında birçok dezavantaj ortadan kalkmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların tamamına yüz yüze uygulanmış olan “Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi (EÇAPA)”nın hazırlanma süreci aşağıda sunulmuştur.

Tez çalışmasının başında engelli çocuğa sahip ailelerle çalışmanın özelliklerini anlamak amacıyla 57 anne-babaya Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2006 yılında yapmış olduğu “Aile Yapısı Araştırması”nda kullanılan anket düzenlenerek uygulanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların verdiği cevaplarda tutarsızlıklar olduğu anlaşılmış, revize edilmiş ilgili anketin yerine yeni bir anket çalışması yapılmasına karar verilmiştir. Aynı uygulamada 57 katılımcıya 4 açık uçlu soru sorularak engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının eğitimi ve çocukları ile toplumsallaşma sürecinde neler yaşadıkları sorulmuştur. Elde edilen cevaplar içerik analizi yöntemi ile kategorileştirilmiştir. Daha sonra bu kategorilerden anket soruları oluşturularak soru havuzuna eklenmiştir. Aynı sorular ölçek hazırlanması sürecinde de temel olarak kullanılmıştır.

Ailelerin açık uçlu sorularda, eğitimle ilgili sorunlarından çok az bahsettiği görülmüştür. Bu nedenle 7 açık uçlu sorudan oluşan “Ailelerin Eğitimle İlgili Yaşadıkları Güçlüklerin Belirlenmesi Görüşme Formu” hazırlanmış ve 52 farklı aileye

uygulanmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar içerik analizine tabi tutularak elde edilen kategoriler anket sorusuna çevrilerek ankete eklenmiştir. Bunun ardından yerli ve yabancı alanyazın incelenerek engelli çocuğu olan ailelerle ilgili yapılan çalışmalar, profil ve yapı çalışmalarından araştırma amaçlarına uygun sorular alınarak bir soru havuzu oluşturulmuştur.

Bu aşamanın ardından eldeki soruların biçim ve içerikleri gözden geçirilerek 6 kategori içinde mantıksal bir sıralamayla geniş bir anket formu elde edilmiştir. Bu kapsamda EÇAPA’da; Engelli Çocuk Hakkında Bilgi Formu, Sosyo-Ekonomik Düzey Belirleme Formu, Aile Yapısı ve İşleyişini Belirleme Formu, Ebeveynlerin Sosyo-Kültürel Özelliklerini Belirleme Formu, Ailelerin Toplumsal İlişkilerini Belirleme Formu ve Engelli Çocuğun Eğitimi Hakkında Ebeveyn Sorun ve Beklentileri alt başlıklarında olmak üzere 6 ayrı bölüm oluşturulmuştur. Bu aşamada soru havuzunda 235 soruya ulaşılmıştır.

Profil çalışmalarının temel dezavantajı olan uzun ve fazla soru sayısı uygulanabilirliği etkileyeceğinden gönüllü 10 aile ile ön uygulama yapılmıştır. Ailelerin soruları kendi başlarına cevaplamakta zorlandıkları ve soru sayısının uzunluğundan şikâyetçi oldukları anlaşılmıştır. Eldeki sorulardan uygun olanlar belli kategorilerde toplanarak soru sayısında azaltma yoluna gidilmiştir. Ankette, ölçülen özelliğe göre dört farklı soru türü kullanılabilir. Bunlar olgusal sorular, bilgi soruları, davranış soruları, tutum, inanç ve kanı sorularıdır (Balcı, 2011). Bu kapsamda EÇAPA’da dört soru tipi de her bölüm içerisinde yerine ve araştırma amaçlarına uygun bir şekilde kullanılmıştır.

Anket oluşturma sürecinde yukarıda açıklandığı üzere açık uçlu sorulardan yararlanılmıştır. EÇAPA’da ise açık uçlu soru tipi yalnızca 36. soruda kullanılmıştır. Bu soruda “engelli çocuğu olan ailelerin devletten beklentileri” anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni de ön uygulamada katılımcıların ilgili soru için hazırlanmış kapalı maddelerin tamamını işaretleme eğilimi sergilemeleridir. Bu soru dışındaki diğer soruların tamamı kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Kapalı uçlu sorular sınıflama, sıralama ve dereceleme soruları olarak üç guruba ayrılır (Büyüköztürk ve diğ. 2009:130). Bu kapsamda EÇAPA’da sıralama tipi dışında diğer kapalı uçlu soru tipleri kullanılmıştır.

Soru havuzundan uygun soruların seçilmesiyle anket taslak formu oluşturmuştur. Eldeki taslak anket 2 farklı uzmana gösterilmiş soruların anlaşılabilirliği ve anketin

genel durumu hakkında görüş alınmıştır. Uzmanlar da anket sorularının fazlalığının araştırmanın uygulanabilirliğini etkileyebileceği yönünde görüş belirtmişlerdir. Bu nedenle her kategorideki sorular azaltılarak daha genel ifadelere dönüştürülmüştür. Ailelerin ve uzmanların görüşleri ışığında soru sayısı azaltılmış ve birçok ifade düzeltilmiştir. Daha önce 235 olan soru sayısı önce 111'e son olarak da 55 soruya inmiştir. Ancak anket içerisinde atlamalı sorular da bulunduğu için katılımcıların cevaplarına göre soru sayısı azalmaktadır.

Bu aşamadan sonra uzman görüşü alma ve ön uygulama formunu oluşturma aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada ilk olarak ankette yer alan maddelerin ihtiyaç duyulan verilere ve anketin kapsam geçerliliğiyle ilgili uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzmanlardan gelen eleştirel ve öneriler dikkate alınarak bazı sorular ve maddeler kaldırılmış, üzerinde son düzeltmeler yapılmıştır. Anketin en son hali “özel eğitim”, “rehberli ve psikolojik danışma”, “ölçme ve değerlendirme” alanlarında uzman üç farklı öğretim üyesine gönderilerek madde ve içerik konusunda uzman görüşü alınmıştır. Ayrıca tez izleme kurulu üyelerine de başvurularak görüşleri alınmıştır. Alınan görüşler ışığında ankete son şekli verilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Anketin son hali, 40 kişilik bir gruba uygulanmış, soruların cevaplanabilirliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Tüm bu aşamalardan sonra “Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi (EÇEPA)” uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

3.3.2. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu

Araştırma kapsamında elde edilen nicel bulguları desteklemek ve örneklendirmek amacıyla araştırmacı tarafından nitel görüşmeler için “Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu” araştırmacı tarafından hazırlanarak, uzman görüşü alınmış ve uygulanmıştır.

Görüşme tekniği araştırmada cevabı aranılan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden derinlemesine veri toplamaya yarayan esnek bir veri toplama aracıdır (Arseven, 2001). Araştırmamızda görüşme ikinci temel veri toplama aracı olmasının dışında anket oluşturma sürecinin başında ve diğer veri toplama araçlarının pilot uygulamalarında da kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmamızda görüşme ve anket bir arada kullanılarak araştırmanın hem nitel hem de nicel boyutta veri toplaması sağlanmıştır.

Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu yarı yapılandırılmış bir görüşme formu olma özelliği taşımaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir (Büyüköztürk ve diğ. 2009:163). Bu nedenle araştırmacı görüşmeler esnasında açık uçlu soruları yöneltirken konunun gidişatına göre yeni sorular eklemiştir. Bu görüşme formu; engelli çocuk hakkında bilgi formu, sosyo ekonomik düzey belirleme formu olarak kapalı uçlu sorulardan oluşan 2 kısım ile açık uçlu görüşme sorularından oluşan bir kısım ile beraber 3 kısımdan oluşmaktadır. Açık uçlu kısımda 11 soru bulunmaktadır. Buradaki sorular anketteki 4 ana bölümü içerek şekilde açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Ancak her bir sorunun altında sondaj sorular da bulunmaktadır. Görüşmeler esnasında katılımcının verdiği bilgilerin açılması gerektiği düşünüldüğünde sondaj sorular kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında 14 anne ve bir baba olmak üzere 15 katılımcıyla görüşülmüştür. Görüşmelerin tamamı ses kaydı altına alınmış ve araştırmacı tarafından deşifre edilmiştir. Görüşmeleri kayıt etmek için Android işletim sistemine sahip ileri teknoloji ürünü bir akıllı telefon kullanılmıştır. Cihaz, ses kayıtlarını “MPEG-4 Ses (.m4a)” formatında yüksek kalitede kaydetmiştir. Ortalama bir ses kaydı 50 megabayt yer kaplamaktadır. Bu kapsamda yaklaşık 750 megabayt ses kaydedilmiştir. Ses kayıtları araştırmacı tarafından deşifre edilmiştir. Ses kayıtları ayrıca iki yüksek lisans öğrencisine deşifre ettirilmiş ve gözlemciler arası güvenilirlik verileri doğrulanmıştır. Deşifreler kayıt başına ortalama 17 sayfa kaplamıştır (Microsoft Office Word Programında). Elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle sınıflandırılmıştır.

3.3.3. Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği

Sosyolojik bir bakış açısıyla yapılan bu araştırmada toplumsal bir kurum olan ailenin toplumsal ilişkilerinin belirlenmesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı tarafından “Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği” geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

“Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği”nde yer alan 4 alt faktörle ilgili geçerlik güvenilirlik çalışmaları aşağıda sunulmuştur. Ancak okuyucuların alt faktörleri daha iyi anlayabilmesi için faktörlerdeki bazı seçenekleri burada kısaca sunmakta fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda 10 maddeden oluşan “Kötü Muamele ve

Dışlanma”: insanların çocuklarını aşağılamaları, tanıdıkları ailelerin kendilerini dışlamaları ve aralarına kabul etmemeleri, sadece yakın tanıdıklarının kendilerine iyi davranmaları, komşularının bir araya geldiklerinde kendilerini davet etmemeleri, yetişkinlerin çocuklarından korkmaları/çekinmeleri, bazı ailelerin çocuklarının engelli çocukları ile iletişim kurmalarını engellemeleri, diğer çocukların çekinip yaklaşmamaları ya da kötü davranmaları, şiddet uygulamaları, oyun oynamak istememeleri gibi konulardaki algıları içermektedir. 6 maddeden oluşan “Olumsuz tutum ve merak görme” alt faktöründe ise; tanıştıkları yeni kişilerin çocuğun durumunu merak etme, acıyarak, garipsenerek ya da dikkatle bakılma, insanların çocuğun durumuna üzülmeleri, insanların çocuğun kendi başına bir şeyi başaramayacağını düşünmesi, çocukları ile ilgili üzücü ve yıpratıcı sorular sormaları gibi aile algıları yer almaktadır. 5 maddeden oluşan “Yardım ve kabul görme” alt faktöründe ise; iyi niyetle yaklaşılması, insanların yardımcı olmaya çalışması, insanların engelli çocuğu korumaya çalışmaları gibi konulardaki algılar yer almaktadır. 5 maddeden oluşan “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe ise; insanların ilgi gösterip sevecen davranmaları, çocukları olumsuz bir davranış sergilediğinde anlayış göstermeleri, anne-baba olarak takdir görmeleri, toplumun engelliler konusunda bilinçli davranması gibi konulardaki algılar yer almaktadır.

Ölçek geliştirme süreci EÇAPA'nın hazırlanma süreciyle paralel sürdürülmüş ve aynı aşamalardan geçilmiştir. Ancak ölçeğin geçerlik ve güvenirliğini sağlamak amacıyla 300 aileyle ön uygulama yapılmıştır. Bu kapsamda ölçek geçerliliğini sağlamak amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenirliği için de her bir faktöre ve testin geneline ilişkin olarak belirlenen maddelerin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayılarına bakılmıştır

3.3.3.1. Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) Geçerlik Çalışması

Ölçeğin, yapı geçerliği faktör analizi ile test edilmiştir. Bu amaçla önce deneme uygulamasından elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığına bakılmıştır. Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testlerinin sonuçları Tablo-3'te görüldüğü gibidir.

Tablo-3*KMO ve Bartlett Testi Sonuçları*

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü		,87
Bartlett Küresellik Testi	X ²	2678,71
	Sd	325
	p	,000

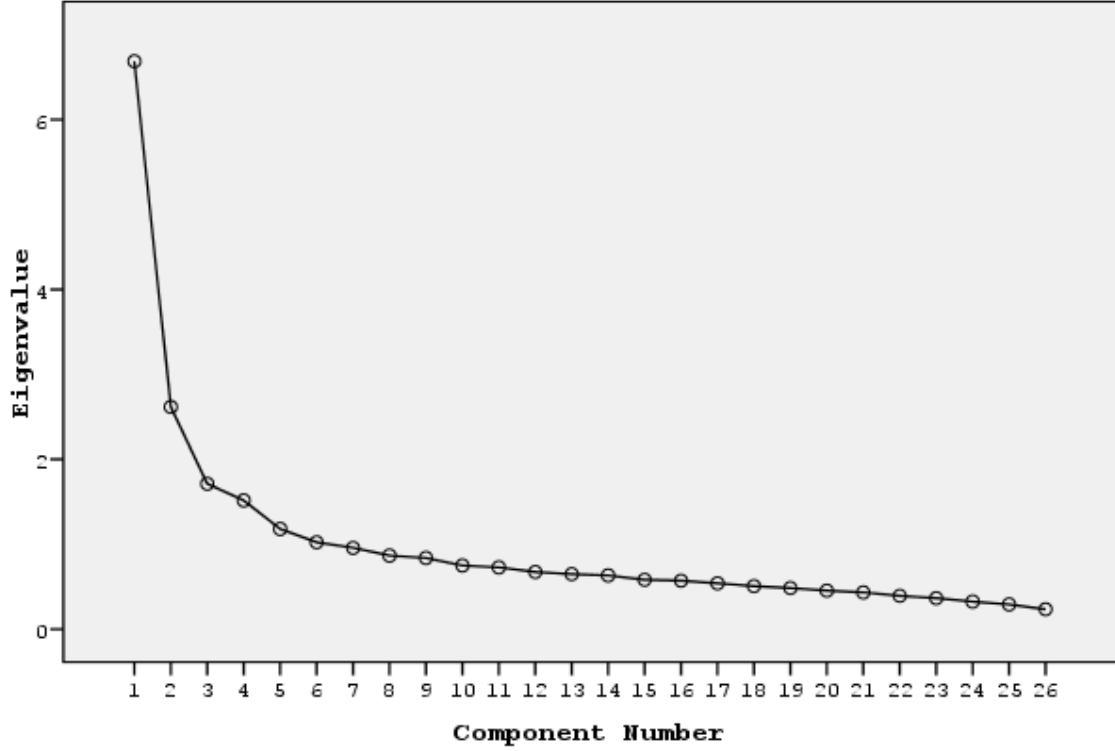
Tablo 3'te görüldüğü üzere, hesaplanan KMO uyum ölçüsü değeri 0,87'dir. Leech, Barrett ve Morgan (2005); Şencan (2005); ve Tavşancıl (2005) gibi alanyazın uzmanları kritik değer olarak 0,50'ye göre bu değer altında faktör analizi yapılamayacağını belirtmişlerdir (Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, 2010: 207; Tavşancıl, 2010). Ölçeğe ait Kaiser-Meyer-Olkin değeri kritik değerler karşılaştırıldığında "0.80-0.89" yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, 2010:207). Aynı veriler için hesaplanan Bartlett Küresellik Testi 2678,71 olup 0,01 düzeyinde manidardır ($X^2_{325}=2678,71$). Bu değerlere, deneme uygulamasından elde edilen verilerin faktör analizine tabi tutulabileceğini göstermektedir. Uygulama yapılan örneklem sayısının faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo-4*Faktör Özdeğerleri ve Açıklama Varyansları*

Faktör	Başlangıç Özdeğer			Döndürme Sonrası Toplam		
	Toplam	Vary %	Küm %	Toplam	Vary %	Küm %
1	6,69	25,72	25,72	4,49	17,27	17,27
2	2,62	10,06	35,78	3,27	12,58	29,85
3	1,71	6,58	42,37	2,48	9,53	39,38
4	1,52	5,83	48,20	2,29	8,81	48,20

Tablo 4'te görüldüğü üzere, öz değeri 1,5'dan büyük 4 faktör vardır. Bu dört faktörün açıkladığı varyans, toplam varyansın % 48,20'sidir. Başlangıç öz değerleri dikkate alındığında, birinci faktöre ait öz değer (6,69), ikinci faktöre ait öz değer (2,62), üçüncü faktöre ait öz değer (1,71) ve dördüncü faktöre ait özdeğer (1,52) sonuçları, 1,5'dan büyük olmasından dolayı 4 faktör olarak ifade edilmektedir. Ölçeğin 4 faktörde açıkladığı varyans %48,20, kabul edilebilir düzeyde açıklama varyansına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Döndürme öncesi ve döndürme sonrası faktörlerin açıkladıkları varyans değerleri birinci faktörde düşüş olurken diğer faktörlerde yükselme olmuştur.

Scree Plot

Şekil-1 Ölçeğin Faktörlerine İlişkin Yamaç-Birikinti Grafiği

Şekil-1'e bakıldığında Ölçeğin dört faktörde eğim gösterdiği ve dördüncü faktörden sonra kırılmanın düzgünleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Yamaç-birikinti grafiğine bakıldığında ölçeğin dört faktörde açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Deneme formunda yer alan maddelerin hangi faktör yük değerine sahip oldukları Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo-5*Maddelere Ait Faktör Yük ve Madde Toplam Korelasyon Sonuçları*

Maddeler	Faktör				Madde Toplam Korelasyon
	1	2	3	4	
s15	0,63				0,61(*)
s17	0,58				0,52(*)
s18	0,47				0,43(*)
s19	0,63				0,54(*)
s21	0,65				0,59(*)
s22	0,69				0,68(*)
s24	0,61				0,56(*)
s25	0,73				0,68(*)
s27	0,61				0,38(*)
s28	0,57				0,55(*)
s2		0,62			0,47(*)
s4		0,74			0,68(*)
s5		0,79			0,70(*)
s9		0,72			0,52(*)
s11		0,51			0,47(*)
s16		0,63			0,52(*)
s3			0,50		0,35(*)
s6			0,72		0,55(*)
s7			0,68		0,52(*)
s13			0,51		0,39(*)
s14			0,54		0,42(*)
s20				0,65	0,46(*)
s23				0,57	0,41(*)
s26				0,63	0,31(*)
s29				0,53	0,30(*)
s30				0,63	0,44(*)

*p<,05

Tablo-5'e baktığımızda 15., 17., 18., 19., 21., 22., 24., 25., 27. ve 28. maddeler birinci faktörde; 2., 4., 5., 9., 11. ve 16. maddeler ikinci faktörde, 3., 6., 7., 13. ve 14. maddeler üçüncü faktörde; 20., 23., 26., 29. ve 30. maddeler dördüncü faktörde en yüksek faktör yük değerine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birinci faktörde maddelerin faktör yüklerine bakıldığında ,47 ile ,73 arasında değişmektedir, ikinci faktörde maddelerin faktör yüklerine bakıldığında ,51 ile ,79 arasında, üçüncü faktörde maddelerin faktör yüklerine bakıldığında ,50 ve ,72 ve dördüncü faktörde maddelerin faktör yüklerine bakıldığında ,57 ve ,65 arasında değişmektedir. Bu yük değerlerine göre ölçek dört faktörlü olup tüm maddeler ölçekte yer alabilecek yük değerine sahiptir.

Varimax rotasyon yöntemi kullanılarak uygulanan temel bileşenler analizi işlemi sonucunda, 30 maddeden oluşan ölçekten, birden fazla faktöre yük veren (binişik) dört madde (1., 8., 10. ve 12. maddeler) ölçekten çıkarılmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2001)'e göre her bir maddenin yük değerinin 0,40 kritik değerinin altında olması halinde "vasat" olduğu belirlenmiştir (Akt: Büyüköztürk, Şekercioğlu ve Çokluk, 2010: 194). Belirlenen faktörün açıklama varyansını artırmak için sınır değer olarak ,40 faktör yükü belirlenmiştir.

Madde toplam korelasyonuna dayalı olarak yapılan madde analizi sonuçları tablo-3'de verilmiştir. Bu sonuçlara göre korelasyon değerleri $r=,30$ (s29) ile $r=,70$ (s5) arasında değişmektedir ve 0,05 düzeyinde anlamlıdır. Nihai ölçek formunda kalan 26 maddenin madde toplam korelasyonları kabul edilebilir niteliktedir, yani ölçeğin geneliyle ölçülebilecek özelliğin her bir madde ile ölçülmeye çalışılan özelliğin aynı olduğu dolayısıyla 26 maddenin ölçekte yer alabilecek niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Geçerlik çalışmaları sonucunda faktör yük değerleri ,40 sınır değerinin üzerinde olan ve madde toplam korelasyon değerleri .30'a eşit ve yüksek olan 26 madde 4 faktör altında toplanarak ölçeğe son şekli verilmiştir. Birinci faktörde yer alan 10 madde "Kötü Muamele ve Dışlanma" başlığı altında, ikinci faktörde bulunan 6 madde "Olumsuz Tutum ve Merak Görme" başlığı altında, üçüncü faktörde 5 madde ile "Yardım ve Kabul Görme" başlığı altında ve dördüncü faktörde 5 madde ile "İlgi ve Anlayış Görme" başlığı altında toplanmıştır.

3.3.3.2. Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Güvenirlik Çalışması

Ölçeğin güvenirligi için her bir faktöre ilişkin ve testin geneline ilişkin olarak belirlenen maddelerin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayılarına bakılarak Tablo-6'da gösterilmiştir. Bu katsayı, tüm sorular dikkate alınarak hesaplandığından, testin genel güvenirlik yapısını diğer katsayılara göre en iyi yansıtan katsayıdır (Özdamar, 2004).

Tablo-6

Faktörlere Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları

	1.Faktör	2.Faktör	3.Faktör	4.Faktör	Ölçeğin Geneli
Madde Sayısı	10	6	5	5	26
Cronbach α	,81	,83	,74	,70	,88

Tablo-6'ya göre Cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları 1.Faktör için ,81 olarak, 2. Faktör için ,83, 3. Faktör için 74, 4. Faktör için ,70 ve ölçeğin geneli için ,88 güvenilirlik katsayısı ile yüksek düzeyde ve kabul edilebilir düzeyde güvenilirlikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da ölçeğin tüm faktörleri için kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu söylenebilir. Tezbaşaran (1997: 47), likert tipi bir ölçekte yeterli sayılabilecek bir güvenilirlik katsayısının olabildiğince 1'e yakın olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sonuçlara göre araştırma için kullanılan ölçeğe ait faktörlerin tamamının güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

3.3.4 Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği

Araştırma kapsamında engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının eğitimi, bakımı ve yetiştirilmesi gibi konularda kendilerini ne düzeyde yeterli gördüklerini anlamak amacıyla “Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği” geliştirilmiştir. Aşağıdaki geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından da anlaşılacağı üzere bu ölçek tek faktörlü olarak belirlenmiştir. Ölçeğin hazırlanma ve uygulanma sürecinde Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğindeki aşamaların aynısı takip edilmiş ve aynı örnekleme ön uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili unsurlara ilişkin yeterlik düzeylerini incelemeye yarayan ölçekte; çocuklarına nasıl yaklaşacağını bilme konusunda (iletişim biçimi vb.), çocuğunun derslerine nasıl yardımcı olacağını bilmede, çocuğunun okuldaki durumunu takip edebilmede, çocuğuyla ilgili bir sorun yaşadığında kimden yardım alacağını bilme konusunda, kardeşler (çocuklar) arası iletişime yardımcı olma konusunda, sağlıklı beslenme konusunda, çocuk gelişimi ve özellikleri konusunda, çocuklarının eğitimi ile ilgilenecek zaman ve kapasite bulma konusunda, çocuklarına çeşitli beceriler öğretebilmek için gereken yöntemlerini bilmede, çocuğunun istemediği (olumsuz) davranışlarını değiştirmek için gerekli yöntemleri bilmede, engellilerin yasal hakları ve imtiyazlarını bilme konusunda, çocuğunun okul dışı zamanlarının etkili kullanımı (boş zaman -hobiler) konusunda, çocukların cinsel eğitimi konusunda ve çocuk bakımı, eğitimi, hakları vb. aile eğitimlerine katılmak için imkân sahibi olma konusunda ebeveynlerin kendilerini ne düzeyde yeterli gördüklerine bakılmıştır.

3.3.4.1. Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) Geçerlik Çalışması

Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testlerinin sonuçları Tablo-7’te görüldüğü gibidir.

Tablo-7

KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü		,88
Bartlett Küresellik Testi	X ²	1151,62
	Sd	91
	p	,000

Tablo 7’de görüldüğü üzere, hesaplanan KMO uyum ölçüsü değeri 0,88’dir. Aynı veriler için hesaplanan Bartlett Küresellik Testi 1151,62 olup 0,00 düzeyinde manidardır ($X^2_{91}=1151,62$). Bu değerlere, deneme uygulamasından elde edilen verilerin faktör analizine tabi tutulabileceğini göstermektedir. Uygulama yapılan örneklem sayısının faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Temel bileşenler analizi kullanılarak yapılan faktör analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

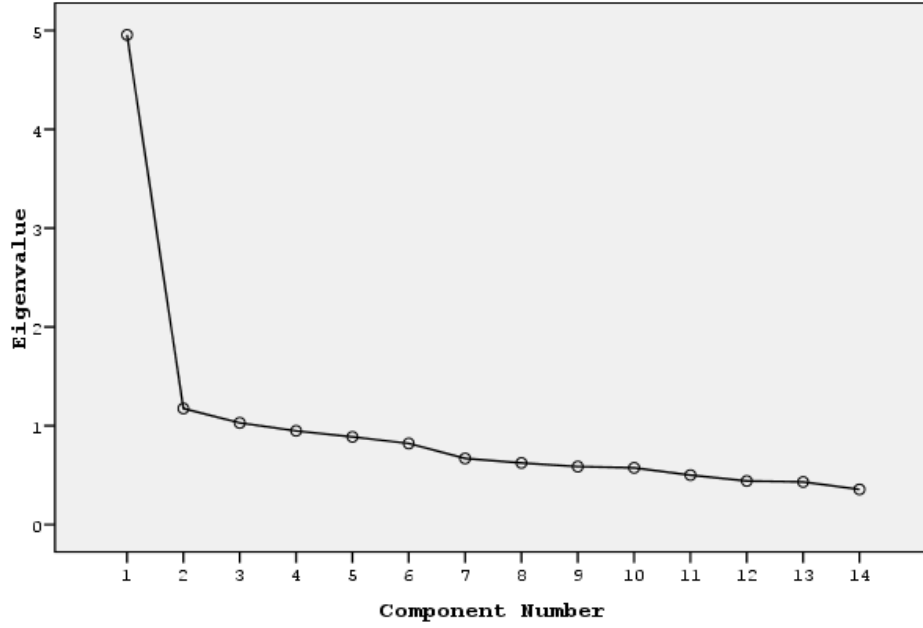
Tablo-8

Faktör Özdeğerleri ve Açıklama Varyansları

Faktör	Başlangıç Özdeğer		
	Toplam	Vary %	Küm %
1	4,96	35,40	35,40
2	1,18	8,39	43,79
3	1,03	7,35	51,14

Tablo 8’de görüldüğü üzere, öz değeri 1,5’den büyük 1 faktör vardır. Bu bir faktörün açıkladığı varyans, toplam varyansın % 35,40’dır.

Scree Plot

Şekil-2 Ölçeğin Faktörlerine İlişkin Yamaç-Birikinti Grafiği

Şekil-2'ye bakıldığında Ölçeğin tek bir faktörde büyük bir eğim gösterdiği ve ikinci faktöre geçiş sırasında kırılmanın düzgünleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Yamaç-birikinti grafiğine bakıldığında ölçeğin tek bir faktörde açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Deneme formunda yer alan maddelerin hangi faktör yük değerine sahip oldukları tablo 9'da verilmiştir.

Tablo-9

Maddelere Ait Faktör Yük ve Madde Toplam Korelasyon Sonuçları

	Faktör Yükleri	Madde-Toplam Korelasyonu
y1	0,51	0,42(*)
y2	0,67	0,58(*)
y3	0,66	0,58(*)
y4	0,62	0,53(*)
y5	0,66	0,57(*)
y6	0,48	0,40(*)
y7	0,60	0,51(*)
y8	0,60	0,51(*)
y9	0,71	0,63(*)
y10	0,58	0,49(*)
y11	0,43	0,35(*)
y12	0,59	0,51(*)
y13	0,66	0,58(*)
y14	0,48	0,40(*)

*p<,05

Tablo-9'a baktığımızda 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. ve 14. maddeler birinci faktörde en yüksek yük değerine sahiptir. Birinci faktörde maddelerin faktör yüklerine bakıldığında, ,43 ile ,71 arasında değişmektedir. Bu yük değerlerine göre ölçek tek faktörlü olup tüm maddeler ölçekte yer alabilecek yük değerine sahiptir.

Madde toplam korelasyonuna dayalı olarak yapılan madde analizi sonuçları tablo-7'de verilmiştir. Bu sonuçlara göre korelasyon değerleri $r=,35$ (y11) ile $r=,63$ (y9) arasında değişmektedir ve 0,05 düzeyinde anlamlıdır. Nihai ölçek formunda kalan 14 maddenin, madde toplam korelasyonları kabul edilebilir niteliktedir, yani ölçeğin geneliyle ölçülebilecek özelliğin her bir madde ile ölçülmeye çalışılan özelliğin aynı olduğu dolayısıyla 14 maddenin ölçekte yer alabilecek niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

3.3.4.2. Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğinin Güvenirlik Çalışması

Ölçeğin güvenirligi için Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik ölçeğinin bir faktörü için belirlenen maddelerin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayılarına bakılarak Tablo-10'da gösterilmiştir.

Tablo-10

Faktörlere Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları

	Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği
Madde Sayısı	14
Cronbach α	,86

Tablo-10'a göre Cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik ölçeğinde 14 madde ile ,86 güvenirlik katsayısına sahip olduğu görülmektedir. Özdamar (2004), 0.80-0.90 arasında değişen güvenirlik katsayısının yüksek düzeyde güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bu ölçeğin güvenirlik katsayısının yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da ölçeğin kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre araştırma için kullanılan ölçeğin tamamının güvenirliginin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler, anket formları ve yarı yapılandırılmış görüşme formları ile araştırmacı tarafından toplanmıştır. Görüşme formunun uygulanması sırasında ses kayıt cihazları kullanılmıştır. Arseven'e göre (2001) anket, kendisinden bilgi alınacak kişi tarafından, kimsenin etkisi altında kalmadan, yazılarak doldurulmalıdır. Bu sebeple anket soruları araştırmanın amacını belirleyen araştırma problemindeki değişkenlere uygun nitelikte ve anketi cevaplayanların anlayabileceği bir nitelikte olmalıdır (Arseven, 2001:124). Ancak Büyüköztürk ve diğ. (2009:137) göre anket uygulama biçimi yüz yüze uygulama, posta ile uygulama, telefonla uygulama ve bilgisayarla uygulama olarak dörde ayrılabilir. Anketin ön uygulamaları sürecinde görüldüğü üzere özellikle eğitim seviyesi düşük ailelerde anketin katılımcı tarafından doldurulmasında ciddi sorunlar görülmüştür. Bu sebeple ankette yüz yüze uygulama yöntemi tercih edilmiştir.

Yüz yüze görüşmenin araştırmacının uygulamaya ilişkin kontrolünü arttırmakla birlikte araştırmaya çeşitli yükler getirmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin idarecileri ile görüşülmüş ve belirlenen ölçütlerde çocuğa sahip ebeveynlerin tahmini sayıları, kuruma geldikleri gün ve saatler belirlenmeye çalışılmıştır. Bazı kurumlar araştırmaya çok ilgi göstermiş, kendi velilerini arayarak ya da kendi araçları ile getirerek çalışmaya destek olmuşlardır. Ancak bazı kurumlar ise kurumda araştırmaya katılacak velilerle araştırmacının görüşmesini ve ikna etmesini istemişlerdir. Bu kapsamda bazı merkezlerde uygulamalar haftalar boyunca sürmüştür. Bu durum araştırmanın süre ve maliyetini fazlasıyla arttırmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen velilere, araştırmacı kendini samimi ve dostça tanıtmış, araştırmanın adı, amacı ve anketin içeriği açıklamıştır. Bu kapsamda anket formunun ilk sayfasında bulunan metin uygun bir dille velilere aktarılmıştır. Çalışmanın 20 dakika civarında süreceği de belirtilmiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine gelen aileler genellikle 40-45 dakika kadar bir süre çocuklarının eğitimlerinin bitmesini beklemektedirler. Bu yüzden bir saat içerisinde en fazla iki aile ile görüşülebilinmiştir. Araştırma süresince yapılan ilk görüşmelerde ailelerin büyük çoğunluğu ankete katılmaya kolaylıkla gönüllü olmuştur. Ancak bazı veliler araştırmaya katılmak istemediklerini belirtmişler, bu velilere de kesinlikle ısrar edilmemiş ve yalnızca ilgileri için teşekkür edilmiştir.

3.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacına uygun olarak toplanan veriler SPSS-21 programına işlenmiştir. Ölçme aracının içerisinde yer alan ölçeklerin yapı geçerliğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeklerde yer alan maddelerin iç geçerliklerine madde-toplam korelasyon analizi ile bakılmıştır. Ölçeklerin iç tutarlık güvenirlik katsayıları Cronbach Alpha Güvenirlik katsayısı ile test edilmiştir. Çalışmada yer alana ebeveynlerin kendilerinin, eşlerinin, engelli çocuklarının ve aile yapılarının demografik özelliklerine ilişkin dağılımları frekans ve yüzde şeklinde ifade edilmiştir. Ebeveynlerin kendilerinin, eşlerinin, engelli çocuklarının ve aile yapılarının demografik özelliklerine göre ölçeklerden elde edilen algı ve yeterlikler arasında anlamlı farklılık olup olmama durumlarına 2 kategorili değişkenler için bağımsız örneklem (Independent-Sample) t-testi ile 2 den fazla kategorili değişkenler için tek yönlü varyans (One-Way Anova) analizi ile bakılmıştır. Demografik özelliklere göre bazı anket maddelerindeki dağılım düzeyleri arasındaki farklılığa ki-kare analizleri ile bakılmıştır.

Görüşme formları ise betimsel analizle ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi yazılı bir kaynağın (kitap, makale, reklam veya benzeri) verdiği mesajların ayırıcı özelliklerini, sistemli ve objektif olarak belirlemek ve mesajla ilgili çıkarımlar (inference) yapmak için kullanılan bir tekniktir (Arseven, 2001). İçerik analizi yazılı kaynakların içindeki belli kelimelerin ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirlemek amacıyla kullanılabilir (Büyüköztürk ve diğ., 2009). Bu teknik bireylerin ve kurumların ilgilerinin belirlenmesinde ve anlaşılmasında kullanışlı bir tekniktir (Büyüköztürk ve diğ., 2009). İçerik analizinin çeşitli model ve basamakları bulunmaktadır. İçerik analizinde örneklemin, kategorilerin, kayıt birimi ve sayma biriminin belirlenmesi gibi işlem basamakları mevcuttur. Bu nedenle araştırmamızda içerik analizi özellikle veri toplama araçlarının hazırlanmasında ve EÇAPA'daki açık uçlu soruların analizinde kullanılmıştır. Araştırma kapsamında uygulanan görüşme formu ise betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

BÖLÜM-IV

BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular aşağıda sıralanmaktadır. Araştırmanın genel amacına ulaşmak için oluşturulan sorulara ilişkin alt problemler de bulgular kısmında bulunmaktadır.

4.1. Katılımcı Ailelerin Engelli Çocuğunun Özellikleri

Araştırmanın yöntem kısmında engelli çocukların özelliklerine ilişkin bulgulara kısaca değinilmiştir. Ancak bulgular kısmında da çocukların özellikleri hakkında yorumlama yapabilmek için yöntem kısmındaki ilgili tablo bu bölümde tekrar ele alınmaktadır.

Tablo-11

Engelli Çocuğa İlişkin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Özellikler	Kategoriler	f	%
Yetersizlikten Etkilenme Derecesi (RAM Tanısına Göre)	Hafif derecede	117	34,2
	Orta derecede	102	29,8
	Ağır derecede	123	36,0
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	137	40,1
	Erkek	205	59,9
Çocuğun Yaşı	6-10	167	48,8
	11-14	92	26,9
	15-18	83	24,3
Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk sayısı	1	47	13,7
	2	180	52,6
	3 ve Üstü	115	33,6
Engeli Olanın Doğum Sırası	1	129	37,7
	2	114	33,3
	3 ve Üzeri	99	28,9
Başka Engelli Çocuğa Sahip Olma Durumları	Evet	30	8,8
	Hayır	312	91,2
Çocuğun Engelinin Ne zaman Tespit Edildiği	Anne karnında ve doğar doğmaz	80	23,4
	İlk bir ay ve ilk bir yıl	81	23,7
	1-5 yıl içinde	138	40,4
	Okul çağında	43	12,6

Tablo-11 devamı

Özellikler	Kategoriler	f	%
Çocuğunuzun Engeli Olduğunu İlk Kimin Fark Ettiği	Çocuğun annesi	142	41,5
	Çocuğun Babası	16	4,7
	Öğretmenler	30	8,8
	Doktorlar	117	34,2
	Komşular	16	4,7
	Akrabalar	21	6,1
Çocuğunuz Kaçınıcı Sınıfa Devam Ediyor	1-4	121	35,4
	5-8	75	21,9
	9-12	24	7,0
	Hiç	122	35,7
Çocuğunuzun Engel Durumu İle İlgili Hangisi Daha Uygun	İlk Bakışta Anlaşılır	118	34,5
	Biraz Vakit Geçirince Anlaşılır	166	48,5
	Çok Zor Anlaşılır	58	17,0
Toplam		342	100

Tablo-11'e göre engelli çocuğa ilişkin özellikler incelendiğinde; RAM tanısına göre yetersizlikten etkilenme derecelerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında, "hafif derecede zihinsel engeli" olan 117 (%34,2) çocuk, "orta derecede zihinsel engeli" olan 102 (%29,8) çocuk ve ağır derecede engeli olan 123 (%36,0) çocuğun ailesi araştırma kapsamına alınmıştır. Engelli çocuğun cinsiyetine göre dağılımlarına bakıldığında 137 (%40,1) kız ve 205 (%59,9) erkek çocuk vardır. Çocuğun yaşına göre, 6-10 yaş aralığında olan 167 (%48,8) engelli çocuk, 11-14 yaş aralığına sahip 92 (%26,9) engelli çocuk ve 15-18 yaş aralığına sahip olan 83 (%24,3) engelli çocuk bulunmaktadır.

Tablo-11'e göre engelli olan çocuk ile birlikte çocuk sayısına göre ebeveynlerin dağılımlarına bakıldığında, 1 çocuğu olan 47 (%13,7) ebeveyn, 2 çocuğu olan 180 (%52,6) ebeveyn ve 3 ve üstü çocuğu olan 115 (%33,6) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların % 66,3'ünün bir ya da iki çocuğa sahip aileler olduğu görülmektedir. Engelli olan çocuğun doğum sırasına göre, birinci doğan 129 (%37,7) engelli çocuk, ikinci doğan 114 (%33,3) engelli çocuk, üç ve üstü doğum sırası olan 99 (%28,9) engelli çocuk bulunmaktadır. Ailelerin "başka engelli" çocuğa sahip olma durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında, başka engelli çocuğu olan 30 (%8,8) ebeveyn ve olmayan 312 (%91,2) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırmamızdaki katılımcıların büyük çoğunluğunun yalnızca bir engelli çocuğa sahip olmaları ilgi çekici bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo-11'e göre çocuğun engelinin tespit edilme zamanına göre dağılım incelendiğinde, anne karnında-doğar doğmaz engeli olduğu tespit edilen 80 (%23,4) engelli çocuk, ilk bir ay-ilk bir yıl içinde engeli olduğu tespit edilen 81 (%23,7) engelli

çocuk, 1-5 yıl içinde engeli olduğu tespit edilen 138 (%40,4) engelli çocuk ve okul çağında engeli olduğu tespit edilen 43 (%12,6) engelli çocuk bulunmaktadır.

Tablo-11'e göre çocuğun engelli olduğunu ilk fark edenin kim olduğuna ilişkin dağılım incelendiğinde, engelli olduğu annesi tarafından fark edilen 142 (%41,5) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu babası fark eden 16 (%4,7) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu öğretmen fark eden 30 (%8,8) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu doktorlar fark eden 117 (%34,2) engelli çocuk, çocuğun engelli olduğunu komşular fark eden 16 (%4,7) engelli çocuk ve çocuğun engelli olduğunu akrabalar fark eden 21 (%6,1) engelli çocuk bulunmaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplara göre çocuklarının engelli olduğunu büyük oranda anneler fark etmektedir. Çocukların durumunu fark etme noktasında ikinci sırada da hekimler gelmektedir.

Tablo-11'e göre çocuğun öğrenimine devam ettiği sınıf düzeyine göre dağılıma bakıldığında, 1-4 sınıf düzeyinde öğrenim gören 121 (%35,4) engelli çocuk, 5-8 sınıf düzeyinde öğrenim gören 75 (%21,9) engelli çocuk, 9-12 sınıf düzeyinde öğrenim gören 24 (%7,0) engelli çocuk ve okula devam etmeyen 122 (%35,7) engelli çocuk bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların çocuklarının yaşı düştükçe özel eğitim merkezine devam oran ettikleri bulgusu doğrulanmaktadır. Ancak burada önemli olan bulgu, katılımcıların %35,7'sinin çocuklarının örgün eğitime devam etmemesi durumudur. Bu konuya ileriki bölümlerde daha ayrıntılı değinilecektir.

Tablo-11'e göre çocuğun engeli durumu ile ilgili tanımlamaların dağılımına bakıldığında, 118 (%34,5) engelli çocuğun ilk bakışta anlaşıldığını, 166 (%48,5) engelli çocuğun biraz vakit geçirince anlaşıldığını ve 58 (%17,0) engelli çocuğun çok zor anlaşıldığını belirtmişlerdir. Genel olarak bir çocuk ağır engelli tanısı almışsa ilk bakışta bu durumun anlaşılma şansı yüksektir. Oysa araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan ağır derecede engeli çocuğu olan 123 (%36,0) kişi bulunmaktadır. Ama bunlardan yalnızca 58'i çocuklarının engelinin ilk bakışta anlaşılabilmediğini düşünmektedirler. Bazı çocuklar gerçekten de ilk bakışta anlaşılmasa da ağır düzeyde yetersizliği olan çocukların aile algısına göre yarı yarıya fark etmesi bazı anne-babaların durumu algılamada çeşitli sınırlılıklar yaşadığını ortaya koymaktadır.

Tablo-11'de genel itibari ile çalışmada yer alan 342 (%100,0) engelli çocuğun özellikleri incelenmiştir. Ancak Tablo-11 dışında araştırma kapsamında çocuklarla

İlgili bazı ek bulgular da bu kısımda paylaşılmış ve yorumlanmıştır. Buna göre, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının yetersizliğini ilk fark edenlerin kim olduğuna değindikten sonra bu fark edişin ardından ilk nereye başvurduklarının da belirlenmesinde fayda bulunmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere çocuklardaki yetersizlik durumunu çoğunlukla hekimler fark etmektedirler. Ancak 117 katılımcının çocuğunun durumu hekimlerce fark edilmiş olmasına rağmen katılımcıların 299'u (%87,4) çocuklarının yetersizliğe sahip olduğunu fark ettikten sonra hastaneye başvurmuştur. Bunun yanısıra 18 katılımcı (% 5,3 da) psikolog ve psikiyatristlere gitmiş, 5 katılımcı okula başvurduklarını belirtirken, 7 katılımcı rehberlik ve araştırma merkezine başvurduklarını belirtmişlerdir. 11 katılımcı ise durumu fark ettiklerinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine başvurduklarını belirtmiştir. Yalnızca iki katılımcı çocuklarının durumunu anladıklarında din adamına gitmiştir.

Araştırma kapsamında engelli çocuğun resmi ya da özel bir örgün eğitim kurumuna devam durumu da belirlenmiştir. Bu kapsamda 220 katılımcının (%64,3) çocukları örgün eğitime devam ederken, 122 katılımcının (%35,7) çocuğunun örgün eğitime devam etmediği görülmektedir. Bu durumla ilgili ilerleyen kısımlarda yorumlamalara yer verilmiştir. Çocukların hangi tür okula devam ettiklerine bakıldığında ise 220 çocuk arasında 85 (% 38,6) çocuk tam zamanlı kaynaştırma, 66 (% 30) çocuk engel türüne göre açılmış ayrı okula, 55 (% 25) çocuk özel eğitim sınıfına ve 14 (% 6,4) çocuğun yarı zamanlı kaynaştırmaya devam ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarının genel profilini verdikten sonra aile profillerini ortaya koymak için sosyo-demografik, ekonomik, kültürel, aile yapısı ve toplumsal ilişkileri ile eğitim sorunları konusundaki bulgulara geçmekte fayda bulunmaktadır.

4.2. Ailelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmanın yöntem kısmında da değinildiği üzere araştırma kapsamında katılımcıların demografik özellikleri Tablo-12’de tekrar gösterilmektedir.

Tablo-12

Katılımcı Ailelerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Özellikler	Kategoriler	f	%		
Formu Dolduran	Anne	314	91,8		
	Baba	28	8,2		
				Anne	Baba
	Kategoriler	f	%	f	%
Yaş	20-29 Yaş	40	11,7	27	7,9
	30-39 Yaş	177	51,8	123	36,0
	40 ve Üzeri	125	36,5	192	56,1
Medeni Durum	Bekar	2	,6	1	,3
	Evli	317	92,7	303	88,6
	Boşanmış	12	3,5	10	2,9
	Ayrı Yaşıyor	4	1,2	4	1,2
	Dul	5	1,5	3	,9
	Toplam	340	99,4	321	93,9
	Kayıp Veri	2	,6	21	6,1
Eğitim	İlkokul Mezunu	173	50,6	99	28,9
	Ortaokul Mezunu	57	16,7	45	13,2
	Lise Mezunu	85	24,9	121	35,4
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	7,9	77	22,5
Haftalık Çalışma Saati	20 Saat ve Altı	4	1,2	7	2,0
	21-40	12	3,5	58	17,0
	41 ve Üzeri	5	1,5	184	53,8
	Total	21	6,1	249	72,8
	Kayıp Veri	321	93,9	93	27,2
Doğum Yeri	Köy-kasaba	116	33,9	108	31,6
	İlçe	81	23,7	84	24,6
	Şehir	65	19,0	76	22,2
	Büyük Şehir	80	23,4	74	21,6
Hayatınız Büyük Kısmının Geçtiği Yerleşim Yeri	Köy-kasaba	55	16,1	36	10,5
	İlçe	43	12,6	59	17,3
	Şehir	65	19,0	63	18,4
	Büyük Şehir	179	52,3	184	53,8

Tablo-12’ye göre katılımcı ailelerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelendiğinde; formu dolduran ebeveynlerden 314 (%91,8) anne ve 28 (%8,2) babadır. Bu durumun nedeni araştırmanın özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma kapsamında Pazar günleri hariç haftanın her günü bu merkezlere gidilmiştir. Diğer bulgularda da görüldüğü üzere eşlerden baba olanlar genelde çalıştığı, annelerin ise büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çocukların eğitimi ile genelde anneler ilgilenmekte ve

çocukları özel eğitim merkezine gittiğinde onlara eşlik etmektedirler. Bu nedenle araştırmacı gittiği kurumlarda genel olarak anneler ile görüşmüştür. Ancak araştırma kapsamında kullanılan anket genel olarak babalar hakkında da bilgi toplayacak şekilde tasarlanmıştır.

Tablo-12'ye göre annenin yaşına göre dağılımına bakıldığında; "20-29" yaş aralığında 40 (%11,7) anne, "30-39" yaş aralığında 177 (%51,8) anne ve "40 ve üzeri" yaş aralığında 125 (%36,5) anne bulunmaktadır. Babanın yaşına göre dağılımına bakıldığında; "20-29" yaş aralığında 27 (%7,9) baba, "30-39" yaş aralığında 123 (%36,0) baba ve "40 ve üzeri" yaş aralığında 192 (%56,1) baba bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere araştırma kapsamında görüşülen annelerin büyük çoğunluğu 30-39 yaş aralığındadır. Babaların ise çoğunluğunun 40 ve üzeri yaşlarda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin eşler arasında yaş durumunda babaların annelerden genel olarak daha yaşlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-12'ye göre annelerin medeni durumuna göre; bekâr olan 2 (%0,6) anne, evli olan 317 (%92,7) anne, boşanmış olan 12 (%3,5) anne, ayrı yaşayan 4 (%1,2) anne, dul olan 5 (%1,5) anne bulunmaktadır. Babaların medeni durumuna göre; bekâr olan 1 (%0,3) baba, evli olan 303 (%88,6) baba, boşanmış olan 10 (%2,9) baba, ayrı yaşayan 4 (%1,2) baba ve dul olan 3(%0,9) baba bulunmaktadır. Bulgular incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen velilerin çok azının boşanmış olduğu görülmektedir. Oysa engelli çocuğun varlığının aile içi ilişkileri etkileyeceği ve bu nedenle boşanmaların daha sık rastlanabileceği düşünülebilir. Ama araştırma sonuçlarımız engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranının çok düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum tartışma kısmında genişçe ele alınmıştır.

Tablo-12'ye göre annelerin eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 173 (%50,6) anne, ortaokul mezunu 57 (%16,7) anne, lise mezunu 85 (%24,9) anne ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 27 (%7,9) anne bulunmaktadır. Babaların eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 99 (%28,9) baba, ortaokul mezunu 45 (%13,2) baba, lise mezunu 121 (%35,4) baba ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 77 (%22,5) baba bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin çoğunlukla düşük eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo-12'ye göre annelerin haftalık çalışma saatine göre dağılımına bakıldığında; 20 saat ve altı çalışan 4 (%1,2) anne, 21-40 saat aralığında çalışan 12

(%3,5) anne, 41 ve üzeri saat aralığında çalışan 5 (%1,5) anne bulunmaktadır. Babaların haftalık çalışma saatine göre dağılımına bakıldığında; 20 saat ve altı çalışan 7 (%2,0) baba, 21-40 saat aralığında çalışan 58 (%17,0) baba, 41 ve üzeri saat aralığında çalışan 184 (%53,8) baba bulunmaktadır. Haftalık çalışma saatleri ailelerin çocukları ile ilgili yapmaları gereken görevleri önemli şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda annelerin genellikle ev hanımı oldukları anlaşılmaktadır. Babaların ise yarıdan fazlasının haftalık 41 saat ve üzerinde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum da engelli çocuğa sahip ailelerde genellikle hizmet sektöründe çalışan düşük gelirli babalar olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünce ileride görüleceği üzere bulgularla da doğrulanmaktadır.

Tablo-12'ye göre annelerin doğum yerine göre, köy-kasaba doğumlu olan 116 (%33,9) anne, ilçe doğumlu olan 81 (%23,7) anne, şehir doğumlu olan 65 (%19,0) anne ve büyük şehir doğumlu olan 80 (%23,4) anne bulunmaktadır. Babaların doğum yerine göre, köy-kasaba doğumlu olan 108 (%31,6) baba, ilçe doğumlu olan 84 (%24,6) baba, şehir doğumlu olan 76 (%22,0) baba ve büyük şehir doğumlu olan 74 (%21,6) baba bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin dörtte birinin köy-kasaba doğumlu olduğu görülmektedir. Babalarda da durum benzer şekildedir.

Tablo-12'ye göre annelerin yaşamının büyük kısmının geçtiği yere ilişkin dağılımı incelendiğinde; köy-kasabada yetişen 55 (%16,1) anne, ilçede yetişen 43 (%12,6) anne, şehirde yetişen 65 (%19,0) anne ve büyük şehirde yetişen 179 (%52,3) anne bulunmaktadır. Babaların yaşamının büyük kısmının geçtiği yere ilişkin dağılımı incelendiğinde; köy-kasabada yetişen 36 (%10,5) baba, ilçede yetişen 59 (%17,3) baba, şehirde yetişen 63 (%18,4) baba ve büyük şehirde yetişen 184 (%53,8) baba bulunmaktadır. Bu istatistiklerle doğum yeri istatistikleri kıyaslandığında ortaya ilginç bir bulgu çıkmaktadır. Buna göre köy ve ilçede doğan anne-babaların oranı kadar kişinin hayatının büyük kısmını büyük şehirde geçirdiği görülmektedir. Bu da kırsal kesimden, büyükşehirde doğru bir göç olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Ankara'da araştırma kapsamında görüşülen ailelerin yarıya yakınının taşrada doğan ve farklı sebeplerle Ankara'ya göçmüş kırsal kökenli insanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu göçün temelinde engelli bir çocuğa sahip olmanın etkisi olup olmadığına bakılması gerekmektedir. Bu kapsamda katılımcılara Ankara'ya sonradan göçtüyseniz, bunda çocuğunuzun engelli olmasının etkisi var mı? sorusu yöneltilmiştir. Bu kapsamda 342 katılımcının 265'i (%77,4) "hayır" cevabı vermiştir. Katılımcıların

77'si (% 22,5) ise Ankara'ya taşınmalarında engelli çocuklarının etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo-13

Katılımcı Ebeveynlerin Mesleklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Meslekler	Anne		Baba	
	f	%	f	%
Ev Hanımı / İşsiz	316	92,2	7	2
Memur	12	3,5	74	21,6
Özel Sektör Çalışanı – Ücretli / Maaşlı / Yevmiyeli Çalışan	10	2,8	98	28,7
Emekli	3	0,9	12	3,5
İşveren / İşyeri sahibi	2	0,6	24	7,1
Kendi Hesabına Çalışan – Serbest meslek	-		127	37,1
Toplam	342	100	342	100

Tablo-13 incelendiğinde, katılımcılardan 316 (%92,2) annenin ev hanımı olduğu görülmektedir. Yalnızca 10 (%2,8) annenin özel sektör çalışanı olduğu ve bu annelerin biyolog, mühendis, temizlikçi, hizmetli vb. farklı alanlarda çalıştıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılardan 12 (%3,5) annenin memur olduğu ve bu annelerden 7 annenin ise öğretmen olduğu, 3 çalışanın (diş hekimi, hemşire, laborant) sağlık hizmetlerinde çalıştığı, birinin emniyet amiri olduğu bir diğerinin ise düz memur olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan 3 (%0,9) emekli anne, 2 (%0,6) işveren anne olduğu görülmektedir.

Katılımcı babalardan altı kişinin işsiz, bir babanın da hükümlü olduğu anlaşılmaktadır. Memur olarak sınıflandırılan 98 (%28) katılımcı ise büyük çoğunlukla düz memur olup diğerleri öğretmen, asker, polis, gardiyan, imam gibi çeşitli mesleklerden oluşmaktadır. Memur katılımcılar arasında biri emniyet müdürü diğeri “profesör. dr.” ünvanına sahip bir akademisyen dışında üst düzey memur olmadığı görülmüştür. Bu sınıflandırmaya iki de kamu işçisi dâhildir. Engelli çocuğa sahip babalardan emekli olan 12 (%3,5) kişinin ise ikisi dışında tamamının SSK emeklisi olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılardan 24 (%7,1) babanın iş yeri sahibi olduğu ve bu işyerlerinin küçük ölçekli işletme, dükkan vb. yerler oldukları anlaşılmaktadır. Yüksek gelir getiren iş yeri sahibine rastlanmamıştır.

Çalışma grubumuzdaki babaların büyük çoğunluğunun özel sektörde ücretli çalışan ve serbest meslek sahiplerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda özel sektör çalışanı olup ücretli / maaşlı / yevmiyeli çalışan 98 (%28,7) baba olduğu

anlaşmaktadır. Anketler incelendiğinde bu babaların fabrika işçisi, şöför, hizmetli, güvenlik görevlisi, garson vb. çeşitli meslekleri icra ettikleri anlaşılmaktadır. Yine anketlerden anlaşılacağı üzere birkaç uzmanlık gerektiren meslek dışında ücretli çalışanların tamamına yakınının düşük ücretli ve özel nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları görülmektedir. Engelli çocuğa sahip babaların meslek grupları incelendiğinde en fazla oranın 127 (%37,1) serbest meslek gurubunda olduğu görülmektedir. Serbest meslek tanımı biraz muğlak bir tanım olmasına rağmen katılımcılar bu seçeneği işaretlemişlerdir. TÜİK'in kullandığı sınıflandırmada yer alan "kendi hesabına çalışan" kavramı bu tanımı da içerdiğinden Tablo-13'teki sınıflandırmada ikisi birden kullanılmıştır. Bu sınıflandırma içerisinde en fazla inşaat sektöründe çalışan baba olduğu görülmektedir. İnşaat işçileri düzenli bir maaş ve ücret almadıkları için serbest meslek grubunda yer alabilmektedirler. İnşaat işçileri ise boyacı, sıvacı, ustabaşı gibi farklı alt sınıflandırmalardan oluşmaktadırlar. Bunların yanı sıra elektrikçi, tesisatçı dekorasyoncu vb. aynı iş koluna ve başka alanlara hizmet sunan babalar olduğu da görülmektedir. Diğer sektörler arasında ise otomotiv, ulaştırma gibi farklı iş alanlarında serbest çalışanlar olduğu söylenebilir. Ancak genel olarak bakıldığında serbest meslek sahibi olanların daha çok "yardımcı uzmanlık alanlarında" faaliyet gösteren, kısmi nitelik gerektiren ve yine düşük ve orta gelirli işlerde çalıştıkları söylenebilir.

Buraya kadar elde edilen demografik bulgular genel olarak literatürde yer aldığı gibi engelli çocuğa sahip ailelerin alt sosyo-ekonomik gruplardan oluştuğu iddiası destekler görünümündedir. Bu kapsamda katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine bakmakta fayda görülmektedir.

4.3. Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Tablo-14

Katılımcı Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Özellikler	Kategoriler	f	%
Oturduğu Konutun Mülkiyet Durumu	Ev Sahibi	208	60,8
	Kiracı	134	39,2
Oturduğu Konutun Tipi	Apartman Dairesi	303	88,6
	Gecekondu	23	6,7
	Müstakil Konut	16	4,7
Hane Kişi Sayısı	3 ve alt	77	22,5
	4 kişi	143	41,8
	5 ve Üzeri	119	34,8
Hanede karı-koca ve çocuklar dışında akrabası ile yaşayanlar	Evet	58	17
	Hayır	284	83
Oda Sayısı	3 ve alt	96	28,1
	4 ve üzeri	244	71,3
	Kayıp Veri	2	0,6
Eve En Yüksek Geliri Getiren Kişi	Engelli Çocuğun Babası	305	89,2
	Engelli Çocuğun Annesi	7	2
	Engelli Çocuğun Kardeşleri	7	2
	Diğer	20	5,8
Ailenin Net Aylık Geliri	1000 TL ve Altı	44	12,9
	1001-2000 TL	170	49,7
	2001TL ve Üstü	128	37,4
Gelirleri İle Temel İhtiyaçlarını Karşılama Düzeyleri	Kolay	39	11,4
	Orta	189	55,3
	Zor	114	33,3

(21.12.2015 tarihinde 1 Amerikan Doları= 2,9076 TL, 1 gram altın 100 TL'dir)

Tablo-14'e göre katılımcı ailelerin ekonomik özelliklerine ilişkin dağılımları incelendiğinde; formu dolduran ebeveynlerin oturduğu konutun mülkiyet durumuna göre ev sahibi olan 208 (%60,8) katılımcı, kiracı olan 134 (%39,2) katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların oturduğu konutun tipine göre dağılımlarına bakıldığında, apartman dairesinde oturan 303 (%88,6) ebeveyn, gecekondu oturan 23 (%6,7) ebeveyn ve müstakil konutta oturan 16 (%4,7) ebeveyn olduğu görülmektedir. Bir ailenin de kapıcı dairesinde yaşadığını belirttiği görülmektedir. Katılımcıların evlerinde kaç kişi yaşadığına bakıldığında evinde 3 ve altında kişinin yaşadığı 77 (%22,5) katılımcı, evinde 4 kişinin yaşadığı 143 (%41,8) katılımcı, evinde 5 ve üzerinde kişinin yaşadığı 119 (%34,8) katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların evlerinde eşleri ve çocukları dışında yaşayan başka kişiler olup olmadığına bakıldığında, 284 (%83) katılımcının eşleri ve çocukları dışında kimseyle yaşamadığı, 58 (%17) katılımcının ise yanlarında en az bir akrabalarıyla yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu 58 aileye bakıldığında genellikle büyükanne ve büyükbabaların bu aileler ile yaşadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların evlerindeki oda sayısının dağılımına bakıldığında 3 ve altında oda sayısı

olan 96 (%28,1) ebeveyn, 4 ve üzerinde odası olan evde yaşayan 244 (%71,3) ebeveyn olduğu görülmektedir. 2 aile ise bu soruya cevap vermemiştir. Katılımcıların yaşadıkları eve en yüksek geliri getiren kişilere bakıldığında eve en gelir getirenler arasında engelli çocuğun babası 305 (%89,2) kişi ile çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Eve en yüksek geliri getiren anne ve kardeş oranının ise 7 (%2) olduğu, diğer gelir getirenlerin ise 20 (%5,8) çocuğun dayısı, amcası, teyzesi gibi birinci dereceden akrabaların olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-14'e göre ailelerin gelir düzeylerine bakıldığında; aylık geliri "1000 ve Altı" düzeyinde olan 44 (%12,9) ebeveyn, aylık geliri "1001-2000" düzeyinde olan 170 (%49,7) ebeveyn ve aylık geliri "2001 ve Üstü" düzeyinde olan 128 (%37,4) ebeveyn bulunmaktadır. Aylık geliri "2001 ve Üstü" olan 128 katılımcının gelir düzeyleri anketler üzerinden biraz daha ayrıntılı incelendiğinde "2001-3000 TL" arası geliri olanların 89 kişi olduğu görülmektedir. Geliri "3001-4000" arasında olan 18 katılımcı aile bulunurken, geliri "4001-5000TL" arasında bulunan 11 aile olduğu görülmektedir. Geliri "5001-6000TL" arasında 3 aile, "6001-7000TL" arasında geliri olan 4 aile ve "7001-8000TL" arasında geliri olan yalnızca 3 aile bulunmaktadır. Tüm katılımcıların gelirleri incelendiğinde en fazla gelir beyan eden ailenin 8000TL gelir beyan ettiği görülmektedir.

Tablo-14'e göre ailelerin gelirleri ile temel ihtiyaçlarını karşılama düzeylerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında gelirleri ile ihtiyaçlarını "orta" seviyede karşılayabildiklerini düşünen 189 (%55,3) katılımcı olduğu görülmektedir. Gelirleri ile ihtiyaçlarını "kolay" şekilde karşılayan katılımcı oranı 39 (%11,4) katılımcıyla sınırlıyken, ihtiyaçlarını gelirleri ile "zor" karşılayan 114 (% 33,3) katılımcı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mevcut gelirleri ile temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük oranda zorlanmadıkları görülmektedir. Ama zorlananların oranı da azımsanmayacak düzeydedir.

Tablo-15*Katılımcı Ailelerin Gelir Kaynaklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları*

Özellikler	Kategoriler	f	%
Aile Gelir Kaynağı	Çalışılan İş	186	54,4
	Çalışılan İş ve Engelli evde bakım ücreti	71	20,8
	Engelli evde bakım ücreti	10	2,9
	Çalışılan İş ve Emekli Maaşı	19	5,6
	Emekli Maaşı	14	4,1
	Çalışılan İş ve Engelli Maaşı	10	2,9
	Emekli Maaşı ve Engelli evde bakım ücreti	7	2,0
	Çalışılan İş ve Akrabalardan yardım	4	1,2
	Çalışılan İş, Engelli evde bakım ücreti ve Engelli Maaşı	3	0,9
	Emekli Maaşı ve Dul Yetim Maaşı	2	0,6
	Akrabalardan yardım	2	,6
	Çalışılan İş ve Dul Yetim Maaşı	1	0,3
	Engelli evde bakım ücreti ve Engelli Maaşı	1	0,3
	Engelli evde bakım ücreti ve Dul Yetim Maaşı	1	0,3
	Çalışılan İş ve Nafaka	1	0,3
	Engelli evde bakım ücreti ve Nafaka	1	0,3
	Emekli Maaşı ve Belediyeden Yardım	1	0,3
	Emekli Maaşı ve Engelli Maaşı	1	0,3
	Engelli evde bakım ücreti ve Akrabalardan yardım	1	0,3
	Çalışılan İş, Emekli Maaşı ve Engelli Maaşı	1	0,3
	Dul Yetim Maaşı	1	0,3
Çalışılan İş, Emekli Maaşı ve İrad Geliri	1	0,3	
Çalışılan İş, Belediyeden Yardım ve Hayırseverlerden Yardım	1	0,3	
Engelli Maaşı, Belediyeden Yardım ve Kaymakamlık/Valilik vb. Sosyal Yardım	1	0,3	
Belediyeden Yardım, Akrabalardan Yardım ve Kaymakamlık/Valilik vb. Sosyal Yardım	1	0,3	

Tablo-15'te yer alan ebeveynlerin aile gelir kaynakları incelendiğinde; aylık geliri çalıştıkları işe bağlı olan 186 (%54,4) ebeveyn, aylık geliri emekli maaşına bağlı olan 14 (%4,1) ebeveyn, aylık geliri engelli evde bakım ücretine bağlı olan 10 (%2,9) ebeveyn, aylık geliri dul-yetim maaşına bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri akrabalardan yardıma bağlı olan 2 (%0,6) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve emekli maaşına bağlı olan 19 (%5,6) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve engelli evde bakım ücretine bağlı olan 71 (%20,8) ebeveyn, aylık geliri emekli maaşı ve engelli evde bakım ücretine bağlı olan 7 (%2,0) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve engelli maaşına bağlı olan 10 (%2,9) ebeveyn, aylık geliri emekli maaşı ve engelli maaşına bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri engelli evde bakım ücreti ve engelli maaşına bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve dul yetim maaşına bağlı olan 1 (%0,3)

ebeveyn, aylık geliri emekli maaşı ve dul yetim maaşına bağlı olan 2 (%0,6) ebeveyn, aylık geliri engelli evde bakım ücreti ve dul yetim maaşına bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve nafakaya bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri engelli evde bakım ücreti ve nafakaya bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri emekli maaşı ve belediyeden yardıma bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş ve akrabalarından yardıma bağlı olan 4 (%1,2) ebeveyn, aylık geliri engelli evde bakım ücreti ve akrabalarından yardıma bağlı 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş, emekli maaşı ve engelli maaşına bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş, engelli evde bakım ücreti ve engelli maaşına bağlı olan 3 (%0,9) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş, emekli maaşı ve irad gelirine bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri çalışılan iş, belediyeden yardım ve hayırseverlerden yardıma bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn, aylık geliri engelli maaşı, belediyeden yardım ve kaymakamlık/valilik vb. sosyal yardıma bağlı olan 1 (%0,3), aylık geliri belediyeden yardım, akrabalarından yardım ve Kaymakamlık/Valilik vb. sosyal yardıma bağlı olan 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır.

Bulgular incelendiğinde akrabalarından, yakınlardan, sivil toplum örgütlerinden, hayırseverlerden, kaymakamlık ya da belediye gibi diğer kamu kurumlarından ek gelir ya da yardım alan aile sayısının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda bakıldığında aileler gelirlerini evde çalışan kişinin maaşından ve devlet yardımlarından sağlamaktadır. Bu kapsamda ailelerin beşte birinin çalışılan işin yanısıra “evde bakım ücreti” aldıkları görülmektedir.

4.4. Ailelerin Yapısı ve İşleyişine İlişkin Özellikleri

Engelli çocuğa sahip ailelerin sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin incelenmesinin ardından aile yapısı ve işleyişine ilişkin özellikleri ele alınmıştır. Bu kapsamda aşağıda Tablo-16’da yer alan bulgular yorumlanmıştır.

Tablo-16

Engelli Çocuğun Aile Yapısına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Özellikler	Kategoriler	f	%
İlk Evlenme Yaşınız	14-19	156	45,6
	20-25	145	42,4
	26 ve Üstü	41	12,0
Eşinizin İlk Evlenme Yaşı	14-19	27	7,9
	20-25	207	60,5
	26 ve Üstü	108	31,6
Eşiniz İle Nasıl Evlendiniz?	Kendi Seçimim, Ailemin onayı ile	105	30,7
	Kendi Kararım, ailemin bilgisi dışında	12	3,5
	Görücü usulü, ailemin kararı ile	151	44,2
	Görücü usulü, kendi kararım ile	74	21,6
Ailevi Konularda Karar Mercisi	Erkek	72	21,1
	Kadın	65	19,0
	Karı-koca birlikte	186	54,4
	Aile büyükleri	19	5,6
Akrahlık Var mı?	Evet	92	26,9
	Hayır	250	73,1
Akrahlık Derecesi	1.Derece	65	19,0
	2.Derece	15	4,4
	3.Derece	12	3,5
Toplam		342	100

Tablo-16’ya bakıldığında engelli çocuğun aile yapısına ilişkin dağılımlar görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen ebeveynin ilk evlenme yaşı dağılımına bakıldığında, 14-19 yaş düzeyine 156 (%45,6) ebeveyn, 20-25 yaş düzeyine sahip olan 145 (%42,4) ebeveyn ve 26 ve üstü yaş düzeyine sahip olan 41 (%12,0) ebeveyn bulunmaktadır. Formu dolduran ebeveynin eşinin ilk evlenme yaşı dağılımı incelendiğinde, 14-19 yaş aralığında olan 27 (%7,9) eş, 20-25 yaş aralığında olan 207 (%60,5) eş, 26 ve üstü yaş aralığında olan 108 (%31,6) eş bulunmaktadır. Bu kapsamda annelerin babalara nispeten daha erken yaşta evlendikleri görülmektedir. Erken yaşta evlenen anneler ise genellikle kırsal kökenli annelerden oluşmaktadır.

Tablo-16'ya göre katılımcıların eşleri ile nasıl evlendiğine ilişkin dağılıma bakıldığında, “Kendi Seçimim, Ailemin Onayı İle” şeklinde evlilik yapan 105 (%30,7) ebeveyn, “Kendi Kararım, Ailemin Bilgisi Dışında” şeklinde evlilik yapan 12 (%3,5) ebeveyn, “Görücü Usulü, Ailemin Kararı İle” şeklinde evlilik yapan 151 (%44,2) ebeveyn ve “Görücü Usulü, Kendi Kararımla” şeklinde evlilik yapan 74 (%21,6) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların %44,2'sinin evlilikleri ailelerinin kararıyla ve kendilerinin onayı alınmadan gerçekleştirilmiştir. Ailevi konularda karar mercisi olanların kim olduğuna dair dağılıma bakıldığında ise, karar mercisi erkek olan aile 72 (%21,1), kadın olan aile 65 (%19,0), karı-koca birlikte 186 (%54,4), aile büyükleri olan aile 19 (%5,6) olduğu görülmektedir.

Alanyazında olmasa da halk arasında engelliliğin en önemli nedenlerinden biri olarak akraba evliliği olduğu varsayılmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar arasında akrabalık bağı olan aile 92 (%26,9) ve akrabalık olmayan aile 250 (%73,1) dir. Akrabalık derecesine göre 1.Derecede akraba olan 65 (%19,0) aile, 2. Dereceden akraba olan 15 (%4,4) aile ve 3. Derecede akraba olan 12 (%3,5) aile bulunmaktadır. Genel itibari ile çalışmada yer alan 342 (%100,0) aile bulunmaktadır. Bu kapsamda tüm aileler arasında birinci dereceden akrabası ile evlenmiş olan yalnızca 65 kişi bulunmaktadır.

4.4.1. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Ev Faaliyetlerini Yapma Durumları

Tablo-17

Engelli Çocuğun Ebeveynlerinin Ev Faaliyetlerini Yapma Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Ev Faaliyetleri	Kadın (çocuğun annesi)		Erkek (çocuğun babası)		Karı-Koca Birlikte		Diğer	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Engelli çocuğun bakımı	277	81	-	-	48	14	17	5
Engelli çocuğun eğitimi	267	78,1	6	1,8	50	14,6	19	5,6
Engelli çocuğun hastane sağlık (rapor) işleri	185	54,1	33	9,6	115	33,6	9	2,7
Diğer çocukların bakımı	237	69,3	-	-	51	14,9	54	15,8
Yemek yapma	319	93,3	-	-	12	3,5	11	3,2
Bulaşık, Çamaşır (yıkama, asma), Ev Temizliği	314	91,8	1	0,3	15	4,4	12	3,5
Alışveriş	132	38,6	63	18,4	130	38	17	4,1
Tamirat, Bakım, Onarım	34	9,9	246	71,9	19	5,6	43	12,5
Fatura, banka vb. ödeme yapma	70	20,5	218	63,7	31	9,1	23	6,7

Tablo-17'deki engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ev faaliyetlerini yapma oranlarına bakıldığında engelli çocuğun bakımı, eğitimi, diğer çocukların bakımı, yemek yapma ve bulaşık, çamaşır, ev temizliği gibi görevlerde annelerin çok yüksek oranda sorumluluğu üstlendiği görülmektedir. Tamirat, bakım, onarım ve fatura, banka vb. ödeme yapma faaliyetlerinin ise babalar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. Ebeveynlerin karı-koca birlikte yaptığı faaliyetlerin ise çok sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Hastane ve sağlık işleri ve alışveriş faaliyetlerini katılımcıların üçte birinin karı-koca birlikte yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ev içi faaliyetlerin annenin, ev dışı faaliyetlerin ise babaların sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında babalar eve ekonomik gelir getirme dışında eve katkılarının çok az olduğu görülmektedir. Bu kapsamda bazı değişkenler ışığında eşler arasında sorun yaşanıp yaşanmadığına bakmakta fayda bulunmaktadır.

4.4.2. Eşlerin Sorun Yaşadığı Konular

Araştırma kapsamında, engelli çocuğun bakımı, eğitimi, hastane ve sağlık işleri ve özellikle engelli çocuğun durumu konusunda aralarında sorun yaşanıp yaşanmadığı da araştırılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki alt problemler ışığında ebeveynlerin mevcut durumları incelenmiştir.

4.4.2.1 Alt Problem: Ebeveynlerin eşleri ile ilgili çocuğun bakımı, eğitimi, sağlık işleri ve durumunu kabul etme konularında sorun yaşama sıklıklarına ilişkin dağılımları nedir?

Tablo-18

Eşlerin Çocuğun Bazı durumları İle İlgili Sorun Yaşama Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Engelli Çocuğun		Hiç Sorun Yaşamam	Bazen	Sık Sık Yaşarım
Bakımı	N	203	100	39
	%	59,4	29,2	11,4
Eğitimi	N	230	75	37
	%	67,3	21,9	10,8
Hastane, Sağlık İşleri	N	259	55	28
	%	75,7	16,1	8,2
Engel Durumunu Kabul Etme Konusu	N	217	98	27
	%	63,5	28,7	7,9

Tablo-18'de ebeveynlerin eşleri ile ilgili çocuğun bakımı, eğitimi, sağlık işleri ve durumunu kabul etme konularında sorun yaşama sıklıklarına ilişkin dağılımları incelendiğinde, eşi ile çocuğun bakımı konusunda hiç sorun yaşamayan 203 (%59,4) ebeveyn, bazen sorun yaşayan 100 (%29,2) ebeveyn ve sık sık sorun yaşayan 39 (%11,4) ebeveyn bulunmaktadır. Eşi ile çocuğun eğitimi konusunda hiç sorun yaşamayan 230 (%67,3) ebeveyn, bazen sorun yaşayan 75 (%21,9) ebeveyn ve sık sık sorun yaşayan 37 (%10,8) ebeveyn bulunmaktadır. Eşi ile çocuğun hastane, sağlık işleri gibi unsurlar konusunda hiç sorun yaşamayan 259 (%75,7) ebeveyn, bazen sorun yaşayan 55 (%16,1) ebeveyn ve sık sık sorun yaşayan 28 (%8,2) ebeveyn bulunmaktadır. Eşi ile çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda hiç sorun yaşamayan 217 (%63,5) ebeveyn, bazen sorun yaşayan 98 (%28,7) ebeveyn ve sık sık sorun yaşayan 27 (%7,9) ebeveyn bulunmaktadır. Bulgular ele alındığında eşlerin en çok engelli çocuğun bakımı konusunda sık sık sorun yaşadıkları, en az ise engelli çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda sık sık sorun yaşadıkları görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında engelli çocuğa sahip ailelerde çocukla ilgili sorun yaşama düzeyi pek de yüksek sayılamaz. Bulgular ayrıca engelli çocuğa sahip ailelerin çocuk 6 yaşını geçtikten sonra çocuğun durumunu kabul etme oranlarının yükseldiğini de gözler önüne sermektedir. Ancak yine de anne ve babaların bazı sosyo-demografik özellikleri ile yaşadıkları sorunlara derinlemesine bakılmasında fayda bulunmaktadır.

4.4.2.2 Alt Problem: Ebeveynlerin yaş, eğitim, doğum yeri ve yerleşim yerlerine göre engelli çocuğa ait bazı konularda (bakım, eğitim, sağlık ve durumunu kabullenme) eşleri ile sorun yaşama durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-19

Ebeveyn Demografik Özelliklerine Göre Engelli Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Eşleri ile Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		Anne		Baba		Anne		Baba	
		Yaş	Yaş	Eğitim	Eğitim	Doğum Yeri	Doğum Yeri	Yerleşim	Yerleşim
Bakımı	X ²	7,01	2,86	8,80	20,26	10,20	9,86	18,51	17,51
	p	,135	,581	,185	,002*	,117	,131	,005*	,008*
Eğitimi	X ²	3,01	,611	11,33	6,74	5,79	12,04	6,26	11,62
	p	,556	,962	,079	,345	,447	,061	,395	,071
Hastane, Sağlık İşleri	X ²	8,97	4,41	3,53	6,76	5,819	8,75	9,49	10,70
	p	,062	,354	,740	,344	,444	,188	,148	,098
Engel Durumunu Kabul Etme Konusu	X ²	,29	6,40	8,25	11,06	3,77	5,00	6,88	13,37
	p	,990	,171	,220	,087	,708	,544	,333	,037*

*p<,05

Tablo-19'a göre ebeveynlerin demografik özelliklerine göre eşleri ile engelli çocuğun bazı durumlarına göre sorun yaşama sıklıkları arasındaki farklılıklar incelendiğinde, annenin yaşına göre engelli çocuğun bazı durumlarında sorun yaşama sıklıkları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Babanın yaşına göre engelli çocuğun bazı durumlarında sorun yaşama sıklıkları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Annenin eğitim durumlarına göre engelli çocuğun bazı durumlarında sorun yaşama sıklıkları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Baba eğitim durumlarına göre engelli çocuğun bakımı konusunda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında $X^2=20,26$, $p=,002<,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, "baba eğitim düzeyine" bakıldığında çocuğun bakımı konusunda önlisans, lisans ve lisansüstü mezunu olanların %66,2 ile hiç sorun yaşamadıkları, %15,2 ile ilkokul mezunu olanların sık sık sorun yaşadıklarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda eğitim seviyesi düşük eşe sahip annelerin bu eşlerle sorun yaşama oranı artmaktadır. Baba eğitim durumlarına göre çocuğun eğitimi, hastane, sağlık işleri ve engel durumunu kabul etme konusunda eşleri ile $p>,05$ 'e göre sorun yaşamadıkları görülmektedir.

Annenin doğum yerine ilişkin engelli çocuğun bazı durumlarında sorun yaşama sıklıkları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Babanın doğum yerine ilişkin engelli çocuğun bazı durumlarında sorun yaşama sıklıkları arasında da $p>,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Anne yerleşim yerine göre (hayatının büyük kısmını geçirdiği yer) engelli çocuğun bakımı konusunda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında $X^2=18,51$, $p=,005<,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, anne yerleşim yerine göre büyük şehirde yetişenlerin %56,4 ile hiç sorun yaşamadıkları ve ilçe de yetişenlerin %20,9 ile sık sık sorun yaşadıklarından dolayı ortaya çıkmaktadır. Engelli çocuğun eğitimi, hastane, sağlık işleri ve engel durumunu kabul etme konusunda annenin yerleşim yerine göre eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında $p>,05$ ilişkin anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Baba yerleşim yerine göre engelli çocuğun bakımı konusunda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında $X^2=17,51$, $p=,008<,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, baba yerleşim yerine göre büyük şehirde yetişenlerin %57,6 ile hiç sorun yaşamadıkları ve ilçe de

yetişenlerin %20,3 ile sık sık sorun yaşadıklarından kaynaklanmaktadır. Baba yerleşim yerine göre engelli çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında $X^2=13,37$, $p=,037<,05$ 'e göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Baba yerleşim yerine göre büyük şehirde yaşayanlarının %66,3 ile çocuğunun durumunu kabullenme konusunda hiç sorun yaşamadıkları ve ilçe de yaşayanların %16,9 ile sık sık sorun yaşadıklarından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda anne ve babanın hayatının büyük kısmını geçirdiği yer ile babanın eğitim durumu eşleri ile sorun yaşamalarında etkili olabilmektedir. Bu kapsamda büyük şehirde yaşayan ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin eşleri ile ilişkilerinin daha iyi olduğu söylenebilir.

4.4.2.3 Alt Problem: Çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre engelli çocuğa ait bazı konularda (bakım, eğitim, sağlık ve durumunu kabullenme) sorun yaşama durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-20

Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Eşinizle Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa Ait Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun	Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesi	
Bakımı	X^2	2,42
	p	,659
Eğitimi	X^2	1,88
	p	,758
Hastane, Sağlık İşleri	X^2	,817
	p	,936
Engel Durumunu Kabul Etme Konusu	X^2	8,13
	p	,087

* $p<,05$

Tablo-20'ye göre çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre engelli çocuklarla ilgili bazı konularda ebeveynlerin eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı farklılıklar incelendiğinde, çocuğun bakımı konusunda, çocuğun eğitimi konusunda, çocuğun hastane, sağlık işleri gibi konularda ve çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda $p>,05$ 'e göre ebeveynlerin eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda çocuğun engel derecesinin eşler arasındaki ilişkiye bir etkisi olmadığı görülmektedir. Yani çocuğun ağır düzeyde engelli olması ya da hafif düzeyde engelli olması eşler arasındaki ilişkiyi etkilememektedir.

4.4.2.4 Alt Problem: Ailelerin Demografik Özelliklerine Göre (katılımcının ve eşinin yaşı, nasıl evlendiği, evlilik süresi) engelli çocuğa ait bazı konularda (bakım, eğitim, sağlık ve durumunu kabullenme) sorun yaşama durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-21

Ailelerin Demografik Özelliklerine Göre Eşinizle Çocuğun Bazı Durumlarına İlişkin Sorun Yaşama Sıklığı Arasındaki Farklılığa Ait Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		Sizin Evlilik Yaşınız	Eşinizin Evlilik Yaşı	Nasıl Evlilik Yaptığımız	Evlilik Süreniz
Bakımı	X ²	3,02	3,04	7,71	4,97
	p	,554	,550	,260	,083
Eğitimi	X ²	2,89	3,93	11,20	1,93
	p	,577	,416	,083	,381
Hastane, Sağlık İşleri	X ²	4,67	1,20	10,25	2,80
	p	,323	,878	,114	,247
Engel Durumunu Kabul Etme Konusu	X ²	4,08	1,13	3,80	2,50
	p	,395	,890	,703	,287

*p<,05

Tablo-21'e göre ailelerin demografik özelliklerine göre engelli çocuğa ait bazı konularda sorun yaşama sıklıkları arasındaki farklılıklar incelendiğinde; ebeveyn evlilik yaşına göre çocuğun bakımı, eğitimi, hastane, sağlık işleri gibi konularda ve engelli durumunu kabul etme konusunda eşleri ile $p>,05$ 'e göre sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Katılımcı ebeveynin eşinin evlilik yaşına göre çocuğun bakımı, eğitimi, hastane, sağlık işleri gibi konularda ve engelli durumunu kabul etme konusunda eşleri ile $p>,05$ 'e göre sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ebeveynin nasıl evlilik yaptığına göre çocuğun bakımı, eğitimi, hastane, sağlık işleri gibi konularda ve engelli durumunu kabul etme konusunda eşleri ile $p>,05$ 'e göre sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ebeveynin evlilik süresine göre çocuğun bakımı, eğitimi, hastane, sağlık işleri gibi konularda ve engellilik durumunu kabul etme konusunda eşleri ile $p>,05$ 'e göre sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Genel itibari ile bakıldığında ailelerin evlilik özelliklerine göre bazı konularda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan bakıldığında bireyin nasıl evlendiği ya da ne zaman evlendiğinin, engelli çocuğa sahip ailelerde aile içi ilişkileri bir etkisi olmamaktadır.

4.5. Ailelerin Sosyo-Kültürel Özellikleri

Ailelerin sosyo-demografik, ekonomik ve aile içi ilişkilerine değindikten sonra sosyo-kültürel özelliklerine de bakılmasında fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin alışkanlıkları, katıldıkları sosyal etkinlikler ve toplumsallaşma çabalarının anlaşılmasına çalışılmıştır.

4.5.1. Anne ve Babaların Alışkanlıkları

Engelli çocuğa sahip anne ve babalarının profilini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada doğal olarak onların alışkanlıkları da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda anne ve babalarının alışkanlık ve bunların düzeyleri aşağıda sunulmaktadır.

4.5.1.1 Annelerin Alışkanlıkları

4.5.1.1.1. Alt Problem: Engelli çocuğun annesinin bazı alışkanlıklara sahip olma ve son bir yıllık süreçte faaliyetlere katılma düzeyleri nedir?

Tablo-22

Annenin Bazı Alışkanlıklara Sahip Olma ve Bir Yıllık Süreçteki Faaliyetlere Katılma Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Faaliyetler / Alışkanlıklar	Her Gün		Haftada Birkaç Kez		Ayda Birkaç Kez		Yılda Birkaç Kez		Hiçbir Zaman	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Sigara kullanma	75	21,9	8	2,3	5	1,5	4	1,2	250	73,1
Alkol kullanma	3	,9	1	,3	2	,6	6	1,8	336	98,2
Uyuşturucu madde kullanma	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	342	100
Kumar alışkanlığı	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	342	100
Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları	1	,3	2	,6	2	,6	1	,3	336	98,2
Bilgisayar oyunları, online oyunlar	19	5,6	19	5,6	5	1,5	0	0,0	299	87,4
Sosyal medya (twitter, facebook)	55	16,1	26	7,6	18	5,3	1	,3	242	70,8
Kitap okuma	40	11,7	61	17,8	52	15,2	26	7,6	163	47,7
Gazete okuma	56	16,4	50	14,6	43	12,6	14	4,1	179	52,3
İnternet kullanma	105	30,7	37	10,8	27	7,9	0	0,0	173	50,6
Televizyon izleme	273	79,8	31	9,1	3	,9	3	,9	32	9,4
Radio dinleme	68	19,9	34	9,9	12	3,5	10	2,9	218	63,7
Spor yapma	27	7,9	30	8,8	17	5,0	13	3,8	255	74,6
Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma	0	0,0	18	5,3	22	6,4	54	15,8	248	72,5
Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için)	3	,9	44	12,9	66	19,3	29	8,5	200	58,5

Tablo-22 incelendiğinde, engelli çocuğun annesinin bazı alışkanlıklara sahip olma ve son bir yıllık faaliyetlere katılma düzeylerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında; sigara kullanımı konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün sigara kullanan 75 (%21,9) ebeveyn, haftada birkaç kez sigara kullanan 8 (%2,3) ebeveyn, ayda birkaç kez sigara kullanan 5(%1,4) ebeveyn, yılda birkaç kez sigara kullanan 4 (%1,2) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman sigara kullanmayan 250 (%73,1) ebeveyn bulunmaktadır.

Alkol kullanımı konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün alkol kullanan 3 (%0,9) ebeveyn, haftada birkaç kez alkol kullanan 1 (%0,3) ebeveyn, ayda birkaç kez alkol kullanan 2 (%0,6) ebeveyn, yılda birkaç kez alkol kullanan 6 (%1,8) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman alkol kullanmayan 336 (%98,2) ebeveyn bulunmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımı konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, hiçbir zaman uyuşturucu madde kullanmayan 342 (%100,0) ebeveyn bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında engelli bir çocuğa sahip olma annelerde madde bağımlılığına yol açmamaktadır. Hatta engelli çocuğa sahip olan ailelerde madde bağımlılığı yok denecek kadar azdır.

Kumar alışkanlığı konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, hiçbir zaman kumar alışkanlığı olmayan 342 (%100,0) ebeveyn bulunmaktadır. Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 1 (%0,3) ebeveyn, haftada birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 2 (%0,6) ebeveyn, ayda birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 2 (%0,6) ebeveyn, yılda birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman okey, kağıt vb. kahvehane oyunları 336 (%98,2) ebeveyn bulunmaktadır. Bu bulgular incelendiğinde ise annelerin kumar, okey ve kahvehane alışkanlıklarının olmadığı söylenebilir.

Bilgisayar oyunları, online oyunlar konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 19 (%5,6) ebeveyn, haftada birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 19 (%5,6) ebeveyn, ayda birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 5 (%1,5) ebeveyn, yılda birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 0 (%0,0) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanmayan 299 (%87,4) ebeveyn bulunmaktadır. Sosyal medya (twitter, facebook) kullanımı konusunda annenin

alışkanlığı incelendiğinde, her gün sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 55 (%16,1) ebeveyn, haftada birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 26 (%7,6) ebeveyn, ayda birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 18 (%5,3) ebeveyn, yılda birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman sosyal medya (twitter, facebook) kullanmayan 242 (%70,8) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğa sahip annelerin sosyal medyayı da çok az kullandıkları anlaşılmaktadır.

Kitap okuma konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün kitap okuyan 40 (%11,7) ebeveyn, haftada birkaç kez kitap okuyan 61 (%17,8) ebeveyn, ayda birkaç kez kitap okuyan 52 (%15,2) ebeveyn, yılda birkaç kez kitap okuyan 26 (%7,6) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman kitap okumayan 163 (%47,7) ebeveyn bulunmaktadır. Gazete okuma konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün gazete okuyan 56 (%16,4) ebeveyn, haftada birkaç kez gazete okuyan 50 (%14,6) ebeveyn, ayda birkaç kez gazete okuyan 43 (%12,6) ebeveyn, yılda birkaç kez gazete okuyan 14 (%4,1) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman gazete okumayan 179 (%52,3) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin neredeyse yarısı hiç kitap ve gazete okumamaktadır.

İnternet kullanımı konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün internet kullanan 105 (%30,7) ebeveyn, haftada birkaç kez internet kullanan 37 (%10,8) ebeveyn, ayda birkaç kez internet kullanan 27 (%7,9) ebeveyn, yılda birkaç kez internet kullanan 0 (%0,0) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman internet kullanmayan 173 (%50,6) ebeveyn bulunmaktadır. Yine katılımcı annelerin yarısı hiç internet kullanmamaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin interneti çok az kullandıkları anlaşılmaktadır.

Televizyon izleme konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün televizyon izleyen 273 (%79,8) ebeveyn, haftada birkaç kez televizyon izleyen 31 (%9,1) ebeveyn, ayda birkaç kez televizyon izleyen 3 (%0,9) ebeveyn, yılda birkaç kez televizyon izleyen 3 (%0,9) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman televizyon izleyemeyen 32 (%9,4) ebeveyn bulunmaktadır. Radyo dinleme konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün radyo dinleyen 68 (%19,9) ebeveyn, haftada birkaç kez radyo dinleyen 34 (%9,9) ebeveyn, ayda birkaç kez radyo dinleyen 12 (%3,5) ebeveyn, yılda birkaç kez radyo dinleyen 10 (%2,9) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman radyo

dinlemeyen 218 (%63,7) ebeveyn bulunmaktadır. Bu bulgulara bakıldığında engelli çocuğa sahip annelerin büyük çoğunluğunun günlük olarak televizyon izleme alışkanlığı bulunmaktadır. Radyo dinleyen anneler ise çok azdır. İnternet, sosyal medya, basılı yayınlar gibi bireyin dünya ile iletişimini sağlayan birçok araç engelli çocuğa sahip anneler tarafından kullanılmamakta ya da tercih edilmemektedir. Ancak televizyon annelerin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Spor yapma konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün spor yapan 27 (%7,9) ebeveyn, haftada birkaç kez spor yapan 30 (%8,8) ebeveyn, ayda birkaç kez spor yapan 17 (%5,0) ebeveyn, yılda birkaç kez spor yapan 13 (%3,8) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman spor yapmayan 255 (%74,6) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin büyük çoğunluğunun spor yapmadığı anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında anlaşıldığı üzere spor yaptığını belirten annelerin ise büyük oranda günlük yürüyüşleri spor olarak tanımladıkları görülmüştür.

Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 0 (%0,0) ebeveyn, haftada birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 18 (%5,3) ebeveyn, ayda birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 22 (%6,4) ebeveyn, yılda birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 54 (%15,8) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılmayan 248 (%72,5) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda görüşülen anneler bu faaliyetlere zaman bulamamaktan ya da çocuklarını bırakacak bir yer olmadığı için katılmadıklarını belirtmektedirler.

Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 3 (%0,9) ebeveyn, haftada birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 44 (%12,9) ebeveyn, ayda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 66 (%19,3) ebeveyn, yılda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 29 (%8,5) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman çocuksuz olarak dışarı çıkmayan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 200 (%58,5) ebeveyn bulunmaktadır.

4.5.1.2. Babaların Alışkanlıkları

4.5.1.2.1. Alt Problem: Engelli çocuğun babasının bazı alışkanlıklara sahip olma ve son bir yıllık süreçte faaliyetlere katılma düzeyleri nedir.

Tablo-23

Babanın Bazı Alışkanlıklara Sahip Olma ve Bir Yıllık Süreçteki Faaliyetlere Katılma Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Her Gün		Haftada Birkaç Kez		Ayda Birkaç Kez		Yılda Birkaç Kez		Hiçbir Zaman	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Sigara kullanma	149	43,6	12	3,5	2	,6	1	,3	178	52,0
Alkol kullanma	1	,3	7	2,0	6	1,8	7	2,0	321	93,9
Uyuşturucu madde kullanma	1	,3	0	0,0	0	0,0	1	,3	340	99,4
Kumar alışkanlığı	3	,9	3	,9	0	0,0	0	0,0	336	98,2
Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları	12	3,5	8	2,3	5	1,5	3	,9	314	91,8
Bilgisayar oyunları, online oyunlar	37	10,8	35	10,2	7	2,0	2	,6	261	76,3
Sosyal medya (twitter, facebook)	75	21,9	43	12,6	9	2,6	6	1,8	209	61,1
Kitap okuma	35	10,2	36	10,5	32	9,4	18	5,3	221	64,6
Gazete okuma	80	23,4	59	17,3	36	10,5	6	1,8	161	47,1
İnternet kullanma	143	41,8	36	10,5	19	5,6	0	0,0	144	42,1
Televizyon izleme	265	77,5	23	6,7	5	1,5	1	,3	48	14,0
Radyo dinleme	57	16,7	35	10,2	11	3,2	6	1,8	233	68,1
Spor yapma	9	2,6	22	6,4	9	2,6	12	3,5	290	84,8
Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma	5	1,5	0	0,0	14	4,1	21	6,1	302	88,3
Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için)	22	6,4	50	14,6	43	12,6	22	6,4	205	59,9

Tablo-23 incelendiğinde, engelli çocuğun babasının bazı alışkanlıklara sahip olma ve son bir yıllık faaliyetlere katılma düzeylerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında, sigara kullanımı konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, her gün sigara kullanan 149 (%43,6) ebeveyn, haftada birkaç kez sigara kullanan 12 (%3,5) ebeveyn, ayda birkaç kez sigara kullanan 2 (%0,6) ebeveyn, yılda birkaç kez sigara kullanan 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır hiçbir zaman sigara kullanmayan 178 (%52,0) ebeveyn bulunmaktadır. Bulgulardan anlaşılacağı üzere babalar, annelerin iki katı oranında daha fazla sigara kullanmaktadırlar. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip babalarda sigara kullanma oranı annelerden fazla olmakla birlikte genel anlamda çok yaygın görünmemektedir.

Alkol kullanımı konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, her gün alkol kullanan 1 (%0,3) ebeveyn, haftada birkaç kez alkol kullanan 7 (%2,0) ebeveyn, ayda birkaç kez

alkol kullanan 6 (%1,8) ebeveyn, yılda birkaç kez alkol kullanan 7 (%2,0) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman alkol kullanmayan 321 (%93,9) ebeveyn bulunmaktadır. Uyuşturucu madde kullanımını konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün uyuşturucu kullanan 1 (%0,3) ebeveyn, yılda birkaç kez uyuşturucu kullanan 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman uyuşturucu madde kullanmayan 340 (%99,4) ebeveyn bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında alkol ve uyuşturucu madde kullanımının engelli çocuğu olan babalarda da yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Kumar alışkanlığı konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün kumar oynayan 3 (%0,9) ebeveyn, haftada birkaç kez kumar oynayan 3 (%0,9) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman kumar oynamayan 336 (%98,2) ebeveyn bulunmaktadır. Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 12 (%3,5) ebeveyn, haftada birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 8 (%2,3) ebeveyn, ayda birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları olan 5 (%1,5) ebeveyn, yılda birkaç kez okey, kağıt vb. kahvehane oyunları 2 (%0,6) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman okey, kağıt vb. kahvehane oyunları oynamayan 314 (%91,8) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğa sahip babaların neredeyse tamamının kumar alışkanlığı olmadığı görülmektedir. Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları da engelli çocuğa sahip babalarda çok düşük oranda görülmektedir.

Bilgisayar oyunları, online oyunlar konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, her gün bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 37 (%10,8) ebeveyn, haftada birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 35 (%10,2) ebeveyn, ayda birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 7 (%2,0) ebeveyn, yılda birkaç kez bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanan 2 (%0,6) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman bilgisayar oyunları, online oyunlar kullanmayan 261 (%76,3) ebeveyn bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bilgisayar oyunları ve online oyunları oynama oranı da engelli çocuğa sahip babalarda çok yaygın görünmemektedir. Sosyal medya (twitter, facebook) kullanımını konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 75 (%21,9) ebeveyn, haftada birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 43 (%12,6) ebeveyn, ayda birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 9 (%2,6) ebeveyn, yılda birkaç kez sosyal medya (twitter, facebook) kullanan 6 (%1,8) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman sosyal

medya (twitter, facebook) kullanmayan 209 (%61,1) ebeveyn bulunmaktadır. Bu anlamda babalar annelerden biraz daha fazla sosyal medya araçlarını kullanmakla birlikte benzer özellikler göstermektedirler. Babaların yalnızca beşte biri hergün sosyal medya kullanmakta, ama yaklaşık beşte üçü hiç kullanmamaktadır.

Kitap okuma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün kitap okuyan 35 (%10,2) ebeveyn, haftada birkaç kez kitap okuyan 36 (%10,5) ebeveyn, ayda birkaç kez kitap okuyan 32 (%9,4) ebeveyn, yılda birkaç kez kitap okuyan 18 (%5,3) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman kitap okumayan 221 (%64,6) ebeveyn bulunmaktadır. Gazete okuma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün gazete okuyan 80 (%16,4) ebeveyn, haftada birkaç kez gazete okuyan 59 (%17,3) ebeveyn, ayda birkaç kez gazete okuyan 36 (%10,5) ebeveyn, yılda birkaç kez gazete okuyan 6 (%1,8) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman gazete okumayan 209 (%61,1) ebeveyn bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında babaların kitap ve gazete okuma oranları annelere yakın olmakla birlikte babalarda gazete ve kitap okuma oranları daha düşüktür.

İnternet kullanımı konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, her gün internet kullanan 143 (%41,8) ebeveyn, haftada birkaç kez internet kullanan 36 (%10,5) ebeveyn, ayda birkaç kez internet kullanan 19 (%5,6) baba, yılda birkaç kez internet kullanan 0 (%0,0) baba bulunmaktadır, hiçbir zaman internet kullanmayan 144 (%42,1) baba bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında ise babaların yaklaşık beşte ikisi her gün internet kullanırken, beşte ikisi hiç internet kullanmamaktadırlar. Bu açıdan babaların annelere nazaran daha fazla internet kullandıkları görülmektedir. Ama genel olarak bakıldığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yarıya yakını hiç internet kullanmamaktadır.

Televizyon izleme konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün televizyon izleyen 265 (%77,5) ebeveyn, haftada birkaç kez televizyon izleyen 23 (%6,7) ebeveyn, ayda birkaç kez televizyon izleyen 5 (%1,5) ebeveyn, yılda birkaç kez televizyon izleyen 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman televizyon izleyemeyen 48 (%14,0) ebeveyn bulunmaktadır. Radyo dinleme konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün radyo dinleyen 57 (%16,7) ebeveyn, haftada birkaç kez radyo dinleyen 35 (%10,2) ebeveyn, ayda birkaç kez radyo dinleyen 11 (%3,2) ebeveyn, yılda birkaç kez radyo dinleyen 6 (%1,8) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman radyo

dinlemeyen 233 (%68,1) ebeveyn bulunmaktadır. Babalar da anneler gibi az radyo dinlemekte ama televizyon izleme alışkanlıkları yüksek görünmektedir. Babaların dörtte üçünden fazlası her gün televizyon izlemektedir. Bu oran annelerin televizyon izleme oranından biraz düşük olmakla birlikte önemli bir farklılık olmadığı görülmektedir

Spor yapma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün spor yapan 9 (%2,6) baba, haftada birkaç kez spor yapan 22 (%6,4) baba, ayda birkaç kez spor yapan 9 (%2,6) ebeveyn, yılda birkaç kez spor yapan 12 (%3,5) baba bulunmaktadır, hiçbir zaman spor yapmayan 290 (%84,8) baba bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her gün spor yapan anne oranı babalardan yüksek iken, hiç spor yapmayan anne oranı da babalardan yüksektir. Genel olarak engelli çocuğa sahip anne ve babaların spor yapma oranı düşük olmakla birlikte babaların annelerden daha az sporla uğraştığı söylenebilir.

Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 5 (%1,5) ebeveyn, haftada birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 0 (%0,0) ebeveyn, ayda birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 14 (%4,1) ebeveyn, yılda birkaç kez konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılan 21 (%6,1) ebeveyn bulunmaktadır, hiçbir zaman konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılmayan 302 (%88,3) ebeveyn bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında babaların annelere nazaran bilgilendirici etkinliklere daha az katıldıkları görülmektedir. Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 22 (%6,4) ebeveyn, haftada birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 50 (%12,9) baba, ayda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 66 (%14,6) baba, yılda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 43 (%12,6) baba bulunmaktadır, hiçbir zaman çocuksuz olarak dışarı çıkmayan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 205 (%59,9) baba bulunmaktadır. Babaların çocuksuz olarak dışarı çıkmaları annelere oranla çok az da olsa daha yüksek olmakla birlikte benzer özellikler göstermektedir.

4.5.2. Anne-Babaların Engelli Çocukları İle Birlikte Yaptıkları Faaliyetler

Engelli çocuğa sahip anne ve babaların sosyo-kültürel özelliklerini bireysel olarak değerlendirdikten sonra engelli çocukları ile birlikte yaptıkları etkinliklere bakmakta fayda bulunmaktadır.

4.5.2.1. Alt Problem: Ebeveynler bazı etkinlikleri engelli çocukları ile birlikte ne sıklıkta yapmaktadır?

Tablo-24

Ebeveynler Bazı Etkinlikleri Engelli Çocukları İle Birlikte Ne Sıklıkta Yaptıklarına İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımları

	Hiçbir Zaman		Yılda Birkaç Kez		Ayda Birkaç Kez		Haftada Birkaç Kez		Her Gün	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Lokanta, restorana gitme	105	30,7	66	19,3	128	37,4	43	12,6	0	0,0
Sinemaya gitme	259	75,7	45	13,2	34	9,9	4	1,2	0	0,0
Tiyatroya gitme	293	85,7	38	11,1	10	2,9	1	,3	0	0,0
Konser, gazino müzikli mekânlara gitme	315	92,1	26	7,6	1	,3	0	0,0	0	0,0
Opera, bale, dans gösterisine gitme	333	97,4	6	1,8	2	,6	1	,3	0	0,0
Derneklere, vakıflara gitme	304	88,9	18	5,3	15	4,4	4	1,2	1	,3
Pikniğe, doğaya gitme	73	21,3	155	45,3	91	26,6	23	6,7	0	0,0
Spor yapma, maça gitme	239	69,9	27	7,9	37	10,8	33	9,6	6	1,8
Parklara, çocuk oyun alanlarına gitme	43	12,6	18	5,3	78	22,8	180	52,6	23	6,7
Market, çarşı, pazara, AVM'ye alış verişe gitme	37	10,8	17	5,0	120	35,1	150	43,9	18	5,3
Komşu veya arkadaş ziyareti (çocuğun anne veya babasının ark.)	52	15,2	40	11,7	131	38,3	111	32,5	8	2,3
Akraba ziyareti (büyükanne, dede, amca, dayı, teyze, hala vb. yakın akrabalar)	29	8,5	54	15,8	143	41,8	107	31,3	9	2,6
Çocuğun okuldan arkadaşları ve ailelerine ziyaret	230	67,3	37	10,8	61	17,8	13	3,8	1	,3
Engelli çocuğa sahip tanıdığımız diğer ailelere ziyaret	240	70,2	45	13,2	45	13,2	10	2,9	2	,6
Tatil, gezme amacıyla şehir dışına gitme	100	29,2	227	66,4	10	2,9	0	0,0	5	1,5

Tablo-24 incelendiğinde, ebeveynlerin bazı etkinlikleri engelli çocukları ile birlikte ne sıklıkta yaptıklarına ilişkin dağılımına bakıldığında; lokanta, restorana gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 105 (%30,7) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 66 (%19,3) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 128 (%37,4) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 43 (%12,6) ebeveyn, her gün giden 0 (%0,0) ebeveyn bulunmaktadır.

Sinemaya gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 259 (%75,7) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 45 (%13,2) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 34 (%9,9) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 4 (%1,2) ebeveyn, her gün giden 0 (%0,0) ebeveyn bulunmaktadır. Tiyatroya gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 293 (%85,7) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 38 (%11,1) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 10 (%2,9) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 1 (%0,3) ebeveyn, her gün giden 0 (%0,0) ebeveyn bulunmaktadır.

Konser, gazino müzikli mekânlara gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 315 (%92,1) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 26 (%7,6) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Her hafta ya da her gün giden ebeveyn ise hiç bulunmamaktadır. Opera, bale, dans gösterisine gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 333 (%97,4) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 6 (%1,8) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 2 (%0,6) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Her gün giden ebeveyn ise hiç bulunmamaktadır.

Derneklere, vakıflara gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 304 (%88,9) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 18 (%5,3) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 15 (%4,4) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 4 (%1,2) ebeveyn, her gün giden 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Pikniğe, doğaya gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 73 (%21,3) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 155 (%45,3) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 91 (%26,6) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 23 (%6,7) ebeveyn bulunmaktadır. Her gün giden ebeveyn ise hiç bulunmamaktadır.

Çocukları ile birlikte spor yapma, maça gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 239 (%69,9) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 27 (%7,9) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 37 (%10,8) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 33 (%9,6) ebeveyn, her gün giden 6 (%1,8) ebeveyn bulunmaktadır. Parklara, çocuk oyun alanlarına gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 43 (%12,6) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 18 (%5,3) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 78 (%22,8) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 180 (%52,6) ebeveyn, her gün giden 23 (%6,7) ebeveyn bulunmaktadır.

Market, çarşı, pazara, AVM'ye alış verişe gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 37 (%10,8) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 17 (%5,0) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 120 (%35,1) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 150 (%43,9) ebeveyn, her gün giden 18 (%5,3) ebeveyn bulunmaktadır.

Komşu veya arkadaş ziyaretine (çocuğun anne veya babasının ark.) gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 52 (%15,2) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 40 (%11,7) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 131 (%38,3) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 111 (%32,5) ebeveyn, her gün giden 8 (%2,3) ebeveyn bulunmaktadır. Akraba ziyaretine (büyükanne, dede, amca, dayı, teyze, hala vb. yakın akrabalar) gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 29 (%8,5) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 54 (%15,8) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 143 (%41,8) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 107 (%31,3) ebeveyn, her gün giden 9 (%2,3) ebeveyn bulunmaktadır.

Çocuğun okuldan arkadaşları ve ailelerine ziyaretine gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 230 (%67,3) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 37 (%10,8) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 61 (%17,8) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 13 (%3,8) ebeveyn, her gün giden 1 (%0,3) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğa sahip tanıdıkları diğer ailelere ziyarete gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 240 (%70,2) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 45 (%13,2) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 45 (%10,2) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 10 (%2,9) ebeveyn, her gün giden 2 (%0,6) ebeveyn bulunmaktadır.

Tatil, gezme amacıyla şehir dışına gitme durumlarına göre, hiçbir zaman gitmeyen 100 (%29,2) ebeveyn, yılda birkaç kez giden 227 (%66,4) ebeveyn, ayda birkaç kez giden 10 (%2,9) ebeveyn, haftada birkaç kez giden 0 (%0,0) ebeveyn, her gün giden 5 (%1,5) ebeveyn bulunmaktadır.

4.5.3. Engelli Bir Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşantılarından Etkisi

Araştırmanın veri toplama araçları hazırlanırken yapılan görüşmeler neticesinde engelli çocuğun varlığının aileyi çeşitli boyutlarda etkilediği görülmüştür. Bu boyutlar; ruh sağlığı, ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler ve ziyaretler, eşle, diğer çocuklarla, akrabalarla ve arkadaşlarla ilişki gibi çeşitli durumlardan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında Ailelerin sosyo-kültürel özellikleri ve sosyalleşmeleri ile ilgili mevcut durumlarını belirledikten sonra burada bahsi geçen konularda engelli çocuğun aileye etkileri de belirlenmeye çalışılmıştır.

4.5.3.1 Alt Problem: Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun aile yaşamına ilişkin belirli konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki) olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları ne düzeydedir?

Tablo-25

Ebeveyn Engelli Çocuğa Sahip Olma Durumunun Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Ne Düzeydedir.

Engelli Çocuğun		Olumsuz Etkiliyor	Olumsuz Etkilemiyor
Ekonomik Durum	N	133	209
	%	38,9	61,1
İş Yaşamı	N	99	243
	%	28,9	71,1
Seyahatler	N	114	228
	%	33,3	66,7
Ev Ziyaretleri	N	140	202
	%	40,9	59,1
Ruh Sağlığı	N	235	107
	%	68,7	31,3
Eşle İlişki	N	125	217
	%	36,5	63,5
Diğer Çocuklarla İlişki	N	106	236
	%	31,0	69,0
Arkadaşlar ile İlişki	N	95	247
	%	27,8	72,2
Akraba İle İlişki	N	109	233
	%	31,9	68,1

Tablo-25'e ilişkin ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun aile yaşamına ilişkin belirli konularda olumsuz yönde etkilenme durumlarına göre dağılımları incelendiğinde; ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun ekonomik durumlarının olumsuz etkilendiği 133 (%38,9) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 209 (%61,1) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun iş yaşamlarının olumsuz etkilendiği 99 (%28,9) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 243 (%71,1) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun seyahatlerinin olumsuz etkilendiği 114 (%33,3) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 228 (%66,7) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun ev ziyaretlerinin olumsuz etkilendiği 140 (%40,9) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 202 (%59,1) aile bulunmaktadır.

Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği 235 (%68,7) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 107 (%31,3) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun eşle ilişkilerinin olumsuz etkilendiği 125 (%36,5) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 217 (%63,5) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun diğer çocuklar ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiği 106 (%31,0) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 236 (%69,0) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun arkadaşlar ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiği 95 (%27,8) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 247 (%72,2) aile bulunmaktadır. Ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumunun akrabalar ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiği 109 (%31,9) aile bulunurken, olumsuz etkilenmeyen 233 (%68,1) aile bulunmaktadır.

4.5.3.2 Alt Problem: Ebeveynlerin Yaş, Eğitim, Doğum Yeri ve Yerleşim Yerlerine göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamını ilişkin belirli konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki) olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-26 Ebeveyn Demografik Özelliklerine Göre Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		Anne Yaş	Baba Yaş	Anne Eğitim	Baba Eğitim	Anne Doğum Yeri	Baba Doğum Yeri	Anne Yerleşim	Baba Yerleşim
Ekonomik Durum	X ²	,463	,260	7,26	4,60	9,99	11,86	12,91	4,41
	p	,793	,878	,064	,203	,019*	,008*	,005*	,221
İş Yaşamı	X ²	2,50	,025	4,92	,297	7,50	7,51	1,96	,737
	p	,286	,988	,177	,961	,057	,057	,580	,864
Seyahatler	X ²	3,05	3,61	10,63	,472	4,06	7,20	,774	7,81
	p	,217	,165	,014*	,925	,255	,066	,856	,052
Ev Ziyaretleri	X ²	,779	2,59	2,96	1,48	6,32	10,56	1,77	5,65
	p	,677	,273	,398	,687	,097	,014*	,621	,130
Ruh Sağlığı	X ²	3,41	,48	2,79	1,83	1,27	1,86	4,80	5,96
	p	,182	,788	,426	,608	,736	,601	,187	,113
Eşle İlişki	X ²	1,59	,212	,514	3,44	3,51	1,60	4,97	2,33
	p	,452	,900	,916	,328	,320	,659	,174	,507
Diğer Çocuklarla İlişki	X ²	3,27	1,56	,922	1,96	3,02	5,95	1,52	2,40
	p	,195	,459	,820	,581	,389	,114	,677	,493
Arkadaşlar ile İlişki	X ²	1,42	,173	5,57	2,39	,563	4,74	2,52	4,94
	p	,492	,917	,135	,496	,905	,192	,472	,176
Akraba İle İlişki	X ²	4,64	2,93	3,55	,837	7,40	6,93	1,25	2,45
	p	,098	,231	,315	,841	,060	,074	,740	,485

*p<,05

Tablo-26'ya göre ebeveynlerin demografik özelliklerine göre aile yaşamına ilişkin belirli konularda olumsuz yönde etkilenme durumları arasında anlamlı farklılıklar incelendiğinde; Annenin yaşına göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını ait ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularda olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Babanın yaşına göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını ait ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularda olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Annenin eğitim durumlarına göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını ait ekonomik durum, iş yaşamı, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularda olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Sadece seyahatler noktasında anne eğitim durumuna göre engelli çocuğa sahip olma durumlarının olumsuz yönde etkilenme durumları arasında $X^2=10,63$, $p=,014<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, anne eğitim durumuna göre olumsuz etkilenenlerin %49,1'ini ilkökul mezunları oluştururken, %6,1 en az olumsuz etkilenen ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunları olduğundan kaynaklanmaktadır. Babanın eğitim durumuna göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamına ait ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularda olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Annenin doğum yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularda olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Sadece ekonomik durumları noktasında anne doğum yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumlarının olumsuz yönde etkilenme durumları arasında $X^2=9,99$, $p=,019<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, anne doğum yerine göre engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin köy-kasaba da doğan annelerin %42,1 ile ekonomik durumlarının en olumsuz etkilediği, şehirde doğan annelerin ise ekonomik durumlarının

%12,0 ile en az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu kapsamda yukarıda ele alındığı üzere eğitim seviyesi düşükçe zorlanma durumu artan annelerin, doğum yeri durumunun da merkezden çevreye gidildikçe benzer bir sonuç verdiği görülmektedir.

Babanın doğum yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını ait iş yaşamı, seyahatler, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularında olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ekonomik durumları noktasında baba doğum yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumlarının olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $X^2=11,86$, $p=,008<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, baba doğum yerine göre engelli çocuk sahibi olan ebeveynlerin köy-kasaba da doğan babaların %37,6 ile ekonomik durumlarının en olumsuz etkilendiği, şehirde doğan babaların ise ekonomik durumlarının %12,8 ile en az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Babalardaki bu durum da annelerdeki duruma benzer görünmektedir.

Ev ziyaretleri noktasında baba doğum yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumlarının olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $X^2=10,56$, $p=,014<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ev ziyaretleri noktasında olumsuz etkilenenlerin baba doğum yerlerine göre %38,6 köy-kasaba da doğanlar oluştururken, en az olumsuz etkilenenlerin %14,3 ile şehir de doğan babalar oluşturmaktadır.

Annenin yerleşim yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamına ait iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularında olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Sadece ekonomik durumları noktasında anne yerleşim yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumlarının olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $X^2=12,91$, $p=,005<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, anne yerleşim yerine göre büyük şehirde yetişen annelerin ekonomik durumlarının %48,9 ile en çok olumsuz etkilendiği ve ilçe de yetişen annelerin ekonomik durumlarının en az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Annelerdeki bu anlamlı farklılık babalardaki durumun zıddı bir nitelik taşımaktadır. Babanın yerleşim yerine göre engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin aile yaşamını ait ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer

çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki konularında olumsuz etkilenme durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.5.3.3 Alt Problem: Engelli Çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası gibi özelliklerine göre ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamını ilişkin belirli konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki) olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-27

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		Yetersizlikten Etkilenme Derecesi			Engelli Olan Çocukla Birlikte	Engeli Olanın Doğum Sırası
		Etkilenme Derecesi	Cinsiyet	Yaşı	Çocuk sayısı	
Ekonomik Durum	X ²	4,89	4,84	1,49	1,81	1,86
	p	,087	,028*	,474	,404	,395
İş Yaşamı	X ²	10,05	,026	2,35	2,47	3,55
	p	,007*	,873	,308	,291	,170
Seyahatler	X ²	13,77	2,20	1,15	3,44	2,41
	p	,001*	,138	,563	,179	,300
Ev Ziyaretleri	X ²	12,17	1,86	1,03	,653	1,36
	p	,002*	,172	,599	,722	,506
Ruh Sağlığı	X ²	,625	2,89	1,24	,987	,994
	p	,732	,089	,539	,610	,608
Eşle İlişki	X ²	8,55	,496	2,32	,722	,496
	p	,014*	,481	,314	,697	,780
Diğer Çocuklarla İlişki	X ²	4,18	,135	4,33	10,14	1,49
	p	,124	,714	,115	,006*	,475
Arkadaşlar ile İlişki	X ²	6,75	,526	8,10	1,75	1,77
	p	,034*	,468	,017*	,416	,413
Akraba İle İlişki	X ²	8,47	,100	8,17	,457	1,79
	p	,014*	,752	,017*	,796	,409

* $p<,05$

Tablo-27'ye ilişkin engelli çocuğun demografik özelliklerine ve yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olma durumlarının aile yaşamına ilişkin belirli konularda olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasındaki farklılık incelendiğinde; Engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin iş yaşamının $X^2=10,05$, $p=,007<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %47,5 (47) ile iş yaşamının çok olumsuz

etkilendiği ve hafif derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %23,2 (23) ile iş yaşamının az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır.

Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin seyahatlere ilişkin aile yaşamının $X^2=13,77$, $p=,001<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %47,4 (54) ile seyahat yaşantılarını çok olumsuz etkilendiği ve hafif derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %21,9 (25) ile seyahat yaşantılarının daha az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır. Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin ev ziyaretlerine ilişkin aile yaşamlarının $X^2=12,17$, $p=,002<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %45,7 (64) ile ev ziyaretlerinin çok olumsuz etkilendiği ve hafif derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %25,0 (35) ile ev ziyaretlerinin az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır.

Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin eşleri ile ilişkisine $X^2=8,55$, $p=,014<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %44,8 (56) ile eşleri ile ilişkilerinin çok olumsuz etkilendiği ve hafif derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %25,6 (32) ile eşleri ile ilişkisinin az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır. Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin arkadaşları ile ilişkilerinin $X^2=6,75$, $p=,034<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Orta derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %38,9 (37) ile arkadaşları ile ilişkilerinin çok olumsuz etkilendiği ve hafif derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %25,3 (24) ile arkadaşları ile ilişkisinin az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır. Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin akrabaları ile ilişkilerinin $X^2=8,47$, $p=,014<,05$ 'e bakıldığında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %46,8 (51) ile akrabaları ile ilişkilerinin çok olumsuz etkilendiği ve hafif derecede ve orta derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin %26,6 (29) ile akrabaları ile ilişkisinin az olumsuz etkilendiğinden dolayı anlamlı farklılık oluşmaktadır. Engelli ocuğun yetersizlikten etkilenme durumuna göre ebeveynlerin

ekonomik durumlarının, ruh sağlıklarının ve diğer çocuklarla ilişkilerinin aile yaşamında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görölmektedir. Engelli çocuklarının cinsiyetlerine göre ebeveynlerin ekonomik durumlarından etkilenme düzeylerine bakıldığında $X^2=4,84$, $p=,028<,05$ 'e göre olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görölmektedir. Engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin %52,6 (70) ekonomik durumlarının çok olumsuz etkilendiği ve engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin %47,4 (63) ekonomik durumlarının daha az olumsuz etkilendiği görölmektedir. Engelli çocuklarının cinsiyetlerine göre ebeveynlerin iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişkileri, diğer çocuklarla ilişkileri, arkadaşlar ile ilişkileri ve akrabalar ile ilişkileri noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görölmektedir. Ancak erkek çocuğa sahip ebeveynlerin kız çocuğuna sahip ebeveynlere nazaran ekonomik durumlarının olumsuz yönde biraz daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır.

Engelli çocuklarının yaşlarına göre ebeveynlerin arkadaşları ile olan ilişkilerine bakıldığında $X^2=8,10$, $p=,017<,05$ 'e göre olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görölmektedir. Engelli çocuğu 6-10 yaş %41,1 (39) arkadaşları ile olan ilişkilerinin çok olumsuz etkilendiği ve engelli çocuğu 15-18 yaş düzeyinde olan ebeveynlerin %21,1 (20) arkadaşları ile olan ilişkilerinin az olumsuz etkilendiği görölmektedir. Engelli çocuklarının yaşlarına göre ebeveynlerin akrabaları ile olan ilişkilerine bakıldığında $X^2=8,17$, $p=,017<,05$ 'e göre olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görölmektedir. Engelli çocuğu 6-10 yaş %40,4 (44) akrabaları ile olan ilişkilerinin çok olumsuz etkilendiği ve engelli çocuğu 15-18 yaş düzeyinde olan ebeveynlerin %22,9 (25) akrabaları ile olan ilişkilerinin az olumsuz etkilendiği görölmektedir. Bu kapsamda çocuğun yaşı düştükçe ebeveynlerin arkadaşları ve akrabaları ile olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiği görölmektedir.

Engelli çocuklarının yaşlarına göre ebeveynlerin ekonomik durumları, iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlıkları, eşle ilişkileri, diğer çocuklarla ilişkileri noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görölmektedir. Engelli olan çocuğu ile birlikte çocuk sayılarına göre ebeveynlerin diğer çocuklar ile ilişki durumlarına bakıldığında $X^2=10,14$, $p=,006<,05$ 'e ilişkin olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu görölmektedir. Çocuk sayısı 3 ve üstünde olan ebeveynlerin diğer çocuklarla

ilişkilerinin %52,8 (56) çok olumsuz etkilendiği ve 1 çocuğu olanın ise diğer çocuğu olmadığı için doğal olarak en az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Engelli olan çocuğu ile birlikte çocuk sayılarına göre ebeveynlerin ekonomik durumları, iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlıkları, eşle ilişkileri, arkadaşlar ile ilişki ve akrabalar ile ilişki noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Engeli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin ekonomik durumları, iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlıkları, eşle ilişkileri, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akrabalar ile ilişki noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

4.5.3.4. Alt Problem: Engelli Çocuğun resmi ya da özel okula devam etme durumları ile sınıf düzeyleri özelliklerine göre ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamını ilişkin belirli konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki) olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-28

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		Engelli Çocuğun Resmi ya da Özel Bir Okula Devam Etme Durumu	Sınıf Düzeyi
Ekonomik Durum	X ²	,350	1,07
	p	,554	,784
İş Yaşamı	X ²	,841	2,40
	p	,359	,493
Seyahatler	X ²	2,30	2,70
	p	,129	,440
Ev Ziyaretleri	X ²	1,93	2,30
	p	,164	,512
Ruh Sağlığı	X ²	1,03	,294
	p	,301	,961
Eşle İlişki	X ²	1,07	4,20
	p	,301	,241
Diğer Çocuklarla İlişki	X ²	,002	2,65
	p	,964	,449
Arkadaşlar ile İlişki	X ²	1,52	1,46
	p	,218	,692
Akraba İle İlişki	X ²	2,20	2,46
	p	,138	,483

Tablo-28'e göre engelli çocuğun resmi ya da özel okula devam etme durumlarına göre ebeveynlerin ekonomik durumları, iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlıkları, eşle ilişkileri, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akrabalar ile ilişki noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Engelli çocuğun sınıf düzeylerine göre ebeveynlerin ekonomik durumları, iş yaşamları, seyahatleri, ev ziyaretleri, ruh sağlıkları, eşle ilişkileri, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akrabalar ile ilişki noktasında olumsuz yönde etkilenme düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda çocuğun okula devam etme durumlarının aile yaşamlarına olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

4.5.3.5. Alt Problem: Engelli çocuğun aile yapısına ilişkin ilk evlilik yaşı, eşiniz ile nasıl evlendiğiniz, ailevi konularda karar mercisi gibi özelliklerine göre ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamını ilişkin belirli konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlarla ilişki, akrabalarla ilişki) olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-29 Engelli Çocuğun Aile Yapısına İlişkin Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına İlişkin Belirli Konularda Olumsuz Yönde Etkileyip Etkilememe Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğun		İlk Evlenme Yaşınız	Eşinizin İlk Evlenme Yaşı	Eşiniz İle Nasıl Evlendiniz?	Ailevi Konularda Karar Mercisi
Ekonomik Durum	X ²	2,03	6,66	,763	2,79
	p	,363	,036*	,858	,426
İş Yaşamı	X ²	,763	,050	3,61	4,87
	p	,683	,975	,307	,182
Seyahatler	X ²	,385	,355	4,75	5,41
	p	,825	,837	,191	,144
Ev Ziyaretleri	X ²	,367	2,86	,764	7,80
	p	,832	,239	,858	,056
Ruh Sağlığı	X ²	,663	,068	3,30	1,14
	p	,718	,967	,348	,768
Eşle İlişki	X ²	,132	,294	4,29	2,14
	p	,936	,863	,232	,543
Diğer Çocuklarla İlişki	X ²	1,26	1,06	1,21	2,25
	p	,532	,589	,752	,522
Arkadaşlar ile İlişki	X ²	1,20	1,88	9,59	1,15
	p	,548	,390	,022*	,764
Akraba İle İlişki	X ²	,646	,635	,473	2,71
	p	,724	,728	,925	,438

Tablo-29'a bakıldığında engelli çocuğun aile yapısına ilişkin ebeveynlerin engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin belirli konularda olumsuz yönde etkileyip etkilememe durumları arasındaki farklılıklar incelendiğinde; Ebeveyn ilk evlenme yaşına göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin ekonomik durumları, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akraba ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkileyip etkilemem durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ebeveyn eşlerinin ilk evlenme yaşına göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin ekonomik durumlarının olumsuz yönde etkilenme durumlarına göre $X^2=6,66$, $p=,036<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu ve 20-25 yaş aralığında evlenen ebeveynlerin eşlerinin ekonomik durumlarının %65,4 ile çok olumsuz etkilendiğini ve 14-19 yaş aralığında evlenen ebeveynlerin eşlerinin %10,5 ile az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu kapsamda ortaya çıkan anlamlı farklılığı yorumlamak oldukça güçtür. Ancak diğer yapı özellikleri ile birlikte ele alındığında bu farklılık daha iyi yorumlanabilecektir. Çünkü ekonomik olarak etkilenme genel bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Ebeveyn eşlerinin ilk evlenme yaşına göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akraba ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkileyip etkilemem durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ebeveyn eşleri ile nasıl evlendiğine göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin arkadaşlar ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenme durumlarına göre $X^2=9,59$, $p=,022<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu ve "kendi seçimi, ailesinin onayı" ile evlenen ebeveynlerin %42,1'lik oranla arkadaşları ile ilişkilerinden çok olumsuz etkilendiği ve "kendi kararıyla, ailesinin bilgisi dışında" evlenen ebeveynlerin %3,2'lik oranla az olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu veriler de araştırmacının beklediği sonuçlardan farklı bulgular ortaya koymaktadır. Kendi seçimini yapabilen bireylerin arkadaşları ile ilişkilerini de kendilerinin belirlemesi beklenebilir. Ancak bu sonuçlara bakıldığında kendi seçimini yapan ve kimseden onay almayan ebeveynlerin arkadaşları ile de ilişkilerinin değişmediği görülmektedir. Ancak kendi seçimini yapan ama

ailesinden onay alan bireylerin, engelli bir çocuğa sahip olduklarında arkadaşları ile ilişkilerinin bozulması ilginç bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebeveynlerin eşleri ile nasıl evlendiğine göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki ve akraba ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkileyip etkilemem durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ebeveyn ailevi konularda karar mercisinin kim olduğuna göre engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına ilişkin ekonomik durumları, iş yaşamı, seyahatler, ev ziyaretleri, ruh sağlığı, eşle ilişki, diğer çocuklarla ilişki, arkadaşlar ile ilişki ve akraba ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkileyip etkilemem durumları arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.6. Ailelerin Toplumsal İlişkileri

Ailelerin genel özellikleri anlaşıldıktan sonra ailelerin toplumsal ilişkileri ve bu ilişkiler konusundaki algılarının ele alınmasında fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda ailelerin toplumdan ne tür destekler aldıkları, bu desteklerin kendileri için ne kadar yeterli olduğu, devletten beklentileri ve devletin sunduğu hizmetlerden memnuniyet durumları ele alınacaktır. Bu konular ele alındıktan sonra toplumda karşılaştıkları sorunlar üzerine elde edilen bulgular paylaşılacaktır.

4.6.1. Aldıkları Destekler ve Bunların Yeterli Olup Olmadığına İlişki Görüşleri

4.6.1.1. Alt Problem: Engelli çocuğunuz olduğunu öğrendiğiniz andan bugüne kadar yaşadığınız süreçte kimlerden ne tür destek aldınız?

Tablo-30

Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ne Tür Destek Aldıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Ne tür destekler alıyorsunuz?							
	Maddi destek		Duygusal Destek		Bilgilendirme		Hiç	
	N	%	N	%	N	%	N	%
a) Çocuğun annesinin akrabalarından	28	8,2	144	42,1	36	10,5	134	39,2
b) Çocuğun babasının akrabalarından	27	7,9	110	32,2	14	4,1	191	55,8
c) Komşulardan	10	2,9	115	33,6	10	2,9	207	60,5
d) Doktorlardan	20	5,9	15	4,4	188	55,0	119	34,8
e) Arkadaşlardan	11	3,2	121	35,4	19	5,6	191	55,8
f) Öğretmenlerden	50	14,6	43	12,6	132	38,6	117	34,2
g) Psikologlardan	29	8,5	50	14,6	53	15,5	210	61,4
h) Din adamlarından /kadınlarından (imam, hoca vb.)	9	2,6	42	12,3	10	2,9	281	82,2
i) Dernek ve / veya vakıflardan	7	2,1	10	2,9	14	4,1	311	90,9
j) Engelli çocuğun devam ettiği özel eğitim ve reh. merkezinden	63	18,4	52	15,2	142	41,5	85	24,9
k) Engelli çocuğun devam ettiği okuldan (örgün eğitim)	23	6,7	25	7,3	73	21,3	221	64,6

Tablo-30'a göre ebeveynlerin engelli çocuklarının olduğu andan bugüne kadar yaşadıkları süreçte kimlerden ne tür destek aldıklarına ilişkin dağılımlar incelendiğinde; "çocuğun annesinin akrabalarından" maddi destek alan 28 (%8,2) ebeveyn, duygusal destek alan 144 (%42,1) ebeveyn, bilgilendirme desteği alan 36 (%10,5) ebeveyn ve hiç destek almayan 134 (%39,2) ebeveyn bulunmaktadır. Buna karşın "çocuğun babasının akrabalarından" maddi destek alan 27 (%7,9) ebeveyn, duygusal destek alan 110 (%32,2) ebeveyn, bilgilendirme alan 14 (%4,1) ebeveyn ve hiç destek almayan 191

(%55,8) ebeveyn bulunmaktadır. Alanyazın incelendiğinde engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli problemler yaşadıkları ve farklı aşamalardan geçtikleri görülmektedir. Bu kapsamda ebeveynler maddi, manevi desteğe ve bilgilendirilmeye ihtiyaç duymaktadırlar.

“Komşulardan” maddi destek alan 10 (%2,9) ebeveyn, duygusal destek alan 115 (%33,6) ebeveyn, bilgilendirme alan 10 (%2,9) ebeveyn ve hiç destek almayan 207 (%60,5) ebeveyn bulunmaktadır. “Arkadaşlardan” maddi destek alan 11 (%3,2) ebeveyn, duygusal destek alan 121 (%35,4) ebeveyn, bilgilendirme alan 19 (%5,6) ebeveyn ve hiç destek almayan 191 (%55,8) ebeveyn bulunmaktadır. Yakın akrabalar, komşular ve arkadaşlardan maddi desteğin yerine manevi desteğin daha çok alındığı görülmektedir. Komşu ve arkadaşlardan alınan destek türleri ve düzeylerinin ise benzer olduğu görülmektedir. Ancak burada da yeterli bir destek düzeyine sahip oldukları söylenemez.

Engelli çocuğa sahip ebeveynler bu durumu yaşamaya başladıkları andan itibaren başta hekimler olmak üzere birçok uzmanla etkileşime girmektedirler. Uzmanlardan maddi destek beklemek çok da beklenen bir durum olmamakla birlikte bilgilendirme ve duygusal destek beklenebilir bir durumdur. “Doktorlardan” maddi destek alan 20 (%5,9) ebeveyn, duygusal destek alan 15 (%4,4) ebeveyn, bilgilendirme alan 188 (%55,0) ebeveyn ve hiç destek almayan 119 (%34,8) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda bir çocuğun engelli olup olmadığına dair ilk ve resmi karar doktorlar tarafından verilmektedir. Böylece aileler genellikle çocuklarının engelli olduğunu doktorlardan öğrenmektedirler.

“Öğretmenlerden” maddi destek alan 50 (%14,6) ebeveyn, duygusal destek alan 43 (%12,6) ebeveyn, bilgilendirme alan 132 (%38,6) ebeveyn ve hiç destek almayan 117 (%34,2) ebeveyn bulunmaktadır. “Psikologlardan” maddi destek alan 50 (%14,6) ebeveyn, duygusal destek alan 43 (%12,6) ebeveyn, bilgilendirme alan 132 (%38,6) ebeveyn ve hiç destek almayan 117 (%34,2) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda öğretmen ve psikologlardan alınan destek türleri ve düzeylerinin yakın olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen ve psikologların bilgilendirme destekleri hekimlerden daha düşük ancak maddi ve duygusal destekleri daha yüksektir.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin diğer toplumsal kurumlardan ve bireylerden aldığı desteğin incelenmesinde de fayda bulunmaktadır. “Din adamlarından /kadınlarından” maddi destek alan 9 (%2,6) ebeveyn, duygusal destek alan 42 (%12,3) ebeveyn, bilgilendirme alan 10 (%2,9) ebeveyn ve hiç destek almayan 281 (%82,2) ebeveyn bulunmaktadır. “Dernek ve/veya vakıflardan” maddi destek alan 7 (%2,1) ebeveyn, duygusal destek alan 10 (%2,9) ebeveyn, bilgilendirme alan 14 (%4,1) ebeveyn ve hiç destek almayan 311 (%90,9) ebeveyn bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip ailelerin sivil toplum kuruluşları ile de ilişkileri yok denecek kadar azdır. Araştırma kapsamında katılımcılara “herhangi bir sivil toplum kuruluşuna (dernek, vakıf, sendika) üye olma durumları” olup olmadığı da sorulmuştur. Katılımcılardan 304 katılımcı (%88,9) herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Buna karşın 9 (%2,6) katılımcı çocuğunun yetersizlik türü ile ilgili bir derneğe/vakfa üye olduğunu, 5 katılımcı (%1,5) hemşehri derneğine üye olduğunu, 3 katılımcı (%0,9) mesleği ile ilgili bir derneğe/vakfa üye olduğunu, 2 katılımcı (%0,6) siyasi partiye üye olduklarını, 5 (%1,5) katılımcı da sendika üyesi olduklarını belirtmişlerdir.

“Engelli çocuğun devam ettiği özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden” maddi destek alan 63 (%18,4) ebeveyn, duygusal destek alan 52 (%15,2) ebeveyn, bilgilendirme alan 142 (%41,5) ebeveyn ve hiç destek almayan 85 (%24,9) ebeveyn bulunmaktadır.

“Engelli çocuğun devam ettiği okuldan (örgün eğitim)” maddi destek alan 23 (%6,7) ebeveyn, duygusal destek alan 25 (%7,3) ebeveyn, bilgilendirme alan 73 (%21,3) ebeveyn ve hiç destek almayan 221 (%64,6) ebeveyn bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelere en fazla destek özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden gelmektedir.

4.6.1.2. *Alt Problem: Engelli Çocuğunuz olduğunu öğrendiğiniz andan bugüne kadar yaşadığınız süreçte aldığınız desteği ne kadar yeterli buluyorsunuz?*

Tablo-31

Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Aldığınız Desteği Yeterli Bulma Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Aldığınız desteği yeterli buluyor musunuz?					
	Evet		Kısmen		Hayır	
	N	%	N	%	N	%
Çocuğın annesinin akrabalarından	126	36,8	54	15,8	44	12,9
Çocuğın babasının akrabalarından	88	25,7	36	10,5	45	13,2
Komşulardan	68	19,9	49	14,3	19	5,6
Doktorlardan	99	28,9	78	22,8	45	13,2
Arkadaşlardan	76	22,2	61	17,8	16	4,7
Öğretmenlerden	138	40,4	55	16,1	25	7,3
Psikologlardan	69	20,2	35	10,2	26	7,6
Din adamlarından /kadınlarından (imam, hoca vb.)	30	8,8	16	4,7	21	6,1
Dernek ve / veya vakıflardan	14	4,1	13	3,8	16	4,7
Engelli çocuğın devam ettiği özel eğitim ve reh. merkezinden	169	49,4	58	17,0	24	7,0
Engelli çocuğın devam ettiği okuldan (örgün eğitim)	68	19,9	32	9,4	21	6,1

Tablo-31'e göre ebeveynlerin engelli çocuğunuz olduğunu öğrendikleri andan bugüne kadar yaşadıkları süreçte aldıkları desteği ne kadar yeterli bulduklarına ilişkin dağılımları incelendiğinde; çocuğın annesinin akrabalarından aldıkları desteği yeterli bulan 126 (%36,8), kısmen yeterli bulan 54 (%15,8) ve yeterli bulmayan 44(%12,9) ebeveyn bulunmaktadır. Çocuğın babasının akrabalarından aldıkları desteği yeterli bulan 88 (%25,7), kısmen yeterli bulan 36 (%10,5) ve yeterli bulmayan 45 (%13,2) ebeveyn bulunmaktadır.

Komşulardan aldıkları desteği yeterli bulan 68 (%19,9), kısmen yeterli bulan 49 (%14,3) ve yeterli bulmayan 19 (%5,6) ebeveyn bulunmaktadır. Hekimlerden aldıkları desteği yeterli bulan 99 (%28,9), kısmen yeterli bulan 78 (%22,8) ve yeterli bulmayan 45 (%13,2) ebeveyn bulunmaktadır. Arkadaşlardan aldıkları desteği yeterli bulan 76 (%22,2), kısmen yeterli bulan 61 (%17,8) ve yeterli bulmayan 16 (%4,7) ebeveyn bulunmaktadır.

Öğretmenlerden aldıkları desteği yeterli bulan 138 (%40,4), kısmen yeterli bulan 55 (%17,8) ve yeterli bulmayan 25 (%7,3) ebeveyn bulunmaktadır. Psikologlardan aldıkları desteği yeterli bulan 69 (%20,2), kısmen yeterli bulan 35 (%10,2) ve yeterli bulmayan 26 (%7,6) ebeveyn bulunmaktadır. Din adamlarından /kadınlarından (imam, hoca vb.) aldıkları desteği yeterli bulan 30 (%8,8), kısmen yeterli bulan 16 (%4,7) ve

yeterli bulmayan 21 (%6,1) ebeveyn bulunmaktadır. Dernek ve / veya vakıflardan aldıkları desteği yeterli bulan 14 (%4,1), kısmen yeterli bulan 13 (%3,8) ve yeterli bulmayan 16 (%4,7) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğun devam ettiği özel eğitim ve reh. merkezinden aldıkları desteği yeterli bulan 169 (%49,4), kısmen yeterli bulan 58 (%17,0) ve yeterli bulmayan 24 (%7,0) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğun devam ettiği okuldan (örgün eğitim) aldıkları desteği yeterli bulan 68 (%19,9), kısmen yeterli bulan 32 (%9,4) ve yeterli bulmayan 21 (%6,1) ebeveyn bulunmaktadır.

4.6.2. Devletin Engellilere Yönelik Sunduğu Hizmetlerden Memnu Olma Durumları

4.6.2.1 Alt Problem: Ebeveynlerin devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri nedir?

Tablo-32

Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Engelli Çocuğa		Kısmen		
		Memnunum	Memnunum	Memnun Değilim
Devlet Tarafından Sunulan Hizmetten	N	120	127	95
	%	35,1	37,1	27,8

Tablo-32'ye bakıldığında ebeveynlerin devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeylerine ilişkin dağılım incelendiğinde; hizmetlerden memnun olan 120 (%35,1) ebeveyn, kısmen memnun olan 127 (%37,1) ebeveyn olduğu ve memnun olmayan 95 (%27,8) ebeveyn olduğu görülmektedir. Devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten ebeveynler %72,2 düzeyinde memnun ve kısmen memnun oldukları görülmektedir. Ancak Devletin sunduğu imkânları beğenmeyenlerin oranı da azımsanmayacak durumdadır. Bu kapsamda devletin sunduğu hizmetlere yönelik ailelerin memnuniyet düzeylerinin belli değişkenlerin ışığında daha derinlemesine incelemekte fayda bulunmaktadır.

4.6.2.2 *Alt Problem: Ebeveynlerin demografik özelliklerine (yaş, eğitim, doğum yeri ve yerleşim yerleri) göre devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-33

Ebeveynlerin Demografik Özelliklerine Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğa		Anne Yaş	Baba Yaş	Anne Eğitim	Baba Eğitim	Anne Doğum Yeri	Baba Doğum Yeri	Anne Yerleşim	Baba Yerleşim
Sunulan Hizmet	X ² p	2,96 ,565	4,64 ,326	4,17 ,654	6,72 ,348	3,34 ,765	9,06 ,170	7,65 ,265	7,54 ,274

*p<,05

Tablo-33'e bakıldığında ebeveynlerin demografik özelliklerine göre devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasındaki farklılıklar incelendiğinde; ebeveynlere ait annenin yaşına, babanın yaşına, anne eğitim durumuna, baba eğitimi durumuna, anne doğum yerine, baba doğum yerine, anne yerleşim yerine, baba yerleşim yerine göre devletin ebeveynlere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasında p>,05'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ebeveynlerin demografik özelliklerine göre memnuniyet düzeylerindeki dağılımın birbirlerine yakın bir dağılım sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

4.6.2.3 *Alt Problem: Ebeveynlerin çocuklarının yetersizlikten etkilenme derecelerine göre devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-34

Ebeveynlerin Çocuklarının Yetersizlikten Etkilenme Derecelerine Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğa		Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesi
Devlet Tarafından Sunulan Hizmet	X ² p	11,61 ,020*

*p<,05

Tablo-34 incelendiğinde ebeveynlerin çocuklarının yetersizlikten etkilenme derecelerine göre devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasında X²=11,61, p=,020<,05'e göre anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ağır derecede yetersizliğe sahip olan ebeveynlerin devletin sunduğu hizmetlerden memnun olma düzeyi %45,0 olduğu görülürken memnun olmama

düzeyi %24,2 olduğu görülmektedir. Hafif derecede yetersizliğe sahip olan ebeveynlerin devletin sunduğu hizmetten memnun olma düzeyi %25,8 olduğu görülürken memnun olmama düzeyi %41,1 olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engellilik derecesi düştükçe ailelerin memnuniyet dereceleri düşmektedir.

4.6.2.4 Alt Problem: Engelli çocuğun aile yapısına ilişkin ilk evlilik yaşı, eşiniz ile nasıl evlendiğiniz, ailevi konularda karar mercisi gibi özelliklerine göre devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetten memnun olma düzeyleri arasında farklılık var mıdır?

Tablo-35

Engellilerin Aile Yapılarına Göre Devletin Engellilere Yönelik Sundukları Hizmetlerden Memnun Olma Sıklıklarına Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Engelli Çocuğa		Evlilik Yaşınız	Eşinizin Evlilik Yaşı	Nasıl Evlendiğiniz	Ailevi Konularda Karar Mercisi
Sunulan Hizmet	X ² p	2,25 ,689	,813 ,937	4,74 ,577	14,26 ,027*

*p<,05

Tablo-35'e bakıldığında Engelli çocukların ebeveynlerinin ailevi konularda karar mercilerine göre devletin engellilere yönelik sundukları hizmetlerden memnun olma düzeyleri arasında $X^2=14,26$, $p=,027<,05$ 'e göre anlamlı farklılık olduğu ve en çok memnun kalanların %51,7 (62) karı-koca birlikte ailevi konulara karar veren ebeveynlerin olduğu, memnun olmayanların %4,2 (4) ile aile büyüklerinin ailevi konulara karar veren ebeveynlerin olduğu görülmektedir. Engelli çocukların ebeveynlerinin evlilik yaşına göre, eşlerinin evlilik yaşına göre ve nasıl evlendiklerine göre devletin engellilere yönelik sundukları hizmetlerden memnun olma düzeyleri arasında $p>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.6.3. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Devletten En Çok Bekledikleri Hizmet ve Destekler

4.6.3.1 Alt Problem: Ebeveynlerin engelli çocuğu ile ilgili devletten en çok bekledikleri şey nedir?

Tablo-36

Engelli Çocuğu İle İlgili Devletten En Çok Beklediklerine Ait Sıklıklarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Beklenti Kategorileri	N	%
Maddi destek	77	22,5
Eğitim kalitesi ve seansların artırılması	106	31,0
Toplumsal servisler ve toplum bilinci	36	10,5
Sosyalleşme imkânları ve fiziksel çevre	27	7,9
Sosyal Güvenlik ve İstihdam	24	7,0
Psikolojik Destek ve Bilgilendirme	15	4,4
Beklentisi Yok	57	16,7
Toplam	342	100,0

Tablo-36'ya göre ebeveynlerin engelli çocuğu ile ilgili devletten en çok beklediklerine yönelik dağılımlar incelendiğinde; devletten maddi destek bekleyen 77 (%22,5) ebeveyn, devletten eğitim kalitesi ve seansların arttırılmasına yönelik beklentisi olan 106 (%31,0) ebeveyn, devletten toplumsal servisler ve toplum bilinci bekleyen 36 (%10,5) ebeveyn, devletten sosyalleşme imkânları ve fiziksel çevre bekleyen 27 (%7,9) ebeveyn, devletten sosyal güvenlik ve istihdam bekleyen 24 (%7,0) ebeveyn, devletten psikolojik destek ve bilgilendirme bekleyen 15 (%4,4) ebeveyn, devletten beklentisi olmayan 57 (%16,7) ebeveyn bulunmaktadır.

Sonuçlardan anlaşılacağı üzere araştırma kapsamında açık uçlu olarak sorulan soruya verilen yanıtların içerik analiziyle yapılan sınıflandırmada yedi farklı kategori ortaya çıkmıştır. Bu kategorilerden en çok “eğitim kalitesi ve seansların artırılması” beklenirken, en az “psikolojik destek ve bilgilendirme” konusunda beklenti olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin beklentilerinin ekonomik özelliklerine göre değişebileceği tahmin edilebilir. Bu nedenle araştırmacı bir alt problem olarak ebeveynlerin temel ihtiyaçlarını karşılama düzeyi değişkeni ışığında beklentileri ele almıştır.

4.6.3.1 Alt Problem: Ebeveynlerin ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılama düzeylerine göre engelli çocuğu ile ilgili devletten en çok bekledikleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Tablo-37

Ebeveynlerin Ailelerinin Temel İhtiyaçlarını Karşılama Düzeylerine Göre Engelli Çocuğu İle İlgili Devletten En Çok Bekledikleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonucu

Beklenti Kategorileri	Kolay		Orta		Zor	
	N	%	N	%	N	%
Maddi destek	6	15,4	33	17,5	38	33,3
Eğitim kalitesi ve seansların artırılması	15	38,5	59	31,2	32	28,1
Toplumsal servisler ve toplum bilinci	4	10,3	20	10,6	12	10,5
Sosyalleşme imkânları ve fiziksel çevre	1	2,6	19	10,1	7	6,1
Sosyal Güvenlik ve İstihdam	4	10,3	14	7,4	6	5,3
Psikolojik Destek ve Bilgilendirme	1	2,6	8	4,2	6	5,3
Beklentisi Yok	8	20,5	36	19,0	13	11,4
Toplam	39	11,4	189	55,3	114	33,3
Ki-Kare Sonucu	X²=17,45, p=,133>,05					

Tablo-37'ye göre ebeveynlerin ailelerinin temel ihtiyaçlarının karşılama düzeylerine göre engelli çocuğu ile ilgili devletten bekledikleri arasında $X^2=17,45$, $p=,133>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ebeveynlerin ailelerinin temel ihtiyaçlarını kolay karşılayanların devletten en çok bekledikleri eğitim kalitesi ve seansların artırılmasına yönelik beklentisi olduğu (%38,5), temel ihtiyaçlarını orta düzeyde karşılayanların devletten en çok bekledikleri eğitim kalitesi ve seansların artırılmasına yönelik beklentisi olduğu (%31,2) ve temel ihtiyaçlarını zor karşılayanların devletten en çok bekledikleri maddi destek olduğu (%33,3) görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin gelir düzeyleri, ev sahibi olma durumu ve temel ihtiyaçlarını karşılama durumları ile devletten beklentileri arasında bir ilgi olmadığı görülmektedir.

4.7. Ailelerin Toplumsal İlişkilerde Karşılaştıkları Sorun ve Durumlara İlişkin Algıları

(Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği”ne İlişkin Bulgular)

Ailelerin sosyo-demografik, ekonomik ve kültürel özelliklerinin belirlenmesinin ardından engelli çocuğa sahip bireyler olarak toplumsal ilişkilerde karşılaştıkları güçlükler ve topluma yönelik algılarının ne olduğuna bakmakta fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı tarafından geliştirilen ve uygulanan “Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği” verileri ile bazı değişkenlerin kıyaslanması yoluna gidilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülenlerin tamamına yakını annelerden oluştuğu için aslında bu ölçek annelerin toplumsal algısını ölçmektedir. Ancak anket doğası gereği babaların da özelliklerini belirlediğinden ölçek sonuçları hem anne hem de babalara ait bazı değişkenler ışığında analiz edilmiştir. Ancak baba sonuçları bulgular kısmında paylaşılmış, tartışma kısmına alınmamıştır.

4.7.1. Alt Problem: Ebeveynlerin engelli çocuğa yönelik toplum davranışı ölçeğinin alt faktörleri ve geneline ilişkin algı düzeyleri nedir?

Tablo-38

Ebeveynlerin Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörleri ve Geneline Ait Betimsel İstatistik Sonuçları

	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	S
Kötü Muamele ve Dışlanma	342	,00	30,00	23,95	5,66
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	342	,00	18,00	12,44	2,45
İlgi ve Anlayış Görme	342	,00	15,00	7,71	2,21
Yardım ve Kabul Görme	342	,00	14,00	8,50	1,90
Ölçeğin Geneli	342	,00	68,00	52,59	7,79

Tablo-38 incelendiğinde ebeveynlerin engelli çocuğa yönelik toplum davranışı ölçeğinin alt faktörleri ve geneline ilişkin algı düzeylerinin dağılımı incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeyleri $\bar{X}=23,95$ (S=5,66) ile katılıyorum şeklinde algı düzeyinde oldukları yani algı düzeylerinin kötü muamele ve dışlanmaya karşı yüksek düzeyde (Kriter=23.6-30.0) oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. “Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeyleri $\bar{X}=12,44$ (S=2,45) ile kararsız şeklinde algı düzeyinde oldukları yani algı düzeylerinin olumsuz tutum ve dışlanmaya karşı orta düzeyde (Kriter=10.08-14.1)

oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeyleri $\bar{X}=8,50$ (S=1.90) ile kararsız şekilde algı düzeyinde oldukları yani algı düzeylerinin yardım ve kabul görmeye karşı orta düzeyde (Kriter=8.4-11.75) oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeyleri $\bar{X}=7.71$ (S=2.21) ile katılmıyorum şekilde algı düzeyinde oldukları yani algı düzeylerinin ilgi ve anlayış görmeye karşı düşük düzeyde (Kriter=5.0-8.35) oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Ebeveynlerin engelli çocuğa yönelik toplum davranışı ölçeğinin geneline ilişkin algı düzeylerin $\bar{X}=52.59$ (S=7.79) ile kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Yani ebeveynlerin engelli çocuğa yönelik toplum davranışına ait algı düzeylerinin orta düzeyde (Kriter=43.68-61.1) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçekle ilgili genel sonuçlar ele alındıktan sonra bazı değişkenlere göre (yaş, eğitim, doğum yeri vb.) engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal algılarının irdelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki alt problemler altında bağımsız değişkenler ile ölçeğin alt faktörleri arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır.

4.7.2. *Alt Problem: Annenin yaşına göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-39

Annenin Yaşına Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anninin Yaşı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	20-29 Yas	40	24,05	6,51	1,51	,223	
	30-39 Yas	177	24,41	5,31			
	40 ve Üzeri	125	23,26	5,82			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	20-29 Yas	40	12,55	3,27	1,36	,258	
	30-39 Yas	177	12,62	2,36			
	40 ve Üzeri	125	12,15	2,26			
Yardım ve Kabul Görme	20-29 Yas	40	8,35	2,02	,15	,862	
	30-39 Yas	177	8,53	1,94			
	40 ve Üzeri	125	8,50	1,81			
İlgi ve Anlayış Görme	20-29 Yas	40	8,00	2,85	,40	,668	
	30-39 Yas	177	7,68	2,21			
	40 ve Üzeri	125	7,65	1,98			
Ölçeğin Geneli	20-29 Yas	40	52,95	10,87	1,76	,174	
	30-39 Yas	177	53,24	7,29			
	40 ve Üzeri	125	51,56	7,25			

Tablo-39'a bakıldığında, annenin yaşına göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne yönelik annenin yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=1,51$, $p=,223>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik annenin yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=1,36$, $p=,258>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik annenin yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,15$, $p=,862>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik annenin yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,40$, $p=,668>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ölçeğin geneline ilişkin annenin yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=1,76$, $p=,174>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Genel itibari, alt boyutlarda ve ölçeğin genelinde anlamlı farklılık olmamasına rağmen annenin yaş düzeyi arttıkça toplumun engelli çocuğa yönelik davranışına ilişkin algılarında düşüş olduğu görülmektedir.

4.7.3. Alt Problem: Babanın yaşına göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-40

Babanın Yaşına Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Babanın Yaşı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	20-29 Yas	27	23,04	6,41	,51	,603	
	30-39 Yas	123	24,23	5,67			
	40 ve Üzeri	192	23,90	5,56			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	20-29 Yas	27	12,89	2,86	,77	,464	
	30-39 Yas	123	12,53	2,70			
	40 ve Üzeri	192	12,32	2,22			
Yardım ve Kabul Görme	20-29 Yas	27	8,56	1,65	1,04	,354	
	30-39 Yas	123	8,30	2,14			
	40 ve Üzeri	192	8,61	1,75			
İlgi ve Anlayış Görme	20-29 Yas	27	8,00	2,63	,26	,774	
	30-39 Yas	123	7,67	2,44			
	40 ve Üzeri	192	7,69	1,99			
Ölçeğin Geneli	20-29 Yas	27	52,48	8,23	,03	,969	
	30-39 Yas	123	52,73	8,86			
	40 ve Üzeri	192	52,52	7,00			

Tablo-40'a bakıldığında, babanın yaşına göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktörüne yönelik babanın yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,51$, $p=,603>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

"Olumsuz Tutum ve Merak Görme" alt faktörüne yönelik babanın yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,77$, $p=,464>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

"Yardım ve Kabul Görme" alt faktörüne yönelik babanın yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=1,04$, $p=,354>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

"İlgi ve Anlayış Görme" alt faktörüne yönelik babanın yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,26$, $p=,774>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin babanın yaşına göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(339-2)}=,03$, $p=,969>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.4. Alt Problem: Annenin eğitimine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-41

Anninin Eğitimine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Eğitim	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	İlkokul Mezunu	173	23,05	6,22	3,20	,023*	3>1
	Ortaokul Mezunu	57	24,46	5,45			
	Lise Mezunu	85	24,99	4,53			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	25,37	4,72			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	İlkokul Mezunu	173	12,09	2,62	3,39	,018*	3>1
	Ortaokul Mezunu	57	12,37	2,26			
	Lise Mezunu	85	12,98	2,27			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	13,15	1,85			
Yardım ve Kabul Görme	İlkokul Mezunu	173	8,55	2,16	,22	,881	
	Ortaokul Mezunu	57	8,54	1,74			
	Lise Mezunu	85	8,41	1,46			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	8,30	1,68			
İlgi ve Anlayış Görme	İlkokul Mezunu	173	7,48	2,31	1,64	,179	
	Ortaokul Mezunu	57	7,68	1,74			
	Lise Mezunu	85	8,09	2,36			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	8,00	1,86			
Ölçeğin Geneli	İlkokul Mezunu	173	51,17	9,11	4,51	,004*	3>1
	Ortaokul Mezunu	57	53,05	7,03			
	Lise Mezunu	85	54,47	5,22			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	54,81	4,59			

*p<,05 Kategoriler: İlkokul=1; Ortaokul=2; Lise=3; Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü=4

Tablo-41'e bakıldığında annenin eğitim durumuna göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktörüne yönelik annenin eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=3,20$, $p=,023<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık ön lisans, lisans ve lisansüstü olan annenin kötü muamele ve dışlanmaya ilişkin toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=25,37$), ilkokul mezunu olan annenin kötü muamele ve dışlanmaya ilişkin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=23,05$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik annenin eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=3,39$, $p=,018<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık ön lisans, lisans ve lisansüstü olan annenin olumsuz tutum ve merak görmeye ilişkin toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=13,15$), ilkokul mezunu olan annenin olumsuz tutum ve merak görmeye ilişkin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=12,09$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik annenin eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,22$, $p=,881>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik annenin eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,64$, $p=,179>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline bakıldığında annenin eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=4,51$, $p=,004<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık ön lisans, lisans ve lisansüstü olan annenin engelli çocuğuna ilişkin toplumun davranışına ait genel algılarının ($\bar{X}=54,81$), ilkokul mezunu olan annenin engelli çocuğuna ilişkin toplumun davranışına ait genel algılarından ($\bar{X}=51,17$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.5. Alt Problem: Babanın eğitimine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-42

Babanın Eğitimine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Eğitim	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	İlkokul Mezunu	99	22,81	6,22	2,47	,061	
	Ortaokul Mezunu	45	24,51	4,86			
	Lise Mezunu	121	23,98	5,70			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	25,04	5,08			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	İlkokul Mezunu	99	12,19	2,60	2,24	,083	
	Ortaokul Mezunu	45	12,71	2,50			
	Lise Mezunu	121	12,19	2,38			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	12,99	2,27			
Yardım ve Kabul Görme	İlkokul Mezunu	99	8,25	2,12	,79	,501	
	Ortaokul Mezunu	45	8,60	1,92			
	Lise Mezunu	121	8,62	1,86			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	8,56	1,62			
İlgi ve Anlayış Görme	İlkokul Mezunu	99	7,52	2,36	,47	,706	
	Ortaokul Mezunu	45	7,62	2,06			
	Lise Mezunu	121	7,85	2,30			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	7,78	1,97			
Ölçeğin Geneli	İlkokul Mezunu	99	50,77	8,77	3,39	,018*	4>1
	Ortaokul Mezunu	45	53,44	6,81			
	Lise Mezunu	121	52,64	7,86			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	54,36	6,37			

*p<,05 Kategoriler: İlkokul=1; Ortaokul=2; Lise=3; Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü=4

Tablo-42'ye bakıldığında babanın eğitim durumuna göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne yönelik babanın eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=2,47$, $p=,061>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik babanın eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=2,24$, $p=,083>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik babanın eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=79$, $p=,501>,05$ 'e bakıldığında

anlamli farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik babanın eğitim durumuna göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=47$, $p=,706>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ölçeğin geneline yönelik babanın eğitim durumuna göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=3,39$, $p=,018<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık ön lisans, lisans ve lisansüstü olan babanın engelli çocuğuna ilişkin toplumun davranışına ait genel algılarının ($\bar{X}=54,36$), ilkokul mezunu olan babanın engelli çocuğuna ilişkin toplumun davranışına ait genel algılarından ($\bar{X}=50,77$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.6. *Alt Problem: Annenin doğum yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-43

Annelerin Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Doğum Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Köy-kasaba	116	23,38	6,12	,95	,418	
	İlçe	81	23,90	4,81			
	Şehir	65	24,02	6,16			
	Büyük Şehir	80	24,76	5,33			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Köy-kasaba	116	12,29	2,40	,56	,643	
	İlçe	81	12,42	2,12			
	Şehir	65	12,35	2,72			
	Büyük Şehir	80	12,74	2,62			
Yardım ve Kabul Görme	Köy-kasaba	116	8,35	1,56	2,80	,040*	2>3
	İlçe	81	9,02	1,92			
	Şehir	65	8,29	2,15			
	Büyük Şehir	80	8,34	2,03			
İlgi ve Anlayış Görme	Köy-kasaba	116	7,46	2,22	2,45	,064	
	İlçe	81	8,27	2,12			
	Şehir	65	7,66	2,24			
	Büyük Şehir	80	7,54	2,22			
Ölçeğin Geneli	Köy-kasaba	116	51,48	7,17	1,56	,200	
	İlçe	81	53,62	6,01			
	Şehir	65	52,32	9,77			
	Büyük Şehir	80	53,38	8,33			

* $p<,05$ Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-43'e bakıldığında annenin doğum yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne yönelik annenin doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,95$, $p=,418>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik annenin doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,56$, $p=,643>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik annenin doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=2,80$, $p=,040<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, İlçede doğan annelerin yardım ve kabul görmeye ilişkin toplumun davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=9,02$), şehirde doğan annelerin yardım ve kabul görmeye ilişkin toplumun davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=8,29$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik annenin doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=2,45$, $p=,064>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ölçeğin geneline yönelik annenin doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,56$, $p=,200>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.7. Alt Problem: Babanın doğum yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-44

Babanın Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Doğum Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Köy-kasaba	108	23,15	5,73	5,17	,002*	4>1, 4>2
	İlçe	84	22,74	5,96			
	Şehir	76	24,62	5,73			
	Büyük Şehir	74	25,80	4,56			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Köy-kasaba	108	12,27	2,32	1,75	,157	
	İlçe	84	12,20	2,65			
	Şehir	76	12,39	2,51			
	Büyük Şehir	74	13,00	2,31			
Yardım ve Kabul Görme	Köy-kasaba	108	8,61	1,73	,20	,893	
	İlçe	84	8,46	2,13			
	Şehir	76	8,46	2,02			
	Büyük Şehir	74	8,41	1,74			
İlgi ve Anlayış Görme	Köy-kasaba	108	7,49	2,17	,61	,612	
	İlçe	84	7,83	2,36			
	Şehir	76	7,70	2,02			
	Büyük Şehir	74	7,89	2,30			
Ölçeğin Geneli	Köy-kasaba	108	51,52	6,55	4,34	,005*	4>1, 4>2
	İlçe	84	51,24	8,94			
	Şehir	76	53,17	8,78			
	Büyük Şehir	74	55,09	6,30			

*p<,05 Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-44'e bakıldığında babanın doğum yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktörüne yönelik babanın doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=5,17$, $p=,002<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, büyük şehirde doğan babanın kötü muamele ve dışlanmaya ilişkin toplumun davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=25,80$), köy-kasabada doğan babanın kötü muamele ve dışlanmaya ilişkin toplumun davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=23,15$) ve ilçede doğan babanın kötü muamele ve dışlanmaya ilişkin toplumun davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=22,74$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik babanın doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,75$, $p=,157>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik babanın doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,20$, $p=,893>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline bakıldığında babanın doğum yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=4,34$, $p=,005<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, büyük şehirde doğan babanın toplumun davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=55,09$), köy-kasabada doğan babanın toplumun davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=51,52$) ve ilçede doğan babanın toplumun davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=51,24$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır

4.7.8. *Alt Problem: Annenin yerleşim yerine göre (hayatının büyük kısmını geçirdiği yer) engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-45

Annenin Yerleşim Yeri Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Yerleşim Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Köy-kasaba	55	23,69	5,86	,15	,928	
	İlçe	43	23,95	5,52			
	Şehir	65	23,66	6,12			
	Büyük Şehir	179	24,13	5,49			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Köy-kasaba	55	12,27	2,31	,44	,727	
	İlçe	43	12,81	2,26			
	Şehir	65	12,37	2,72			
	Büyük Şehir	179	12,42	2,45			
Yardım ve Kabul Görme	Köy-kasaba	55	8,20	1,63	1,01	,388	
	İlçe	43	8,81	1,84			
	Şehir	65	8,65	2,04			
	Büyük Şehir	179	8,46	1,93			
İlgi ve Anlayış Görme	Köy-kasaba	55	7,51	2,20	,18	,980	
	İlçe	43	7,70	2,09			
	Şehir	65	7,75	2,37			
	Büyük Şehir	179	7,75	2,20			
Ölçeğin Geneli	Köy-kasaba	55	51,67	7,31	,40	,750	
	İlçe	43	53,28	7,28			
	Şehir	65	52,43	9,36			
	Büyük Şehir	179	52,77	7,45			

*p<,05 Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-45'e bakıldığında annenin yerleşim yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktörüne yönelik annenin yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,15$, $p=,928>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

"Olumsuz Tutum ve Merak Görme" alt faktörüne yönelik annenin yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,44$, $p=,727>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik annenin yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,01$, $p=,388>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik annenin yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,18$, $p=,980>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin annenin yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,40$, $p=,750>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.9. Alt Problem: Babanın yerleşim yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-46

Babanın Yerleşim Yeri Göre Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Yerleşim Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Köy-kasaba	36	23,17	5,90	,91	,440	
	İlçe	59	23,29	6,49			
	Şehir	63	23,71	5,73			
	Büyük Şehir	184	24,39	5,30			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Köy-kasaba	36	12,25	2,08	,08	,970	
	İlçe	59	12,47	3,00			
	Şehir	63	12,48	2,61			
	Büyük Şehir	184	12,45	2,28			
Yardım ve Kabul Görme	Köy-kasaba	36	8,44	1,48	,45	,717	
	İlçe	59	8,29	2,17			
	Şehir	63	8,68	2,12			
	Büyük Şehir	184	8,51	1,80			
İlgi ve Anlayış Görme	Köy-kasaba	36	7,53	2,21	1,14	,332	
	İlçe	59	7,27	2,17			
	Şehir	63	7,79	2,45			
	Büyük Şehir	184	7,85	2,14			
Ölçeğin Geneli	Köy-kasaba	36	51,39	6,35	1,20	,312	
	İlçe	59	51,32	10,02			
	Şehir	63	52,67	9,10			
	Büyük Şehir	184	53,21	6,65			

* $p<,05$ Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-46'ya bakıldığında babanın yerleşim yerine göre engelli çocuğa yönelik toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne yönelik babanın yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,91$, $p=,440>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne yönelik babanın yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,08$, $p=,970>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne yönelik babanın yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=,45$, $p=,717>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne yönelik babanın yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,14$, $p=,332>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ölçeğin geneline ilişkin babanın yerleşim yerine göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,20$, $p=,312>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.10. Alt Problem: Engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-47

Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Yetersizlik Derecesi	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Hafif Derecede	117	25,69	5,05	11,97	,000	1>3, 2>3
	Orta Derecede	102	24,02	4,92			
	Ağır Derecede	123	22,23	6,27			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Hafif Derecede	117	13,41	2,39	20,76	,000	1>3, 2>3, 1>2
	Orta Derecede	102	12,48	2,12			
	Ağır Derecede	123	11,48	2,42			
Yardım ve Kabul Görme	Hafif Derecede	117	8,68	2,08	,84	,432	
	Orta Derecede	102	8,45	1,69			
	Ağır Derecede	123	8,37	1,88			
İlgi ve Anlayış Görme	Hafif Derecede	117	7,49	2,22	1,11	,331	
	Orta Derecede	102	7,93	2,17			
	Ağır Derecede	123	7,73	2,24			
Ölçeğin Geneli	Hafif Derecede	117	55,27	7,22	16,16	,000	1>3, 2>3, 1>2
	Orta Derecede	102	52,88	6,44			
	Ağır Derecede	123	49,80	8,42			

* $p<,05$ Kategoriler: Hafif Derecede=1; Orta Derecede=2; Ağır Derecede=3

Tablo-47'e bakıldığında, engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=11,97$, $p=,000<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ağır derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=22,23$), hafif derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=25,69$) ve orta derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=24,02$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=20,76$, $p=,000<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ağır derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=11,48$), hafif derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=12,48$) ve orta derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=13,41$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,84$, $p=,432>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,11$, $p=,331>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı

görülmektedir. Ölçeğin geneline ilişkin engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre ebeveynlerin olumsuz toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=16,16$, $p=,000<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ağır derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=49,80$), hafif derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=55,27$) ve orta derecede engelli olan çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=52,88$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Genel itibari ile bakıldığında engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme düzeyi arttıkça ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algılarında düşüş meydana gelmektedir.

4.7.11. *Alt Problem: Engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-48

Engelli Çocuğun Yaşına Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Yaş	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	6-10	167	24,90	5,14	4,97	,007*	1>3,
	11-14	92	23,33	6,29			
	15-18	83	22,72	5,65			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	6-10	167	12,76	2,50	3,79	,024*	1>3,
	11-14	92	12,37	2,58			
	15-18	83	11,87	2,09			
Yardım ve Kabul Görme	6-10	167	8,57	1,90	1,46	,234	
	11-14	92	8,64	1,92			
	15-18	83	8,19	1,84			
İlgi ve Anlayış Görme	6-10	167	7,84	2,34	,79	,457	
	11-14	92	7,48	2,07			
	15-18	83	7,70	2,09			
Ölçeğin Geneli	6-10	167	54,07	7,29	6,71	,001*	1>3
	11-14	92	51,82	8,68			
	15-18	83	50,48	7,17			

* $p<,05$ Kategoriler: 6-10=1; 11-14=2; 15-18=3

Tablo-48'e bakıldığında, engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktöründe engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=4,97$, $p=,007<,05$ 'e

bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 6-10 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=24,90$), 15-18 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=22,72$) daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=3,79$, $p=,024<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 6-10 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=12,76$), 15-18 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=11,87$) daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,46$, $p=,234>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,79$, $p=,457>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin engelli çocuğun yaşına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=6,71$, $p=,001<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 6-10 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=54,07$), 15-18 yaş düzeyine sahip olan çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=50,48$) daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır. Engelli çocuğun yaş düzeyi arttıkça ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algılarında düşüş olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

4.7.12. Alt Problem: Engelli çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-49

Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Kötü Muamele ve Dışlanma	Kız	137	24,01	5,76	,16	340	,873
	Erkek	205	23,91	5,61			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Kız	137	12,34	2,51	,63	340	,527
	Erkek	205	12,51	2,42			
Yardım ve Kabul Görme	Kız	137	8,53	2,00	,23	340	,821
	Erkek	205	8,48	1,82			
İlgi ve Anlayış Görme	Kız	137	7,62	2,21	,60	340	,552
	Erkek	205	7,77	2,22			
Ölçeğin Geneli	Kız	137	52,49	8,49	,20	340	,844
	Erkek	205	52,66	7,30			

*p<,05

Tablo-49'a bakıldığında, engelli çocuğun cinsiyetine göre ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları arasındaki farklılıklar incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =24,01) ile engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =23,91) arasında $t_{(340)}=,16$, $p=,873>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =12,34) ile engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =12,51) arasında $t_{(340)}=,63$, $p=,527>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =8,53) ile engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları (\bar{X} =8,48) arasında $t_{(340)}=,23$, $p=,821>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları ($\bar{X}=7,62$) ile engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları ($\bar{X}=7,77$) arasında $t_{(340)}=,60$, $p=,552>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin engelli çocuğu kız olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları ($\bar{X}=52,49$) ile engelli çocuğu erkek olan ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları ($\bar{X}=52,66$) arasında $t_{(340)}=,20$, $p=,844>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.13. *Alt Problem: Ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-50

Ebeveynlerin Engelli Olan Çocukla Birlikte Sahip Oldukları Çocuk Sayılarına Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Çocuk Sayısı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	1	47	23,79	6,38	3,78	,024	2>3
	2	180	24,69	5,38			
	3 ve Üzeri	115	22,85	5,64			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	1	47	12,53	3,26	,60	,551	
	2	180	12,54	2,43			
	3 ve Üzeri	115	12,23	2,09			
Yardım ve Kabul Görme	1	47	8,06	2,26	1,45	,237	
	2	180	8,58	1,81			
	3 ve Üzeri	115	8,54	1,87			
İlgi ve Anlayış Görme	1	47	8,00	2,69	,48	,622	
	2	180	7,66	2,19			
	3 ve Üzeri	115	7,67	2,04			
Ölçeğin Geneli	1	47	52,38	10,28	2,79	,063	
	2	180	53,47	7,26			
	3 ve Üzeri	115	51,30	7,29			

* $p<,05$ Kategoriler: 1=1; 2=2; 3 ve Üzeri=3

Tablo-50'e bakıldığında, Ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe Ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre kötü muamele ve dışlanmaya ait

toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=3,78$, $p=,024<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 2 çocuğa sahip olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=24,69$), 3 ve daha fazla çocuğa sahip olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=22,85$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe Ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,60$, $p=,551>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe Ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,45$, $p=,237>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,48$, $p=,622>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin ebeveynlerin engelli olan çocukla birlikte sahip oldukları çocuk sayılarına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=2,79$, $p=,063>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.7.14. Alt Problem: Ebeveynlerin engelli olan çocuğunun doğum sırasına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-51

Ebeveynlerin Engelli Olan Çocuğunun Doğum Sırasına Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Çocuğun Sırası	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	1	129	23,74	5,86	5,37	,005*	2>3, 2>1
	2	114	25,23	5,03			
	3 ve Üzeri	99	22,75	5,83			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	1	129	12,33	2,75	1,99	,139	
	2	114	12,80	2,32			
	3 ve Üzeri	99	12,16	2,15			
Yardım ve Kabul Görme	1	129	8,38	1,96	,76	,469	
	2	114	8,46	1,76			
	3 ve Üzeri	99	8,69	1,97			
İlgi ve Anlayış Görme	1	129	7,67	2,37	,15	,865	
	2	114	7,66	2,23			
	3 ve Üzeri	99	7,81	1,99			
Ölçeğin Geneli	1	129	52,12	9,10	3,72	,025*	2>3
	2	114	54,15	6,20			
	3 ve Üzeri	99	51,40	7,35			

*p<,05 Kategoriler: 1=1; 2=2; 3 ve Üzeri=3

Tablo-51'e bakıldığında, engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin toplumun davranışına yönelik algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktöründe engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=5,37$, $p=,005<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 2. sırada doğan engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=25,23$), 1. sırada doğan engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=23,74$) ve 3 ve Üzeri sırada doğan engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=22,75$) daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,99$, $p=,139>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,76$, $p=,469>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,15$, $p=,865>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin engelli olan çocuğun doğum sırasına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=3,72$, $p=,025<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 2. sırada doğan engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=54,15$), 3 ve Üzeri sırada doğan engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=51,40$) daha büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.15. *Alt Problem: Engelli çocuğun resmi veya özel bir okula devam etme durumlarına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-52

Engelli Çocuğun Resmi veya Özel Bir Okula Devam Etme Durumlarına Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları

	Okula Devam	N	\bar{X}	S	t	sd	p																																												
Kötü Muamele ve Dışlanma	Evet	220	24,15	5,68	,87	340	,385																																												
	Hayır	122	23,59	5,63				Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Evet	220	12,67	2,42	2,39	340	,018*	Hayır	122	12,02	2,46	Yardım ve Kabul Görme	Evet	220	8,67	1,93	2,26	340	,025*	Hayır	122	8,19	1,80	İlgi ve Anlayış Görme	Evet	220	7,76	2,27	,63	340	,530	Hayır	122	7,61	2,11	Ölçeğin Geneli	Evet	220	53,25	7,66	2,11	340	,035*
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Evet	220	12,67	2,42	2,39	340	,018*																																												
	Hayır	122	12,02	2,46				Yardım ve Kabul Görme	Evet	220	8,67	1,93	2,26	340	,025*	Hayır	122	8,19	1,80	İlgi ve Anlayış Görme	Evet	220	7,76	2,27	,63	340	,530	Hayır	122	7,61	2,11	Ölçeğin Geneli	Evet	220	53,25	7,66	2,11	340	,035*	Hayır	122	51,40	7,90								
Yardım ve Kabul Görme	Evet	220	8,67	1,93	2,26	340	,025*																																												
	Hayır	122	8,19	1,80				İlgi ve Anlayış Görme	Evet	220	7,76	2,27	,63	340	,530	Hayır	122	7,61	2,11	Ölçeğin Geneli	Evet	220	53,25	7,66	2,11	340	,035*	Hayır	122	51,40	7,90																				
İlgi ve Anlayış Görme	Evet	220	7,76	2,27	,63	340	,530																																												
	Hayır	122	7,61	2,11				Ölçeğin Geneli	Evet	220	53,25	7,66	2,11	340	,035*	Hayır	122	51,40	7,90																																
Ölçeğin Geneli	Evet	220	53,25	7,66	2,11	340	,035*																																												
	Hayır	122	51,40	7,90																																															

* $p<,05$

Tablo-52'ye bakıldığında, engelli çocuğun resmi veya özel bir okula devam etme durumlarına göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe resmi veya özel bir okula devam eden engelli çocuğun toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 24,15$) ile devam etmeyen engelli çocukların toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 23,59$) arasında $t_{(340)} = 0,87$, $p = 0,385 > 0,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktöründe resmi veya özel bir okula devam eden engelli çocuğun toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 12,67$) ile devam etmeyen engelli çocukların toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 12,07$) arasında $t_{(340)} = 2,39$, $p = 0,018 < 0,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe resmi veya özel bir okula devam eden engelli çocuğun toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 8,67$) ile devam etmeyen engelli çocukların toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 8,19$) arasında $t_{(340)} = 2,26$, $p = 0,025 < 0,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe resmi veya özel bir okula devam eden engelli çocuğun toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 7,76$) ile devam etmeyen engelli çocukların toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 7,61$) arasında $t_{(340)} = 0,63$, $p = 0,530 > 0,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin resmi veya özel bir okula devam eden engelli çocuğun toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 53,25$) ile devam etmeyen engelli çocukların toplumun davranışına ilişkin algıları ($\bar{X} = 51,40$) arasında $t_{(340)} = 2,11$, $p = 0,035 < 0,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Genel itibari ile bakıldığında okula devam eden engelli çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına yönelik algılarının, okula devam etmeyen engelli çocukların ebeveynlerinin toplumun davranışına yönelik algılarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

4.7.16. Alt Problem: Engelli çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-53

Engelli Çocuğun Kaçınıcı Sınıfa Devam Ettiğine Göre Ebeveynlerin Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	1-4	121	24,62	5,11	1,08	,359	
	5-8	75	23,19	6,74			
	9-12	24	23,58	5,50			
	Hiç	122	23,82	5,47			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	1-4	121	12,93	2,32	2,71	,045*	1>4
	5-8	75	12,16	2,66			
	9-12	24	12,54	2,43			
	Hiç	122	12,11	2,40			
Yardım ve Kabul Görme	1-4	121	8,61	1,73	,84	,471	
	5-8	75	8,61	2,11			
	9-12	24	8,67	1,69			
	Hiç	122	8,28	1,96			
İlgi ve Anlayış Görme	1-4	121	8,15	2,32	2,54	,057	
	5-8	75	7,43	2,07			
	9-12	24	7,42	1,95			
	Hiç	122	7,50	2,20			
Ölçeğin Geneli	1-4	121	54,31	5,71	3,16	,025*	1>2, 1>4
	5-8	75	51,39	9,83			
	9-12	24	52,21	7,68			
	Hiç	122	51,70	7,97			

*p<,05 Kategoriler: 1-4=1; 5-8=2; 9-12=3; Hiç=4

Tablo-53'e bakıldığında engelli çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin toplum davranışına yönelik algıları incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktöründe engelli olan çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=1,08$, $p=,359>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

"Olumsuz Tutum ve Merak Görme" alt faktöründe engelli olan çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=2,71$, $p=,045<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 1-4 sınıfa devam eden engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışlarına ilişkin algı

düzeylerinin ($\bar{X} = 12,93$), okula devam etmeyen engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışlarına ilişkin algı düzeylerinden ($\bar{X} = 12,11$) daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli olan çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)} = 84$, $p = ,471 > ,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli olan çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)} = 2,54$, $p = ,057 > ,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin engelli olan çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)} = 3,16$, $p = ,025 < ,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, 1-4 sınıfa devam eden engelli çocukların ebeveynlerinin toplum davranışlarına ilişkin algı düzeylerinin ($\bar{X} = 54,31$), okula devam etmeyen engelli çocukların ebeveynlerinin toplum davranışlarına ilişkin algı düzeylerinden ($\bar{X} = 51,70$) ve 5-8 sınıfa devam eden engelli çocukların ebeveynlerinin toplum davranışlarına ilişkin algı düzeylerinin ($\bar{X} = 51,39$) daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.17. Alt Problem: Ebeveynlerin engelli olan çocuklarının engel durumunun anlaşılabilirliğine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-54

Ebeveynlerin Engelli Olan Çocuklarının Engel Durumunun Anlaşılabilirliğine Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anlaşılabilirlik	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	İlk Bakışta	118	23,52	5,79	5,91	,003*	1>3, 2>3
	Biraz Vakit Geçirince	166	23,45	5,49			
	Çok Zor	58	26,24	5,40			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	İlk Bakışta	118	11,86	2,33	7,17	,001*	1>3, 2>3
	Biraz Vakit Geçirince	166	12,55	2,35			
	Çok Zor	58	13,29	2,73			
Yardım ve Kabul Görme	İlk Bakışta	118	8,24	1,95	1,72	,180	
	Biraz Vakit Geçirince	166	8,65	1,71			
	Çok Zor	58	8,59	2,25			
İlgi ve Anlayış Görme	İlk Bakışta	118	7,58	2,09	2,07	,128	
	Biraz Vakit Geçirince	166	7,94	2,30			
	Çok Zor	58	7,31	2,19			
Ölçeğin Geneli	İlk Bakışta	118	51,19	7,98	5,92	,003*	1>3, 2>3
	Biraz Vakit Geçirince	166	52,59	6,73			
	Çok Zor	58	55,43	9,43			

*p<,05 Kategoriler: İlk Bakışta=1; Biraz Vakit Geçirince=2; Çok Zor=3

Tablo-54'e bakıldığında engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktöründe engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=5,91$, $p=,003<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; engelli durumu çok zor anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=26,24$), engelli durumu ilk bakışta anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=23,52$) ve engelli durumu biraz vakit geçirince anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=23,45$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

"Olumsuz Tutum ve Merak Görme" alt faktöründe engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait

toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=7,17$, $p=,001<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; engelli durumu çok zor anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=13,29$), engelli durumu ilk bakışta anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=11,86$) ve engelli durumu biraz vakit geçirince anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=12,55$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktöründe engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin olumsuz yardım ve kabul görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,72$, $p=,180>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin olumsuz ilgi ve anlayış görmeye ait toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=2,07$, $p=,128>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin engelli olan çocukların engel durumunun anlaşılabilirliğine göre ebeveynlerin toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=5,92$, $p=,003<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık; engelli durumu çok zor anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin toplum davranışına yönelik algılarının ($\bar{X}=55,43$), engelli durumu ilk bakışta anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=51,59$) ve engelli durumu biraz vakit geçirince anlaşılan engelli çocukların ebeveynlerinin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına yönelik algılarından ($\bar{X}=52,59$) büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.18. Alt Problem: Ebeveynin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-55

Ebeveynlerin İlk Evlenme Yaşına Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Evlilik Yaş	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	14-19	156	23,02	5,85	3,97	,020*	2>1,3>1
	20-25	145	24,66	5,49			
	26 ve Üstü	41	24,95	5,09			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	14-19	156	12,01	2,41	4,89	,008*	2>1,3>1
	20-25	145	12,72	2,47			
	26 ve Üstü	41	13,07	2,33			
Yardım ve Kabul Görme	14-19	156	8,52	2,00	,71	,492	
	20-25	145	8,57	1,88			
	26 ve Üstü	41	8,17	1,51			
İlgi ve Anlayış Görme	14-19	156	7,67	2,24	,20	,819	
	20-25	145	7,79	2,27			
	26 ve Üstü	41	7,56	1,92			
Ölçeğin Geneli	14-19	156	51,22	8,16	4,55	,011*	2>1,3>1
	20-25	145	53,74	7,27			
	26 ve Üstü	41	53,76	7,41			

*p<,05 Kategoriler: 14-19=1; 20-25=2; 26 ve Üstü=3

Tablo-55'e bakıldığında ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; "Kötü Muamele ve Dışlanma" alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=3,97$, $p=,020<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, "14-19" yaşında evlenen ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=23,02$), "20-25" yaşında evlenen ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=24,66$) ve "26 ve üstü" yaşında evlenen ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=24,95$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

"Olumsuz Tutum ve Merak Görme" alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=4,89$, $p=,008<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, "14-19"

yaşında evlenen ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=12,01$), “20-25” yaşında evlenen olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=12,72$) ve “26 ve üstü” yaşında evlenen ebeveynlerin olumsuz tutum ve merak görmeye ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=13,07$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,71$, $p=,492>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

“İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,20$, $p=,819>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin ebeveynlerin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=4,55$, $p=,011<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, “14-19” yaşında evlenen ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=51,22$), “20-25” yaşında evlenen toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=53,74$) ve “26 ve üstü” yaşında evlenen ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=53,76$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Küçük yaşlarda evlenen ebeveynlerin engelli çocuklara yönelik toplumun davranışına yönelik algılarının düştüğü görülmektedir.

4.7.19. Alt Problem: Ebeveynin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-56

Ebeveynlerin Eşlerinin İlk Evlenme Yaşına Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Evlilik Yaşı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	14-19	27	21,52	6,49	3,28	,039*	3>1
	20-25	207	23,92	5,61			
	26 ve Üstü	108	24,61	5,42			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	14-19	27	11,67	1,92	2,80	,062	
	20-25	207	12,34	2,60			
	26 ve Üstü	108	12,81	2,23			
Yardım ve Kabul Görme	14-19	27	8,30	1,68	1,34	,263	
	20-25	207	8,40	1,95			
	26 ve Üstü	108	8,74	1,84			
İlgi ve Anlayış Görme	14-19	27	8,00	2,04	,68	,505	
	20-25	207	7,60	2,34			
	26 ve Üstü	108	7,84	2,01			
Ölçeğin Geneli	14-19	27	49,48	7,45	4,21	,016*	3>1
	20-25	207	52,26	8,05			
	26 ve Üstü	108	54,01	7,09			

*p<,05 Kategoriler: Kategoriler: 14-19=1; 20-25=2; 26 ve Üstü=3

Tablo-56'ya bakıldığında ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=3,28$, $p=,039<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, “14-19” yaşında evlenen ebeveyn eşlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=21,52$), “26 ve üstü” yaşında evlenen ebeveyn eşlerinin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=24,61$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

“Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=2,80$, $p=,062>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=1,34$, $p=,263>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne ilişkin

ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=,68$, $p=,505>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ölçeğin geneline ilişkin ebeveynlerin eşlerinin ilk evlenme yaşına göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(339-2)}=4,21$, $p=,016<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, "14-19" yaşında evlenen ebeveyn eşlerinin toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=49,48$), "26 ve üstü" yaşında evlenen ebeveyn eşlerinin toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=54,01$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.7.20. Alt Problem: Ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-57

Ebeveynlerin Ailevi Konularda Karar Mercilerine Göre Toplum Davranışı Ölçeğinin Alt Faktörlerine ve Geneline Ait Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Karar Mercisi	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Kötü Muamele ve Dışlanma	Erkek	72	22,57	6,10	3,71	,012*	3>1, 4>1
	Kadın	65	22,91	6,39			
	Karı-koca birlikte	186	24,71	5,19			
	Aile büyükleri	19	25,26	4,32			
Olumsuz Tutum ve Merak Görme	Erkek	72	12,31	2,40	1,68	,171	
	Kadın	65	12,06	2,78			
	Karı-koca birlikte	186	12,52	2,36			
	Aile büyükleri	19	13,42	2,22			
Yardım ve Kabul Görme	Erkek	72	8,36	1,85	1,11	,344	
	Kadın	65	8,29	1,97			
	Karı-koca birlikte	186	8,66	1,92			
	Aile büyükleri	19	8,11	1,45			
İlgi ve Anlayış Görme	Erkek	72	7,64	2,21	,66	,577	
	Kadın	65	7,75	2,19			
	Karı-koca birlikte	186	7,78	2,20			
	Aile büyükleri	19	7,05	2,48			
Ölçeğin Geneli	Erkek	72	50,88	7,95	3,50	,016*	3>1, 4>1
	Kadın	65	51,02	9,41			
	Karı-koca birlikte	186	53,68	7,09			
	Aile büyükleri	19	53,84	5,81			

* $p<,05$ Kategoriler: Erkek=1; Kadın=2; Karı-Koca Birlikte=3; Aile Büyükleri=4

Tablo-57'ye bakıldığında ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasındaki farklılık incelendiğinde; “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=3,71$, $p=,012<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ailevi konularda karar mercisi erkek olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=22,57$), ailevi konularda karar mercisi karı-koca olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=24,71$), ailevi konularda karar mercisi aile büyükleri olan ebeveynlerin kötü muamele ve dışlanmaya ait toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=25,26$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. “Olumsuz Tutum ve Merak Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=1,68$, $p=,171>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “Yardım ve Kabul Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=1,11$, $p=,344>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktörüne ilişkin ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=,66$, $p=,577>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Ölçeğin geneline ilişkin ebeveynlerin ailevi konularda karar mercilerine göre toplumun davranışına ilişkin algıları arasında $F_{(338-3)}=3,50$, $p=,016<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ailevi konularda karar mercisi erkek olan ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algılarının ($\bar{X}=50,88$), ailevi konularda karar mercisi karı-koca olan ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=53,68$), ailevi konularda karar mercisi aile büyükleri olan ebeveynlerin toplum davranışına ilişkin algılarından ($\bar{X}=53,84$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır.

4.8. Engelli Çocuğun Eğitimi Hakkında Ebeveynlerin Yaşadıkları Süreçler ve Sorunlarına İlişkin Bulgular

Engelli bir çocuğa sahip olmanın aile yapısına ve ilişkilerine, ailenin sosyalleşmesi ve genel yaşantısına çeşitli etkileri olduğu görülmektedir. Ancak engelli çocuğun eğitim hayatına başladığı andan itibaren ailelerin geçirdikleri süreçleri ve yaşadıkları sorunları ele almakta da fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda ailelerin eğitim olgusuyla tanıştıkları andan itibaren bugüne kadar geçirdikleri süreçler ve yaşadıkları sonuçlar bu kısımda ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında ailelerin bu konuda neler yapması gerektiğini ilk kimlerden öğrendiklerine de bakılmıştır.

4.8.1. Alt Problem: Ebeveynlerin Çocuklarının Eğitime Başlaması ve Bunun İçin Neler Yapmaları Gerektiğini İlk Kimlerden Öğrenmişlerdir?

Tablo-58

Ebeveynlerin Çocuklarının Eğitime Başlaması ve Bunun İçin Neler Yapmaları Gerektiğini İLK Kimlerden Öğrendiklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Eğitime Yönlendiren Kişiler	<i>f</i>	%
Hekimler	210	61,5
Okul öğretmenleri	29	8,5
Özel eğitim merkezi çalışanları	29	8,5
Özel eğitim uzmanları	18	5,3
Akrabalar	14	4,1
Arkadaşlar	9	2,6
Komşular	8	2,4
Rehber öğretmenler	4	1,2
Okul idarecileri	4	1,2
Destek almadık	16	4,7
Toplam	341	100

Tablo-58 incelendiğinde ebeveynlerin çocuklarının eğitime başlaması ve bunun için neler yapacaklarını en çok “hekimlerden” 210 (%61,5) öğrendikleri görülmektedir. Ebeveynleri yönlendirme konusunda ikinci sırayı 29 (%8,5) ile “okul öğretmenleri” ve “özel eğitim merkezi çalışanları” paylaşmaktadır. Ayrıca 18 (%5,3) katılımcı “özel eğitim uzmanları” ndan yönlendirme gördüklerini belirtmişlerdir. Bu kişiler dışında bazı ebeveynlerin ise akrabalar 14 (%4,1), arkadaşlar 9 (%2,6), komşular 8 (%2,4), rehber

öğretmenler 4 (%1,2) ve okul idarecileri 4 (%1,2) tarafından yönlendirildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca 16 (%4,7) ebeveyn ise bu konuda kimseden destek görmediklerini belirtmektedir.

Çocuklarının engelli olduğunu öğrenen ebeveynler özel eğitime başlamak için belli prosedürlerden geçmek durumundadırlar. Türkiye’de “engelli sağlık kurulu raporu” nu her ne kadar hastaneler verse de engelli bir çocuğun özel eğitim imkânlarından faydalanabilmesi için nihai kararı Milli Eğitim Bakanlığına bağlı RAM ve müdürlükler vermektedir. Sonuç olarak engelli bir çocuğun eğitim alabilmesi için bu çocuğun ebeveynlerinin yolu bir şekilde RAM’a düşmektedir. Ebeveynlerin RAM’larda yaşadıklarının belirlenmesi de araştırmamız bakımından önemlidir. Bu kapsamda katılımcılara “Çocuğunuzun eğitsel tanılama sürecinde (RAM’dan rapor alma sürecinde) sorun yaşadınız mı?” sorusu yöneltilmiştir.

4.8.2. Alt Problem: Aileler Çocuklarının Eğitsel Tanılanması Sürecinde Ne Tür Sorunlar Yaşamışlardır?

Bulgulara bakıldığında 282 katılımcı (%82,5) RAM sürecinde sorun yaşamadıklarını belirtirken, 48 katılımcı (%14) sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin yaşadıkları sorunlara bakıldığında genellikle çocukları ile ilgili doğru bir değerlendirme yapılmadığı, prosedürlerin uzun sürdüğü, çocukları hakkında kendilerine yeterli bilgi verilmediği, çocuklarının düzeylerine uygun olmayan yerleştirme kararları alındığı ve çocuklarının destek eğitim almalarına onay verilmediği aileler tarafından düşünülmektedir. Her ne kadar çocuklarının özel eğitim alması gerektiğini bilseler de bazı aileler bu konuda resmi kurumları tercih etmemektedirler.

Bulgulara göre 122 katılımcının çocuğunun örgün eğitime katılmadığı görülmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında ebeveynlere çocuklarını neden okula göndermedikleri sorulmuştur. Ancak yalnızca 72 katılımcı çocuklarını örgün eğitime neden göndermediğini açıklamıştır.

4.8.3. Alt Problem: Çocukları Resmi Okula Devam Etmeyen Velilere Göre
Bunun Nedenleri Nelerdir?

Tablo-59

Çocuğu Örgün Eğitime Devam Etmeyen Ebeveynlerin Bu Durum İçin Gösterdikleri Gerekçelere İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Ailelerin Gösterdikleri Gerekçeler	f	%
Ağır ya da çoklu yetersizliğe sahip olduğu için	21	29,1
Okula alışamama, uyum sorunu ve problem davranışlar nedeniyle	15	20,8
Çocuğun iletişim, konuşma ya da özbakım (yeme, tuvalet vb.) becerilerinin yeterli olmaması nedeniyle	10	13,8
Okul çalışanları ya da diğer öğrencilerin olumsuz tutumları nedeniyle	9	12,5
Sağlık problemleri ve fiziksel zorluklar nedeniyle	9	12,5
Ailenin yerleştirme kararını benimsememesi	6	8,3
Maddi imkânsızlık	2	2,7
Toplam	72	100

Tablo 59' bakıldığında çocukları örgün eğitime devam etmeyen katılımcılar çeşitli sebepler öne sürdükleri sebeplerin başında “çocuklarının engel derecesinin ağır olması” 21 (%29) gelmektedir. Bunun dışında 15 (%20,8) katılımcı “Okula alışamama, uyum sorunu ve problem davranışlar”, 10 (%13,8) katılımcı “Çocuğun iletişim, konuşma ya da özbakım (yeme, tuvalet vb.) becerilerinin yeterli olmaması”, 9 (%12,5) katılımcı “Okul çalışanları ya da diğer öğrencilerin olumsuz tutumları”, 9 (%12,5) katılımcı “Sağlık problemleri ve fiziksel zorlukları”, 6 (%8,3) katılımcı “yerleştirme kararını benimsememelerini”, 2 (%2,7) katılımcı da “maddi imkânsızlığı” çocuklarını okula göndermeme sebebi olarak açıklamışlardır.

Okula devam etmeyen engelli çocukların neden devam etmediğine baktıktan sonra halen devam eden çocukların eğitim süreçlerinde ailelerinin ne tür zorluklar yaşadığına da bakmakta fayda bulunmaktadır. Genel itibari ile resmi okula (örgün eğitime) başlarken sorun yaşayan 81 (%36,0) çocuk bulunurken, sorun yaşamayan 144 (%64,0) çocuk bulunmaktadır. Yaşadığı sorunları betimleyen 61 katılımcının ne tür sorunlar yaşadığı ise aşağıda Tablo-60'da yer almaktadır.

4.8.4. Alt Problem: Çocuklarının Okula Başlama Sürecinde Ailelerin Sorun Yaşama Düzeyleri Nedir?

Tablo-60

Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Türlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Sorun Türleri	f	% (Toplam katılımcı oranı)
Okula kayıt etmek istemediler	15	4,4
Çocuk okula alışmakta güçlük yaşadı	22	6,4
Öğretmeni çocuğumu sınıfında istemedi	15	4,4
Servis ve ulaşım konusunda	3	0,9
Okula kayıt olmak için çok sıra bekledik	1	0,3
Diğer öğrenciler çocuğumu kabullenmedi	1	0,3
Diğer..	4	1,2
Toplam	61	%17

Tablo-60 incelendiğinde 61 ailenin çocuklarını okula başlattıkları dönemde sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda “çocuk okula alışmakta güçlük yaşadı” şeklinde sorun belirten 22 (%4,4) katılımcı bulunmaktadır. Bunun dışında 15 (%6,4) katılımcı “Okula kayıt etmek istemediler”, yine 15 (%6,4) katılımcı “Öğretmeni çocuğumu sınıfında istemedi” şeklinde sorun yaşadığını belirtmiştir. Bunların dışında ise servis ve ulaşım, okula kayıt olmak için sıra bekleme vb. bireysel sorunlar yaşayan aileler de olduğu görülmektedir. Okula başlarken sorun yaşayan ebeveynlerin sayısı az da olsa bazı değişkenlere göre incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

4.8.4.1. Alt Problem: Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesi, Cinsiyet, Yaş, Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk Sayısı, Engelli Olanın Doğum Sırası Gibi Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Düzeyleri Arasında Farklılık Var mıdır?

Tablo-61

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Resmi Okulda		Yetersizlikten Etkilenme Derecesi			Engelli Olan Çocukla Birlikte Engeli Olanın Doğum Sırası	
		Cinsiyet	Yaşı	Çocuk sayısı	Doğum Sırası	
Başlarken Sorun	X ²	1,02	2,66	,469	3,17	4,95
Yaşam Düzeyi	p	,600	,103	,791	,205	,088

Tablo-61'e bakıldığında engelli çocuğun özelliklerine göre devam ettiği resmi okula başlarken sorun yaşama düzeyleri arasındaki farklılık incelendiğinde; engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası özelliklerine göre çocuğun devam ettiği resmi okula başlarken sorun yaşama düzeyleri arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.8.4.1. Alt Problem: Engelli Çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği gibi özelliklere göre çocuğun devam ettiği resmi okula başlarken sorun yaşama düzeyleri arasında farklılık var mıdır?

Tablo-62

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okula Başlarken Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Resmi Okulda		Engelli Çocuğun Resmi ya da Özel Bir Okula Devam Etme Durumu	Sınıf Düzeyi	Engel Durumunun Anlaşılabilirliği
Başlarken Sorun Yaşam Düzeyi	X^2	,10	1,61	4,35
	p	,758	,657	,113

Tablo-62'ye bakıldığında engelli çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği özelliklerine göre çocuğun devam ettiği resmi okula başlarken sorun yaşama düzeyleri arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin engelli çocukları okula başlarken kendi özellikleri açısından etkili bir değişkenin olmadığı anlaşılmaktadır.

Aileler hem tanılama ve yerleştirme süreçlerinde hem de okula başlarken bazı zorluklar yaşayabilmektedirler. Ancak bu sorunlar zamanla aşılabilmekte, aileler de eğitim süreçleri konusunda daha rahat bir duruma geçebilmektedirler. Ancak araştırma kapsamında ailelerin mevcut durumlarına da değinmekte fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda katılımcılardan çocuklarının öğrenimine devam ettiği okullarda halen sorun yaşayan ebeveynlerin sayısı 27 (%7,9)'dir. Bu oran çok düşük de olsa ailelerin ne tür sorunlar yaşadıklarına bazı değişkenler açısından bakılmıştır.

4.8.5. Alt Problem: Ebeveynlerin Engelli Çocuklarının Devam Ettikleri Okullarda Ne Türden Sorun Yaşamaktadırlar?

Tablo-63

Ebeveynlerin Engelli Çocuklarının Devam Ettikleri Okullarda Yaşadıkları Sorunların Türlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Evet		Bazen		Hayır	
	f	%	f	%	f	%
Okul müdürünün yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	2	,6	2	,6	14	4,1
Diğer idarecilerin yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	1	,3	2	,6	13	3,8
Sınıf öğretmenin yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	10	2,9	0	0,0	10	2,9
Branş öğretmenlerinin (diğer derslerine girenler) yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	2	,6	3	,9	11	3,2
Sınıf arkadaşlarının yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	3	,9	3	,9	11	3,2
Sınıf arkadaşlarının velilerinin yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	3	,9	4	1,2	11	3,2
Okuldaki diğer personeli (şoför, memur, hizmetli vb.) yaklaşımı ile ilgili sorunlar yaşıyoruz.	1	,3	14	4,1	15	4,4
Okula ulaşım ile ilgili sorunlar (servis, mesafe vb.) yaşıyoruz	10	2,9	10	2,9	20	5,8
Okulun fiziksel özellikleri (merdiven, rampa, tuvalet vb.) ile ilgili sorun yaşıyoruz	5	1,5	2	,6	11	3,2
Çocuğumuzun derslerdeki başarısı ile ilgili sorun yaşıyoruz	12	3,5	3	,9	2	,6
Öğretmenin niteliği ile ilgili sorun yaşıyoruz	10	2,9	1	,3	7	2,0
Çocuğun kişisel bakımı (yeme, içme, tuvalet) ile ilgili sorun yaşıyoruz	7	2,0	3	,9	6	1,8

Tablo-63 incelendiğinde, ebeveynlerin engelli çocuklarının devam ettikleri okullarda ne türden sorun yaşadıklarına ilişkin dağılıma bakıldığında, ebeveynlerin sınıf öğretiminin yaklaşımı ile ilgili, okula ulaşım ile ilgili (servis, mesafe vb.), çocuğun derslerdeki başarısı ile ilgili ve öğretmenin niteliği ile ilgili en çok sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer idarecilerin yaklaşımı ve okuldaki diğer personelin (şoför, memur, hizmetli vb.) yaklaşımı ile ilgili en az sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynler sınıf öğretmenin yaklaşımı ile ilgili bazen sorun yaşamazken, okuldaki diğer personelin (şoför, memur, hizmetli vb.) yaklaşımı ilgili bazen en çok sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Genel itibari ile engelli çocukların öğrenimine devam ettiği okullarda sorun yaşayan ebeveynlerin sayısı 27 (%7,9) dir.

4.8.5.1. *Alt Problem: Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesi, Cinsiyet, Yaş, Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk Sayısı, Engelli Olanın Doğum Sırası Gibi Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okulda Halen Sorun Yaşama Düzeyi Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-64

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okulda Halen Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Resmi Okulda		Yetersizlikten Etkilenme Derecesi		Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk sayısı		
		Cinsiyet	Yaşı	Engeli Olanın Doğum Sırası		
Halen Sorun	X ²	,36	2,38	,51	,135	,83
Yaşam Düzeyi	p	,836	,123	,775	,935	,661

Tablo-64'e bakıldığında engelli çocuğun demografik özelliklerine göre çocuğun devam ettiği resmi okulda halen sorun yaşama düzeyleri arasındaki farklılık incelendiğinde; engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası özelliklerine göre çocuğun devam ettiği resmi okulda halen sorun yaşama düzeyleri arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Resmi okulda halen sorun yaşayan 27 (%17,4) çocuk bulunurken, sorun yaşamayan 128 (%82,6) çocuk bulunmaktadır.

4.8.5.2. *Alt Problem: Engelli çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği gibi özelliklere göre çocuğun devam ettiği resmi okulda halen sorun yaşama düzeyleri arasında farklılık var mıdır?*

Tablo-65

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Çocuğun Devam Ettiği Resmi Okulda Halen Sorun Yaşama Düzeyleri Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Resmi Okulda		Engelli Çocuğun Resmi ya da Özel Bir Okula Devam Etme Durumu	Sınıf Düzeyi	Engel Durumunun Anlaşılabilirliği
Halen Sorun	X ²	,11	5,97	,292
Yaşam Düzeyi	p	,746	,113	,854

Tablo-65'e bakıldığında engelli çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği özelliğine göre çocuğun devam ettiği resmi okulda halen sorun yaşama düzeyleri arasında $p>,05$ 'e göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Ebeveynler her ne kadar çocuklarının devam ettiği okullarda sorun yaşamaları da çocuklarının burada aldığı eğitimden memnun olup olmadığının da anlaşılmasında fayda bulunmaktadır. Araştırma kapsamında bu duruma da bazı değişkenler açısından bakılmıştır.

4.8.5.3.1. Alt Problem: Engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası gibi özelliklerine göre ebeveynlerin çocuğun okulda aldığı eğitimden memnun olma durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-66

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Çocuğun Okulda Aldığı Eğitimden Memnun Olma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Okulda Alınan Eğitime		Yetersizlikten Etkilenme Derecesi			Engelli Olan Çocukla Birlikte Çocuk sayısı	
		Derecesi	Cinsiyet	Yaşı	Engeli Olanın Doğum Sırası	
Eğitime Yönelik	X ²	1,77	,370	4,38	1,51	,451
Memnuniyet	p	,778	,831	,356	,826	,978

Tablo-66'ya bakıldığında engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası özelliklerine göre ebeveynlerin çocuğun okulda aldığı eğitimden memnun olma durumları arasında $p > ,05$ 'e ilişkin anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Engelli çocuğun ebeveynlerinin okulda aldığı eğitimden memnun olma durumlarına bakıldığında memnun olan 128 (%58,4) ebeveyn, kısmen memnun olan 58 (%26,5) ebeveyn ve memnun olmayan 33 (%15,1) ebeveyn bulunmaktadır.

4.8.5.3.2. Alt Problem: Engelli Çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği gibi özelliklere göre ebeveynlerin çocuğun okulda aldığı eğitimden memnun olma durumları arasında farklılık var mıdır?

Tablo-67

Engelli Çocuğun Demografik Özelliklerine Göre Ebeveynlerin Çocuğun Okulda Aldığı Eğitimden Memnun Olma Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin Ki-Kare Sonuçları

Okulda Alınan Eğitime		Engelli Çocuğun Resmi ya da Özel Bir Okula Devam Etme Durumu		
		Sınıf Düzeyi	Engel Durumunun Anlaşılabilirliği	
Eğitime Yönelik	X ²	1,84	2,27	1,64
Memnuniyet	p	,399	,893	,801

Tablo-67'ye bakıldığında engelli çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği özelliğine göre ebeveynlerin çocuğun okulda aldığı eğitimden memnun olma durumları arasında $p>,05$ ' ilişkin anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak ebeveynlerin kısmen memnun olanlar da ayrı tutulduğunda yalnızca %15,1'inin çocuklarının aldığı eğitimden memnun olmadığı görülmektedir. Yine araştırma kapsamında katılımcıların tamamına yakınının çocukları özel eğitim almaya başladıktan sonra aile yaşantılarının olumlu yönde değiştiğini belirttikleri görülmektedir.

4.9. Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeğine İlişkin Bulgular

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ile ilgili yaşadıkları süreçler kadar ebeveynlerin çocuklarının bakımı, gelişimi ve eğitimine destek olma konusundaki düzeyleri de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmamız kapsamında ebeveynlerin bazı konulardaki yeterlik algılarını belirlemek amacıyla bir ölçek daha hazırlanmıştır. Ebeveynlerin, “Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği” adlı ölçekten elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

4.9.1. Alt Problem: Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine Yönelik Yeterlik Düzeyleri Nedir?

Tablo-68

Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine Yönelik Yeterlik Düzeylerine Ait Betimsel İstatistik Sonuçları

	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	S
Yeterlik	342	,00	42,00	31.47	6.81

Tablo-68 incelendiğinde ebeveynlerin engelli çocuğun eğitimine yönelik yeterlik düzeylerinin $\bar{X}=31.47$ ($S=6.81$) ile kısmen yeterli düzeye (Kriter=23.52-32.9) sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda ölçekte yer alan maddelerin hangilerinde yeterli hangilerinde yetersiz hissettiklerine bakılmasında fayda bulunmaktadır.

4.9.2. Alt Problem: Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine Yönelik Yapılan Unsurlara İlişkin Yeterlik Düzeyleri Nedir?

Tablo-69

Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine Yönelik Maddelere Ait Yeterlik Düzeylerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Yeterlik İfadeleri	N	\bar{X}	S
1.Çocuğunuzun eğitimi ile ilgilenecek zaman ve kapasite bulma konusunda	342	2,33	0,83
2.Çocuğunuza nasıl yaklaşacağımız konusunda (iletişim biçimi vb.)	342	2,47	0,74
3.Çocuğunuzun derslerine nasıl yardımcı olacağınızı bilmede	342	2,37	0,78
4.Çocuğumuza çeşitli beceriler öğretebilmek için gereken yöntemlerini bilmede	342	2,22	0,79
5.Çocuğunuzun istemediğiniz (olumsuz) davranışlarını değiştirmek için gerekli yöntemleri bilmede	342	2,07	0,80
6.Çocuğunuzun okuldaki durumunu takip edebilme konusunda	342	2,64	0,68
7.Çocuğunuzla ilgili bir sorun yaşadığınızda kimden yardım alacağınızı bilme konusunda	342	2,42	0,77
8.Engellilerin yasal hakları ve imtiyazlarını bilme konusunda	342	1,75	0,83
9.Çocuğun okul dışı zamanlarının etkili kullanımı (boş zaman -hobiler) konusunda	342	2,23	0,79
10.Kardeşler (çocuklar) arası iletişime yardımcı olma konusunda	342	2,37	0,91
11.Sağlıklı beslenme konusunda	342	2,61	0,70
12.Çocuk gelişimi ve özellikleri konusunda	342	2,38	0,75
13.Çocukların cinsel eğitimi konusunda	342	1,85	0,83
14.Çocuğunuzun bakımı, eğitimi, hakları vb. konularda aile eğitimlerine katılmak için imkân sahibi olma konusunda	342	1,74	0,80

Kriterler: Hayır=(1-1.67); Kısmen=(1.68-2.35);Evet=(2.36-3.00)

Tablo-69'a bakıldığında katılımcıların engelli çocuğun eğitimine yönelik yapılanlara ilişkin yeterlik düzeyleri incelendiğinde; “Çocuğunuzun eğitimi ile ilgilenecek zaman ve kapasite bulma konusunda” ebeveynler $\bar{X}=2.33$ (S=0.83) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuza nasıl yaklaşacağımız konusunda (iletişim biçimi vb.)” ebeveynlerin $\bar{X}=2.47$ (S=0.74) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuzun derslerine nasıl yardımcı olacağınızı bilmede” ebeveynler $\bar{X}=2.37$ (S=0.78) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğumuza çeşitli beceriler öğretebilmek için gereken yöntemlerini bilmede” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.22$ (S=0.79) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuzun istemediğiniz (olumsuz) davranışlarını değiştirmek için gerekli yöntemleri bilmede” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.07$ (S=0.80) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuzun okuldaki durumunu takip edebilme konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.64$ (S=0.68) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuzla

ilgili bir sorun yaşadığımızda kimden yardım alacağımızı bilme konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.42$ (S=0.77) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Engellilerin yasal hakları ve imtiyazlarını bilme konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=1.75$ (S=0.83) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğun okul dışı zamanlarının etkili kullanımı (boş zaman -hobiler) konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.23$ (S=0.79) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Kardeşler (çocuklar) arası iletişime yardımcı olma konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.37$ (S=0.91) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Sağlıklı beslenme konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.61$ (S=0.70) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuk gelişimi ve özellikleri konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=2.38$ (S=0.75) ile kendilerini yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocukların cinsel eğitimi konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=1.85$ (S=0.83) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. “Çocuğunuzun bakımı, eğitimi, hakları vb. konularda aile eğitimlerine katılmak için imkân sahibi olma konusunda” ebeveynler kendilerini $\bar{X}=1.74$ (S=0.80) ile kendilerini kısmen yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

4.9.2.1. *Alt Problem: Annenin Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Ebeveynlerin Yeterlik Alguları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-70

Annenin Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Ebeveynlerin Yeterlik Alguları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Annenin Yaşı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	20-29 Yas	40	31,58	7,66	,293	,746	
	30-39 Yas	177	31,70	7,09			
	40 ve Üzeri	125	31,10	6,12			

Tablo-70 incelendiğinde annenin yaşına göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik alguları arasında $F_{(339-2)}=,293$, $p=,746>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.9.2.2. 4.9.4. Alt Problem: Babanın Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?

Tablo-71

Babanın Yaşına Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Babanın Yaşı	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	20-29 Yas	27	32,00	5,68	1,61	,202	
	30-39 Yas	123	32,25	6,13			
	40 ve Üzeri	192	30,89	7,33			

Tablo-71 incelendiğinde babanın yaşına göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(339-2)}=1,61$, $p=,202>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

4.9.2.3. Alt Problem: Annenin Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?

Tablo-72

Annenin Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Eğitim	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	İlkokul Mezunu	173	29,86	7,63	9,03	,000*	3>1, 4>1
	Ortaokul Mezunu	57	31,81	5,46			
	Lise Mezunu	85	33,16	5,50			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	27	35,67	4,10			

* $p<,05$ Kategoriler: İlkokul=1; Ortaokul=2; Lise=3; Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü=4

Tablo-72 incelendiğinde annenin eğitim durumuna göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=9,03$, $p=,000<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ilkokul mezunu olan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarının ($\bar{X}=29,86$), lise mezunu olan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=33,16$) ve ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=35,67$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe çocuklarının eğitimi konularında kendilerini daha yeterli hissetmektedirler.

4.9.2.4. Alt Problem: Babanın Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?

Tablo-73

Babanın Eğitim Durumuna Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Eğitim	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	İlkokul Mezunu	99	30,09	7,23	3,56	,015*	2>1, 4>1
	Ortaokul Mezunu	45	32,98	4,68			
	Lise Mezunu	121	31,07	7,04			
	Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü	77	32,97	6,58			

*p<,05 Kategoriler: İlkokul=1; Ortaokul=2; Lise=3; Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü=4

Tablo-73 incelendiğinde babanın eğitim durumuna göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=3,56$, $p=,015<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, ilkokul mezunu olan babanın engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarının ($\bar{X}=30,09$), ortaokul mezunu olan babanın engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=32,98$) ve ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunu olan babanın engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=32,97$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Burada da annelere benzer bir sonuç çıktığı anlaşılmaktadır. Engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin eğitim düzeyi yükseldikçe kendilerini yeterli hissetme oranları artmaktadır.

4.9.2.5. Alt Problem: Annenin Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?

Tablo-74

Annenin Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Doğum Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	Köy-kasaba	116	31,02	6,44	,55	,648	
	İlçe	81	31,15	5,84			
	Şehir	65	31,82	8,64			
	Büyük Şehir	80	32,15	6,63			

*p<,05 Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-74 incelendiğinde annenin doğum yerine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=,55$, $p=,648>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Annenin doğduğu yer büyüdükçe engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları da yükselmektedir.

4.9.2.6. *Alt Problem: Babanın Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-75

Babanın Doğum Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Doğum Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	Köy-kasaba	108	30,19	7,23	2,16	,093	
	İlçe	84	31,76	6,19			
	Şehir	76	32,64	7,34			
	Büyük Şehir	74	31,78	6,09			

* $p<,05$ Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-75 incelendiğinde babanın doğum yerine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=2,16$, $p=,093>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Babanın doğduğu yer büyüdükçe engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları da yükselmektedir.

4.9.2.7. *Alt Problem: Annenin Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-76

Annenin Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Anne Yerleşim Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	Köy-kasaba	55	28,89	8,31	4,81	,003*	3>1, 4>1
	İlçe	43	29,93	6,23			
	Şehir	65	32,57	8,27			
	Büyük Şehir	179	32,22	5,53			

* $p<,05$ Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-76 incelendiğinde annenin yerleşim yerine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=4,81$, $p=,003<,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılık, hayatının büyük çoğunluğunu köy-kasaba da yaşayan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarının ($\bar{X}=28,89$), şehirde yaşayan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=32,57$) ve büyük şehirde yaşayan annenin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından ($\bar{X}=32,22$) küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Yerleşim yeri büyüdükçe annenin engelli çocuğunun eğitimine ilişkin yeterlik algılarının da arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

4.9.2.8. *Alt Problem: Babanın Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-77

Babanın Yerleşim Yerine Göre Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Baba Yerleşim Yeri	N	\bar{X}	S	F (338/3)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	Köy-kasaba	36	29,61	8,39	1,27	,284	
	İlçe	59	31,17	5,73			
	Şehir	63	31,33	9,26			
	Büyük Şehir	184	31,97	5,70			

* $p<,05$ Kategoriler: Köy-kasaba=1; İlçe=2; Şehir=3; Büyük Şehir=4

Tablo-77 incelendiğinde babanın yerleşim yerine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(338-3)}=1,27$, $p=,284>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Anlamlı farklılık olmamasına rağmen, babanın yerleşim yeri büyüdükçe engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarında artış meydana gelmektedir.

4.9.2.9. *Alt Problem: Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-78

Engelli Çocuğun Yetersizlikten Etkilenme Derecesine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Yetersizlik Derecesi	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	Hafif Derecede	117	31,96	5,63	,87	,421	
	Orta Derecede	102	31,66	5,96			
	Ağır Derecede	123	30,84	8,33			

*p<,05 Kategoriler: Hafif Derecede=1; Orta Derecede=2; Ağır Derecede=3

Tablo-78 incelendiğinde engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(339-2),=,87}$, $p=,421>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Anlamı farklılık olmamasına rağmen, engelli çocuğun yetersizlikte etkilenme derecesinin artışına göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları düşmektedir, yani kendilerini yeteriz görmeye başlamaktadırlar.

4.9.2.10. *Alt Problem: Engelli Çocuğun Yaşına Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-79

Engelli Çocuğun Yaşına Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin One-Way Anova Sonuçları

	Yaş	N	\bar{X}	S	F (339/2)	p	Post Hoc (Tukey)
Yeterlik Algısı	6-10	167	32,23	6,14	2,35	,097	
	11-14	92	31,08	7,41			
	15-18	83	30,35	7,27			

*p<,05 Kategoriler: 6-10=1; 11-14=2; 15-18=3

Tablo-79 incelendiğinde engelli çocuğun yaşına göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $F_{(339-2),=2,35}$, $p=,097>,05$ 'e bakıldığında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Anlamı bir farklılık olmamasına rağmen, engelli çocuğun yaş düzeyi arttıkça ebeveynlerin engelli çocuğun eğitimi konusunda kendilerini daha az yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

4.9.2.11. *Alt Problem: Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasında Farklılık Var mıdır?*

Tablo-80

Engelli Çocuğun Cinsiyetine Göre Ebeveynlerin Ebeveynlerin Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Algıları Arasındaki Farklılığa İlişkin Independent-Sample T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Yeterlik Algısı	Kız	137	30,96	6,92	1,13	340	,259
	Erkek	205	31,81	6,74			

*p<,05

Tablo-80 incelendiğinde engelli çocuğun cinsiyetine göre engelli çocuğun eğitimine ilişkin ebeveynlerin yeterlik algıları arasında $t_{(340)}=1,13$, $p=,259>,05$ 'e bakıldığında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Anlamlı farklılık olmamasına rağmen, kız engelli çocukların ebeveynlerin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarının, erkek engelli çocukların ebeveynlerin engelli çocuğun eğitimine ilişkin yeterlik algılarından daha düşük olduğu görülmektedir.

4.10. Nitel Bulgular - Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu Bulguları

Araştırma kapsamında elde edilen nicel bulguları desteklemek ve örneklendirmek maksadıyla araştırmacı tarafından nitel görüşmeler de yapılmıştır. Bu kapsamda nicel bulguları açıklayıcı ya da nicel bulgulara rağmen farklı durumlar yaşayan ailelerinin bazı tecrübeleri nicel bulgulardaki başlıklara benzer bir biçimde aşağıda sunulmuş ve yorumlanmıştır.

4.10.1. Ailelerin Sosyo-Demografik, Ekonomik ve Çocuklarının Özelliklerine İlişkin Nitel Bulgular

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırma kapsamında kullanılan anketi dolduran ailelerden gönüllü olanlara uygulanmıştır. Bu kapsamda farklı gelir, yaş ve eğitim seviyelerinden ve farklı yetersizlik derecesine sahip çocukları olan ebeveynlerle eşit oranda görüşmeye özen gösterilmiştir. Bu ebeveynlerin sosyo-demografik, ekonomik ve çocuklarının özellikleri nicel bulgulara dâhil olduğundan burada tekrar verilme yoluna gidilmemiştir. Ancak nitel görüşmeler 15 ebeveyn ile yapılmıştır. Açık uçlu sorularla ilgili nitel bulgular paylaşılırken gerektiğinde ailenin ve çocuğun özellikleri sunulmuştur. Bu nedenle açık uçlu sorularda daha çok ebeveynlerin çeşitli süreçlerde yaşadıkları tecrübelere odaklanılmıştır. Araştırma etiği açısından katılımcıların isimleri saklı tutulmuş ve numara verilmiştir.

Tablo-81

Engelli Çocuğu Bulunan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu Uygulanan Katılımcıların ve Çocuklarının Temel Bilgileri

Görüşülen Kişi	Katılımcı Yaşı	Katılımcı Öğrenim Durumu	Katılımcının Mesleği	Çocuğunu n Engel Durumu	Çocuğun Yaşı / Cinsiyeti
1. Anne	34	Lise	Evhanımı / Sigortacı terk	Hafif	9,5 / Erkek
2. Anne	34	İlkokul	Ev hanımı	Hafif	7/ Erkek
3. Anne	28	Ortaokul	Ev hanımı	Hafif	8 / Kız
4. Anne	52	Okur-yazar	Ev hanımı	Hafif	18/ Erkek
5. Anne	35	Yüksek Lisans	Öğretmen	Hafif	9/ Erkek
6. Anne	31	Önlisans	Ev hanımı	Orta	10/ Erkek
7. Anne	44	İlkokul	Ev Hanımı	Ağır	24/Kız
8. Anne	37	Lise	Ev hanımı	Ağır	10 / Kız
9. Anne	36	İlkokul	Ev hanımı	Orta	12/ Kız (İkiz)
10. Anne	33	Lise	Ev hanımı	Hafif	6 / Erkek
11. Anne	34	Yüksek lisans	Part Time Öğretmen	Orta	12 / Erkek (ikiz)
12. Anne	33	Üniversite	Ev Hanımı / Kimyager	Ağır	6/ Erkek
13. Anne	39	İlkokul	Ev hanımı	Orta	6/ Erkek (üçüz)
14. Anne	57	İlkokul	Ev hamımı	Ağır	20/Erkek
1.Baba	48	Üniversite	Sigortacı	Ağır	12/Erkek

Tablo-81 incelendiğinde katılımcı annelerin 5'i ilkokul mezunu, 3'ü lise mezunu, 2'si yüksek lisans mezunu, 1'i ortaokul mezunu, 1'i önlisans mezunudur. Katılımcı annelerden 1'i yalnızca okur-yazar iken, 1'i hiç okuma-yazma bilmemektedir. Görüşmeye gönüllü olan tek erkek katılımcı ise üniversite mezunudur. Katılımcıların yaşları 28 ile 57 yaş arasında değişmekle birlikte büyük çoğunluğu otuzlu yaşlardadır. Katılımcı annelerden öğretmen olan biri dışında tamamı ev hanımıdır. Bir anne de kısmi zamanlı (part time) öğretmenlik yapmaktadır. Erkek katılımcı ise sigortacılık yapmaktadır. Katılımcı velilerin çocuklarının engel derecesine bakıldığında ise 6 çocuk hafif, 4 çocuk orta, 5 çocuk da ağır derecede yetersizlikten etkilenmiş çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların cinsiyetine bakıldığında ise 5'inin kız, 10 çocuğun ise erkek olduğu görülmektedir. Görüşme kapsamında üst sosyo-ekonomik düzeyden bir gönüllü bulunamamıştır. Nicel bulgularda da görüldüğü üzere diğer katılımcılar arasında üst düzey sosyo-ekonomik seviyeden kimseye anket uygulanamamıştır. Bu nedenle orta ve

alt gelir seviyesinden gönüllüler ile görüşülebilmıştır. Bu aileler ise 1000TL ile 4000 TL arasında geliri olan ailelerden oluşmaktadır.

4.10.2. Ailelerin Çocukların Farkına Varma ve Tanılanma Süreçlerinde Yaşadıklarına İlişkin Nitel Bulgular

Nicel bulgulara bakıldığında çocuğun engelli olduğunu daha çok anneleri fark etmektedirler. Annelerden sonra da doktorların bu durumu ilk kez fark ettikleri anlaşılmaktadır. Nitel bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Ancak anneler çocuklarının durumunu her ne kadar kendilerinin fark ettiklerini söyleseler de bu fark ediş daha çok bir şüphe şeklinde ortaya çıkmaktadır. Anneler bu şüpheyi öncelikle eşleri ve bazı arkadaşlarıyla paylaşmaktadırlar. Ancak genel olarak ilk yaptıkları iş hastaneye/doktora başvurmadır. Doktorlar ise çocukları inceledikten sonra durumu netleştirmektedirler. Böylece engelli çocuklarla ilgili kesin ve resmi durum daha çok hastanelerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle araştırmacı, ailelerin durumu fark etme aşamasında yaşadıklarına odaklanmıştır. Ancak burada temel olarak ailelerin yaşadıkları psikolojik aşamalardan çok sosyolojik zemini aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Yukarıda da ele alındığı üzere çocuğun durumu nasıl anlaşılırsa anlaşılın, engellilik durumu hastanede resmiyet kazanmaktadır. Bu kapsamda başta doktorlar olmak üzere sağlık çalışanları en kritik tepkiyi vermektedirler. Ailelere çocuklarının engelli olduğunu söylemek oldukça zor bir durumdur. Bunu söyleyen kişi için durum ne kadar zorlayıcı olsa da, ebeveynler için durum çok daha güç bir görünüm içermektedir. Bu kapsamda çocuklarının engelli olduğunun söyleniş biçimi, yeri, zamanı ve içeriği çok fazla önem taşımaktadır. Görüşme yapılan bazı aileler bu konuda başlarından geçenleri şöyle anlatmaktadırlar;

Katılımcılardan “2. Anne” çocuğunun yetersizlikten etkilendiği gerçeğini çocuğu 3 yaşındayken doktorlardan öğrenmiştir. Durumu öğrendiğinde çok üzülen anne kimseyle konuşmadığını ifade etmiştir. Eşi de duruma kendisi kadar üzülmüştür. Çocuk menenjit geçirdiğinden kullandıkları ilaca tepki vermediği için doktorlar çocuğun *-bitkisel hayatta bile kalabileceğini-* söylemişlerdir. Daha sonra çocuk ayağa kalkmış ama zihinsel engelli olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcılardan “6. Anne” orta düzeyde zihinsel yetersizliği olan “down sendromlu” bir çocuğa sahiptir. Bu sendrom türü, kromozomal bir bozukluk olduğundan; günümüzde

anne karnındayken tespit edilebilen zihinsel bir yetersizlik türüdür. Ancak anne, yapılan testlerde böyle bir durumun anlaşılmadığını belirtmiştir. Hamilelik dönemindeyken doktorlar *“bebeğin çok sağlıklı ve hareketli”* olduğunu söylemişlerdir. Bebek doğduğunda sarılık geçirmiş, anne de daha gerçek durumu bilmediği için çocuğun sarılığına üzülmüştür. Bebek ışık tedavisi gördüğü için 6 gün hastanede kalmışlar ve bu süreçte doktorlar bebeği annenin yanından alıp teste götürmüşlerdir. Down sendromundan şüphelenen doktorlar, emin olmadan durumu ebeveynlere söylememişlerdir. Ancak bir ay sonra kontrole gittiklerinde, doktorlar çocukta Down sendromu olduğunu açıklamışlardır. Duruma inanmayan ebeveynler başka hastanelere gidip testler yaptırmaya başlamışlardır. “6. Anne” çocuklarının down sendromlu olduğunu öğrendikten sonra yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir: *“Yani biz o dönemde çok mutsuzduk. O evimiz o zaman ... şehrindeydi. Biz kayınvalidemlerin yanındaydık. Ankara’da hastane süreci baya zor bir süreçti. Hani, ben devamlı ağlıyordum artık. Çünkü eşim ve ben aynı şekilde ne olacağını bilmiyorduk. Nasıl bir rahatsızlık olduğunu bilmiyorduk ve nasıl bir çözüm bulacağınızı bilmiyorduk. Zor bir süreçti. Ama doktorlar da bizi çok korkuttu. Aslında yani onlara da çok kızıyorum.”* Anne o zaman doktorların -çocuğunun yürüyemeyebileceğini, konuşamayabileceğini- söylediğini, durumun hep olumsuz yanından baktıklarını ve bu durumun onu çok korkuttuğunu ifade etmiştir. Anne ayrıca doktorların daha ılımlı olabileceğini belirtmiştir. Ancak doktorların onları özel eğitime yönlendirdiklerini de eklemiştir. Anne bu dönemde hem kendi ailesinin hem de eşinin ailesinin kendilerine destek olduklarını ve bu durumun onlara çok yardımcı olduğunu söylemiştir.

Katılımcılardan “7. Anne”nin engelli kızından önce iki çocuğu olduğunu; ilk çocuğunu kalp rahatsızlığı olduğu için kaybettiğini ve bir diğer çocuğunu da beyin tümöründen kaybettiğini söylemiştir. Anne iki çocuğunu kaybedince Ankara’da bir üniversitede, eşi ve kendisi ile ilgili gen araştırması yapıldığını ifade etmiştir. Bu süreçte tekrar hamile kaldığını öğrenen anne, risk taşımasına rağmen hamileliğe devam etme kararı almıştır. Kızları doğduktan üç yıl sonra, hastanedeki kontroller sırasında bu çocukta da yetersizlikten etkilenme olduğunu öğrenmişlerdir. Anne o anı şöyle anlatmıştır: *“Valla ben doktorlar konusunda çok şanssız bir anneyim. O kadar kötü bir doktorla karşılaştım ki. İyi olan insan da çok, kötü olan insan da çok. Hepsini aynı kefeye koymuyorum. Doktor çocuğa bakarken ben bir şeyler hissettim ve doktora –sakin bana bir şey söyleme, ben ilk önce Allah’a, sonra size güvenerek doğum yaptım- dedim.*

Doktor beni öyle tersledi ki –hayır, ne ekersen onu biçersin- dedi. Allah’ım -ya sabır dedim- ben gencim bu hoca olgun bir insan. Ama bana öyle davrandı ki o zamanki yaşadığım o hissi, duyguyu hayatım boyunca unutamadım. Allah bunu kimseye yaşatmasın”. Doktorun, çocuğun zihinsel engelli olduğunu –belki hiç yürüyemeyeceğini, konuşamayacağını- söylediğini ekleyen anne; çocuğu üç yaşına gelene kadar gelişiminin yaşlılarından farklı olduğunu düşünmeye başladığını ama “düzeler” diye umut ettiğini söylemiştir.

Katılımcılardan “8. Anne”nin çocuğunun engelli olma durumu ise oldukça trajik olmuştur. Çocuk ve ablası kedilere bakmak için balkona çıkmışlar ve abla daha iyi görmesi için çocuğu kucağına almıştır. Böylece engelli olan çocuk 1,5 yaşındayken üçüncü kattaki balkondan aşağı düşmüştür. Kafasında çatlak oluşan çocukta ayrıca beyin zarı yırtılmıştır. Çocuk bu kazadan dolayı fiziksel (ortopedik) olarak da etkilenmiştir. Bunun ardından çocuk, ağır bir beyin ameliyatı geçirmiştir. Kazadan önce normal gelişim gösteren çocuk, kazadan sonra konuşma başta olmak üzere birçok işlevi kaybetmiştir. Kazadan sonra hastaneye getirildiğinde doktorlar anneye “*çocuğun yaşamasının mucize olacağını, yaşarsa bitkisel hayatta kalabileceğini, en iyi ihtimalle felç kalacağını*” söylemişlerdir. Aile birkaç defa doktor değiştirmiş ve taşradaki bir şehirden Ankara’ya sık sık tedavi amaçlı gelip gitmişlerdir. Bu süreçte anne, kendisinin ve eşinin madden ve manen çok yıprandığını ifade etmiştir.

Katılımcılardan “11. Anne” ikiz çocuklara hamileyken kayınvalidesinin yanlış bir müdahalesi (sıcak suya oturtma) sonucu erken doğum yapmak zorunda kalmıştır. Böylece çocuklar Ankara’da bir devlet hastanesinde 28 haftalıkken doğmuş ve bir ay bu hastanede kalmıştır. Daha sonra bu hastanedeki teçhizat eksikliğinden dolayı aile çocukları özel bir üniversite hastanesine nakletmek zorunda kalmıştır. İkizlerden sağlık durumu daha iyi olanı 4 ay hastanede kaldıktan sonra eve getirilmiş, ancak doktorların – yaşaması zor- dedikleri diğer çocuk iki buçuk ay daha bu hastane kalmıştır. Anne evde diğer çocuğa bakarken durumu kötü olan çocuğa baba evden “anne sütü” götürmüştür. Ancak bu çocuğa hastanede kimse refakat etmemiştir. Çocuk altı ay hastanede yalnız kaldığı için, doktorlar bir hafta sonu çocuğu anneye izinli göndermeye karar verirler. Hafta sonunu annesiyle geçirince, çocukta gelişme olduğunu gören doktorlar, çocuğu taburcu eder ve anneye gönderirler. Anne hep doktorlara güvendiğini ama doktorların onları sürekli yanılttığını söylemiştir. Uzun süre doktorlarla temas halinde kalan anne, doktorların kendilerine “hep yarım ağız konuştuklarını” ifade etmiş ve şöyle örnek

vermiştir: “Çocuğum iki yaşında geldiğinde halen yürüyemiyordu, doktorlar da bize – fizik tedaviye gitse, iyi olur- gibi şeyler söylüyorlardı. Bizi net bir şekilde bilgilendirmiyorlardı. Çocuklar konuşmadığında etraftakiler -erkekler geç konuşur diyorlardı. Doktorlar da -şu an konuşmuyorlar ama bunlarda biraz gelişim geriden gelecek, erkekler 2 yaşında konuşuyorlarsa bunlar beş yaşında konuşacak- gibi ifadelerle aileye yaklaşıyorlar.” Anne ise bu durumda çocuklarının büyüyünce normal olacağını düşündüklerini belirtmiştir. Çocuğunun engelli olduğunu uzun süre anlayamadıklarını söylemiştir.

Katılımcılardan “12. Anne” bebeğinin erken doğduğunu, beyin kanaması geçirdiğini ve sürekli kontrollere gittiklerini, çocuklarının 4 yaşındayken durumunu doktorların fark ettiğini söylemiştir. Doktorlar aileye “çocuk beyin kanaması geçirdiği için hiçbir zaman normal bir çocuk beklemeyin” demişlerdir. Bu yüzden aile her türlü duruma kendini hazırlamıştır. Durum kesinleştiğinde de aile bu duruma çok fazla şaşırmamıştır. Ancak başka doktorlar çocuğun zamanla düzeleceğini de söylemişlerdir.

Katılımcılardan “13. Anne”nin durumu ise diğer annelerden farklı bir özellik ihtiva etmektedir. Eşi memur olan bu anne evlendikten sonra belli bir süre çocuk sahibi olamamıştır. Daha sonra tüp bebek tedavisi ile hamile kalmıştır. Yapılan kontrollerde annenin üçüz bebek beklediği anlaşılmıştır. Çocuklar doğduğunda ise eşine az rastlanır bir durum ortaya çıkmıştır. Anne, ikisi tek yumurta ikizi 2 kız ve bir de çift yumurta ikizi tek erkek çocuğa sahip olmuştur. “13.Anne”nin erkek çocuğu ile ilgili hastanede yapılan incelemelerde çocuğun down sendromlu olduğu anlaşılmıştır. Kız olan tek yumurta ikizlerinde ise gelişimsel herhangi bir soruna rastlanılmamıştır. Annenin beyanına göre bu doğum: gazetelere haber olmuş ve dönemin sağlık bakanı aileyi hastanede ziyaret edip, altın hediye etmiştir. Anne ilk başlarda çocuğunun engelli oluşu konusunda bir şey hissedemediğini çünkü üçüz bebeklerle ilgili tek kaygısının onlara bakmak olduğunu söylemiştir.

Katılımcılardan “1. Baba” ise çocuğunun engelli olduğunu doğar doğmaz hastanede öğrendiklerini belirtmiş ve devamla : “Yani, şöyle söyleyeyim, eşim 7 aylık hamileyken her hangi bir problemi yoktu. Yedinci ayından sonra bize bu ‘sıvı birikmesi olabilir ‘ dediler. Ama çocuk doğduğunda biz çocuğun beyin felci yani serebral palsi olduğunu öğrendik. Tabi öğrenir öğrenmez biraz şok yaşadık, 6 aylık süreçte. Baya bir kötü süreçti” şeklinde zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Doktorların durumu

doğrudan aileye söylediklerini ve evraklarını verip gönderdiklerini belirtmiştir. Veli, birçok hastane ve doktor gezdikten sonra Ankara'daki bir tıp fakültesinde kontrollerini yaptırmaya başladıklarını ifade etmiştir.

Buraya kadar ele alınan örneklerde çocukların engellilik durumlarının, daha çok hastanelerde; doktorlar vasıtasıyla öğrenildiği anlaşılmaktadır. Buna “14. Anne” ve “2. Anne” de eklenirse katılımcıların üçte ikisinin durumu hastanede öğrendiği anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda ele alınan örneklerde doktorlarla olumsuz bir etkileşim yaşandığı görülmektedir. Doktorların kesin ve sert üsluplarının aileleri psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyebildiği anlaşılmaktadır. Ailelerin yaşadıkları psikolojik süreçler araştırma kapsamı dışında olsa da bir meslek grubunun bir kısmının da olsa engellilik olgusu konusunda yetersiz bir donanımına sahip olması araştırmacıyı ilgilendirmektedir. Çünkü doktorlar yetersizliğin teşhisi ve tedavisi konusunda olduğu kadar ailelerin yönlendirilmesi konusunda kritik bir öneme sahiptirler. Nicel bulgularda burada ele aldığımızın aksine doktorlarla ilgili olumsuz durumlar ele alınmasa da nitel bulgular sonucunda ortada düzeltilmesi gereken bir sorun olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bazı aileler de çocuklarının durumunu örgün eğitime başlayana kadar fark edememektedirler. Örneğin “4. Anne” çocuklarının durumunun ilkokula başladığında öğretmenlerce anlaşıldığını ve ardından hastaneye başvurduklarını söylemiştir. Durumu hastanede çocuğun babası öğrenmiş ve anne durumu öğrendiklerinde “*önce üzüldük sonra reddettik*” demiştir. Doktorlar aileye çocuğun özel eğitim alması gerektiğini söylemişlerdir. Burada da görüldüğü üzere çocuğun durumu ilkokulda anlaşılmış ama yine son tanyı doktorlar koymuşlardır. Ancak bu örnekte doktorlar aileye uygun bir şekilde yaklaşmış ve yönlendirmişlerdir. “9. anne” ise çocuklarının okul öncesi dönemde öğrenme ile ilgili sorunlar yaşadıklarını, bazı kavramları öğrenemediklerini ve bu nedenle çocuklarında bir sorun olduğunu düşünmeye başladığını söylemiştir. Ama kesin tanının ilkokulda koyulduğunu belirtmiştir. “5. Anne”nin çocuğu ise beş yaşında Ankara yakınlarındaki bir şehirde kreşe giderken öğretmeni tarafından fark edilmiştir. Öğretmen çocuğun yönergelere tepki vermediğini söylemiş ve aile çocuğu doktora götürmüştür. Çocuğun kulağında iltihap olduğu anlaşılmış ve ameliyatla tedavi edilmiştir. Ancak kulak ile ilgili problem çözülsede öğretmen çocuğun algıyla ilgili problemi olduğu konusunda iddiasını sürdürmüştür. O dönem çıkan yasa nedeniyle çocuk 73 aylıkken ilkokula başlamıştır. Aile çocuğu ilkokula göndermek istemediği için doktordan rapor almak istemiştir. Doktor “*çocuğun kas gelişimi ile ilgili bir sorun*

olmadığını eğer okuma yazmada problem yaşayacaksa o zaman tanıyı koyabileceklerini, şu anda okula başlamasında bir engel olmadığını” söyler. Böylece aile çocuğu okula başlatmıştır. Çocuk, okulu kreş gibi algılamış ve oyun oynamak istemiştir. Bu nedenle öğretmen çocuğu kontrol etmekte zorlanır. Bu yüzden aile, çocuğu okuldan alıp özel bir başka okula vermiştir. Bu okulda da öğretmen çocuğu kendi haline bırakır. Okulda yapamadıkları etkinlikleri öğretmen eve yollar ve annesinin yaptırmasını ister. Henüz tanılanmayan çocukla ilgilenen anne çocuğu öğrenemedikçe sinirlenmiş ve çocuğa kızmıştır. Bu esnada aile rapor almadan çocuklarını destek özel eğitime başlatmıştır. Daha sonra aile Ankara’ya taşınmış ve çocuklarının tanısı Ankara’da koyulmuştur.

Burada ele alınan örneklerde çocukların durumlarının öğretmenlerce fark edildiği anlaşılmaktadır. Ancak ele alınan örneklerde görüldüğü üzere bazı çocukların yetersizlikten etkilenip etkilenmediğini anlamak oldukça güçtür. Bu kapsamda “10. Anne”nin hikayesi güçlü bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılardan “10. Anne” çocuğu 3 yaşındayken -kendini ifade edemeyince ve konuşamayınca- durumdan şüphelenmiş ve durumu şu şekilde açıklamıştır: *“Biz durumu eşimle fark ettik ve bunu yakın çevremizle paylaştık. Çevredeki insanlar -erkek çocuğu biraz geç konuşur, boşuna panik yapıyorsunuz, çok üstüne düşüyorsunuz- dediler ve açıkçası bizi biraz engellediler”* . Bu durum anket uygulaması sırasında, diğer görüşmelerin bazılarında da araştırmacının karşılaştığı bir durum olarak önem kazanmaktadır. Böyle vakalarla karşılaşıldığında çevrenin yönlendirici etkisinin önemi bir daha ortaya çıkmaktadır. Araştırmadan anlaşılacağı üzere anne ve babalar çocuklarının durumunu fark etse bile daha tecrübeli kişilere akıl danışmaktadırlar. Toplumda *“erkek çocuk geç konuşur”* genel yargısı nedeniyle, özellikle erken çocukluk döneminde yapılabilecek bazı müdahaleler yapılamamakta böylece çevre; olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Böyle durumlarda gerçek profesyonellere başvurmak ve doğru yönlendirmeyi sağlamak aşırı önem taşımaktadır. Bu kapsamda aileler bazen okul ve hastane dışında da profesyonel desteğe başvurabilmektedirler. Bu kapsamda bir örnek verilecek olursa “3. Anne”nin yaşadıklarına bakmakta fayda bulunmaktadır.

Katılımcılardan “3. Anne” çocuğunun konuşmasında sıkıntı olduğunu düşünmüş ve bir özel eğitim merkezine gitmiştir. Anne, özel eğitim merkezine gelme nedenlerinin yakın bir akrabalarının bu merkezde çalışması olduğunu söylemiştir. Anne çocuktaki durumun

da bu akraba tarafından fark edildiğini sözüne eklemiş ve “biz kabullenmiyorduk” demiştir. Özel eğitim merkezi çalışanları çocuğu değerlendirmiş ve çocuğun -eğitime gereksinimi olduğunu- söylemişlerdir. Anne, bu merkezin çalışanlarının kendileri ile çok ilgilendiklerini ve iyi davrandıklarını belirtmiştir. Bu aşamadan sonra özel eğitim merkezi çalışanları aileyi, hastaneye ve RAM’a yönlendirmiş ve tüm bu süreçte yardımcı olmuşlardır. Tabi ki bu durumu suiistimal eden özel eğitim merkezleri de olabilmektedir. Ama burada önemli olan ailenin doğru kişilere ulaşması, durumun nazik ve profesyonel bir şekilde aileye açıklanması ve tüm süreç boyunca aileye destek olunması çok uygun ve güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu dönemde ailenin maddi, manevi ve bilgilendirme açısından desteğe gereksinimi çok fazla olmaktadır. Toplumsal kurumlar ve yakın çevre bu dönemde ne kadar destek sunarsa, ailelerin duruma uyumları da o kadar çabuk olabilir. Araştırmanın nicel bulgularında da görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip aileler bu konuda yeterli desteği maalesef görememektedir. Bu kapsamda “14. Anne”nin yaşadıkları gerçekten ibret verici ve üzücü bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcılardan “14. Anne” normal gelişim gösteren iki çocuğa sahipken, üçüncü ve engelli olan çocuğunu taşrada (Orta Anadolu’da) bir ilçede dünyaya getirmiştir. O dönemde eşi gündelik işlerde çalışmakta ve sık sık şehir dışına çıkmaktadır. Anne, yine aynı dönemde kayınvalidesi ve kayınbabası ile aynı evde yaşamaktadır. Önceden iki çocuk yetiştirmiş olan anne, son çocuğunun gelişiminin yaşitlarından geri olduğunu hissetmiş ve bu kaygıları nedeniyle yakınlarından görüş istemiştir. Kayınvalidesi “*bu çocukta bir şey yok*” demiştir. Anne, daha sonra eşile konuşmuş ve çocuğu doktora götürmek istediğini belirtmiştir. Eşi de uzun bir süre bu isteğe yanıt vermemiştir. Daha sonra çocuk ateşli bir hastalık geçirince mecburen ilçedeki hastaneye götürmüşlerdir. Orada inceleme yapan doktorlar çocuğu daha teşekküllü bir hastaneye sevk etmişlerdir. Bunun ardından çocuğu, ilçelerinin bağlı buldukları il merkezindeki bir hastaneye götürmüşlerdir. Buradaki doktorlar çocuğu ayrıntılı bir şekilde muayene etmişler ve durumu netleştirmişlerdir. Anne, o dönemde yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir: “*Kayınbabam beni ve çocuğumu hastaneye götürdü. Doktorlar burada kalması lazım deyince kayınbabam beni orada bıraktı, döndü. O zaman ben hiç bir şey bilmiyorum. Çocuğun yanında kalıyorum. Doktorlar çocuğu alıp götürüyorlar bir şeylere bakıp geri getiriyorlar. Sonra bir doktor geldi, -çocuk ağır*

engelli- dedi". Çocuğunun durumunu öğrenen anne o esnada yanında kimse olmadığı için ne yapacağını bilemediğini ve çok üzüldüğünü ifade etmiştir.

Yukarıdaki tecrübelerden de anlaşılacağı üzere bir çocuktaki engel durumunun anlaşılmasında yakın çevre bazen engelleyici olabildiği gibi tam tersine yardımcı da olabilmektedir. Bu kapsamda "5. anne" nin durumu açıklayıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anne de çocuğunun durumunu uzun süre anlayamamıştır. Annenin sınıf öğretmeni olan yan komşusu bir gün ziyaretlerine gelmiştir. Anne, o ziyarette ve sonrasında yaşananları şöyle anlatmıştır: "2. Dönem anneme biz baktık. Hani annem hastaydı ve bizde duruyordu. O baktığımız süreçte komşumuz anneme geçmiş olsun diye geldiğinde, -oğlum getir bir kitabını okutayım sana- dedi. Okutamayınca - bu çocuk harf yazmayı bilmiyor- dedi. -Sıfır yapıyor kenara çekiyor, böyle el yazısı gibi de yazmayı bilmiyor, ben ona öğretirim- dedi. Sonra her akşam yarım saat evine çağırıp oğluma ders verdi". "5. Anne" komşusunun çocuğuyla uzun süre ilgilendiğini, ona harfleri öğrettiğini ve hatta üçlü hecelere kadar devam ettiğini ancak bundan sonra bir ilerleme kaydedemediğini belirtmiştir. Bu dönemde ailenin, çocuğun durumu ile ilgili şüpheleri fazlasıyla artmıştır. Anne o dönem yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "Şimdi şöyle bir şey var, annem de dâhil kayınvalidemler falan bu konuda şöyle şeyler diyordu, -çocuk çok şükür altını ıslatmıyor, herhangi bir engeli yok-. Ben de diyordum ki bu çocukta bir problem var. Yani bu çocukta bir sıkıntı var. Onlar da bana -ya işte sen abartıyorsun- dediler". Anne çocuğunda bir sorun olduğunu düşündüğü için onu fazlasıyla zorlamış, çocuk öğrenemeyince ya da ödevlerini yapamayınca da anne de ona bağırdığını ifade etmiştir.

Çevresel yaklaşımların, çocukların durumunun anlaşılmasındaki olumsuz etkisinin eşler arasında da yaşanabildiği görülmektedir. Bu kapsamda "9. anne"nin yaşadıkları olaylar açıklayıcı bir örnek olarak ele alınabilir. "9. Anne"nin çocuğu okul çağındayken, okul çalışanları çocuğu tanılanma amacıyla RAM'a yönlendirmek istemiştir. Bu dönemde aile önce çocukları ile birlikte hastaneye gitmiş ve orada doktorlar çocuğu tıbbi olarak tanılamışlardır. Doktorlar anneye; kızlarında zihinsel gerilik olduğunu söyledikten sonra anne yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: "Önce niye ben dedim. Allah'a şükür zihinsel bir engelim yok, her şeyi yapabiliyorum, her şey hakkında az çok bilgim var. Niye ben? diye bir isyanda bulundum. Ama sonra oturup farkına varınca bazı şeylerin ve bir şeyler yapmamın gerektiğini fark ettim". Bu duyguları yaşayan anne, önce durumu eşiyile paylaşmış ve eşi kendisine inanmamıştır. Eşinin "yok

abartıyorsun, hiçbir şeyleri yok bunların” diye tepki verdiğini belirtmiştir. Oysa anne, eşine hastane raporlarını göstermiş, ancak eşi *-okulların para kazanmak için hastanelerle anlaşışını ve çocuklara böyle raporlar düzenlettiklerini-* iddia etmiştir. Ama daha sonra eşi, çocuklara bir şeyler öğretmeye çalıştığında çocukların öğrenemediğini görünce duruma inanmaya başlamıştır.

Buraya kadar ele alınan örneklerden de görüldüğü üzere bir çocuğun engelli tanısı alması ve bu durumun fark edilmesi süreci her ailede farklı koşullarda gerçekleşmektedir. Burada önemli olan ailelerin özel koşullarından çok toplumsal servislerin istenen standarda henüz ulaşmamış olması denilebilir. Çünkü toplum, aile kurumunun içyapısına istendik düzeyde bir müdahale sağlayamazsa bile bunun dışındaki süreçlerde ortaya koyacağı desteklerle, bu sorunları en aza indirebilecek düzenlemelere destek olabilir. Bu kapsamda da toplumun organize olmuş kurumları olan kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri daha etkin rol oynayabilmektedirler. Ancak ailelerin çocuklarının durumunu öğrenme sürecinde yaşadıkları sadece bir başlangıç olmaktadır. Bu kapsamda daha sonraki süreçlerde yaşananlarla ilgili bazı örnekleri ele almakta fayda bulunmaktadır.

Ebeveynlerin çocuklarının engelli olduğunu nasıl öğrendikleri ve o anlarda yaşadıklarına değindikten sonra bundan sonraki süreçte neler yaşadıklarının anlaşılmasında yarar bulunmaktadır. Çocuklarının engelli olduğunu öğrenen ailelerin genel bir arayış içine girdikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı aileler ilk başlarda çocuğun durumunun düzeleceği umudu ile hareket etmektedirler. Ebeveynler ilk başlarda birden fazla hastane ve doktor gezmektedirler. Karşılaştıkları doktorların bir kısmı ailelerin umutlarını kırsa da büyük çoğunluğu aileleri uygun adımlar için yönlendirmektedirler. Bu kapsamda bir örnek verilecek olursa; ilk başlarda karşılaştıkları doktorlardan olumsuz bir tutum gören “1. Baba” daha sonra karşılaştıkları doktorların *-kendilerine yeterli düzeyde açıklama yaptıklarını ve destek olduklarını-* ifade etmiştir. Baba, o dönemde çocuğunun durumunu internet üzerinden araştırdığını bazı doktorlara e-posta gönderdiğini ve bazı doktorların da özel muayenehanelerine gittiğini ifade etmiştir. Bazı aileler de durumu kendi inanç dünyaları ile açıklamaya ve kabul etmeye çalışmaktadırlar. “3. Anne”nin söyledikleri buna güzel bir örnek vermektedir. “3. Anne” çocuğunun engellilik durumu netleştikten sonra yaşadıklarını ve hissettiklerini şöyle özetlemiştir: *“Bu da bizim bir sınavımız dedik. Allah’a şükür dedik, düzeleceğini düşündük”*. Buradan da anlaşılacağı üzere aileler çocuklarının durumlarını

kendi sosyal ve kültürel yapıları çerçevesinde araştırma ve kabullenmeye çalışmaktadırlar.

4.10.3. Ailelerin Çocuklarının Engelli Olduğunu Öğrendikten Sonra Çevreleriyle İlişkileri ve Çocuk Yetiştirmede Yaşadıkları Zorluklara İlişkin Nitel Bulgular

Engelli çocuğa sahip ailelerin çocuklarının durumunu öğrendikten sonra karşılaştıkları durumlar ve kişiler onların bu dönemi “kolay mı” yoksa “zor mu” atlatacağı konusunda büyük önem taşımaktadırlar. Yukarıda da görüldüğü üzere ailelere yaklaşım şekli, durumun uygun bir şekilde açıklanması ve ailenin doğru desteklere yönlendirilmesi önemli müdahaleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde ailelerin karşılaştıkları uzmanların tutumu ve yaklaşımı kadar, ailenin yakın akraba ve çevresinin de yaklaşımın incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda ailelerin maddi, manevi ve bilgilendirme alanlarında yakın çevrelerince desteklenmeleri gerektiğini söylemek pek de iddialı bir söylem olmayacaktır. Ancak araştırmamızın nicel bulgularında da görüldüğü üzere aileler bu başlıklarda çevrelerinden yeterince destek görememektedirler. Nitel görüşmelerde ise bu bulguları destekleyici deneyimlerle karşılaşılmıştır. Hatta destekleme bir yana bazı ailelerin yakın çevrelerinden zarar bile gördüğü söylenebilir. Bu kapsamda “14. Anne”nin yaşadıklarına değinilebilir.

Katılımcılardan “14. Anne” çocuğunun engelli olduğunu hastanede öğrendikten sonra birlikte yaşadığı kayınvalidesinin yanına dönmüştür. O dönemde eşi Ankara’da bir hastanede hizmetli olarak işe başladığından, ondan herhangi bir destek görememiştir. Kayınvalidesinin de kendisine karşı davranışlarının değiştiğini söyleyen anne, sözüne şöyle devam etmiştir: “*Bana sürekli kızıyordu. Hastaneden eve döndüğümde bana –naptın da özürlü çocuk doğurdun....- diye bağırdı, çağırdı, hakaret etti.*” Engelli bir çocuğa sahip olmanın verdiği duygu durumuna bu tarz hakaretler de eklenince, anne iyice yıpranmıştır. O dönemlerde bazı hafta sonları eve gelen eşi ise çocuğunun engelli olduğunu öğrendikten sonra hiç gelmemeye başlamıştır. Kayınvalidesinin baskı ve aşağılamalarına dayanamayan anne, kendi ailesinden yardım istemiştir. Kendi ailesi de –*senin yerin kocanın evi-* demiş ve anneyi kaderine terk etmişlerdir. Bir gün kayınvalidesiyle tartışınca kayınvalidesi onu ve çocuklarını evden kovmuştur. Katılımcı anne bu dönemde bir akrabalarına sığınmıştır. Aradan biraz

zaman geçince kocası diğer çocuklarına dayanamadığı için gelip onları Ankara'ya taşımıştır.

Bir başka örnek de “11. Anne”den gelmektedir. Anne, çocukları doğduğu dönemde kayınvalidesiyle karşılıklı dairelerde oturduklarını ama kayınvalidesinin kendisine çocukların bakımı konusunda hiç destek olmadığını söylemiştir. Anne çocukları küçükken çok zorluk çektiğini, geceleri bir çocuğunu kucağında sallarken bir diğerinin beşiğini iple salladığını belirtmiştir. Anne, eltesinin bu yıllarda kanser olduğunu ve kayınvalidesinin eltesinin çocuklarına baktığını ve kendisinden de yardım beklediğini söylemiştir. Anne o dönemde kendi işlerini bile yetiştiremezken, kayınvalidesinin misafiri geldiğinde onun yemeklerini bile yaptığını söylemiştir. Eltisi vefat ettikten sonra da kendi çocuklarının kuzenleri ile aynı ortamda olduğunu ve bazı zamanlar dört çocukla birden ilgilenmek zorunda kaldığını, diğer çocukların kendi çocuklarını bazen dövdüğünü ve hepsi birarada iken “kafayı yiyecek” duruma geldiğini ifade etmiştir. Anne her ne kadar üniversite mezunu olsa da eşi tarafından çalışmasına izin verilmemiştir. Annenin deyimiyle kocası ve ailesi kendisinden “gelinlik” yapmasını beklemiştir. Yani bu aile anneden geleneksel kapalı toplum yapısının “gelin rolünü” oynamasını beklemişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere engellilik gibi çok etkili ve değişkenli bir olgu bile bazı aile yapılarında geleneksel ilişkileri ve beklentileri değiştirememektedir.

Bazı aileler ise yakın akrabalarından destek görmelerine rağmen yaşadıkları çevre, komşu ve arkadaş gibi yakınlarından yeterince destek görmediklerini belirtmektedirler. Bu kapsamda aşağıdaki örnekler önemli görünmektedir. Örneğin, “8. Anne” çocuğunun yetersizlikten etkilendiğini öğrendikleri dönemde, çevresinden yeterli destek göremediğini ifade etmiştir. Özellikle insanların kendilerine acıyarak ve garipseyerek bakmalarından çok rahatsız olmuştur. Başka bir şehirde yaşayan aile, hastane süreçleri kendilerini çok zorladığı için Ankara'ya tayin istemişlerdir. Şimdi Ankara'da yaşayan anne, burada daha mutlu olduğunu ve memleketine gitmek istemediğini belirtmiştir. “11. Anne” ise (ikiz erkek çocuk sahibi) durumu ağır olan engelli çocuğuna doktorlar “ölür gözü” ile bakarlarken bile umudunu yitirmemiştir. Ancak yakın çevresinden bir “çocuk gelişimi uzmanının” kendisini teselli etmek için şu cümleleri sarf ettiğini ifade etmiştir: *“Ne olacak ki sen daha çok gençsin, daha çocukların olur. Bunlardan çok bir şey bekleme”*. Anne bu sözleri duyunca çok ağladığını söylemiştir.

Nicel bulgular dikkate alındığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerde çocuk ile ilgili sorumlulukların daha çok annelerin üzerinde olduğu görülmektedir. Nitel görüşmelerde de benzer sonuçlar çıkmıştır. Bu kapsamda ailelerin çocuk yetiştirirken en çok eğitim ve maddi konularda zorlandıkları görülmektedir. Bu ailelerden büyük çoğunluğu çocuk yetiştirme konusunda en fazla çocuğunun eğitimi konusunda güçlükle yaşadıklarını belirtmektedirler. Örneğin “9. anne” çocuklarını yetiştirme konusunda en çok onların gelişimlerini destekleme ve eğitim konusunda zorlandığını söylemiştir. Çocukları bir ödevi yapamadıklarında ya da bir konuyu anlamadıklarında çok sinirlendiğini ve üzüldüğünü bazen de şiddet uyguladığını itiraf etmiştir. Artık sabrının kalmadığını söyleyen anneye, ikiz çocuk büyütmenin nasıl olduğu sorulduğunda “*çok zor, kimseye tavsiye etmiyorum, çok zor. Bir de böyle sıkıntılı olunca daha bir zor. En azından birinden biri böyle olmasaydı o kadar zorlanmazdım. Kabullenmemiz de zaten çok zor oldu. Okul dönemine kadar kabullenemedik*” diye belirtmiştir. “10. Anne” ise çocuğunu yetiştirirken özellikle çocuğunun eğitimi konusunda kendini yetersiz gördüğünü söylemiştir. Çocuğunun davranış kontrolünü sağlama ve iletişim becerilerini artırma konusunda desteğe gereksinimi olduğunu belirtmiştir. “8. Anne” çocuğunu yetiştirirken eşinden destek aldığını ve çocuğunu yetiştirmede hiçbir sorun yaşamadığını söylemekle birlikte çocuğunda davranış problemleri olduğunu ve ona nasıl yaklaşması gerektiğini bilemediğini, bu konuda sorun yaşadığını söylemiştir.

Ailelerin bir kısmı da çocuklarını yetiştirirken maddi konularda çok zorlandıklarını belirtmektedir. “7 Anne” Türkiye’nin doğusunda bir şehirde iken sürekli kontroller için Ankara’ya gelip gittiklerini ve bu durumun onları maddi anlamda çok yıpratmış olduğunu belirtmiştir. “13. Anne” de üçüz çocukları olduğu için birçok alanda sorun yaşadığını ama en çok maddi zorluklar yaşadığını söylemiştir. Memur olan eşinin maaşı ile çocuklarının gereksinimlerini karşılamakta güçlük çektiklerini ve çevrelerinden de maddi destek görmediklerini ifade etmiştir. Anne, üç çocukla birlikte ulaşım konusunda da sıklıkla sorun yaşadığını söylemiştir. Bu yüzde bankadan taşıt kredisi çektiklerini ve araba aldıklarını belirtmiştir. Böylece sadece eşi ve arabaları ile bir yere gidebildiklerini söylemiştir. “1. Baba” da çocuğunun fiziksel yetersizliği olduğu için, çocuğunu evden kendisinin inip çıkardığını ve okul servisine kendisinin bindirdiğini söylemiştir. Boşanmış olmanın kendisini en çok zorlayan şey olduğunu söyleyen baba ve şöyle devam etmiştir: “*Şimdi en çok zorlandığım alan çalışma. Ben de çalışmak zorundayım. Eşimden ayrıldıktan sonra daha çok iş yapmak zorundayım yani. O süre zarfında*

yeterince vakit ayıramadığımı düşündüm. Yani para kazanıp evinize barkınıza bakmak zorundasınız, çocuğun ihtiyacını karşılamak zorundasınız. O yüzden yani yeterince yaptım biliyorum ama muhakkak ki bir yerlerde de eksikim olmuştur.” Böylece ekonomik kaygılar nedeniyle kendisine ve çocuğuna yeterince zaman ayıramamak veliyi zorlamıştır.

Bazı aileler ise çocuk yetiştirme konusunda hiçbir konuda zorlanmadıklarını belirtmektedirler. Bu kapsamda “6. anne” çocuğunu yetiştirirken zorlandığı bir alan olmadığını, çocuğunu yetiştirme konusunda kendini geliştirdiğini, olumsuz yaklaşan doktorların yanısıra kendilerine yardımcı olan doktorlar da bulduklarını, onların desteği ile çocuklarını iyi şekilde yetiştirdiklerini düşünmektedir. Buna karşın “14. Anne” çocuğunu yetiştirmede her konuda zorluk yaşadığını söylemiştir. Özellikle çevresinden ve eşinden destek görmemesi bu zorlukları yaşamada önemli etkenlerden biri olmuştur. Bazı ailelerin yaşadığı sorunlar ise hem eğitim hem de maddi sorunları birarada içermektedir. Genel geçimleri ile ilgili maddi bir sorunu olmayan aileler; çocuklarının engellilik durumu nedeniyle daha iyi eğitim imkânlarına kavuşmak istediklerinde bu durum maddi anlamda bir soruna dönüşebilmektedir. Bu kapsamda çocuklarını özel okula vermek, özel ders aldirmek ya da başka ihtiyaçları karşılamak için ortaya ciddi masraflar çıkmaktadır. Bu kapsamda Devlet’in destekleri de aileleri bir yere kadar rahatlatabilmektedir. 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Özürlüler Kanununun ardından en azından tüm engelli çocukların destek özel eğitim masraflarını devlet üstlenmiştir. “11. Anne” de bu yıldan önce çocuklarına özel eğitim aldirmek istediğinde o yıllarda sosyal güvencesi “Bağkur” olanların özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden ücretsiz yararlanmadığını, bu yüzden yasal düzenlemeler yapıp özel eğitim desteğinin tüm vatandaşlara ücretsiz sunulmasının ardından çocuklarını özel eğitim merkezine gönderebildiğini söylemiştir.

Yukarıda ele alınan bulgulardan anlaşılacağı üzere ailelerin büyük çoğunluğu hastane süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşamışlardır. Bu zorluklar daha çok engellilik ile ilk tanıştıkları döneme rastlamaktadır. Ancak bu kapsamda doktorların ya da diğer hastane çalışanlarının yaklaşımı bir yana hastanelere gelip gitmek için zaman ve para harcama, ilaç ve materyal temini gibi birçok konuda aileler zorluklar yaşamaktadırlar. Örneğin “1. Anne” *“Ailem Ankaralı olduğu için zaten ailemin yanında kaldım. Sürekli, EEG’den tutun bütün şeylerini yaptırдыm. Yani tabi ki zorlandık. Gittik geldik. Hele okula başladığı zaman 3-4 kere gidip geliyorduk, ilaç yazdırmak için vs. sorun olduğu*

zaman". Bu kapsamda ailelerin eğitim konusunda temel zorluklarının çocuklarının gelişimlerini destekleme ve problem davranışlarını düzeltme konusunda ne yapacaklarını bilme konusunda zorluk yaşadıkları görülmektedir. Eğitim alanı dışında ise maddi konularda zorluklar yaşayan aileler bu ihtiyacı daha çok hastane ve sağlık işlerini hallederken ya da çocuklarının nitelikli eğitim almalarını sağlarken hissettikleri anlaşılmaktadır.

4.10.4. Engelli Çocuğun Yetiştirilmesi Sürecinde Eşlerin Birbirleriyle İlişkilerine İlişkin Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulgularına göre engelli çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme ile ilgili sorun yaşama düzeylerinin beklenen düzeyden düşük olduğunu görmüştür. Bu kapsamda çocuklarının bakımı, eğitimi, sağlık işleri ve durumunu kabul etme konusunda sık sık sorun yaşayanların %10 civarında oldukları görülmektedir. Araştırmanın nitel bulguları da bu durumu desteklemektedir. Araştırma kapsamında görüşülen ebeveynlerin büyük çoğunluğu: çocuklarının engelli olduğunu öğrendikten sonra eşleri ile ilişkilerinin bozulmadığını ve eşlerinin kendilerine destek olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu desteklerin içeriği her ailede değişmektedir. Bu kapsamda bir örnek verilecek olursa ikiz çocuk sahibi "11. Anne"nin durumuna bakılabilir.

Katılımcılardan "11. Anne" eşinin kendisine her zaman destek olduğunu söylemiştir. Çocukların bebeklik dönemlerinde geceleri kalkıp çocuklara baktığını ifade etmiştir. Eşinin halen çocukları ile çok ilgilendiğini, özellikle dışarı çıktıklarında engelli çocuğa eşinin baktığını belirtmektedir. "11. Anne" çocukları büyüdükçe bazı konularda rahatladığını söylemiştir. 2011 yılında eşinin aile şirketi dağılınca kayınvalidesinin yanındaki daireden ayrıldıklarını ve ayrı bir eve taşındıklarını belirtmiştir. Aile, eski ekonomik gücünden uzak olduğu için eşi; annenin çalışmasına karşı çıkmamış ve anne yarı zamanlı (part time) öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Anne, öğretmen olarak devlete atanmak için de pedagojik formasyon yüksek lisansı yapmış ve KPSS kursuna gitmeye başlamıştır. Anne, bu son değişikliklerden sonra "*kendimi normal bir insan gibi hissediyorum, şu anda*" demiştir. Eşinin "*ataerkil bir aile yapısından*" geldiğini söyleyen anne, özel ders vermeye başladığında bile eşinin bir hafta kendisiyle konuşmadığını ifade etmiştir. Araştırmacı anneye "*peki eşinizin ailesi gelinlerinin ve eşiniz de karısının ev hanımı olmasını bu kadar istiyorduydu neden üniversite mezunu*

bir gelin seçmişler sizce?” sorusunu yöneltmiştir. Anne, eşinin üniversite mezunu olduğunu ve bu sebeple *-ev hanımı gelinin-* de eşine denk olmasını beklediklerini ve bu yüzden de *“üniversite mezunu ev hanımı”* istediklerini belirtmiştir. Eşinin halen televizyonda hamur işi ve özel emek gerektiren yöresel yemekleri gördüğünde kendisine *“şöyle yemek yapabilen birini alamadık”* dediğini söylemiştir. Anne çalışmaya başladıktan sonra mutfakla yeterince ilgilenmediğini, eşinin bu durumu son zamanlarda problem etmeye başladığını söylemiştir. Ancak anne eşiyile yoğun bir problem yaşamadıklarını söylemektedir. Bu kapsamda genel olarak bireyin eğitim seviyesi yükselse de geleneksel kapalı toplum yapısının etkisinden kolay kolay kurtulamadığı gerçeği de gözler önüne serilmektedir. Bu örnek kısaca ele alınırsa engellilik olgusu eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilememekte, ancak annenin dışa dönük yaşantıya geçmesi kısmen de olsa ilişkiyi daha fazla etkilemektedir. Bu durumu “2. Anne”nin söyledikleri de başka bir biçimde desteklemektedir.

Katılımcılardan “2. Anne” çocuklarının durumunu öğrendikleri dönemde eşi ile ilişkilerinin bozulmadığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: *“Hiç değişen bir şey olmadı hocam. Ama çocuğun durumunu kabul edemedik. Hep iyileşecek umuduyla bekledik. Hala ben kabullenmiş değilim. Bir geçici süreç olarak düşündüm normal bir çocuk gibi oda artık iyileşecek diye”*. Anne o dönemde engellilik durumunu bir hastalık olarak görmüş ve geçeceğini düşünmüştür. Zaman ilerledikçe anne ve baba durumu kabul etmişlerdir. Ancak “2. Anne” ilerleyen zamanlarda eşiyile; akraba ilişkileri ve maddi konularında çok fazla sorun yaşamaya başlamıştır. Anne o zamanki durumu şöyle açıklamıştır: *“2006’da evlendik. Evlenmez olaydık. Çok iyi anlaşamıyoruz yani kişiliğimiz uymuyor, düşüncelerimiz uymuyor, fikirlerimiz uymuyor. Ben doğu dersem o batı diyor, ben batı dersem o doğu diyor. Yani çocuklarımızın hatırına öylesine gidiyoruz.”* Bu açıdan bakıldığında çocukların varlığı, aile bütünlüğünü olumlu yönde etkilemektedir. Daha doğrusu çocukların varlığı boşanma durumunu engellemektedir. Nicel bulgularda da görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip ebeveynlerde boşanma oranının çok düşük olduğu anlaşılıyor. Bu oranın düşük olmasında boşanma durumunda yaşanacak çaresizliğin etkisinin olduğu söylenebilir. Böylece anneler kendi mutlulukları yerine çocuklarının mutluluğunu tercih edebilmektedirler.

Bazı ailelerde ise eşlerin sunduğu desteğin daha çok manevi boyutta kaldığı söylenebilir. Çünkü araştırmanın nicel bulgularında da görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip ebeveynler arasında çocukla ilgili sorumluluğun büyük oranda annelerde olduğu

anlaşılmaktadır. Örneğin “9. anne” çocuklarının durumlarından dolayı eşiyle ilişkilerinin olumsuz yönde bir değişime uğramadığını söylemekle birlikte eşinin ev işlerinde kendisini nadiren desteklediğini belirtmiştir. Engelli çocuğa sahip olmanın doğrudan bir etkisi olmasa da annelerin ilerleyen dönemlerde yıprandıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda “13. Anne” çocuklarının durumu nedeniyle ilişkilerinde bir değişimin olmadığını ve eşinin evde bulunduğu sürelerde kendisine hep destek olduğunu belirtmiştir. Ancak görüşmenin yapıldığı dönemde eşiyle ilişkilerinin bozuk olduğunu ifade etmiştir. Memur olan eşinin de ortopedik yetersizliği olduğunu (bir ayağında işlev kaybı) ve saf yaradılışlı olduğunu söylemiştir. Eşinin kız kardeşinin yakın bir dönemde kendisine çocuklarının bakımı için yardıma geldiğini ve eşini kandırarak ona banka kredisi çektirdiğini ifade etmiştir. Kız kardeşi bu kredinin taksitlerini ödemeyince eşi önce arabasını satmış ve sonra kredi kartlarından taksitleri ödemeye çalışmıştır. Böylece aile bütçesinin çok üzerinde bir borca girmişlerdir. Katılımcı anne bu durumu eve haciz için geldiklerinde öğrenmiş ve bu nedenle eşi ile son dönemde sık sık tartışıklarını ifade etmiştir.

Nicel bulgularda da görüldüğü üzere bu oran çok düşük de olsa bazı ailelerde engelli çocuğun varlığı eşler arasındaki ilişkiyi bozabilmektedir. Örneğin; “14. Anne” eşinin engelli çocuk doğduktan sonra kendisine yaklaşımının olumsuz yönde değiştiğini söylemiştir. Daha önce eşi Ankara’da çalışırken, kayınvalidesinin yanında oldukça fazla sıkıntı yaşayan anne, eşinin yanına taşındıktan sonra durumunun değişmediğini söylemiştir. Bu sefer de eşi kendisine hakaret etmiş, evi ihmal etmiş ve zaman zaman anneye şiddet uygulamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen anne kendisini çocuklarına adanmış ve duruma katlanmış. Anne, daha sonra eşinin birçok kez kendini aldattığını ve bu yüzden daha sık tartışıklarını ifade etmiştir. 5 yıl önce bu tartışmaların şiddeti artınca kocası evi terk etmiş ve başka bir kadınla yaşamaya başlamıştır. Artık bu duruma dayanamadığını söyleyen anne, eşine boşanma davası açmış ve kısa sürede resmen boşanmışlardır. Zaten asgari ücretle çalışan eşinden nafaka bile talep etmemiştir. Biri engelli 3 çocuk ile birlikte ortada kalan anneye engelli çocuğun devam ettiği özel eğitim merkezinin çalışanları sahip çıkmıştır. Aralarında topladıkları yardımlarla ailenin ihtiyaçlarını karşılamış ve çocukları okutmuşlardır. Katılımcı annenin kızı birkaç yıl önce üniversiteyi bitirmiş ve iş sahibi olmuştur. Normal gelişim gösteren diğer oğlu da okumaya devam etmektedir. Şimdi ise ailesine evin kızı bakmaktadır.

Nicel bulgulardan da anlaşılacağı üzere engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranı beklenilenin çok altındadır. Nitel görüşmelerde de “14. Anne” ve “1. Baba” dışında boşanmış ebeveyn bulunmamaktadır. “1. Baba” eşinin doğum yaptıktan 6 ay sonra babasını kaybettiğini ve bunun yanısıra çocuğun durumundan dolayı kendini işine adadığını söylemiştir. Bu yüzden çocuğun tüm işleri ile baba bizzat ilgilenmiştir. Ancak bu dönemde eşi ile ilgili yaşadıklarını şöyle açıklamıştır: *“Şimdi eşimle birbirimize karşı tavırlarımız değişmedi ama eşim çocuğun durumundan dolayı kendini işe verdi. Yani bu psikolojiyi kendisi böyle atlatmayı tercih etti. Ya bu süre zarfında da şöyle söyleyeyim, ben kendisine yeterince yardımcı olduğumu zannediyorum. Yani bütün işleri ben tek başıma yaptım. Onu kendi haline bıraktım. Yani ne zaman ki kendisi bir takım şeylere el atmak istedi, ondan sonra bir şeyler yapmaya başladı”*. Anne çalıştığı dönemde eve çok geç gelmiş ve çocuğu erken yattığı için onunla çok kısa süre ilgilenmiştir. Bütün sorumluluğu üzerinde taşıyan baba çocuk 8 yaşına geldiğinde boşandıklarını belirtmiştir. Bu görüşme bu bakımdan orijinal bir görünüm arz etmektedir. Araştırmanın hem nicel hem de nitel bulgularında anlaşıldığı üzere çocuk yetiştirme ile ilgili sorumlulukların genelde anneler üzerinde olduğu görülmektedir. Ancak bu vaka’da durum tam tersi bir hal almıştır. Burada anne çocukla hiç ilgilenmezken baba hayatını çocuğuna adamıştır. Ancak 8 yılın sonunda eşlerin ilişkileri çok yıpranmış ve anne çocuğu babasına bırakarak ayrılmıştır. Baba konuyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: *“Ben babamı hiç görmedim. Yani ben çocukluğumu hep babasız geçirdim. Hiç görmediğim için de yani çocuğun babası varsa babası her zaman yanında olsun hissi vermek istedim ben çocuğa. O yüzden bütün işlemlerini ben hallettim.”* Ancak baba eşinin işine ve arkadaşlarına daha fazla zaman ayırmasının ilişkilerini yıpratırsa da çocuğun engelli olmasının doğrudan bir boşanma nedeni olmadığını ifade etmiştir.

Araştırmacıya göre engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranının düşük olmasında iki temel neden olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birincisi zaten birbirlerini seven destekleyen çiftlerde zorluklar karşısında kenetlenme ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum her çift de bu şekilde olmamaktadır. Bazı ailelerde ise eşlerden biri fedakârlık yaparak hem sorumluluğu üzerine almakta hem de bireysel duygularından feragat ederek kendi yaşamlarını çocuklarına adamaktadır. Bu kapsamda “2. Anne”nin yaşadıkları araştırmamıza ibretlik bir örnek sunmaktadır. Çünkü “2. Anne”nin durumunun diğer annelere nazaran farklı bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır. 7 yaşında hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip bir erkek çocuğu

olan anne, daha sonra bir kız çocuk sahibi olmuştur. Bu çocuk da gözlerinden rahatsız olduğu için birçok operasyon geçirmiştir. Tıbbi müdahalelerinin ardından bu kız çocuğu da literatürde “az gören” olarak kabul edilen görme yetersizliğine sahip olmuştur. Böylece anne, evdeki birçok sorumluluğu üzerine almıştır. Bu yıllarda aile ev almak için bankadan kredi çekmiştir. Bu dönemde eşi bir tartışma nedeniyle işten ayrılır. Çok zor dönemler yaşarlarken, kocasının annesi vefat eder. Bunun üzerine kayınbabası tekrar evlenmek istemiştir. Kayınbaba yeni evliliği için kredi çekmiş ve “2. Anne”nin kocasını bu krediye kefil göstermiştir. Eşi bu durumu ve işten ayrıldığını “2. anne”ye söylememiş ancak eve haciz memurları gelmeye başlamıştır. Kayınbabası da krediyi ödemeyince ailenin maddi sorunları artmıştır. Anne kayınbabasının onlara şu teklifi yaptığını söylemiştir: *“Borcu bize attı sonra dedi ki -ben dedi o borcu ödeyecek param yok ödemiyorum ama zaten bu kıza yeni eşim bakmıyor. Çok kötü durumda. Götürün hem bakın hem de bakım ücretleri ile borcunuzu ödeyin- dedi, kızı gönderdi.”* Maddi sorunlarla boğuşan aile çaresiz bu teklifi kabul etmiştir. Böylece “2. Anne” iki engelli çocuğunun üstüne bir de ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan görümcesine bakmak durumunda kalmıştır. Görümcesi için devletin ödediği evde bakım ücreti (800 TL civarında) “2. Anne”ye geçmiştir. Ancak evdeki engelli popülasyonu annenin tüm hayatını evine ve çocuklarına adamasına yol açmıştır. Bu durum anneyi çok üzmüştür. Eşi daha sonra iş bulmuş ama evde kendisine neredeyse hiç yardımcı olmamıştır. Anne bu dönemdeki duygu ve düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır: *“Başka çarem yok çocuklar var. Ya ayrılacağım çocuklar babasız kalacak..., Hani benim işim gücüm de yok, çocuklara nasıl bakacağım? Kimin yanına gideceğim? Aile durumum da şey... yani annemler köyde yaşıyor. Burada kardeşlerim var. Bir tane kız kardeşim vardı o da eşiyile anlaşamıyordu defalarca geldi. Öbür büyük ablamın yanında şimdi. Ben de onun durumuna düşmeyeyim diye gidemiyorum. Hani dedim idare edeyim.”* Kendi engelli çocuklarının bakımının yanı sıra görümcesine de bakmak zorunda kalan, eşinden destek görmek bir yana hakaret ve şiddet gören bu anne üzerinde düşünüldüğünde, boşanmayla sonuçlanmasa da bazı evliliklerin olumlu bir şekilde sürdüğünden de bahsetmek güç görünmektedir.

4.10.5. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Yaşantılarına İlişkin Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulgularına göre anneler, kendilerine zaman ayıramamakta, basılı yayınları okumamakta, yeterince eğlenememekte, kişisel gelişimlerini ve fiziksel sağlıklarını geliştirici etkinliklere katılmamakta ve daha geniş bir deyimle sosyalleşememektedirler. Genellikle evde vakit geçiren anneler çoğunlukla televizyon izlemektedirler. Bu açıdan bakıldığında annelerin sosyo-kültürel açıdan sınırlı imkân ve görünüme sahip oldukları söylenebilir. Engelli çocuğa sahip anne ve babaların sosyo-kültürel özelliklerinin genel olarak birbirlerine benzediği söylenebilir. Burada bahsi geçen konular engelli çocuğa sahip ailelerin mevcut durumlarıdır. Ancak engelli bir çocuğa sahip olmadan önce ve sonra sosyal yaşantılarının değişip değişmediği önemli bir merak konusudur. Araştırmanın veri toplama araçları hazırlanırken yapılan görüşmeler neticesinde engelli çocuğun varlığının aileyi çeşitli boyutlarda etkilediği görülmüştür. Bu boyutlar; ruh sağlığı, ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler ve ziyaretler, eşle, diğer çocuklarla, akrabalarla ve arkadaşlarla ilişki gibi çeşitli durumlardan oluşmaktadır.

Nicel bulgular ışığında engelli çocuk sahibi olmanın ebeveynlerin sosyal yaşantılarına çok büyük bir etkisi olduğu söylenemez. Nitel görüşmeler yapılan katılımcıların yarıya yakını da çocuklarının engelden dolayı sosyal yaşantılarında bir değişiklik olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak bunun tam aksini de ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Örneğin “13. Anne” çocuklarının doğumundan sonra “sosyal yaşantı adına bir şey yapamadıklarını” ifade etmiştir.

Bazı ailelerde ise engelli çocuktan dolayı sosyal yaşantı çevresel etkenler nedeniyle değişiklik göstermektedir. Örneğin “5. Anne” evlendikten hemen sonra hamile kaldığını ve hamilelik dönemini zor geçirdiğini söylemiştir. Çocuk; doğduktan sonra da 3 yıl boyunca geceleri uyumadığını ve hastane süreçleri uzun sürdüğü için eşiyile bir sosyal kültür oluşturamadıklarını ifade etmiştir. Ancak aile Ankara’ya tayin olduktan sonra çocuklarını anneannesine bırakabildiklerini ve son zamanlarda eşiyile birlikte alışverişe ve sinemaya gidebildiklerini, yemeğe çıkabildiklerini belirtmiştir. Katılımcılardan “12. Anne” kendi ailesinin ve eşinin ailesinin kısmi destek sunduklarını kimsenin yardıma gelmediğini söylemiştir. Çocuğu 11 aylıkken yaşadığı bir durumu şöyle aktarmıştır: “Kuzenimin düğününe gidecektim. Hem annem hem de kayınvalidem

evdeydi. Ben düğüne gittim. İkisi birden çocuğa bakamamışlar. Eve geldiğimde ikisi de terden sular içindeydi.” Anne bu yüzden çocuğunu hep yalnız başına yetiştirdiğini söylemiştir. Akrabalarının ve yakın çevresinin desteğinin nasihat düzeyinde kaldığını ve somut bir destek görmediğini tekrar belirtmiştir. Ancak maddi anlamda desteğe ihtiyaç duyduklarında kendi ailelerinin para desteği verdiğini söylemiştir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin sosyalleşmesi için çocuklarını güvenle bırakabilecekleri bir yerin önemi ortaya çıkmaktadır. Nicel bulgulardan da anlaşılacağı üzere “eşlerin bir yere gitmek istediklerinde çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahip olma durumları”na da bakıldığında: 206 katılımcı (% 60,2) çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahipken, 133 katılımcı (%38,9) çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahip değildir. İleride de görüleceği üzere bazı aileler bu nedenle devletten çocuklarını bırakabilecekleri toplumsal servisler beklemektedirler.

Çevresel etkenlere bir diğer örnek de “7. Anne”den gelmektedir. “7. Anne” İstanbul’da yaşadıkları dönemde o zamanki emniyet müdürünün eşinin çok ilgili biri olduğunu ve engelliler için birçok etkinlik düzenlediğini anlatmıştır. Buna göre; her hafta engelli çocuğu olan emniyet mensuplarını bir araya getiriyorlar ve çeşitli faaliyetler yapıyorlar. Bu faaliyetler kapsamında ailelere eğitimler, tiyatro gibi sosyal etkinlikler, gezi ve benzeri etkinlikler düzenleniyor. Ayrıca engelli çocuğu olan polisler birçok konuda kolaylık sağlıyorlar. Örneğin anne çocuğu doktora götürmekte zorlanıyorsa eşine 24 saat izin veriyorlar. Ancak anne, Ankara’ya geldiklerinde böyle özel imkânlar olmayınca çok bocaladıklarını söylemiştir. Buraya kadar ele alınan örneklerden anlaşılacağı üzere ailenin yaşadığı çevrenin kültürel özellikleri onların sosyalleşmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyalleşme süreçlerinde çocuğun bireysel özelliklerinin de önemli bir etken olduğu görülmektedir. Bu kapsamda “12. Anne” Çocukları doğduktan sonra sosyal yaşantılarının değiştiğini söylemiştir. Anne çocukları 2,5 yaşındayken yoğun problem davranışlar sergilediğini ve dışarı çıktıklarında bunun çok sorun olduğunu belirtmiştir. Ancak çocuklar büyüdükçe sosyalleşme imkânlarının arttığını ifade etmiştir. Bunda çocuğun davranış problemlerinin azalmasının etkili olduğunu görülmektedir. Anne son zamanlarda alışveriş merkezlerine, çocuk oyun alanlarına gittiklerini ve sık sık dışarı çıktıklarını söylemiştir.

Aile özelliklerinin da sosyalleşmede etken olduğu görülmektedir. Örneğin boşanmış olmak ebeveynlerin sosyalleşmesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu kapsamda “1.Baba” çocuğuna bağımlı olarak yaşamak zorunda olduğunu söylemiştir ve *“şimdi sosyal yaşantım şu: Oğlum en geç saat 9 ile 10 arasında uyuyan bir çocuk. Ben de normalde tam zamanlı çalışan bir insan olduğum için arkadaşlarım beni çağırdığında veya herhangi bir yere gidecek olduğumda gidemiyorum. Yani bunların hepsinden feragat ettim. Çocuğa bağımlı olarak yaşamaya çalışıyorum. Ona da mecbursunuz çünkü çocuğu tek başına sadece bir babaanneye bırakmak iş değil.”* demiştir. Engelli çocuğun annesinin (boşanmış) sadece Pazar günleri 12:00-17:00 arasında gelip çocuğunu aldığı, yalnızca bu sürelerde arkadaşları ile görüşebildiğini söylemiştir. Bu örnek ele alındığında eşlerden biri olmadığında diğerinin üzerindeki sorumlulukların arttığı ve bu nedenle sosyalleşme imkânlarının azaldığı görülmektedir.

Aile özelliklerinin etkisine bir diğer örnek de ikiz çocuk sahibi olmak olarak verilebilir. Kabul edileceği üzere ikiz çocuk yetiştirmek kendi başına zor bir süreçken bu çocuklardan birinin yâda her ikisinin engelli olması daha yoğun bir çabayı gerektirecektir. Bu kapsamda “11. Anne”nin yaşadıklarına bakmakta fayda bulunmaktadır. “11. Anne” çocuklarını özel eğitim merkezine başlatana kadar hiç dışarı çıkmadığını söylemiştir. İki erkek çocuğun gittikleri yerde durmamaları ve yaramazlık yapmaları nedeniyle kayın validesine bile gidemediğini ifade etmiştir. Çocuklarını özel eğitime başlattığı ilk gün, yaşadığı bir durumu ve duygularını şöyle paylaşmıştır: *“Hocam, ben aynı zamanda bir Tekvando hocasıyım. Gittiğimiz özel eğitim merkezinin hemen yanında bir spor salonu vardı. Oğlum derse soktuğum gibi hemen dışarı çıktım ve spor salonuna gittim. Hasret gidermek istedim. Yani şöyle salona gidecektim, antrenman saatlerini öğrenecektim, antrenman varsa izleyecektim. Gelişimi daha geri olan oğlum derse girmiş ama durumu iyi olan oğlum derse girmemiş. Ağıtı koparmış, beni aramışlar bulamamışlar. İlk bir özlemle tekvando antrenmanına gittiğimi ve bu sorunu hatırlıyorum”*. Annenin bu hatırası o yıllarda çocukları yüzünden kendisine hiç zaman ayıramadığını göstermektedir. Bu annenin profili incelendiğinde diğer annelere nazaran bazı önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Anne muhafazakâr bir çevrede büyümesine rağmen babası tarafından sosyal ve sportif etkinliklere gönderilmiş ve serbest bir şekilde yetiştirilmiştir. Üniversiteyi bitirir bitirmez çocuk sahibi olan anne çocuklarının hastane süreçleri ve daha sonra eğitim durumları nedeniyle kendisini bambaşka bir hayatın içinde bulmuş, evden çıkamamış ve kendisi için hiçbir şey

yapamamıştır. Önceki hayatında çok sosyal bir insan olan anne çocuklarının gelişim problemlerinin ardından kısıtlı bir yaşama sahip olmuştur. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip olmanın sosyal yaşantıya etkisi bireyin bundan önceki yaşantısının özellikleri ile doğrudan ilgili olmaktadır. Araştırma genelinde görüldüğü üzere zaten bir sosyal yaşantıya sahip olmayan bireylerde engellilik önemli bir etken olmamaktadır. Oysa “11. Anne” de olduğu gibi bireysel zevk ve hobilere sahip bireyler engelli çocuğa sahip oldukları andan itibaren önemli bir kısıtlanmayla karşı karşıya kalabilmektedirler.

4.10.6. Ailelerin Engelli Çocukları İle Birlikte Yaptıkları Etkinliklere İlişkin

Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, engelli çocukları ile birlikte yaptıkları etkinlikler ortaya çıkmaktadır. Buna göre ailelerin büyük oranda (%70 üzeri); sinemaya, tiyatroya, konser, gazino müzikli mekânlara, derneklere, vakıflara gitme, opera, bale, dans gösterisine, engelli çocuğa sahip tanıdıkları diğer ailelere ziyarete hiçbir zaman gitmedikleri görülmektedir. Ailelerin engelli çocukları ile birlikte spor yapma, maça gitme, çocuğun okuldan arkadaşları ve ailelerine ziyarete gitme oranlarının da oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ailelerin yaklaşık üçte biri lokanta, restorana hiçbir zaman gitmezken, yaklaşık beşte biri yılda birkaç kez gidebilmektedir. Ailelerin yarısından fazlası pikniğe ya da doğaya ya hiç gitmemekte ya da yılda birkaç kez gidebilmektedirler. Ailelerin tatil ya da gezme amacıyla şehir dışına gitme durumlarına bakıldığında %66,4'ünün yılda birkaç kez şehir dışına gittikleri görülmektedir. Görüşmeler sırasında anlaşıldığı üzere aileler genellikle yaz tatili ve dini bayramlarda şehir dışına çıkmakta ve çoğunlukla kendi memleketlerine gitmektedirler. Ancak bu ailelerin yaklaşık üçte biri şehir dışına tatile çıkamamaktadır. Engelli çocuğa sahip ailelerin yarıya yakınının çocukları ile genellikle haftada birkaç kez parklara ve çocuk oyun alanlarına, market, çarşı, pazar ya da alışveriş merkezlerine gittikleri görülmektedir. Ailelerin yarısından fazlasının ayda ya da hafta birkaç kez komşu ve arkadaş ziyaretine gittikleri görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerin büyük oranda ayda ya da haftada birkaç kez yakın akrabalarını ziyaret ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında engelli çocuğu olan aileler yakın çevrelerinde vakit geçirmekte ve alışveriş gibi günlük aktiviteleri arasında çocukları ile birlikte dışarı çıkmaktadırlar. Bu anlamda biraz dar bir çevre içerisinde hareket ettikleri

görülmektedir. Maddi külfeti olan faaliyetlerden uzak durdukları, tanımadıkları insanların olabileceği aktivitelere fazla katılmadıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmanın nitel bulguları da nicel bulguları desteklemektedir. Örneğin, “1. anne” çocuğuyla çocuk oyun alanlarına kafe, parklara ve akraba ziyaretlerine gittiğini diğer sosyal alanlara çok nadir gittiğini belirtmiştir. “2. Anne” fırsat buldukça çocuklarını dışarı çıkarmaya çalıştığını söylemiştir. Havalar soğukken genellikle de büyük marketlerin çocuk oyun alanlarına gittiklerini, havalar sıcakken de çocuk parklarına gittiklerini belirtmiştir. Yine fırsat buldukça yakın akrabalarını ziyaret ettiklerini belirten anne, bunun dışında diğer sosyal alanlara ve tanıdıklara gidemediklerini ifade etmiştir. Katılımcılardan “5. Anne” de çocuğu ile dışarı çıkabildiklerini, alışveriş merkezlerine, yemeğe, oyun parklarına gittiklerini belirtmiştir. Havalar iyiiken özellikle hafta sonları pikniğe gittiklerini söylemiştir. Yazları, eşinin memleketine gidip tatillerini orada geçirdiklerini ama diğer akraba ziyaretlerine gitmeyi çok tercih etmediklerini belirtmiştir. Katılımcılardan “13. Anne” ise üç çocuk ile birlikte dışarı çıkmanın çok zor olduğunu yalnızca havalar güzelken yakındaki bir parka gidebildiklerini söylemiştir. Katılımcı ebeveynlerden “14. Anne” de engelli çocuğu ve diğer iki çocuğu ile birlikte daha çok evde vakit geçirdiklerini ve çok eğlendiklerini söylemiştir. “1. Baba” çocuğu ile bir yere gidebilmek için özel araç kullandıklarını ifade etmiştir. Çocuğun tuvaletini söyleme becerisi olmadığı için uzun süre dışarıda kalamadıklarını belirtmiştir. “6. anne” ise çocuğunun gelişimi için çok çaba gösterdiğini söylemiştir. Çocuğu sosyalleşsin diye yaptıklarını şöyle anlatmıştır: *“ben çocuğumu hiç kısıtlamadım. O anlamda her ortama sokmaya çalıştım. Hatta rahatsızlığı olduğu için daha fazla ortama, arkadaş çevresine sokmaya çalıştım ki hem sosyalleşsin hem çocuklarla iletişime geçsin. Uzun bir süre mesela gün olayından nefret etmeme rağmen surf çocuğum sosyalleşsin, çocuklarla bir araya gelsin diye günlere gittim”*. Anne çocuğuyla sinemaya, konserlere, alışveriş merkezlerine gittiklerini, birlikte yemeğe çıktıklarını da söylemiştir. Anne araba kullanmayı bildiğini ama trafiğe çıkmaya korktuğunu, bu nedenle de çocuğu ile nereye giderse gitsin eşinin onları bıraktığını ifade etmiştir. Toplu taşıma araçlarını ise yalnızca kısa mesafelerde kullandıklarını söylemiştir. Neden uzun mesafe kullanmadıkları sorusuna ise şöyle cevap vermiştir: *“kısa mesafe olduğunda gidiyoruz ama diğer türlü ben biraz çekiniyorum yani uzun mesafe gitmeye. Mesela hayvanat bahçesi filan istiyor ama oraya birlikte gitmeye çekiniyorum çünkü camı açıyorlar ceyran yapıyor. Çocuk o ara üşüyecek diye tedirgin*

oluyorum. Çok fazla üzerine titriyorum o yüzden de biraz ben kısıtlayabiliyorum onu o anlamda.”.

Buraya kadar ele alınan örneklerden anlaşılacağı üzere engelli çocuğa sahip ebeveynler; ailenin ve çocuğun özelliklerine çeşitli etkinlikleri birlikte gerçekleştirmektedirler. Örneğin “2. anne” de çocuğunun fiziksel bir problemi olmadığını belirtmiştir. Ancak çocuğunun aşırı hareketli olması, gittiği yerlerde gördüğü şeyleri karıştırması, başkalarının eşyalarına dokunması gibi nedenlerle zorluk yaşadığını belirtmiştir. Gittiği evlerde ortamı çok fazla dağıttığı için anne komşu ziyaretine gidemediğini belirtmiştir. “8. Anne” ise engelli çocuklarının çok yavaş yürüyebildiğini, uzun süre ayakta duramadığını belirtmiştir. Bu yüzden toplu taşıma araçlarını kullanmakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise ister bireysel ister aile özellikleri farklı olsun, engelli çocuğa sahip ailelerin çocukları ile birlikte gerçekleştirdikleri etkinliklerin çeşitliliği nicel bulgularla benzer bir görünüm arz etmektedir.

4.10.7. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Algularına İlişkin Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulgularında da görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip ailelerin çocukları ile birlikte toplumsal ortamlarda karşılaştıkları çeşitli durumlar olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin tecrübelerinin nitel görüşmeler içinde de ele alınması gerektiği düşünülmüştür.

Nitel görüşmelerde de katılımcıların büyük çoğunluğunun toplumsal yaşamda çocukları ile ilgili olumsuz durum ve sorun yaşamadıklarını beyan ettikleri görülmektedir. Ancak bu genel duruma rağmen bazı aileler belli dönemlerde belli sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin “3. Anne” çocuğu küçükken ve saldırgan davranışlar sergilediğinde bazı şikâyetler aldığını ama şimdi toplumdan olumsuz bir tepki görmediğini belirtmiştir. “6. Anne” toplumda çok fazla sorunla karşılaşmadıklarını ama çocuğu küçükken yaşadığı bir olayı şöyle anlatmıştır: “... alışveriş merkezindeydik. En alt katında bir oyun parkı vardı. Çocuğum orada oynuyordu. Tabi o zaman küçüktü belki iki buçuk-üç yaşlarında filan. O zaman kızların saçlarına biraz fazla meraklıydı. Çekiyordu. Okul dönemine kadar biraz o öyle sürdü. O zaman aslında kızın saçını çekmedi çünkü benim devamlı gözetimin altındaydı. Hala öyledir hiç gözünden ayırmam. Orada kızın saçına sadece dokundu ve arkadan bir çocuk oğlumun itekleyince, oğlum da kıza yaslandı ve kız düştü. Sonra dedesi çığlık

çığığı, koşa koşa geldi -sen ne yapıyorsun?- diye. Oğluma kızıyor yani öyle böyle bir kızmak değil, bağıra çağıra. İnletti orayı biz şok olduk. Sen dedim niye bağıryorsun. Ya çocuğā mı bağıryorsun? Küçük çocuk yani, 5 dakika sonra beraber oynamaya devam ettiler zaten. Ama tabi orada bütüin oturanlar ayaklandı. Herkes dedeye kızdı, -sen kime kızdığını zannediyorsun filan- sonra adam barınamadı, torununu alıp gitti.” İnsanların olumsuz tepki gösteren dedeye karşı gösterdiği tavır engellilik konusunda genel bir kabul olmadığını da gözler önüne sermektedir. Anne bu olay dışında olumsuz bir durum hatırlamadığını söylemiştir. “11. Anne” de engelli çocuğunun problem davranışları nedeniyle çocuk parkları gibi yerlerde akranları ile çatıştığını bu yüzden de diğer çocukların velilerinin tepki gösterdiğini söylemiştir. “2. Anne” de dışarı çıktığında genelde olumsuz bir tepki görmediğini söylemiştir. Ancak bazen kötü niyetli kişilerle karşılaştıklarını eklemiştir. Başından şöyle bir olay geçtiğini anlatmıştır: “Geçenlerde eczanedeydik. Oğlumun masada bir şeyler dikkatini çekti, ilgisini çekti ve almak istedi. Oradaki müşterinin biri (eczanenin sahibi seslenmiyor) işte -sen niye durmuyorsun? annen hiç terbiye öğretmedi mi?- falan diye tepki verdi”. Bu açıdan bakıldığında toplumsal tepkilerin kişiden kişiye değişen ve genelleştirilemeyecek bir görünüm taşıdığı anlaşılmaktadır. “12. Anne” ise çocukları ile dışarıdayken çocukları problem bir davranış sergilediğinde insanların tuhaf baktıklarını söylemiştir. Bu örnekler incelendiğinde çocuğun davranışsal özelliklerinin toplumsal yaşamda olumsuz tepki görme ihtimalini arttığı söylenebilir.

Toplumsal mekânlarda çocuğunun engelli olduğu görünümünden ya da çocuğun davranışlarından anlaşılmıyorsa insanların tepkilerinin farklılaşmadığı görülmektedir. Örneğin, “9. Anne” çocuklarının engelli olduğunun ilk bakışta anlaşılmadığı için toplumsal yaşamda olumsuz bir tepki ya da soruya muhatap olmadıklarını belirmiştir. Ancak çocuğun engelli olduğu anlaşılıyorsa insanların bu duruma ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin “7. Anne” toplumsal hayatta çeşitli tepkiler gördüklerini söylemiştir. Dışarıda karşılaştıkları insanların kendisine sorular sorduklarını söyleyen anne, devamla: “İlk önce şöyle sorular soruyorlar –yazık, bu çocuğā bak, doktora götürdün mü, hocaya götürdün mü, bu ne olacak, kim bakacak, kardeşi var mı, düştü mü, sonradan mı oldu?- bakıyorum karşımdaki insan bana güzel yaklaşıyorsa güzel soru soruyorsa, sakince cevaplıyorum, bakıyorum karşımdaki insan saçmalıyorsa, hiç cevap vermiyorum. Çünkü yorulдум” demiştir. Araştırmacı bu soruların yıpratıcı sorular mı olduğunu sorduğunda “yıpratıcı ne? Bitirici, hayatı söndürücü sorular. Ben

zor tutunuyorum, üstüme atılıyorlar” şeklinde cevap vermiştir. “8. Anne” de toplu taşıma araçlarında insanların genellikle yerlerini verdiklerini, bazen gençlerin umursamadığını söylemiştir. Anne çocuğu ile dışarı çıktıkları zaman olumsuz bir tepki görmediklerini ama insanların sorular sorduğunu söylemiştir ve devamla: “*Çok sinirleniyorum, konuşmak istemiyorum, kısa kesiyorum. Üstüne üstüne soruyorlar, ya bozuluyorum, istemiyorum.*” demiştir. Katılımcılardan “13. Anne” ise engelli olan çocuğu down sendromlu olduğu ve çok sevimli olduğu için insanlardan olumsuz tepki görmediğini belirtmiştir. Ancak üzüz çocuk sahibi olduğu için bazı insanların sorular sorduğunu ve bu soruların bazen kendisini üzdüğünü söylemiştir.

Buraya kadar ele alınan tecrübelerden anlaşılacağı üzere çocuğun özelliğine göre ailelere bazen olumsuz tepkiler ya da yıpratıcı sorular sorulduğu anlaşılmaktadır. Buradaki bulguların da nicel bulguları desteklediği görülmektedir. Bu kapsamda toplumda genel yaklaşımın beklenen düzeyden olumlu olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen toplum üyelerinin bir kısmının konu hakkında istenen düzeyde duyarlı olmadıkları da görülmektedir. “1. Baba” çocuğunun yürümede zorlanması nedeniyle alışveriş merkezlerine (AVM) girişte uygun park yeri bulması gerektiğini ancak AVM’lerde engelliler için ayrılan park yerlerinin yetersiz olduğunu ya da başka kişilerin buralara park ettiğini söylemiştir. Babaya göre toplumdaki bazı kişiler tamamıyla bilinçli değildir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde toplumun beklenen düzeyden daha bilinçli olduğu ama tamamıyla bilinçli bir toplumdan bahsedilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

4.10.8. Engelli Çocukların Eğitsel Tanılama Süreçleri ve Bu Süreçte Ailelerin Yaşadıklarına İlişkin Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulgularına bakıldığında 282 katılımcı (%82,5) RAM sürecinde sorun yaşamadıklarını belirtirken, 48 katılımcı (%14) sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin yaşadıkları sorunlara bakıldığında genellikle çocukları ile ilgili doğru bir değerlendirme yapılmadığı, prosedürlerin uzun sürdüğü, çocukları hakkında kendilerine yeterli bilgi verilmediği, çocuklarının düzeylerine uygun olmayan yerleştirme kararları alındığı ve çocuklarının destek eğitim almalarına onay verilmediği aileler tarafından düşünülmektedir.

Nitel görüşmelerde ise katılımcıların üçte birinin RAM sürecinde herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirttikleri görülmektedir. Ancak diğer katılımcılar RAM’da

kendilerine yeterince bilgi verilmediği ve kendilerini yeterince yönlendirmediklerini belirtmişlerdir. Bunların yanısıra bazı ailelerin çocuklarının RAM’da yeterince değerlendirilmediğini ifade etmişlerdir. Bu kapsamda aşağıdaki örnekleri incelemekte fayda bulunmaktadır.

Katılımcılardan “1. anne” RAM’daki süreçlerle ilgili yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: *“Hiç bilgi filan almadık biz. İlk (taşrada) RAM’A gittiğimizde oradaki uzman çocuğuma sorular sormuştu ve bağırmişti. Bana bakıyor diye, - annene bakmayacaksın, siz çıkın- dedi. O olaydan sonra çocuğum -yok bir daha ben gitmem oraya, gitmem oraya- diye bayağı ağlamıştı. Ama Ankara’da çok ilgilendiler”*. Katılımcılardan “12. Anne” de tam tersi bir şekilde taşrada ilk kez RAM’a gittiklerinde her konuda yardımcı olduklarını ve ayrıntılı bir şekilde bilgi verdiklerini ama Ankara’daki RAM’da fazla ilgilenmediklerini söylemiştir. Katılımcılardan “6. Anne” de çocuklarının RAM sürecinde yeterince değerlendirilmediğini düşünmekte ve şöyle söylemektedir: *“Ya çocuğu değerlendirmede tabii ki sıkıntılar var. Hani birden her şeyi yapsın istiyorlar. Bunu niye yapamadı? diyorlar mesela. Çocuk yapıyor diyoruz. Orada öğretmeni de yazmış, özel eğitim öğretmeni de yazmış notunda yapıyor. Niye yapmıyor? diyor. Yapmıyor seni ilk defa gördü. Daha şurada 2-3 dakika görmüş seni her şeyi yapsın istiyorsun yapmaz”*. Katılımcılardan “2. Anne” ise RAM’da çocuklarının ayrıntılı değerlendirilmediğini ve RAM’da kendilerine yeterince bilgi verilmediğini söylemiştir. Bu anne de evrak işlerinin çokluğundan şikâyet etmiştir.

Katılımcı annelerden RAM’da olumsuz tepkilerle de karşılaşanlar olduğu da görülmektedir. Örneğin, “7. Anne” çocuğunu hiç örgün eğitime göndermediğini söylemiştir. Anne çocuğu 7 yaşındayken çok araştırdıklarını ve o yıllarda engelliler için okulların çok yaygın olmadığını ifade etmiştir. O yıllarda engelliler için özel okullar olduğunu ama ücretini karşılayamadıkları için gönderemediklerini de eklemiştir. Özel eğitim merkezlerinin o yıllarda da ücretsiz olduğunu ama servis olmadığı için ulaşımı bile karşılamakta zorlandıklarını belirtmiştir. Araştırmacı ise o yıllarda da engelliler için İstanbul’da okullar olduğunu, *“acaba yeterince araştırmamış olabilir misiniz ya da RAM çalışanları sizi yeterince yönlendirmemiş olabilirler mi”* diye veliye sorduğunda, Veli: RAM’a her gittiklerinde RAM çalışanlarının -bu çocuktan bir şey olmaz- dediklerini ifade etmiştir. “5. Anne” ise çocuğunun durumunun uzun süre anlamadığını, çocuklarını üniversite hastanesine götürdüklerini, orada da çocukları ile ilgili bir problem tespit edilemediğini söylemiştir. Ancak özel eğitim alması için

hastaneden %20 engelli raporu almayı başarmışlardır.! Bunun ardından çocukları özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden ücretsiz ders alsın diye RAM'a gitmişlerdir. Ancak RAM çalışanları hastane raporunun onlar için bir anlam ifade etmediğini, kendi yaptıkları değerlendirmeler sonucunda destek eğitim verilip verilmeyeceğine karar vereceklerini belirtmişlerdir. Anne anlatmaya şöyle devam etmiştir: *“Evet, yani ben dedi bu rapordan benim yaptığım testten 50'yi geçse dedi RAM'dan hiçbir şekilde yararlanamaz. Ben o sırada yine sulu gözlü olarak dedim ki ya biz çocuğu boşuna mı fişledik dedim. Ya bu ifadeye aynen kullandık ya çocuk zihinsel özürülü diye fişledik yani çocuğu. Biz boşuna mı uğraştık.”*. Bu örneğe bakıldığında anne çocuğunun engelli sağlık kurulu raporu almasını; fişlenmesi olarak görmektedir. RAM'daki değerlendirmede çocuk testi tamamlayamamış böylece çocuğa zihin engelli tanısı koyulmuş ve destek eğitim kararı çıkmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere aileler RAM ve hastane tanısı arasında bir karmaşıklık içerisinde kalmaktadırlar. Aileler hastane süreçlerini bitirdikten sonra çocuklarının özel eğitim alması için RAM ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle okul çağında RAM'ın kendileri için ne kadar önemli bir kurum olduğunun farkına varmaktadırlar. Yukarıda da tartışıldığı üzere hastane süreçlerinde ciddi sorunlar yaşayan aileler, RAM'a geldiklerinde daha fazla ilgi, bilgi ve yönlendirmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçte de RAM'ların ailelere bu alanlarda daha fazla destek sunması beklenebilir. Bu kapsamda iş yükü çok olan RAM'larda ailelerin yeterince bilgilendirilmedikleri ve yönlendirilmedikleri söylenebilir. Ancak nicel bulgularda RAM'da sorun yaşayan ebeveynlerin oranının düşük olması RAM'ların işleyişinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Nicel bulgulara göre sorun yaşayanların belirttikleri sorunlar ile nitel görüşmelerden çıkan sonuçlar bir birini desteklemektedir. Bu kapsamda çok az kişinin yaşadıkları sorunlar ve değerlendirmeler genele mal edilemez ise de bu sorunların varlığının bilinmesinin araştırmacılar ya da uygulayıcılar için yararlı olacağı düşünülebilir.

4.10.9. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Eğitsel Sorunlarına İlişkin Nitel Bulgular

Türkiye'de ilk, orta ve lise öğrenimi zorunludur. Buna rağmen engelli çocuğa sahip bazı ebeveynlerin çocuklarını okula göndermedikleri görülmektedir. Her ne kadar çocuklarının özel eğitim alması gerektiğini bilseler de bazı aileler bu konuda resmi kurumları tercih etmemektedirler. Bu kapsamda araştırmamız kapsamında çok ilgi çekici bir bulgu ortaya çıkmaktadır. Bulgulara göre 122 katılımcının çocuğunun örgün eğitime katılmadığı görülmektedir. Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde

çocukları örgün eğitime devam etmeyen katılımcıların en çok “çocuklarının engel derecesinin ağır olmasını”, daha sonra ise çocuklarının okula alışamaması, uyum sağlayamaması ve problem davranışlar sergilemesi, olumsuz tutumlarla karşılaşmalarını, yerleştirme kararını beğenmemelerini, ulaşım, çocuğunun fiziksel özellikleri ya da maddi imkânsızlıkları, çocuklarının özbakım becerilerinin ya da iletişim becerilerinin yetersizliğini gerekçe olarak gösterdikleri görülmektedir.

Nitel görüşme yapılan katılımcılardan ise yalnızca “7. Anne”nin çocuğunu örgün eğitime göndermediği görülmektedir. “7. Anne”nin durumu yukarıda ele alınmıştır. Buna göre çocuklarının ağır düzeyde olması nedeniyle İstanbul’da yakın bir yerde okul bulamayan aile, Ankara’da bu imkâna sahip olmuştur. Ancak anne, engelli olan erkek çocukları hastalanınca kızlarını gönderemediklerini belirtmiştir. Anne çocuğunu yalnızca özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine göndermekle yetinmiştir. “7. Anne” dışında nitel görüşme yapılan tüm velilerin çocuklarını örgün eğitime göndermiş oldukları görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Araştırmacı, ailelerin eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlarla ilgili nitel bulguları iki başlık altında sınıflandırmıştır. Bu kapsamda ailelerin çocuklarını okula başlattıkları dönem ve öncesi birinci alt başlık olarak ele alınmışken, ailelerin çocuklarının halen devam ettiği okuldaki mevcut durumları ikinci alt başlık olarak belirlenmiştir.

4.10.8.1. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Çocukların Örgün Eğitime Başlattığı Dönemde Yaşadıkları Sorunlar

Araştırmanın nicel bulguları değerlendirildiğinde, genel itibari ile resmi okula (örgün eğitime) başlarken sorun yaşayan 81 (%36,0) çocuk bulunurken, sorun yaşamayan 144 (%64,0) çocuk bulunmaktadır. Aileler çocukları okula başlarken çocuklarının en çok “okula alışmakta güçlük” yaşadığını belirtmişlerdir. Ancak toplumsal anlamda daha önemli olan sorun; ailelerin karşılaştıkları olumsuz tutumlardır. Aileler; çocuklarını örgün eğitime başlatırken okul çalışanlarının çocuklarını okula kayıt etmek istemediklerini ya da öğretmenlerin çocuklarını sınıfta istemediğini belirtmektedirler. Bazı aileler ise çocuklarının okula ulaşımı, diğer öğrencilerin ve velilerinin çocuklarını kabul etmemesi ya da okula kayıt olmak için uzun süre sıra beklemelerini ifade etmişlerdir. Nitel görüşmelerde ise bu sorunlar daha derinlemesine incelenmiştir. Bu kapsamda aşağıda katılımcıların deneyimleri ele alınmıştır.

Katılımcılardan “1. Anne”nin çocuğu kesin tanı almadığı için taşrada bir ilçede normal gelişim gösteren çocukların anaokuluna ve sonra da ilkokula kayıt olmuştur. Anne bu dönemi şöyle anlatmıştır: *“İlk anasınıfında ve birinci sınıfa giderken biz raporsuz gittik. Sonra ben istedim raporu. Hani öğretmen ilk sene istiyordu, hani çocuk hareketli takla atıyor işte laf dinlemiyor diye.”* Çocuktaki gelişim geriliği bu dönemde kendini gösterdiğinden öğretmenin de isteği ile anne, özel eğitim raporu almak istemiştir. Bu dönemde öğretmenin ilgisizliğinden yakınan anne başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: *“Orda bizim öğretmenimiz -ben çok iyiyim, adaletliyim-di-yordu. Ben 15 tatilde Ankara’dayken çocuğuma okumayı öğrettim. Döndüğümüzde öğretmen -ben öğretemeyeceğim- dedi. Dedim ki yani nasıl? Benim çocuğum okumayı öğreneli 15 gün oldu dedim ve öğretmen şok olmuştu. Bu kadar ilgilenmediler çocuğumla. Aslında çok iyi bir bayandı hakkını ödeyemem ama okumayı öğrendikten sonra ilgilenmeye başladı. Öğretmenler başarılı çocuk seviyor yani. “1. Anne” daha sonra Ankara’ya taşındıklarında ilkokula başlayan çocuğunu buradaki öğretmenin kabullenmediğini belirtmiştir. Anne, öğretmenin çocuğun durumunu anlayamadığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: *“Sınıf öğretmeninde şöyle bir problem yaşadım. Hasta demişti çocuğuma. Bir ara bütün çocuklar ne zaman düzelecek diye soruyordu. Artık bilinçli mi bilinçsiz mi bilmiyorum çünkü oğlum ile ilk senemiz vukuatlarla doluydu.”* Bu dönemde çocuk, sınıf içindeki problem davranışları nedeniyle sınıf arkadaşlarıyla sorun yaşadığı için çok fazla şikâyet edilmiştir. “1. Anne” bunun yanısıra çocuğu okula başladığında bazen diğer çocukların velileri ile de sorun yaşadığını belirtmiştir. Çocuğu problem bir davranış sergilendiğinde diğer öğrenci velileri olumsuz tepki verince anne yaptıklarını şöyle anlatmıştır: *“Durumu izah etmeye çalışıyordum bazıları özellikle anlamak istemiyordu. O zaman, müdüre şikâyet edin diyordum. Yönetim orada diyordum. Benimle muhatap olmayın diyordum genellikle. Okulun içinde olmuş benim sorumluluğumda değil diyordum ve gidiyordum”.* Bu örnekten anlaşılacağı üzere anne okula başlama sürecinde öğretmenlerle, diğer çocuklarla ve bunların velileri ile sorun yaşamıştır.*

Katılımcılardan “2. Anne” çocuğunu anaokuluna göndermek istediğini ama uygun bir okul bulamadıklarını belirtmiştir. Özel anaokullarına da maddi durumları yetmediği için çocuklarını gönderememişlerdir. Çocukları 6 yaşına geldiğinde ilkokula başlatmışlardır. “2. anne” çocuğu o dönemde özel eğitime devam ettiği için çocuğuna ve kendine güvendiğini ve okula başlattığını söylemiştir. Okula kaynaştırma öğrencisi

olarak başlayan çocuk, zamanla arkadaşlarından geri kalmıştır. Okula başladıklarında “2. Anne” müdür yardımcısından çocuğu için “*vicdanlı bir öğretmen*” istemiştir. Anne bu isteğini şöyle açıklamıştır: “*Yani denge sağlasın. Şey olsun, yani ne bileyim ben, diğer çocuklarla denk tutsun, onlara ezdirmesin, onlara alay ettirmesin diye o öğretmene ver dedim. Müdür yardımcısı o öğretmen sabahçı dedi. Hocam dedim uyku sorunumuz var bizim. Dokuzdan önce de kalkamıyor. Öğlenci olmasını istiyorum dedim. Hani dedi hem öğlenci olmasını istiyorsun hem de iyi öğretmen istiyorsun dedi. O öğretmen sabahçı dedi. İstiyorsan bu dedi. Biz gittik sabahçı olsun dedik bari, öğretmen iyi ise sabahçı olsun evliya gibi adam ... öğretmen, o dengeyi sağlar dedi.*” Bu dönemde okul saatleri uymadığı için çocuk öğretmen değiştirmiştir. Bu sefer de gittiği sınıfta dört kaynaştırma öğrencisi daha olduğu için bu öğretmen çocuğu sınıfında istememiştir. “2. Anne” bu dönemde yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: “*Öğretmen - sınıfımda bu kadar kaynaştırma istemiyorum dağıtın birer tane- dedi. Bunun üzerine çocuğumun sınıfının değişeceğini öğrendim. Öğretmene -hocam bir haftada size alıştı, nasıl değişir? Zaten bu çocuğun durumu ortada, zor alıştırmaya çalışıyorum- dedim. Öğretmen –yok, istemiyorum, diğer öğretmenlere gitsin, biz müdürle görüştük diğerine yazacak- dedi. Ondan sonra o öğretmen de kabul etmemiş dağıtın birer tane demiş sanki şey dağıtıyorlar. Ben de müdür yardımcısına gittim -hocam ilk defa mı başınıza geliyor. Bu çocuk üç sınıf değiştirdi üç hafta, üç öğretmen, üç arkadaş, üç sınıf değiştirdi. Çocuğun özel durumu var, ortada belli- dedim*”. Bu sınıftan da ayrılan çocuk gittiği diğer sınıfta da uyum sağlayamamış ve sonunda yine velinin deyimiyle “evliya” gibi olan öğretmenin sınıfına dönmüştür. Böylece çocuk 3 haftada 3 öğretmen değiştirmiştir. Sonuçta bu öğretmen çocukla fazlasıyla ilgilenmiştir. Son öğretmen teneffüslerde bile çocukla çalışmış ve ona okuma-yazma öğretmiştir. Aynı öğretmen yaz tatilinde de 15 gün çocuğa ücretsiz kurs vermiştir. Bu hikâye ele alındığında ise buradaki annenin de öğretmenlerin tutumu ile ilgili sorun yaşadığı görülmektedir. Bu kapsamda idarecilerin de anneye yeterince yardımcı olmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu hikâyede ilginç olan iyi bir öğretmenin engelli bir çocuğun hayatında ne kadar önemli değişiklikler yapabileceğinin anlaşılmasıdır. Kimsenin sınıfında istemediği bir öğrenciyi sınıfına kabul eden ve bu çocuk için çaba gösteren iyi niyetli bir öğretmen çocuğun gelişimini fazlasıyla desteklemiş ve onun ilerlemesini sağlamıştır.

Katılımcılardan “3. Anne” ise çocuğunu özel eğitimle eş zamanlı olarak kreşe başlattıklarını belirtmiştir. Özel teşebbüsün olan kreşe kayınvalidesinin maddi desteği

ile devam etmişlerdir. Kreşin çocuğu için çok yararlı olduğunu ve orada birkaç ufak problem dışında hiç sorun yaşamadıklarını belirtmiştir. Çocuğunun o kreşte etiketlenmediğini ve dışlanmadığını ifade eden anne, kreşten sonra bir ilkokulun anasınıfına başladıklarında durumun değiştiğini ifade etmiştir. Anne, oradaki öğretmenin çocuktan sürekli şikâyet ettiğini söylemiştir. Çünkü bu öğretmen çok faaliyet yaptırmış ve çocuk bu etkinlikleri gerçekleştiremediğinde ise öğretmen çocuğu anneye şikâyet etmiştir. Daha sonra çocuk ilkokula 43 kişilik bir sınıfta kaynaştırma öğrencisi olarak başlamıştır. Burada da öğretmen, sınıf mevcudu fazla olduğu için – *çocukla ilgilenemediğini*- söyler. Çocuk yaşatlarından geri kalınca öğretmen çocuğu sınıftan almalarını ister ve okul kararı ile çocuk RAM’a yönlendirilir. Bunun ardından RAM’daki toplantıda -bu çocuğun özel eğitim sınıfı için uygun olduğu- söylenmiştir. Anne bu öneriye karşı çıkmış ve çocuğunun kaynaştırma öğrencisi olarak devam etmesini istemiştir. Araştırmacı anneye “neden kaynaştırmada kalmasını istiyordunuz?” diye sorduğunda anne: “*Özel eğitim sınıfı iki üç çocukla sınırlı olduğu için çocuğu sadece ders olarak düşünmüyoruz. Arkadaşlarıyla kaynaşma, paylaşma gibi her şekilde aktivite olarak sosyalleşmesini istiyorduk. Ders benim için ikinci planda kaldı. Ne kadar RAM’a ısrar ettik anlatamam.*” demiştir. Bu ısrara rağmen RAM çocuğun özel eğitim sınıfına gitmesine karar vermiştir. Aile hem Milli Eğitim Müdürlüğüne hem de Başbakanlığa bağlı BİMER’e durumu şikâyet edip itiraz etmiştir. Ancak tüm bu itirazlara rağmen bir şey değişmemiştir. Anne çocuğunun kaynaştırma sınıfında mutlu olduğunu, orada arkadaşları olduğunu ve sınıfın çocuğunu kabul ettiğini belirtmiştir. Ancak öğretmen çocuğu sınıfta istemediği için bu durumun yaşandığını söylemiştir. Bu hikâyede de ailenin öğretmen tutumları ve RAM çalışanları ile ilgili sorun yaşadığı anlaşılmaktadır. Aile çocukları ile ilgili beklentilerini açıkça ifade etmesine rağmen, RAM çalışanları ailenin isteklerini dikkate almamışlardır. Oysa Türkiye’deki yasal mevzuat bu konuda ailelere önemli haklar sumaktadır (ÖEHY, 2006). Ayrıca devlet politikası gereği kaynaştırma uygulamalarının yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Buna rağmen bazı öğretmen ve uzmanların olumsuz tutumları nedeniyle çocuk normal gelişim gösteren akranlarından koparılmış ve özel eğitim sınıfına yerleştirilmiştir.

Katılımcılardan “4. Anne” çocuklarının durumunun ilkokula başladığında belirlendiğini ve o okulda sorun yaşadıklarını söylemiştir ve devamla “*Oğlun yazamıyor, oğlun yapamıyor dediler yazan çocuk da yazamaz oldu*” demiştir. Çocukla ilgili tanılama yapıldıktan sonra aile okulu değiştirmiştir. Katılımcılardan “5.anne”nin

ise çocuğunun okula başlama süreci yukarıda ele alınmıştır. Aile, Ankara'ya geldiklerinde çocukları için devlet okulu araştırmışlardır. Anne o dönemi şöyle anlatmıştır: *“biz araştırdık bir sürü okulla da görüştük. Müdür yardımcıları ile müdürle görüştük. Sınıflar 32 kişi dedi. Yani böyle resmen bizimle dalga geçtiler. Hani biz gittik çocuğu vermek için. Dedim ki biz buradan ev tutacağız. Eğer hani bize bu noktada yardımcı olacak bir öğretmen varsa, gerçekten tavsiye edeceğiniz biri olursa biz burada ev tutacağız, okulun dibinde ev tutacağız. Adresten dolayı biz de okula gelelim diye. Ama kaynaştırma öğrencisi almak istemediler”*. Anne devlet okullarında çalışan yetkililerin çeşitli bahaneler ileri sürerek kendilerine yardımcı olmak istemediklerini belirtmiştir. Böylece aile çocuklarını özel bir okula başlatmıştır. Çocuk okuma-yazmayı öğrenemediği için aile çocuğu bu okulda da tekrardan birinci sınıfa başlatmıştır. Böylece çocuk yaşatlarından iki yıl geri kalmıştır. Aile, çocuğun RAM'dan aldığı raporu özel okula vermemiştir. Anne ve baba da “aynı grubun” özel okulunda öğretmen olarak çalıştıkları için, çocukları ile ilgili okulda bir kabul sorunu olmamıştır. Bu hikâyede de görüldüğü üzere bazı devlet okulları idarecileri engelli öğrenci kabul etme konusunda sorun çıkarmışlardır.

Katılımcılardan “6. Anne” nin çocuğu down sendromlu olduğu için durumu çok erken fark edilmiş ve özel eğitime de çok erken yaşta başlamıştır. Çocuk hem özel eğitim merkezine devam etmiş hem de bağımsız bir anaokuluna gitmiştir. Anne, anaokuluna kayıтта hiç sorun yaşamadıklarını, oradaki öğretmen ve özellikle okul müdürünün de kendilerine çok destek olduklarını belirtmiştir. Okuldaki bu olumlu atmosfer diğer çocukların da engelli çocuğu benimsemesine yardımcı olmuş ve aile diğer çocuklarla da herhangi bir problem yaşamamıştır. Anne diğer çocukların velilerinin de çok anlayışlı olduğunu, bunun nedeninin de çocuğun gittiği okulun bulunduğu çevrenin bunda etkili olduğunu söylemiştir. Çünkü anne bu çevrenin eğitimi ve gelir seviyesi ortalamanın üstünde ailelerin yaşadığı bir bölge olduğunu ifade etmiştir. Çocuk ilkokul yaşına geldiğine anne çocuğu anaokulundan almış, birinci sınıfa başlatmak yerine ilkokulun anasınıfına vermiştir. Anne bunun gerekçesi olarak: *“okula da uyum sağlasın, zil sesine alışsın, çocukların sesine alışsın dedim. O yüzden anaokuluna verdim. Bir yıl oraya gitti haliyle bir yılda geç başladı.”* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Ancak anne, anasınıfında sıkıntı yaşadıklarını belirtmiş ve devamla: *“okulun ana sınıfında, işte öğretmen pek istemedi. Yani rehber öğretmenle devamlı görüşüyordu. Çünkü ben devamlı okuldayım. Hala okuldayım. Oğlum on yaşında ama*

ben hala okuldayım. Ana sınıfındaki öğretmeni biraz sıkıntı çıkardı. Rehber öğretmenle görüştim, o beni çağırdı benimle görüştü, -acaba dedi hani özel eğitime bu tarz çocukların özel okullarına mı gönderseniz- filan dedi. Ben de -yok- dedim yani ben kesinlikle göndermeyeceğim benim oğlum buraya gelmeye devam edecek. Siz ne istiyorsanız yapın ben de ne gerekiyorsa yaparım zaten dedim.” Buradaki öğretmen ön yargılı yaklaştığı için aile sorun yaşamıştır. Öğretmenin ilk başlarda çok çabalamadığını ve çocuğunu istemediğini, kendisinin mücadelesi neticesinde öğretmenin çocuğu sınıfta tuttuğunu ve çaba gösterdiğini, daha sonra öğretmenin de yaklaşımının değiştiğini söylemiştir. Anne, öğretmenin ilk başlardaki olumsuz yaklaşımın nedeni olarak konu hakkında bilgisi ve tecrübesi olmaması olarak göstermiştir. Çocuk birinci sınıfa başladığında da yeni öğretmenin bu tarz çocuklarla hiçbir tecrübesi olmadığını öğrenmişlerdir. Ancak bu öğretmen çocuğu dışlamamış ve çocuk için elinden geleni yapmıştır. Çocuk aynı okulun anasınıfından geldiği için birkaç arkadaşı ile birinci sınıfta da aynı sınıfa düşmüştür. Onların desteği ile diğer çocuklar tarafından dışlanmadığı için uyum sorunu yaşamamıştır. Çocuk kaynaştırma kararı ile anasınıfına gittiği için birinci sınıfa da aynı okulda başlamıştır. Bu hikâye ele alındığında ise aynı çocuğun kreş, anasınıfı ve ilkokul sürecinde sadece anasınıfındayken sorun yaşadığı görülmektedir. Bu durum da olumsuz tutuma sahip öğretmenlerin aileleri ve çocuğu etkileyebildiğini gözler önüne sermektedir. Eğer annenin mücadele azmi olmasa, çocuk yaşatlarından koparılacak ve ayrı eğitim kurumlarına yönlendirilecektir. Oysa biraz çaba ve kararlılık ile bu çocukların akranlarıyla kaynaştırılması mümkün olabilmektedir.

Katılımcılardan “9. Anne” ikiz kız çocuklarının ilkokulun ilk üç yılında kaynaştırma eğitimine devam ettiklerini dördüncü sınıfta ise özel eğitim sınıfına alındıklarını söylemiştir. Anne, taşınma nedeniyle gittikleri semtte kaynaştırmadan kendi istekleri ile vazgeçtiklerini ve yeni okulda özel eğitim sınıfını kendilerinin istediğini belirtmiştir. “9. Anne” okula başladıkları dönemde de çok fazla sorun yaşamadıklarını ama kendilerine yeterince bilgi verilmediğini söylemiştir. Ama çocuklarıyla akademik olarak hiç ilgilenilmediğini, ödev verilmediğini, çocuklara yönelik herhangi bir düzenleme yapılmadığını söylemiştir. Sınıfta ders anlatılırken ya da başka etkinlikler yapılırken kendi çocuklarına bir boyama dahi verilmediğini söylemiş ve bu duruma çok üzülüğünü belirtmiştir. Hatta bazen çocuklarını okuldan almaya gittiğinde diğer çocuklarının kendisine gelip *-öğretmen sizin çocuklara ödev vermedi annesi-* dediklerini ve çocuklarının arkadaşları nazarında farklı bir duruma

düştüklerini söylemiştir. Anne çocuklarının sınıftaki öğretmenleri ve arkadaşları tarafından dışlandığını ve okulda hiç bir şey öğrenemediklerini ifade etmiştir. Çocukları, ne öğrendiyse (özellikle okuma-yazma) özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden öğrendiklerini eklemiştir. Ancak anne *“önceki özel eğitim merkezimiz çok kötü bir yerdi, ne öğrendilerse burada öğrendiler”* demiştir. “9. Anne” çocuklarını kaynaştırmadan alıp özel eğitim sınıfına verdiği için araştırmacı bu annenin iki ortam ile ilgili düşüncelerini merak etmiştir. Anne, kaynaştırmadan çocuklarını alıp özel eğitim sınıfına verince orada çocuklara ilgilinin arttığını söylemiş ve devamla: *“Çünkü birebir ilgileniliyor. İki öğretmen var başlarında, sınıf mevcudu çok az, 8-10 öğrenci var. Orada birebir ilgileniyorlar. Çocuklarımla ilgili notlar gönderiyorlar. Şunu yaptı bunu yaptı, şöyle iyi şeyler oldu gibi”* demiştir. Araştırmacı özel eğitim sınıfının akademik olarak aileyi memnun ettiğini anladığını ama *-sosyalleşme açısından durumun ne olduğunu-* anneye sorduğunda, anne: *“şöyle bir durum var. Kızlarım halen soruyor – anne biz eski sınıfımıza ne zaman geri döneceğiz- diye. Kızlarım burayı pek kabullenmedi, eski sınıflarını özliyorlar. Bu sınıftaki çocuklar onlardan biraz ağır düzeyde diye kabullenmiyorlar.”* demiştir. Konuşmalardan anlaşılacağı üzere eğer kaynaştırma sınıfında engelli çocuklara yönelik düzenlemeler yapılmış, özel bir ilgi gösterilmiş ve akademik olarak destek verilmiş olsa bu çocuklar normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada daha mutlu olacaklardır. Anne de bu görüşe katılmaktadır. Anne normal sınıfların çok kalabalık olduğunu, çocuklarının kaynaştırma öğrencisi olarak devam ettiği sınıfın mevcudunun 50 olduğunu belirtmiş ve devamla: *“bir taraftan da öğretmene hak veriyorum. 50 öğrenciye birer dakika ayırsa zaten ders bitiyor. Bir de benim çocuklarım böyle (engelli) olunca hiç gözü görmüyordu öğretmenin. Ama şunu da düşünüyorum zaten diğer öğrenciler okuma-yazmayı ve diğer şeyleri biliyordu, benim çocuklarımla daha fazla ilgilenebilirdi ama yapmadı. Bu yüzden bazen öğretmene hak veriyorum bazen de bunu düşünüyorum. Arada kalıyorum anlayacağınız”* demiştir. Bu hikâyeye ele alındığında kaynaştırma ortamı ile özel eğitim sınıfları arasındaki temel farklar ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda kaynaştırma ortamlarında yaşlıları ile bir arada bulunan engelli çocuklar kendilerini daha iyi hissetmektedirler. Ancak bu ortamlarda gerekli düzenlemeler sağlanmadığı takdirde bu çocuklar dışlanabildikleri ve olumsuz durumlar yaşayabildikleri görülmektedir. Bir önceki hikâyede çocuğunun kaynaştırma ortamından çıkarılmasını önleyen anne ile bu hikâyede olduğu gibi kendi isteği ile çocuklarını özel eğitim sınıfına veren anne kıyaslandığında, birinci annenin daha net bir düşünce ve hissiyat taşıdığı

anlaşılmaktadır. Oysa bu annenin kafası karışmıştır. Önceki anne, çocuğunun akademik ilerlemesinden çok sosyal ilerlemesinin önemli olduğunu düşünmektedir. Bu anne ise her ikisinden de vaz geçememektedir. Buradaki temel sorun ise kaynaştırma ortamlarının bu her iki alanda da çocuklara gerekli imkânları sunamamasıdır. Buraya kadar alınan örneklerde de görüldüğü üzere uygun şartlar sağlandığında ve destek verildiğinde kaynaştırma ortamlarında çocukların hem sosyal hem de akademik gelişimi artmaktadır.

Katılımcılardan “12. Anne” eşi polis olduğu için taşrada bir ilçede yaşarken çocuklarının kontrolleri için altı ayda bir İstanbul’a gelip gitmişlerdir. Bu esnada yaşadıkları ilçede kreş aramışlar ama bulamadıkları için çocuğu kreşe gönderememişlerdir. Anne özel eğitim merkezlerinden bir akrabası vasıtasıyla haberdar olduğunu ve buldukları ilçenin il merkezinde çocuklarını üç ay kadar bir merkeze gönderdiklerini belirtmiştir. Daha sonra Ankara’ya tayin olmuşlar ve çocuk burada düzenli olarak özel eğitime devam etmiştir. “12. Anne” çocuğu resmi bir devlet anaokuluna başlamıştır. Aile çocuğu okula başlatmadan önce raporunu okul idaresine vermiş ve durumu hakkında açıklama yapmışlardır. Okul idaresi ilk başta haftada üç gün birer saat olarak derslere gelmesini istemiştir. Anne haftanın beş günü birer saat olmak üzere okula devamı konusunda ısrar etmiş ve okul idaresi bunu kabul etmiştir. Okul idaresi bu bir saatlik eğitimlerin faaliyet saatinde olmasının yararlı olacağını söylemiştir. Oysa bu bir saatlik eğitim süresinin zamanla uzamasını bekleyen anne, bir yıl boyunca bu sürenin arttırılmadığını belirtmiştir. Yasal olarak tam gün eğitim alması gereken çocuk annenin değimiyle *“öğretmenin ve idarecilerin keyfi kararları ile yalnızca bir saat sınıfta tutulmuştur”*. Anne bu dönemde, okuldaki veli toplantılarına katıldığında *“sınıfta spastik bir çocuk varmış, sınıfın huzurunu bozuyormuş”* diye diğer velilerin konuştuğunu duymuştur. Anne önce bahsi geçen çocuğun başka bir engelli çocuk olduğunu düşünmüş ve üzerine alınmamıştır. Ama daha sonra kendi çocuğu ile ilgili konuştuklarını anlamış ve bu duruma çok üzölmüştür. Veli toplantısında daha hareketli olan ve başkalarına şiddet uygulayan başka çocuklar olduğunu da öğrenmiştir. Ancak kendi çocuğu engelli olduğu için diğer velilerin ve çocukların kendi çocuğunu dışladıklarını söylemiştir. Sınıftaki diğer çocukların şiddet davranışlarını gören engelli çocuk onları taklit etmiştir. Engelli çocuk şiddet davranışları sergilediğinde ise öğretmen çocuğu bilgisayar başına almış ya da oyun alanına çekmiştir. Anne böylece çocukta saldırgan davranışların pekiştğini

düşünmektedir. Mevcut öğretmenin iki ay sonra sınıftan ayrıldığını ve başka bir öğretmenin sınıfa geldiğini söylemiştir. Sonra bu öğretmenin çocuğun davranışlarını düzeltmek için çok çaba gösterdiğini belirtmiştir. Ancak bu okulda gezi, tiyatro gibi sosyal etkinliklere bile çocuğunu katmadıklarını ve dışlamaya devam ettiklerini söylemiştir. Bu hikâyede de öğretmen, diğer çocuklar ve velilerin engelli çocuğu dışladığı ve olumsuz tepkiler verdikleri görülmektedir.

Katılımcılardan “13. Anne” üçüz çocukları 4 yaşına geldiğinde onları kreşe vermek istediğini ama maddi imkânsızlıklar nedeniyle gönderemediğini söylemiştir. Engelli olan çocuğun iki yıl önce özel eğitime başladığını ve kardeşlerinden ayrılmadığı için üçünün de bir müddet aynı seansa girdiğini söylemiştir. Engelli çocuk derslere alışıncı kızları sınıftan çıkardığını belirtmiştir. Ancak bu aile maddi imkânsızlıklar nedeniyle okul öncesi dönemde bir eğitim kurumuna başlayamamışlardır.

Katılımcılardan “1. Baba”nın çocuğu önce özel eğitim sınıfına devam etmiştir. Baba burada yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: *“Okul ismi verecek olursam ...ilköğretim okulu alt sınıfına gönderdim. Okulda yaşadığım olayı söyleyeyim. O okulda iki tane öğretmen iki üç tane stajyer ve bir tanede bakıcı stajyer vardı. Buna rağmen ben defalarca çocuğumun başında bekliyorum, tuvalet becerisi olmadığı için birkaç saatte bir onu tuvalete götürüyordum. Çünkü koskoca okulun bir tane klozetli tuvaleti yoktu. Okulda alt sınıf olmasına rağmen koskoca okulda klozetli tuvaleti yok. Okulda eğitim sabahleyin saat sekizde başlıyor 12’de eğitim süreci bitiyordu. Özel alt sınıflar genelinde şöyle çalışıyorlar. Bir bakıcı anne veya kız meslek liselerinden bir kaç öğrenci geliyor. Hak götüre, kız öğrenciler sınıfta yok, öğretmenler sınıfta yok, kim kime dumduma”*. Bu kapsamda bazı özel eğitim sınıflarında da işleyişin iyi olmadığını belirten katılımcı, özellikle çevresel düzenlemelerin yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Kaynaştırma ortamlarında yaşanan sıkıntıların, özel eğitim sınıflarında da yaşanabileceği görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocukları kaynaştırma ortamlarından alıp bu sınıflara vermenin her zaman doğru bir çözüm olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde engelli çocuğa sahip ailelerin okula başlama süreçlerinde yaşadıkları sorunların çok yaygın olmadığı görülmektedir. Araştırmanın nitel bulguları incelendiğinde ise aileler daha çok öğretmenler, idareciler ve RAM çalışanları ile sorun yaşamışlardır. Bu kapsamda eğitimciler dışındaki diğer

toplumsal grupların olumsuz etkisinin düşük olduğu söylenebilir. Nitel görüşmelerde ön plana çıkan sorun ise, öğretmen tutumlarıdır. Genel olarak işleyişle ilgili bir sorun da olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli öğrencilerin uygun sınıflara yerleştirilmesi sürecinde ciddi problemler yaşandığı, sık sık sınıf ve öğretmen değiştirdikleri görülmektedir. Bu değişimlerde her öğretmenin aynı istek ve çabaya sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Örnekler incelendiğinde iyi niyetli ve fedakâr öğretmenler her ortamda ve koşulda istedik sonuçlar elde edebilmektedirler. Oysa engelli öğrencilere ve ailelerine karşı önyargılı olan öğretmenlerdeki tutumu değiştirmek çok güç olmaktadır.

4.10.8.2. Çocukları Örgün Eğitime Devam Eden Katılımcıların Mevcut Durum ve Sorunları

Araştırma kapsamında ailelerin örgün eğitimdeki mevcut durumları da incelenmiştir. Araştırmanın nicel bulgularına göre katılımcılardan çocuklarının öğrenimine devam ettiği okullarda halen sorun yaşayan ebeveynlerin sayısı 27 (%7,9)'dir. Nicel bulgular dikkate alındığında engelli çocuğa sahip ailelerin mevcut durumları okula başlama süreçlerine nazaran çok daha iyi durumdadır. Araştırma kapsamında yapılan nitel görüşmelerden elde edilen bulgular da bu durumu destekler niteliktedir. Ancak nitel görüşmelerde elde edilen bazı bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Nitel görüşmelerden anlaşıldığı üzere katılımcılar genellikle buldukları okulda sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak mevcut durumda da sorun yaşayan aileler bulunmaktadır. Bu kapsamda bazı ailelerin çocuklarının dışlanmasından yakındıkları görülmektedir. Örneğin “2. Anne” nin çocuğu tam zamanlı kaynaştırma öğrencisi olarak 2. sınıfa devam etmektedir. Anne çocuğunun sınıf arkadaşlarının velileriyle ilişkilerinin iyi olduğunu söylemiş ve devamla: “yok öyle çok şey ailelerimizde, çok sağ olsunlar çok anlayışlılar. Hani diğer çocuklar hep oğlun kural tanımıyor, oyunumuzu bozuyor diye dışlama var. O kadar da olacak yani ama dışlama var.” demiştir. Çocuk oyun kurallarına uymadığı için arkadaşlık kurmada biraz zorlanmaktadır. Ancak anne bunun dışında okulla ilgili başka sorun yaşamadığını belirtmiştir. Katılımcılardan “5. Anne”nin çocuğu ise özel bir okulda 2. sınıfa kaynaştırma öğrencisi olarak devam etmektedir. Okul idaresinin ve öğrenci velilerinin genellikle anlayışlı olduğunu ancak bazı öğrencilerle ve velilerle sorun yaşadıklarını söylemiştir. “5. Anne” okuldaki veli toplantılarına katıldığını ve diğer zamanlarda da gördüğü diğer velilere açıklama yaptığını belirtmiştir. Anne velilerle şu şekilde konuşmuştur: “Her defasında da

bilerek bu konuyu açtım. Bakın dedim sizin çocuğunuz da olabilirdi, örneğin siz biraz önce kaza geçirdiniz. O kazadan sakat çıkmayacağınızın garantisi yok. Bir dakika, bırakın ölmeyi sakat da kalabilirdiniz. Ya bakın, insanoğlu bir anlık ya bir anlık. Velilerime bunu anlattıktan sonra vicdan sahibi veliler bunu anlayışla karşıladıkları için çocuklarına dizgin vuruyorlar”. Çocuğuyla aynı okulda çalışan anne başından geçen bir olayı da şöyle anlatmıştır: “Bir gün oğlumun sınıfının olduğu katta nöbetçiydim. Teneffüste oğlum ağlayarak yanıma geldi. Arkasından da sınıfından bazı kızlar geldi. -Annesi okuyamıyor- dediler.” Çocuğuyla dalga geçildiğini gören anne bu duruma çok üzölmüş, çocuk da üzüntüden hastalanmış ve annesine: “Anne, ben okuyamıyorum, ben nasıl karne alacağım” diye sormuştur. Anne bu durumun kendisini çok yıprattığını belirtmiştir. “9. Anne” de çocuklarının okulda bazı zorluklar yaşadığını söylemiş ve devamla “dışlanıyorlar, alay ediliyorlar. Geçen sene evi taşıdığımızda çocuklarımızla aynı okulda okuyan bir çocuk, mahallede -bunlar bizim okuldaki engelliler sınıfına - gidiyor diye dalga geçmiş. Kızlarım eve geldiklerinde ağladılar. Anne -biz engelli miyiz, biz özörlü müyüz, değiliz değil mi- diye ağlamaları beni çok üzmüştü” diye açıklama yapmıştır. “9. Anne” şimdiki okulda (özel eğitim sınıfında) herhangi bir sorun yaşamadıklarını söylemiştir. Ancak kaynaştırma döneminde anne çok sıkıntı çektiğini, çok üzüldüğünü söylemiştir. Anne orada diğer velilerin davranışlarından da olumsuz etkilendiğini ifade etmiştir. Diğer öğrenci velilerinin okul tarafından bilgilendirilmediğini, bu yüzden insanların olumsuz tutumlarını sürdürdüğünü söylemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere dışlanma sadece normal gelişim gösteren çocuklarda görölmemektedir. Bu çocukların velileri de bazen olumsuz tutumlar sergileyebilmektedirler. Bu bağlamda engelli çocukla dalga geçilmesi ve dışlanma gibi bazı problemlerin aileleri olumsuz yönde etkilediği görölmektedir.

Bazı aileler ise çocuklarının devam ettiği okuldaki işleyiş ile ilgili sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin “11. Anne” ücretli öğretmenlerin de kişisel özelliklerine ve tecrübelerine göre sınıfa ve çocuklara yaklaşımlarının değiştiğini söylemiştir. Özellikle Sincan, Etimesgut ve Eryaman gibi bölgelerde sıklıkla karşılaşılan bu durum, Ankara'nın genelinde de araştırmacının dikkatini çeken bir sorun olmuştur. Özel eğitim sınıflarına kadrolu ve özel eğitim alanından mezun olan öğretmen bulamayan okullar; bu sınıflar boş kalmasın diye ücretli öğretmen talep etmektedirler. Ücretli öğretmen olmak için dört yıllık bir fakülte mezunu olmak yeterli olmaktadır. Milli eğitim müdürlüklerinin genellikle eğitim fakültesi mezunu ya da pedagojik

formasyon almış fakülte mezunlarını tercih ettikleri bilinmektedir. Bu öğretmenler çok kısa bir hizmet içi eğitimden geçirilmekte ve engelliler için açılmış sınıflara gönderilmektedirler. Ders saati karşılığı çalışmaya başlayan bu öğretmenler, belli süre sonunda ya dayanamamakta ya da başka bir iş bulup, bu sınıflardan ayrılmaktadırlar. “11. Anne” de bu konuda yaşadığı bir problemi şöyle anlatmıştır. *“Oğlum dönem ortasında ayrılan öğretmenini çok sevmişti. O öğretmenden sonra başka öğretmenlerde geldi ama oğlum hep onun adını sayıklayıp ağladı.”* Anne eğitimde yaşadığı en büyük sorunun öğretmenlerin niteliği ve sık sık değişmesi olarak ifade etmiştir. Bu kapsamda mevcut sorunlar arasında niteliksiz ve sürekliliği olmayan öğretmen istihdamının bazı ailelerin eğitsel süreçlerinde sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki görüşmelerden de anlaşılacağı üzere engelli çocuklarla dalga geçilmesi ve dışlanma gibi olumsuz durumların daha çok kaynaştırma ortamlarında görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tip durumların özel eğitim sınıflarında ya da engelliler için açılmış ayrı okullarda neredeyse hiç yaşanmadığı görülmektedir. Örneğin, “12. Anne” çocuğunu devam ettiği anaokulundan alıp “engelli” çocukların devam ettiği bir okuldaki kaynaştırma anasınıfına başlatmıştır. Burada da başlangıçta 2 saat sınıfa alınan çocuk, iki ay sonra tam gün olarak sınıfa devam etmeye başlamıştır. Anne şimdilerde ise sınıfta ve okulda herhangi bir problem yaşamadığını ve çok memnun olduğunu söylemiştir. Bu okulda velilerin ve öğretmenlerin engelli bireyler hakkında yaklaşımlarının olumlu olması anneyi çok mutlu etmiş ve burada dışlanmadıklarını ifade etmiştir. “1.Baba” çocuğunu 2014 yılında engelliler için açılmış ayrı bir okula başlatmıştır. Bu okulun fiziksel olarak engelliler için çok daha uygun olduğunu söyleyen baba: *“Ama şimdi şu engelliler için ayrı bir okul açılmış. Burası daha ciddi. Neden ciddi? En azından personel olarak 6-7 kişi temizlik işlerine bakıyorlar. En azından siz gitmeseniz bile çocuğunuzu dersten alıp tuvalete götürebiliyorlar. Her katta birer tane klozetli tuvalet, her katta toplam 4 tane tuvalet”* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu okulda öğretmenlerin özel eğitimci olmalarından da memnun olduğunu söylemiştir. Baba ağır düzeyde ya da birden fazla yetersizliği olan çocukların ayrı eğitim kurumlarına gitmesi gerektiğini düşünmektedir. Baba *–bu okullar engelliler için dizayn edilmiş ve öğretmenler buna göre eğitim almış-* olduklarından bu okulların daha yararlı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu veli çocuğu normal ilkokulda özel eğitim sınıfındayken eğitimin niteliği ve fiziksel çevrenin uygun olmadığını iddia etmektedir. Bu kapsamda yukarıdaki örnekler de ele alındığında her veli, çocuğunun durumuna ve

kendi bakış açısına göre eğitim uygulamalarını değerlendirmektedir. Bu kapsamda çocuğu hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip ebeveynlerin daha çok kaynaştırma ortamlarını tercih ettikleri görülmektedir. Çocuğunun yetersizlikten etkilenme düzeyi ağır olan bir veli ise ayrı okulların yararlı olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bu kapsamda ayrı okulların fiziki yapılarının ve personelinin engelliler için daha iyi imkânlar barındırdığı düşünülmektedir. Türkiye genelinde bu durum her okulda aynı düzeyde olmasa da yakın bir görünüm arz ettiği söylenebilir.

İlkokullar bünyesinde açılan özel eğitim sınıflarının koşulları ve işleyişinin de değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yukarıda ele alınan bazı örnekler dışında “3. Anne” de istememelerine rağmen çocuklarının özel eğitim sınıfına verildiğini, bu sınıfta da çeşitli sorunla yaşadıklarını belirtmiştir. Anne: *“İki öğrencilerdi. Öğretmenimiz sözleşmeli, eğitimini almamış bir öğretmendi. Hiç ilgilenmedi, sürekli çocuklar parktaydı. Ne kadar müdüre şikâyette bulduysak da hiçbir şey yapılmadı. Bu dönem çok sıkıntı yaşadık. Sömestr tatili bitip okul açıldıktan sonra öğretmenimiz 15 gün yoktu”*. Öğretmen okula gelmeyince anne, milli eğitim müdürlüğüne gidip şikâyete bulunmuş ve şöyle söylemiştir: *“Zaten biz istemedik bu sınıfı, bir de öğretmenimiz gelmiyor”*. Daha sonra çocuğunun sınıfına yine bir ücretli öğretmen gelmiştir. Yaşlı ve tecrübeli olan bu öğretmen gelince çocukta ilerleme olmuştur. Anne şimdilik okuldan memnun olduklarını belirtmiştir. Aile çocuklarının normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada eğitim alması için uzunca bir süre mücadele etmiş, ancak yetkililer çocuğun özel eğitim sınıfında daha verimli bir eğitim-öğrenim göreceği gerekçesiyle çocuğu kaynaştırma ortamından almışlardır. Ancak bu örnekte görüldüğü üzere burada kaynaştırmadan daha iyi bir eğitim imkânı uzun süre çocuğa sağlanamamıştır. Bu hikâyeye benzer bir durumu da “11. Anne” yaşamıştır.

Katılımcılardan “11. Anne”nin çocukları okul çağına geldiğinde; ikizlerden iyi durumda olan birinci sınıfa başlarken diğeri özel anaokuluna devam etmiştir. İyi durumda olan ikiz, ikinci sınıfı bitirdiğinde engelli olan için çocuk için birinci sınıfı tekrar etme kararı alınmış ve ikizler arasında iki yıllık bir fark oluşmuştur. Engelli çocuk ikinci sınıfa geçtiğinde tekrar tanılanmış ve engel derecesi “orta” olarak çıktıği için çocuğun engellilere yönelik açılmış ayrı bir okula nakli çıkmıştır. Ancak aile çocuğu bu okula vermek istememiştir. Anne o okulda çok ağır derecede çocuklar olduğunu ve kendi çocuğunun bu okula uygun olmadığını düşündükleri için göndermek istememiş ve RAM’a dilekçeyle bu durumu bildirmiştir. Aile bu esnada çocuğu özel bir

okula kaydettirmiştir. Ancak çocuğun durumundan dolayı okul öğrenciyi istememiştir. Çünkü çocuk sınıfta bağırması ve başka problem davranışlar sergilemiştir. Anne öğretmenin de hiçbir çaba göstermediğini ve özel eğitimle ilgili bir şey bilmediğini söylemiştir. Okula kayda giderken iyi durumda olan ikizle gittiklerini diğerini başka bir nedenle evde bıraktıklarını söylemiştir. Özel okulun çocuğu görmeden kaydettiğini ekleyen anne: *“bizim olaydan sonra bir daha görmeden çocuk kaydetmemişlerdir”* diye de (gülerek) belirtmiştir. Bu esnada RAM, çocuğu tekrar değerlendirmeye almış ve çocuğu bu sefer özel eğitim sınıfına yerleştirmişlerdir. Özel eğitim sınıfına yerleştirme kararı alınca aile çocuğu özel okuldan almış ve bir devlet okuluna kaydettirmiştir. Özel eğitim sınıfına ilk gittiklerinde yaşadıklarını anne şöyle anlatmıştır: *“Şöyle söyleyeyim. Ağır çocuklar vardı orda da. Orayı da istemedik evimize daha uzak ama bizim çocuğumuza benzer çocukların olduğu başka bir okula kayıt ettirdik. O okul tam gün eğitim veriyordu. Ama bu okulda da öğle arası öğretmenler çocukları yalnız bırakıp araya çıkıyorlardı. Taşınmalı eğitim olduğu ve okul uzak olduğu için ben de çocuğumun yanına gidemiyordum. Hayatı boyunca hiç yalnız kalmamış bir çocuktur. Bu dönem çok tedirgin oldum. Ancak o zamanlar çocuğum sınıftan dışarı çıkmadığı için bir şekilde durumu idare ettik”*. Anne o dönemde 4+4+4 sistemi olmadığı için birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar her kademedeki 10 engelli çocuğun aynı sınıfta öğrenim gördüğünü söylemiş ve şöyle devam etmiştir: *“O sene bizim kayıp senemiz. Çocuğum orada hiç bir şey öğrenmedi, yalnızca sınıfta durdu. O sene ne öğrendiyse özel eğitim merkezinden öğrendi”*. Sınıf öğretmenin iletişimle açık olmadığını ve özel eğitim merkezindeki çalışmalarını dikkate almadığını söyleyen anne, öğretmenin *“onlar bana uyacak”* dediğini ve çocuğuna el yazısı öğretmekte direndiğini söylemiştir. Bu öğretmen de ücretli öğretmen olduğu için sene sonunda sınıftan ayrılmıştır. Bu sefer de yerine kadrolu öğretmen tayin olmuştur. Anne, kadrolu öğretmen gelince çok sevindiğini söylemiştir. Ancak bu öğretmenin de eş durumundan kısa bir süre sonra tayin olmuş ve anne öğretmen değişiminin birçok kez olduğunu söylemiştir. Anne bu yıl bile tam dört öğretmen değiştiğini belirtmiştir.

Türkiye’de engellilerin eğitimi konusundaki mevcut sorunlardan biri de zihin engelli çocukların ilköğretimi bitirdikten sonra eğitimlerine nasıl devam edeceklerinin net olmamasıdır. Bu kapsamda bazı çocuklar meslek liselerine kaynaştırma öğrencisi olarak devam ederken, bazı öğrenciler ise zihin engelli çocuklar için açılmış özel eğitim mesleki eğitim merkezlerine (iş okulları) devam etmektedirler. İlk ve ortaokulu normal

yaşlıları ile okumuş engelli öğrencilerin bazıları iş okuluna gittiklerinde, bu okula uyum sağlayamamaktadırlar. Çünkü tamamen zihinsel engellilerden oluşan bu okullarda bazı hafif derecede yetersizliği olan çocuklar mutsuz olmaktadır. Örneğin; “4. Anne” çocuğunun devam ettiği iş okulunda bir sorun yaşamadığını ama oğlunun ders çalışmaya ilgi göstermediğini söylemiştir. Anne bu konuda çocuğunu teşvik edemediğinden yakınmıştır. Anne ilk ve ortaokulu kaynaştırma olarak okuyan çocuğunun engelliler için açılmış iş okuluna başladığından beri mutlu olmadığını söylemiştir. Bunun nedeni olarak da o okulda farklı engel derecesindeki çocuklarla bir arada olmasını göstermiş ve devamla oğlunun “*bak burada engelli çocuklar var*” dediğini söylemiştir. Anne son bir senedir çocuğunun evde ve okulda saldırgan davranışlar sergilemeye başladığını ifade etmiştir. Ancak okuldaki öğretmenlerin durumu idare ettiklerini belirtmiştir.

Buraya kadar olan örnekler ele alındığında her eğitim kurumunun kendine has şartları olduğu, bireysel tecrübe ve akademik yeterlilik gibi faktörlerle bazı öğretmenlerin farklı tutumlar sergilediği, yöneticilerin niteliği gözetmeksizin kısa vadeli çözümler getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Ancak bu sorunlar genel oran içerisinde çok az bir yer tutmaktadır. Çocuğun yaşı ve sınıfı arttıkça ailelerin okulla ilgili sorun yaşama düzeylerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir.

4.10.10. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Devletten ve Toplumdan Beklentilerine İlişkin Nitel Bulgular

Araştırmanın nicel bulgularından da anlaşılacağı üzere ebeveynler devletten en çok eğitim kalitesinin ve seanslarının artırılmasını beklemektedir. Bunun dışında ise maddi desteğin en fazla beklenen ikinci kategori olduğu görülmektedir. Ailelerin en az beklediği kategorilerin ise psikolojik destek ve bilgilendirme ile sosyal güvenlik ve istihdam konularında olduğu görülmektedir. Araştırmanın nitel bulguları ise nicel bulguları desteklemektedir.

Nitel görüşme yapılan katılımcıların büyük çoğunluğun devletten beklentileri olduğu görülmektedir. Ancak devletin sunduğu imkânlardan memnun olan ve hiçbir beklentisi olmayan iki katılımcı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda devletin sunduğu imkânlardan memnun olan “8. Anne” evde bakım ücreti aldığını belirtmiştir. Katılımcılardan “11. Anne” ise 2005 yılından önce çocuklarını özel eğitime bile gidemediğini, ancak Devlet’in yaptığı düzenlemeler neticesinde çocuklarını özel

eğitime gnderebildiğini söylemiş ve bu durumun kendini çok mutlu ettiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda 5378 Sayılı zrller Kanununun yürürlüğe girmesi ardından Türkiye’de engelliler alanında yapılan düzenlemelere vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu tarihten önce özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden sosyal güvencesi BAĞKUR olanlar ücretsiz yararlanmamışlardır. Ancak bu yasal düzenlemenin ardından bu merkezler MEB’e geçmiş ve destek eğitim kararı alınan her vatandaş gelirine ve güvencesine bakılmaksızın bu hizmetten ücretsiz yararlandırılmaya başlanmıştır.

Görüşülen katılımcılardan “3. Anne” devletten eğitim konusunda beklentileri olduğunu söylemiş ve devamlı: *“zel sınıflar aıldıysa öğretmenler sözleşmeli yerine kadrolu olsun ve ya kaldırılsın kaynaştırmada devam edilsin. Birinci sınıftan ortaokula kadar aynı öğretmenle devam etmesini isterdim.”* demiştir. Yukarıda da ele alındığı üzere bazı aileler öğretmenlerin sıkça değişmesi ve birikimi olmayan öğretmenler nedeniyle birçok sıkıntı çekmişlerdir. Bu nedenle anne, haklı olarak ğretmen niteliği ve sürekliliğinin artmasını beklemektedir. Bu kapsamda “6. Anne” devletin engellilere yeterince destek vermediğini ifade etmiştir. Anne, eğitim için destek creti vermek dışında başka bir şey yapılmadığını düşünmektedir.

Katılımcı ailelerden bir kısmı da devletin bazı işlemlerdeki prosedürlerin zorluğundan yakınmaktadırlar. Örneğin, “1. Anne” devletin engellilerle ilgili hizmetlerini genel olarak yetersiz bulduğunu ifade etmiş, özellikle hastanelerden alınan raporların her yıl yenilenmesini gereksiz bulduğunu belirtmiştir. Ayrıca bazı haklardan yararlanmak için “engelli sağlık kurulu raporunun” % 40 ve üzeri olmasını da doğru bulmadığını söylemiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden öğrencilerin destek eğitim kararları genellikle bir yıl olarak verilmektedir. Bu nedenle bu merkezlerden destek eğitim alan aileler her yıl hem hastane hem de RAM süreçlerini yeniden yaşamaktadırlar. Bazı aileler bu süreçlerin kendileri için yorucu ve yıpratıcı olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle her yıl hastane raporu almak istememektedirler. “1. Anne”nin vurgu yaptığı bir diğer nokta ise özür oranıdır. Türkiye’de engellilere sunulan hakların birçoğundan yararlanabilmek için bu oranın % 40 ve üzerinde olması gerekmektedir. Bunun tek istisnası özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden ücretsiz seans alabilmek için % 20 ve üzeri özür oranına sahip olunmasıdır. Çok avantajlı bazı haklardan yararlanmak için ise bu oranın % 90 ve üzerinde olması gerekmektedir. Bu kapsamda “7. Anne” de çocuğu %90 oranında engelli olduğu için devletin sunduğu

birçok hak ve imkândan yararlanabildiğini söylemiştir. Bu oranlar doktorlarca “engelli sağlık kurulu raporu” içerisinde belirtilmektedir. Burada tıbbi işlev kaybı temel alınmaktadır. Oysa her çocuğun ve ailenin gereksinimi farklılaşmaktadır. Bazı aileler bu raporlardaki oranlar nedeniyle bazı haklardan yararlanamamaktadır. Bu durum da ailelerin devletten beklentilerini etkilemektedir.

Toplumsal yaşamda ve eğitim ortamlarında dışlanma gibi olumsuz tutumlarla karşılaşan bazı velilerin ise devletin okul yetkililerini, diğer velileri ve halkı bilinçlendirici faaliyetler yapmasını istemektedirler. Bazı anneler ise çocuklarının gelişimlerini destekleme konusunda kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Örneğin “1. Anne” çocuğunun derslerine nasıl yardımcı olacağını bilme konusunda çocuğunun eğitimi ilerledikçe güçlük çekmeye başladığını belirtmiştir. Bu kapsamda devletin ilgili organlarınca aile eğitimleri verilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Bazı aileler ise çocuklarının geleceği konusunda kaygı taşımaktadırlar. Özellikle engel derecesi ağır çocuğa sahip aileler kendileri yaşlandıklarında ya da başlarına bir şey geldiğinde neler olacağını bilmemektedirler. Bu kapsamda örneğin, “7. Anne” kendileri yaşlandıktan ya da öldükten sonra devletin bu çocuklara sahip çıkmasını istemektedir. Devletin engelli çocuğa sahip ailelerin tüm ihtiyaçlarını (maddi, psikolojik vb.) karşılaması gerektiğini düşünmektedir.

Katılımcı ailelerden bazıları eğitim özel eğitim merkezlerindeki eğitim seanslarının arttırılmasını beklemektedirler. Çünkü destek eğitim seansları haftada 2-3 saatten fazla ücretsiz olarak sunulamamaktadır. Bu nedenle bazı aileler bu sürelerin çocuklarının eğitimi için yeterli olmadığını düşünmektedirler. Örneğin, “2. Anne” görüncesine baktığı için “evde bakım ücreti” aldığını ancak çocuğunun eğitimi konusunda devletten maddi yardım beklediğini ifade etmiştir. Bu kapsamda ek ders ya da özel ders gibi destekleyici ortamlara çocuğunu göndermek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında ailelerin eğitim ile ilgili beklentileri bir anlamda da maddi beklentilerle paralel şekillenmektedir. Engelli çocukların iyi eğitim almaları onların gelecekte bağımsız bireyler olarak yaşamalarında temel bir etken olarak kabul edilebilir. Ancak ne kadar iyi eğitim alırlarsa alsınlar toplumun üreten ve mutlu bir bireyi olabilmek için okul sonrası hayatta iş imkânına sahip olmaları gerekmektedir. Oysa Türkiye’de bu konuda zihinsel engelli bireylere yeterince imkân sağlanamadığı

söylenbilir. Bu kapsamda “4. Anne” de çocuğunun iş okulunu bitirdikten sonra devletin ona iş vermesini, iş verilmezse maaş bağlanmasını istemiştir.

Nitel görüşmeler kapsamında görüşülen katılımcılardan “1. Baba” engelli hakları ve devletin sunduğu imkânlar konusunda annelere nazaran çok daha geniş bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle araştırmacı “1. Baba”nın görüş ve önerileri ayrıca ele almıştır. “1. Baba” son yıllarda engelliler ile ilgili yasal düzenlemelerin arttığını söylemiş ve devamla: *“devletin son zamanlarda vermiş olduğu bakım ücretleri 5378 sayılı yasa, engelli yasası ile yani bunlarla ilgili tabii ki. Güzel şeyler yapıldı. Son 10 yıla kadar dışarıda engelli bir vatandaşı görme şansımız yoktu. Şimdi bunlar yapılmaya başlandıktan sonra en azından engelliler dışarı çıkmaya başladılar. Çünkü aileler ekonomik acıdan biraz daha rahatlamış durumdadır yani bir çocuk için en azından bakım ücreti alabilir konuma geldiler. 700-800 lira gibi bir para alabiliyorlar.”* demiştir. Ancak “1. Baba” kişi başına düşen gelire göre ödenen evde bakım ücretinin gelire bakılmaksızın tüm engelli ailelerine verilmesi gerektiğini düşünmektedir. “1. Baba” sağlık hizmetleri konusunda bazı sorunlardan da bahsetmiştir. Randevu alma ya da kontroller için hastanede çocuklarla uzun süre beklemenin çeşitli zorluklar getirdiğini söylemiştir. Bu konuda da devletin kolaylıklar getirmesi gerektiğini ifade etmiştir. “1. Baba” bazen çocuğunu bırakabilecek bir yer bulma konusunda da sorun yaşadığını söylemiştir. Bu kapsamda *“Türkiye’de bir ailenin engelli çocuğunu 1-2 saat bırakabileceği bir merkez olmadığını ve buna ihtiyaç olduğunu”* ifade etmiştir. Araştırmacı özellikleri olan bu baba, Avrupa’da birçok ülkede, hatta Romanya’da bile böyle bir imkân olduğunu belirtmiştir. Baba özellikle ortopedik engelliler için çevresel düzenlemelerin yetersiz olduğunu ve topluma taşıma araçlarının bu konuda gerekli teçhizata sahip olmadıklarını söylemiştir. Ancak yeni belediye otobüslerinde engelliler için düzenlemeler olduğunu ama bunu kullanmanın zor olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *“yeni otobüslerin hepsinde düzenlemeler var ama yani bu düzenlemenin yapılabilmesi için şoförün otobüsü durdurup normalinde engelliyi binene kadar yerine bağlayana kadar, onun orda durumunu stabil yapana kadar şoförün bizzat arabayı durdurup, o işin başında bulunması gerekiyor. Yani bu olaylar zor”*. Katılımcı baba bazı bürokratik işlemlerin de engelli çocuğa sahip aileler için fazlasıyla uğraştırıcı olabildiğini söylemiş ve şu açıklamayı yapmıştır: *“Yani şimdi bunu şöyle söyleyeyim. Bu işlerde prosedür çok fazla. Yani şimdi bir engelli için –atıyorum- evde bakım ücreti alacaksınız. Yani evde bakım ücreti alabilmek için elinize formu veriyorlar,*

gidiyorsunuz tapuya, gidiyorsunuz vakıflar genel müdürlüğüne, gidiyorsunuz vergi dairesine, bağ-kur' a gidiyorsunuz. Ya şimdi bu işi yaparken engelli çocuğun sadece annesinin hayatta olduğunu düşünün. Bir tek kişi annesi, babası, hayatta yok veya babası var annesi yok. Yani bu engelli ailesini evde bırakıp da veya engelli çocuklarla buralara gidip de bu işi nasıl halledecek? Öncelikle bunun farkında olmak lazım. Bu gelir araştırmasını kişinin şahsı yapmamalı. Örneğin şu anda genel sağlık sigortası denilen bir uygulama var. Genel sağlık sigortasında kaymakamlığa gidiyorsunuz. Kaymakamlıkta adresinizde bulunan kişilerin TC kimlik numarasını verdiğiniz vakit devlet size 10 gün sonra gelin diyor. Size bütün Türkiye'deki mal varlığınızı araştırıp önünüze koyuyorlar. Yani bunu bir kaymakamlık yapabiliyor da bunu bir sosyal hizmetler daire başkanlığı yapmaktan aciz mi?, işi yokuşa sürmemek lazım?" şeklinde görüş ve beklentisini sunmuştur. Bu kapsamda ailelerin devlet tarafından desteklenmesinin engellilerin sosyalleşmesi ve toplumsal yaşamda görünürlüğü arttırdığı iddiası ilginç görünmektedir. Bu konu araştırmamızın kapsamı dışında olmakla birlikte son dönemlerde engelli bireylerin toplumsal yaşamda görünürlüğüne artış atmadığı ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabilir. Ancak yapılan görüşmeler ve araştırmacının genel gözlemleri bu konuda genel bir artış olduğu izlenimini oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında elde edilen nitel bulgularda ailelerin devletten bekledikleri hizmet ve desteklerin; eğitim kalitesinin ve niceliğinin artırılması, devletin maddi destekleri artırması, yorucu ve yıpratıcı prosedürlerin azaltılması, sosyal güvence imkânlarının sağlanması, istihdamın artırılması, toplumsal bilincin geliştirilmesi çeşitli başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Burada dile getirilen beklentiler nicel bulgulardaki beklentilerle paralellik göstermektedir. Bunların yanısıra bazı aileler; yasal haklardan yararlanılması için özür oranları yerine daha gerçekçi ve ailelerin ihtiyaçlarını temel alan bir değerlendirme sistemi gerektiğini, bazı aileler engelli çocuklarını bırakabilecekleri güvenli bir merkeze ihtiyaç duyduklarını, bazı aileler ise fiziksel düzenlemeler olsa da bunun yararlı olması için toplumsal duyarlılığa ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Toplumsal duyarlılıktan bahsedilmişken engelli çocuğa sahip ailelerin toplumdan beklentilerinin neler olduğuna da bakmakta fayda bulunmaktadır.

Araştırma kapsamında yapılan nitel görüşmelere göre katılımcıların büyük çoğunluğu toplumsal yaşamda fazla sorun yaşamadıklarını ve toplumsal duyarlılığın arttığını belirtmiştir. Örneğin “2. Anne” insanların genelde yardımcı olmaya çalıştıklarını ve saygılı olduklarını söylemiştir. “6. Anne” ise toplumun artık daha duyarlı olmaya başladığını düşündüğünü ifade etmiştir. Katılımcılardan bir kısmı da toplumun engelli algısının kişiden kişiye değiştiğini belirtmektedirler. Örneğin, “8. Anne” toplumun genel olarak iyi niyetli olduğunu ama engellilere yönelik tutumların kişiden kişiye değiştiğini söylemiştir. “11. Anne” ise toplumun davranışları konusunda hep ikilem yaşadığını söylemiştir. Bazı durumlarda eşyle bile tam zıt görüşler taşıyabildiklerini belirtmiştir. İnsanların davranışlarının da kişiden kişiye değiştiğini ama toplum olarak genel bir duyarlılık oluştuğunu ifade etmiştir. Özellikle çevresinde engelli bireyler olanların bu konuda daha ılımlı olduklarını düşünmektedir. “7. Anne” ise toplumun engelli algısının olumlu yönde değişmediğini düşünmektedir. Halen çok olumsuz olaylar yaşayabildiğini söyleyen anne “ *yaşayan, vicdanı ve merhameti olan insanların o gün de aynıydı bu gün de aynı. O günkü bilgili insanlar bu gün de aynı o günkü cahiller bu gün de aynı.*” demiştir. Ama yine de toplumun çoğunluğunun olumsuz olduğunu ve insanların daha bilinçli olması gerektiğini ifade etmiştir.

Görüşme yapılan bazı aileler ise engellilere yönelik toplumdaki etiketleyici, dışlayıcı ve ötekileştirici yaklaşımlar olduğunu ve bunun önlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Örneğin “1. Anne” engelli çocukların etikenlenmesinin onlardan beklenti düzeyini düşürdüğünü söylemiştir ve devamla: “*o itiyor zaten yapmıştır yani bu çocuk farklı, her şeyi yapabilir*” gibi bir algı olduğunu belirtmiştir. Çocuğuna hasta diye hitap edilmesinden de çok rahatsız olduğunu söylemiştir. İnsanların bazen ona “geçmiş olsun” dediklerinden şikayetlenerek, topluma “*benim çocuğuma lütfen hasta diye hitap etmeyin farklı deyin. Özel deyin.*” diye seslenmektedir. “3. Anne” ise kendi çocuğu ile ilgili bir sorun yaşamadığını ancak diğer engellilere toplumun daha iyi yaklaşması gerektiğini söylemiş ve devamla: “*Çocuklara farklı gözle bakmasınlar*” demiştir. Araştırmacı, anneye *-farklı gözle bakmayı- tanımlar mısınız?-* diye sorduğunda; anne de “*Kınar gibi bakıyorlar küçümser gibi acıyarak ama yapmamaları lazım, düşünmeleri lazım*” şeklinde bir açıklama yapmıştır. “5. anne” ise toplumun genel yargısı yerine çocukların okullarda yaşadıkları olumsuzluklara dikkat çekmiş ve şöyle devam etmiştir: “*Yani şimdi bazı çocuklar çok acımasız ve çocukların ağızlarına bakan veliler de çok acımasız. Yani bilgileri yok. Yani şunu idrak edemiyorlar. Bakın ben size daha önce de*

söyledim çok şükrediyorum. Oğlumun görünümünde bir problem olmadığı için çok şükrediyorum. Amma velakin benim öğrencim burnu aktığında, burnunu silmesi gerektiğini idrak edemiyor. Annesi okula göndermiyor onu. Nezle olduğunda grip olduğunda göndermiyor”. Buradan da anlaşılacağı üzere anne, yaşlılarının engellilere karşı merhamet düzeylerinin düşük olduğunu söylüyor.

Katılımcılardan “1. Baba” yukarıda da değinildiği üzere engelliler konusunda araştırma yapmış ve engellilerin sorunları konusunda oldukça geniş bir birikime sahip bir veli olarak tüm görüşülen veliler arasında ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda bu veliye, görüşme formu dışında bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Engelli çocuğa sahip ailelerin durumu hakkında ne düşündüğü sorulduğunda: *“Yani şimdi engelli aileler şöyle söyleyeyim bizim toplumumuzda şöyle bir olay var; genelde ataerkil, baba çalışan kısım olarak belirlenmiş. Anne engelli çocukla ne yapabilirse, kendisinden ödün verip veya birtakım çalışmalar veya birtakım şeyler öğrenip çocuğuna ne verebilirse... sadece bu kıstas içerisinde kalmış. Yani özellikle bazı kesimlerde ben görüyorum. Yani hastanelerde hep gelen kadınlar, gariban kadınlar hastane köşelerinde, sabahın saat 5'lerinde 6'larında 7'lerinde...”* şeklinde cevap vermiştir. Ona göre hayatını çocuklarına adayan anneler zamanla sinmekte, kendi haklarını ve özgürlükleri elde edecek düzeyden uzaklaşmaktadırlar. Araştırmacı; babaya *-bu aileleri bilinçlendirici ve güçlendirici bir sivil toplum ağı olup olmadığını-* sorduğunda, veli: *“toplumda sivil toplum ağı var. Yani bir takım dernekler var. Ama o dernekler yani sizinle beraber gidip de hastanelerde şurada burada bu işler nasıl yapılıyor, nasıl edilmiyor diye bilgiye sahip olmayabilirler. Yani siz sivil toplum örgütlerini kendiniz iteklemeniz lazım. Sivil toplum örgütleri tek başlarına bir şey değil. Biz aile olarak, engelli aile bireyleri olarak, biz kendimiz; kendi haklarımızı bilmiyoruz. Bir takım yasal haklarımız var, onların birçoğunu bilmiyoruz. Vakit bulup da internet denilen bir alet var, günümüz cihazı, onun içinden onları 2 saat, 3 saat zaman ayırıp da onları okumadan o insanlara gidip de benim sorunum bu, şu insana gidip de benim sorunum bu... Herkes bir yerde sorunlarına yazılı veya şifaen gidip de bizzat kendileri iletirlerse o derneklerde muhakkak bu sorunları sağlık bakanlığına veya ilgili kuruluşlara, başbakanlık özürülüler idaresi başkanlığına, buralara muhakkak ki bildireceklerdir. Ama dediğim gibi biz engelli ailesi olarak yine de bu yapılan yardımlar, şunlar bunlar ne kadar olursa olsun yine de kendi içimizde yaşamayı tercih ediyoruz”* şeklinde tespitler yapmıştır. Bu kapsamda katılımcı veli, engelli çocuğa sahip ailelerin birçok haktan da haberinin olmadığını söylemiştir. Engelli

çocuğa sahip ailelerin birbirleriyle paylaşımlarının da az olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı; veliye bunun nedeni sorduğunda, baba: *“Birbirleriyle arasında ki paylaşımlar çok zayıf. Niye zayıf? Her birinin kendine göre bir derdi var. Herkes içine kapanmış. Herkes kendi derdinde. Bir başkasının bir derdini düşünebilecek bir durum ortaya çıkmamış. Benim derdim zaten bana yetiyor demişler. Ancak bakıyorsunuz facebook sayfalarında, şurada burada engelliler ile ilgili yerler var. Onlar kendi çaplarında bir grup kurmuşlar orda kendi kendilerine yorumlarını yapıyorlar, kendi kendilerine yardımcı olmaya çalışıyorlar.”* şeklinde cevap vermiştir. Araştırmacı – engelli çocuğu olan aileleri güçlendirmek için neler yapılması- gerektiğini katılımcıya sorduğunda, katılımcı baba: *Şimdi anneler bilinçlendirildiği vakit veya babalar bilinçlendirildiği vakit değil. Yani bunlar bilinçlendirilecek ama bunun sonunda sivil toplum örgütlerinin devreye girmesi lazım. Yani 20 tane anne birleşip de bir sağlık bakanlığına gidemez. Bir özel kalem müdürünün yanına gidemez. Bunlar ancak sivil toplum örgütleriyle yapılabilecek bir durum. Yani Türkiye’de de zaten belli bir şeyler belli aralıklarla yapıyor. Nasıl ki ? Yani her şey birbirine endeksli. Siz kişi olarak kendi hakkınızı arayamazsınız. Dava açarsınız. Avukatınız olmazsa duruşma kapılarının önünde sabahtan akşama kadar beklersiniz. Sadece bir engelli ailesinin yapacağı bir iş değil. Engelli aileleri sadece bir araya gelecekler. Bir dernek bulacaklar kendilerine, bir sivil toplum örgütü”* şeklinde cevap vermiştir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal duyarlılığı arttırmak ve haklarını savunmak için sivil toplum organizasyonları içerisinde yer almaları gerektiğini görüşü ortaya çıkmaktadır. “7. Anne” de İstanbul’da bir sivil toplum kuruluşlarına üye olduğunu ve böyle yapılanmaların ailelere çok yardımcı olduğunu söylemiştir. Ankara’da böyle STK üyesi olmadığını ama kendi imkânlarıyla engelli çocuğa sahip ailelere tecrübelerini aktardığını ve destek olmaya çalıştığını söylemiştir. Ayrıca engellilere yönelik hizmet veren derneklerin anneleri çok güçlendirdiğini ifade etmiştir.

Nitel görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal yaşamda belli güçlüklerle karşılaştıkları ancak bu durumun geneli çok fazla yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Tüm araştırma bulguları dikkate alındığında toplumda engelli çocuklara ve ailelerine karşı olumsuz tutum ve davranışların çok da yaygın olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda yaşanan olumsuz örneklerin ise bireysel tecrübe farklılıklara dayandığı, engelli bireylere yönelik yaklaşımların kişiden kişiye değiştiği anlaşılmaktadır. Ancak engellilere yönelik ayrımcılık, dışlama, etiketleme gibi olumsuz

durumların önüne geçilmesi için aileler hem kamu kurumlarının hem de sivil toplum kuruluşlarının bir şeyler yapması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak nicel bulgulardan da anlaşılacağı üzere Ankara özelinde engelli çocuğa sahip ailelerin sivil toplum kuruluşlarına neredeyse tamamının üye olmadığı görülmektedir. Bir katılımcının görüşüne göre, bireysel görev ve sorumluluklarıyla uğraşan bu aileler, kendi haklarını ve konumlarını güçlendirici faaliyetlere katılamamakta ve içe kapanmaktadırlar. Araştırma kapsamında elde edilen diğer bulgular da bunu destekler niteliktedir. Bu kapsamda aileler sosyalleşme süreçlerinde ve toplumsal organizasyonlara katılma bakımından oldukça sınırlı işlevlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

BÖLÜM-V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında nicel bulguları elde etmek amacıyla geliştirilen EÇAPA anketiyle 342 katılımcıya ulaşılmıştır. Aynı katılımcılara anket içerisinde de iki farklı ölçek uygulanmıştır. Ayrıca bu katılımcılar arasından gönüllü olan 15 veli ile de yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde tartışma, sonuç ve öneriler sunulmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Veri toplama araçlarının yardımıyla engelli çocuğa sahip ailelerin yapısı, işleyişi, toplumsal ve eğitsel sorunlarına yönelik kapsamlı bulgular elde edilmiştir. Araştırma amaçları ve alt problemleri ışığında elde edilen veriler, bulgular ve yorum kısmında ayrıntılı olarak sunulmuştur. Tartışma ve sonuç kısmında ise bu veriler ana başlıklar altında tartışılmıştır.

5.1. Ailelerin Engelli Çocuklarının Özellikleri

Araştırma kapsamında ulaşılan 342 velinin engelli çocuklarının yetersizlikten etkilenme düzeylerine bakıldığında; bu düzeylerin hafif, orta ve ağır olmak üzere üç kategoriden oluştuğu görülmektedir. Bu düzeylerin belirlenmesinde katılımcıların belirttiği üzere çocuklarının RAM raporlarındaki yetersizlik oranları dikkate alınmıştır. Araştırma sürecinde bu üç farklı kategorinin eşit oranda temsil edilmesine özen gösterilmiştir. Araştırma kapsamında ayrıca velilere çocuklarının engelli olma durumlarının nasıl anlaşıldığı sorulmuştur. Buna göre 118 (%34,5) katılımcı, engelli çocuğun ilk bakışta anlaşıldığını, 166 (%48,5) engelli çocuğun biraz vakit geçirince anlaşıldığını ve 58 (%17,0) engelli çocuğun durumunun çok zor anlaşıldığını belirtmişlerdir. Genel olarak düşünüldüğünde bir çocuk ağır engelli tanısı almışsa bu durumun ilk bakışta anlaşılma şansı çok yüksektir. Oysa araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan ağır derecede engeli çocuğu olan 123 (%36,0) kişi bulunmaktadır. Ama bunlardan yalnızca 58'i çocuklarının engelinin ilk bakışta anlaşılabilirdiğini düşünmektedirler. Bazı çocuklar gerçekten de ilk bakışta anlaşılmasa da ağır düzeyde yetersizliği olan çocukların aile algısına göre yarı yarıya fark etmesi bazı anne-babaların durumu algılamada çeşitli sınırlılıklar yaşadığını ortaya koymaktadır.

Araştırmamız kapsamında engelli çocukların cinsiyete göre dağılımlarına bakıldığında 137 (%40,1) kız ve 205 (%59,9) erkek çocuk olduğu görülmektedir. Buna göre engelli çocukların cinsiyetlerinde ise %40'a (kız) 60'lık (erkek) bir oran ortaya çıkmıştır. Alanyazına göre de engelliliğin erkek çocuklarda daha fazla görüldüğü bilinmektedir (Akçamete, 2010; Ataman, 2009; Diken, 2008). Yine bulgular incelendiğinde 6-10 yaş arasında olan çocukların oranının daha yüksek olduğu görülmekte ve yaş ilerledikçe bu oran düşmektedir. Bu bulgu yorumlanırsa araştırma süreci boyunca anket uygulanan velilerin genellikle çocukları küçükken özel eğitim merkezlerine devam ettikleri gerçeği ortaya çıkacaktır. Çocuk büyüdükçe ve veliler duruma alıştıkça, çocuklarının eğitimi takip etme gereği ortadan kalkabilmektedir. Böylece engelli çocuğun eğitim hayatına ilk başladığı yıllarda anne-babaların bu konuda çok daha fazla ilgi gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların %66,3'ünün bir ya da iki çocuğa sahip aileler olduğu görülmektedir. Bu bulgular incelendiğinde de engelli çocuğa sahip ailelerin büyükşehirde yaşayan ortalama ailelerin özelliklerine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir (ASPB, 2014, 2011; Başbakanlık, 2011). Aile üye sayıları ile ilgili ileri kısımda daha geniş bir tartışma yapılmıştır.

Araştırma verileri incelendiğinde engelli çocuğun varlığı ebeveynlerin başka çocuk yapma eğilimlerini etkileyebildiğini göstermektedir. Ancak bu durum anket hazırlandığı dönemde alınan uzman görüşleri nedeniyle engelli çocuğu olan bir ebeveyne “*neden başka çocuk yapmadınız?*” şeklinde bir soru araştırma kapsamına alınmamıştır. Ancak, Çetingöz (1990) yaptığı araştırmada “*Çocuğunuzun özürülü olduğunu bilmeniz, başka çocuk sahibi olmanızı etkiledi mi?*” sorusunu sormuş ve katılımcı annelerin yarısı diğer çocuklarının da engelli olabileceğini düşünerek, bundan hep korktuklarını ifade etmişlerdir. Albaş'a (1999) göre de engelli çocuk doğduktan sonra ailelerin yarısı yeni bir çocuk denemekten çekinmemiştir. Bu kapsamda araştırmamızdaki katılımcıların büyük çoğunluğunun yalnızca bir engelli çocuğa sahip olmaları ilgi çekici bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple ailelerin çocuklarının engelli olduğunu fark ettikten sonra başka bir çocuk yapmaktan kaçındıkları görüşü ön plana çıkabilmektedir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre çocuğun engelinin tespit edilme zamanına göre dağılım incelendiğinde, anne karnında-doğar doğmaz engeli olduğu tespit edilen 80

(%23,4) engelli çocuk, ilk bir ay-ilk bir yıl engeli olduğu tespit edilen 81 (%23,7) engelli çocuk, 1-5 yıl içinde engeli olduğu tespit edilen 138 (%40,4) engelli çocuk ve okul çağında engeli olduğu tespit edilen 43 (%12,6) engelli çocuk bulunmaktadır. Bu bulgular da alanyazını destekler niteliktedir (Albaş, 1999; ASPB ve TUIK, 2010).

Engelli olma durumunun nasıl fark edildiğinin anlaşılması ise böyle durumlara müdahale için erken önlemler alınması açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda çocukların yetersizlikten etkilenip etkilenmediğinin nihai kararını hekimler ve alan uzmanları vermektedir. Ancak çocuklar bu uzmanlara gelmeden önce çevresince de durumu anlaşılabilir. Araştırmamıza katılan katılımcıların verdiği cevaplara göre çocuklarının engelli olduğunu büyük oranda anneler fark etmektedir. Ancak hem nicel bulgulardan hem de bireysel görüşmelerden de anlaşılacağı üzere anneler durumu fark ettikten sonra genelde hekimlere başvurumaktadırlar. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocukları ile ilgili bir sorun yaşadıklarında doğrudan uzmanlara başvurma eğilimlerinin yüksek olmasıdır. Tüm katılımcılar arasında yalnızca iki katılımcı çocuklarının durumu hakkında endişe ettiklerinde din adamlarına başvurmuşlardır. Bulgularda da görüldüğü üzere alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyde yoğunlaşan katılımcıların bu eğilimi engelli çocuğa sahip ailelerin doğru kaynaklardan bilgi almaya çalıştıklarını göstermektedir.

Çocukların durumunu fark etme noktasında ikinci sırada da hekimler gelmektedir. Bu durum da daha çok farklı sebeplerle hastaneye başvurulduğunda ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında anne karnında durumu belirlenen ve yenidoğanlar üzerinde yapılan taramalarda engellilik durumu hekimlerce fark edilmektedir. Buna rağmen anneler ve hekimler dışında baba, komşular ya da akrabaların çocukların durumunu fark etme konusunda yeterli olmadıkları görülmektedir. Bunun nedeni ise çocukla annelerin daha fazla zaman geçirmesi, hekimlerin çocukların durumunu incelemek için alt yapılarının yeterli olması olarak gösterilebilir. Alanyazındaki diğer araştırmalarda da anneler ve doktorların engelliliği ilk fark edenler arasında önde geldikleri görülmektedir (Albaş, 1999; Cavkaytar, Batu ve Çetin, 2008; Orhan, 2004).

Hem nicel hem de nitel verilerden de anlaşılacağı üzere bir çocuğun engelli tanısı alması ve bu durumun fark edilmesi süreci her ailede farklı koşullarda gerçekleşmektedir. Burada önemli olan ailelerin özel koşullarından çok toplumsal servislerin istenen standarda henüz ulaşmamış olmasıdır denilebilir. Çünkü toplum, aile

kurumun iç yapısına doğrudan müdahale sağlayamazsa bile bunun dışındaki süreçlerde ortaya koyacağı desteklerle, bu sorunları en aza indirebilecek düzenlemelere destek olabilir. Bu kapsamda da toplumun organize olmuş kurumları olan kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri daha etkin rol oynayabilmektedirler. Bu nedenle ilerleyen kısımlarda toplumsal durum da tartışılmıştır.

Araştırma kapsamındaki çocukların öğrenimine devam ettiği sınıf düzeyi arttıkça katılımcı oranı düşmektedir. Bu kapsamda yukarıda değinildiği üzere araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların çocuklarının yaşı düştükçe özel eğitim merkezine devam ettikleri bulgusu doğrulanmaktadır. Ancak burada önemli olan bulgu, katılımcıların %35’7’sinin çocuklarının örgün eğitime devam etmemesi durumudur. Bu durumla ilgili tartışma “eğitim sorunları” kısmında yapılmıştır.

Çocukların hangi tür okula devam ettiklerine bakıldığında ise 220 çocuk arasında 85 (% 38,6) çocuk tam zamanlı kaynaştırma, 66 (% 30) çocuk engel türüne göre açılmış ayrı okula, 55 (% 25) çocuk özel eğitim sınıfına ve 14 (% 6,4) çocuğun da yarı zamanlı kaynaştırmaya devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda kaynaştırma ortamına devam eden çocukların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bu durumda Türkiye genelindeki orana paralel bir görünüm taşımaktadır (MEB, 2014/15 Örgün Eğitim İstatistikleri). Ancak burada dikkat çekilmesi gereken başka bir nokta bulunmaktadır. Araştırma bulguları ışığında RAM tanısına göre hafif derecede zihinsel yetersizliğe sahip 117 çocuk bulunmaktadır. Fakat tam zamanlı kaynaştırma eğitimine devam eden 85 çocuk olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocukların eğitsel tanıları ile devam ettikleri sınıf ortamları arasında bir çelişki olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen nitel veriler incelendiğinde ise bu durumu açıklayan bulgulara rastlanmaktadır. Buna göre bazı öğrenciler yetersizlik derecesine bakılmaksızın bazı olumsuz tutum ve önyargılar nedeniyle kaynaştırma ortamlarından dışlanabilmektedir. Böylece hem nicel hem de nitel bulgular ışığında Türkiye’de engelli çocukların normal gelişim gösteren akranlarıyla aynı ortamda eğitim-öğretim görmeleri konusunda problemler yaşanmaya devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

5.2. Ailelerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı ailelerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelendiğinde; formu dolduran ebeveynlerden 314 (%91,8) anne ve 28 (%8,2) babadır. Bu durumun nedeni araştırmanın özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde yapılmış olmasındandır. Araştırma kapsamında Pazar günleri hariç haftanın her günü bu merkezlere gidilmiştir. Diğer bulgularda da görüldüğü üzere eşlerden erkek olanlar genelde çalışmakta, annelerin büyük çoğunluğunun ise ev hanımı olduğu görülmektedir. Bu nedenle çocukların eğitimi ile genelde anneler ilgilenmekte ve çocukları özel eğitim merkezine gittiğinde onlara eşlik etmektedirler. Bu nedenle araştırmacı gittiği kurumlarda genel olarak anneler ile görüşmüştür. Ancak araştırma kapsamında kullanılan anket genel olarak babalar hakkında da bilgi toplayacak şekilde tasarlanmıştır.

Araştırma kapsamında katılımcılardan elde edilen nicel bulgulardaki yaş dağılımına bakıldığında; annelerin büyük çoğunluğu 30-39 yaş aralığındadır. Babaların ise çoğunluğunun 40 ve üzeri yaşlarda olduğu görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de engelli çocuğa sahip ailelerin eşler arasında yaş durumunda babaların annelerden genel olarak daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye’nin genel profiline benzemektedir. Çünkü TÜİK verilerine göre Türkiye’deki ilk kez evlenme yaşı 2014 yılında, erkekler için %26,9, kadınlar için %23,7 ortalamasında olup, erkek ve kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkının 3,2 olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2015).

Araştırmamız kapsamında görüşülen velilerin büyük çoğunluğunun evli olduğu ve çok azının boşanmış olduğu görülmektedir. Oysa engelli çocuğun varlığının aile içi ilişkileri etkileyeceği ve bu nedenle boşanmaların daha sık rastlanabileceği düşünülebilir. Örneğin, Gülsu’nun (2003) araştırmasında boşanmış ve başka bir sebeple ayrı yaşayanların oranı %29’dur. Kazak ve arkadaşları (1986), engelli çocukların ailelerinde boşanma oranının genel nüfusun iki katı daha yüksek olduğunu, zihinsel engelli çocukların anne-babalarının boşanma oranının ise normal çocuğu olan anne-babaların üç katı olduğunu bildirmişlerdir (akt. Aslanoğlu, 2004:21). Bu genel yargıya karşın bazı araştırmacılar farklı sonuçlar bulmuşlardır. Örneğin, Orhan (2004) ve Çetingöz (1990) de engelli çocuğa sahip aileler ile ilgili yaptıkları araştırmada boşanmış aileye rastlamamışlardır. Bu kapsamda bizim de araştırma sonuçlarımız engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranının çok düşük olduğunu ortaya koymuştur. TÜİK

verilerine göre Türkiye’de 2014 yılında evlenenlerin sayısı 599 bin 704, boşanan çift sayısı ise 130 bin 913 civarında gerçekleşmiştir. Bu anlamda, evlenen çiftlerin sayısı önceki yıla göre %0,1 artmasına rağmen, boşanan çiftlerin sayısı % 4,5 artmıştır. 2010’lu yılların başında 90 binlerde olan boşanma sayısının son 10 yılda önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Boşanmaların %39,6’sının evliliğin ilk 5 yılında, %21,7’sinin ise evliliğin 6-10 yılları arasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır (TUİK, 2015). Ayrıca bu boşanmaların yaklaşık %10’unun ilk bir yıl içinde olması da ilginç bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Boşanma nedenlerine bakıldığında aldatma ve aldatılma en yaygın boşanma nedeni olarak görülürken, sorumsuzluk ve ilgisizlik, dayak ve kötü muamele diğer önemli nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (TUİK, 2015).

Türkiye’deki genel istatistiklere bakıldığında ise engelli çocuğu olan ebeveynlerin genel ortalamanın çok uzağında bir boşanma oranına sahip oldukları görülmektedir. Buraya kadar ele aldığımız bilgiler ışığında engelli çocuğa sahip olmanın boşanmada genel bir etkisi olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Anne eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 173 (%50,6) anne, ortaokul mezunu 57 (%16,7) anne, lise mezunu 85 (%24,9) anne ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 27 (%7,9) anne bulunmaktadır. Baba eğitim durumuna göre dağılıma bakıldığında; ilkokul mezunu 99 (%28,9) baba, ortaokul mezunu 45 (%13,2) baba, lise mezunu 121 (%35,4) baba ve ön lisans-lisans-lisansüstü mezunu 77 (%22,5) baba bulunmaktadır. Bulgular incelendiğinde alanyazınla tutarlı sonuçlar elde edildiği görülmektedir (Albaş, 1999:58; Ergenekon, 1996:19; Gülsu, 2003; Orhan, 2004; Sarısoy, 2011:28). Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin çoğunlukla düşük eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda annelerin eğitim düzeylerinin babalardan daha düşük olması mevcut ülke gerçekleri ile paralel bir görünüm arz etmektedir. Alanyazındaki bazı araştırmalarda da babaların eğitim düzeyi annelere göre daha yüksektir (ASPB, 2011, 2014; Başbakanlık, 2010a, 2010b, Eren, 1994). Bu kapsamda engelli çocuk sahibi olmanın eğitim düzeyine etkisi bulunmamaktadır. Ancak engelli çocuklar düşük eğitim seviyesine sahip ailelerde daha yaygın olarak bulunmaktadır.

Sosyolojik açıdan bireyin doğduğu yer ve hayatının büyük kısmını geçirdiği yer onun sosyo-demografik özelliklerinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Bu kapsamda araştırmamız bulgularına göre engelli çocuğa sahip annelerin dörtte birinin

köy-kasaba doğumlu olduğu görülmektedir. Babalarda da durum benzer şekildedir. Ancak Albaş (1999) yaptığı araştırmada köyde doğan ebeveynlerin oranını yaklaşık %50 civarında bulmuştur. Bu tez araştırmasında ise ebeveynlerin yaşamlarının büyük kısmının geçtiği yerlere ilişkin istatistiklerle doğum yeri istatistikleri kıyaslandığında ortaya ilginç bir bulgu çıkmaktadır. Buna göre köy ve ilçede doğan anne-babaların oranı kadar kişinin hayatının büyük kısmını büyük şehirde geçirdiği görülmektedir. Bu da kırsal kesimden, büyükşehirde doğru bir göç olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Ankara'da araştırma kapsamında görüşülen ailelerin yarıya yakınının taşrada doğan ve farklı sebeplerle Ankara'ya göçmüş kırsal kökenli insanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu göçün temelinde engelli bir çocuğa sahip olmanın etkisinin % 22,5 oranında olduğu görülmektedir. Bu anlamda çok yüksek bir etkisi olmamakla birlikte engellilik olgusu toplumsal hareketlilikte kısmi bir tesire sahip görünmektedir.

Araştırmamız kapsamındaki katılımcılardan 316 (%92,2) annenin ev hanımı olduğu görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili yapılan başka araştırmalarda annelerin büyük çoğunluğunun ev hanımı oldukları görülmektedir (Burcu, 2007; Çetingöz, 1990:35; Eren, 1994:205; Ergenekon, 1996:20; Göktepe, 2002; Hicran, 2014). Katılımcı babaların büyük çoğunluğunun ise özel sektörde ücretli çalışan ve serbest meslek sahiplerinden olduğu anlaşılmaktadır. Anketler incelendiğinde bu babaların fabrika işçisi, şoför, hizmetli, güvenlik görevlisi, garson vb. çeşitli meslekleri icra ettikleri anlaşılmaktadır. Yine anketlerden anlaşılacağı üzere birkaç uzmanlık gerektiren meslek dışında ücretli çalışanların tamamına yakının düşük ücretli ve özel nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları görülmektedir. Serbest meslek sahibi olanların ise en fazla inşaat sektöründe çalışan babalar olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında serbest meslek sahibi olanların daha çok "yardımcı uzmanlık alanlarında" faaliyet gösteren, kısmi nitelik gerektiren ve yine düşük ve orta gelirli işlerde çalıştıkları söylenebilir. Engelli çocuğu olan babalarla ilgili yapılan alanyazındaki diğer araştırmalar da babaların meslekleri konusunda araştırma bulgularını desteklemektedir (Aslanoğlu, 2004; Burcu, 2007; Eratay, 2000; Gülsu, 2003:61; Meral, 2011; Orhan, 2004).

Haftalık çalışma saatleri ailelerin çocukları ile ilgili yapmaları gereken görevleri önemli şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda annelerin genellikle ev hanımı oldukları anlaşılmaktadır. Babaların ise yarıdan fazlasının haftalık 41 saat ve üzerinde çalıştıkları

anlaşılmaktadır. Bu durum da engelli çocuğa sahip ailelerde genellikle hizmet sektöründe çalışan düşük gelirli babalar olduğunu tekrar ortaya koymaktadır.

Buraya kadar elde edilen demografik bulgular genel olarak literatürde yer aldığı gibi engelli çocuğa sahip ailelerin alt sosyo-ekonomik gruplardan oluştuğu iddiası destekler görünümündedir. Bu kapsamda katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine bakmakta fayda görülmektedir.

5. 3. Ailelerin Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Katılımcı ailelerin mülkiyet durumuna göre ev sahibi olan 208 (%60,8) katılımcı, kiracı olan 134 (%39,2) katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların oturduğu konutun tipine göre dağılımlarına bakıldığında, apartman dairesinde oturan 303 (%88,6) ebeveyn, gecekonduda oturan 23 (%6,7) ebeveyn ve müstakil konutta oturan 16 (%4,7) ebeveyn olduğu görülmektedir. Alanyazındaki diğer araştırmalarda da benzer bulgular olduğu görülmektedir (Çetingöz, 1990; Karyelioğlu, 2002; Orhan, 2004).

Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011 (TAYA) sonuçlarına göre Türkiye’de hanelerin yarıya yakını (%49) apartman dairesinde, %25’i müstakil konutta ve %15’i müstakil gecekonduda ikamet etmektedir (ASPB, 2011). Aynı araştırmaya göre Ankara’daki ailelerin ise %77’sinin apartman dairesinde yaşadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda Ankara’da yaşayan zihin engelli çocuğa sahip aileler genel ortalamadan daha çok apartman dairesinde yaşamaktadırlar. TAYA’ya göre Ankara’daki ailelerin mülkiyet durumuna göre ev sahibi olanların oranı %58’dir (ASPB, 2011). Bu kapsamda engelli çocuğu olan aileler genel ortalamaya yakın bir mülkiyet durumuna sahiptir. Karyelioğlu (2002) araştırmasında bu oranı %70 ev sahibi, %30 kiracı şeklinde bulgulamış, Orhan’ın (2004) araştırmasında ise bu tezele aynı sonuçlar bulunmuştur. Yukarıda değinildiği üzere araştırmaya katılanların %60’ının ev sahibi olduğunu söylemek gerçeği yansıtmamaktadır. Bu katılımcıların büyük çoğunluğunun evlerini banka kredisi ile aldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum ileride tartışılmıştır.

Katılımcıların evlerinde kaç kişi yaşadığına bakıldığında evinde 3 ve altında kişinin yaşadığı 77 (%22,5) katılımcı, evinde 4 kişinin yaşadığı 143 (%41,8) katılımcı,

evinde 5 ve üzerinde kişinin yaşadığı 119 (%34,8) katılımcı olduğu görülmektedir. Araştırmamız kapsamında elde edilen bu bulgular alanyazında yer alan bazı araştırmalarca da desteklenmektedir (Albaş 1999; Çetingöz, 1990; Ergenekon, 1996; Gülsu, 2003, Hicran, 2014; Özen, 1996). Katılımcıların evlerinde eşleri ve çocukları dışında yaşayan başka kişiler olup olmadığına bakıldığında ise, 284 (%83) katılımcının eşleri ve çocukları dışında kimseyle yaşamadığı, 58 (%17) katılımcının ise yanlarında en az bir akrabalarıyla yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu 58 aileye bakıldığında genellikle büyükanne ve büyükbabaların bu aileler ile yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin büyük çoğunluğunun çekirdek aile özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Cavkaytar, Batu ve Beklan-Çetin'in (2007) Eskişehir ilinde resmi özel eğitim okullarına devam eden 143 gelişimsel geriliği olan öğrencinin ailesi üzerine yaptıkları araştırmada ailelerin yarısına yakınının ilkokul mezunu olduğu, %87,4'ünün çekirdek aile özelliği taşıdığı, annelerin %65'inin ev kadını olduğu ve yarısına yakınının asgari ücret düzeyinde geliri olduğu bulunmuştur. Araştırmacılara göre sosyo-ekonomik statü düştükçe ailede yaşayan birey sayısı artmaktadır (Cavkaytar, 2012). Türkiye'nin geneline bakıldığında ise 2006 yılında %73 olan çekirdek aile oranı, 2011 yılında %70 oranındadır (ASPB, 2014). Geniş aile oranı ise 2006 yılında % 16, 2011 yılında %12,3 oranındadır. Bu kapsamda zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin aile türleri, Türkiye genelinden farklı değildir.

Araştırma bulgularına göre engelli çocuğa sahip ailelerde eve en yüksek geliri getirenin çocuğun babası (%89,2) olduğu görülmektedir. Ailelerin gelir düzeylerine bakıldığında; aylık geliri "1000 ve Altı" düzeyinde olan 44 (%12,9) ebeveyn, aylık geliri "1001-2000" düzeyinde olan 170 (%49,7) ebeveyn ve aylık geliri "2001 ve Üstü" düzeyinde olan 128 (%37,4) ebeveyn bulunmaktadır. Aylık geliri "2001 ve Üstü" olan 128 katılımcının gelir düzeyleri biraz daha ayrıntılı incelendiğinde "2001-3000 TL" arası geliri olanların 89 kişi olduğu görülmektedir. Geliri "3001-4000" arasında olan 18 katılımcı aile bulunurken, geliri "4001-5000TL" arasında bulunan 11 aile olduğu görülmektedir. Geliri "5001-6000TL" arasında 3 aile, "6001-7000TL" arasında geliri olan 4 aile ve "7001-8000TL" arasında geliri olan yalnızca 3 aile bulunmaktadır. Tüm katılımcıların gelirleri incelendiğinde en fazla gelir beyan eden ailenin 8000TL gelir beyan ettiği görülmektedir. Bu kapsamda bakıldığında engelli çocuğa sahip ailelerin büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı altında ve yaklaşık dörtte birinin açlık sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Alanyazında yer alan bazı araştırmalarda da engelli

çocuğa sahip ailelerin gelir düzeylerinin benzer olduğu görölmektedir (Albaş, 1999; Hicran, 2014; Meral, 2011; Sarısoy, 2001)

Gelirleri ile temel ihtiyaçlarını karşılama düzeylerine ilişkin ifadelerine bakıldığında; engelli çocuğa sahip ebeveynlerin mevcut gelirleri ile temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda büyük oranda zorlanmadıklarını belirttikleri görölmektedir. Ama zorlananların oranı da azımsanmayacak düzeydedir.

Ebeveynlerin yarıdan fazlasının (%54,4) gelir kaynağı olarak çalıştıkları işi gösterdikleri görölmektedir. Ailelerin yaklaşık dörtte birinin de “evde bakım ücreti” adı altında devletten yardım aldığı görölmektedir. Bu aileler aldıkları bu yardımla benzer gelire sahip ailelerden daha avantajlı bir konuma geçmektedirler. Bulgular incelendiğinde akrabalardan, yakınlarından, sivil toplum örgütlerinden, hayırseverlerden, kaymakamlık ya da belediye gibi diğer kamu kurumlarından ek gelir ya da yardım alan aile sayısının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında aileler gelirlerini evde çalışan kişinin maaşından ve devlet yardımlarından sağlamaktadır.

Bulgulardan anlaşılacağı üzere araştırma kapsamında ele alınan ailelerin gelir düzeyleri düşük olmakla birlikte ev sahibi olma düzeyleri yüksektir. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğu apartman dairesinde oturmaktadırlar. Araştırmacı önce bu durumu -katılımcıların gecekonduda otururken kentsel dönüşüm kapsamında daire karşılığında müteahhitlere kendi topraklarını vererek ev sahibi olmalarına- bağlamıştır. Ancak veri toplama süreci sonrasında araştırmacı tekrar sahaya çıkarak ev sahibi olan yaklaşık yüz aile ile tekrar görüşmüştür. Bu görüşmelerde ev sahibi olan ebeveynlerden çok ilginç bir cevap almıştır. Aylık geliri 2000 TL'nin altında olmasına rağmen ev sahibi olanların neredeyse tamamı evlerini banka kredisi ile almışlardır. Genellikle on yıllık uzun vadelerle ev kredisi alan ebeveynler, aylık gelirlerinin yarıdan fazlasını bu krediye ayırmaktadırlar. Bu kapsamda ortaya çok şaşırtıcı bir sonuç çıkmaktadır. Aileler sırf “ev sahibi” olabilmek adına birçok temel ihtiyaçlarını kısmakta ve açlık sınırının altında bir gelire yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda araştırmaya katılanların %60'ının ev sahibi olduğunu söylemek gerçeği yansıtmamaktadır. Bu katılımcıların ev sahibi olmaya aday olduklarını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011 (TAYA) sonuçlarına göre Ankara'da yaşayan ailelerin %39'u borç ve kredi kullandıklarını belirtmişler, bu kredi ve borcu ise ev almak için kullananların oranının %17 olduğu belirtilmiştir.

TUİK'in “Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, 2006-2014” isimli raporunun 2014 yılı verilerine göre “yoksulluk sınırı” 5554 TL olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmamıza katılan ailelerin 332'si bu gelirin altında gelir beyan etmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında katılımcı ailelerin %97'sinin “yoksulluk sınırı” altında yaşadığı görülmektedir. Yine 2014 yılı verilerine göre Türkiye’de yoksulluk oranı %15 olarak açıklanmaktadır. TUİK bu rakamları %50’lik bir payla açıklamaktadır. Bu pay arttıkça yoksulluk sınırı da artmaktadır (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013). Ancak buradan da anlaşılacağı üzere engelli çocuğa sahip ailelerin Türkiye’nin alt %15’lik diliminde olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’nin büyük işçi sendikalarından biri olan Türk-İş’in araştırmasının Kasım 2015 ayı sonucuna göre; ise *“Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.390,61 TL, gıda harcaması ile birlikte; giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 4.529,66 TL’dir.”* olarak açıklanmıştır (TÜRK-İŞ, 2015).

Bu kapsamda araştırmamızın veri toplama sürecinde görüşülen ailelerin beyan ettikleri gelirlerle 2014-2015 yılları arasındaki açlık sınırını 1300TL olarak kabul edip karşılaştırdığımızda ortaya ilginç bir sonuç daha çıkmaktadır. Buna göre araştırmamıza katılan ailelerin 79 (%23)’unun da açlık sınırı altında yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu gelirlerle ve ihtiyaçlarını karşılamaya ilişkin ilişkilerine bakıldığında düşük gelirli olmalarına rağmen büyük çoğunluğunun durumdan yakınmadıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların yalnızca üçte birinin bu gelir düzeyi ile temel gereksinimlerini karşılamakta zorlandıklarını belirtmeleri ancak diğer çoğunluğun durumdan memnun olmaları ilginç görünmektedir. Bu durumun üstüne bir de kredi ödeme gibi ekstra giderler eklendiğinde ve engelli çocuğun ihtiyaçları dikkate alındığında engelli çocuğa sahip ailelerin “imkansız başarıma” gibi bir özellikleri olduğu söylenebilir. İstatistikî verilerle konunun anlaşılması oldukça zor görünmektedir. Bu nedenle sosyolojik analizlerin faydası bulunmaktadır. Bu kapsamda aileler modern ailenin biçimsel özelliklerini taşıyorlar da geleneksel kapalı toplumun sosyal ve ekonomik özelliklerine benzeyen bir harcama ve yaşama biçimine sahip oldukları söylenebilir. Sosyo-kültürel özellikleri ile ilgili bulguları dikkate aldığımızda ailelerin modern yaşamın getirdiği birçok gereksinimi elde edemedikleri ve birçok etkinliği gerçekleştirmedikleri

görülmektedir. Daha açık söylemek gerekirse aileler kendi ihtiyaçlarından, zevk ve isteklerinden kısarak mülkiyet elde etmeye çalışmaktadırlar.

Ailelerin sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde, engelli çocuğa sahip ebeveynlerin genellikle alt ve orta sosyo-ekonomik seviyede yoğunlaştıkları görülmektedir. Katılımcıların sosyo-ekonomik özelliklerine bakıldığında büyük çoğunluğunun ev sahibi oldukları, apartman dairesinde oturdukları, ortalama 4-5 kişiden oluştuğu ve genellikle 4 odalı evlerde yaşadıkları görülmektedir. Bu ailelerde eve gelir getirenlerin büyük çoğunlukla evin babası olduğu anlaşılmaktadır. Ailelerin büyük çoğunluğunun net aylık gelirlerinin ise 2000 TL'nin altında olduğu ve görülmektedir. Ailelerin yarıdan fazlasının bu gelirlerle temel ihtiyaçlarını karşılama düzeyi olarak "orta" seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Ailelerde boşanma oranının yok denecek kadar az olduğu, ayrı yaşama ya da diğer aile türlerinin bu ailelerde görülmediği söylenebilir. Bu kapsamda sosyolojik olarak engelli çocuğa sahip ailelerin çekirdek aile özelliği taşıdığı görülmektedir. Gecekonuda yaşayan çok az aile olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda aileler kentsel aile sınıfındadır. Ancak ebeveynlerin doğum yerlerine bakıldığında büyük bir kısmının kırsal kökenli olduğu, büyükşehir sonradan geldikleri anlaşılmaktadır. Ancak engelli bir çocuğa sahip olmanın bu geçiş ile büyük oranda bir ilgisi bulunmamaktadır.

5. 4. Aile Yapısına ve İşleyişine İlişkin Özellikler

Engelli çocuğa sahip ailelerinin toplumsal ve eğitsel sorunlarının anlaşılmasında aile yapılarının ve işlevlerinin de incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Aile yapısı, ailenin üyelerinin birbirlerine olan fiziksel yakınlığı, evde bulunan evli çift sayısı, kuşakların genişliği ve aile başkanının kim olduğu gibi temel değişkenlerden oluşmaktadır (Topses, 2008:44). Bu nedenle araştırmamızda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, evlenme biçimleri, evlilik yaşları, evdeki sorumluluk paylaşımı vb. birçok konudaki durumlarının anlaşılmasına çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen annelerin babalara nispeten daha erken yaşta evlendikleri anlaşılmaktadır. Erken yaşta evlenen anneler ise genellikle kırsal kökenli annelerden oluşmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların %44,2'sinin evlilikleri ailelerinin kararıyla ve kendilerinin onayı alınmadan gerçekleştirilmiştir. Bu durumun engelli

çocuğa sahip olma ile bir ilgisi olduğunu söylemek güçtür. Başbakanlık tarafından 2006 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırmasında da çiftlerin %95,7'sinin bir kez evlendikleri, çiftlerin yarıdan fazlasının ilk evlenme yaşının ise 18-24 yaş arasında olduğu görülmektedir (Başbakanlık, 2010b, ASPB, 2014, 2011). Türkiye'de kadınlardan %36,2'si görücü usulü ve ailesinin kararıyla evlenirken, erkeklerin %35,2'si erkeğin kendi seçimi ve ailesinin onayıyla gerçekleşmektedir (Başbakanlık, 2010b). Bu kapsamda araştırmamızda elde edilen sonuçların Türkiye ortalamasına benzediği görülmektedir.

Ailede yaşanan durumlar ve sorunlarla ilgili ortak karar alma ve bunların halledilmesi önemli bir aile işlevidir (Başbakanlık, 2011). Türkiye genelinde ise eşler arasında kadının karar alma oranının daha baskın olduğu görülmektedir (ASPB, 2011) Araştırmamız kapsamında eşlerin ailevi konulardaki kararları nasıl aldıklarına bakıldığında katılımcıların yarısından fazlası; kararları karı-koca birlikte aldıklarını belirtmişlerdir. Orhan'ın (2004) araştırmasında ise bu oran %70 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda ailevi konulardaki kararları aile büyüklerine bırakan aile ise (%5,6) çok azdır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerde karar alma süreçleriyle ilgili geleneksel kapalı toplum yapısının yönlendirdiği bir itaat kültürü olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar arasındaki kırsal kökenlilik olgusu yüksek bir orana sahip olsa da kentsel yaşamın aileler üzerinde bir değişime ve yaşam biçimine dönüştüğü söylenebilir. Ayrıca engelli çocuğun varlığının aile içi ilişkileri etkilediği genel varsayımına rağmen eşler arasında bir eşgüdümün olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğun varlığı çatışma ve kopma yerine anlaşma ve koordinasyona yol açabilmektedir.

Tabikî bu durum her ailede aynı şekilde görülmeyebilir. Bu konuda yapılan bazı araştırmalarda da engelli çocuğa sahip olmanın eşler arasında olumsuz durumlara yol açtığını söylenmektedir. Örneğin Oğultürk'e (2012) göre engelli çocuğun varlığı ile ilgili yaşanan psikolojik sorunlar bazı ailelerde eşler arasındaki ilişkiyi değiştirmekte, eşler arasında gerilim artabilmekte, çatışma yaşanabilmekte ve böylece aile atmosferi bu durumdan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Bu durumdan dolayı eşler boşanabilmekte ya da eşlerden birinin özellikle de babaların evi terk ettiği vakalar görülebilmektedir (Oğultürk, 2012). Oysa bu durumlar ailenin bulunduğu süreçle de doğrudan ilgili olabilmektedir. Araştırmanın nitel bulguları kapsamında da olumsuz

durumlar olduğu görülmüştür. Buna göre eşlerden birinin geleneksel yapıdan geldiği durumlarda bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu kapsamda genel olarak bireyin eğitim seviyesi yükselse de geleneksel kapalı toplum yapısının etkisinden kolay kolay kurtulamadığı gerçeği de gözler önüne serilmektedir. Bu örnek kısaca ele alınırsa engellilik olgusu eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilememekte, ancak annenin dışa dönük yaşantıya geçmesi kısmen de olsa ilişkiyi daha fazla etkilemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere engellilik gibi çok etkili ve değişkenli bir olgu bile bazı aile yapılarında geleneksel ilişkileri ve beklentileri değiştirememektedir.

Araştırmanın nitel bulgularından da anlaşılacağı üzere aileler engellilik ile ilk karşılaştıkları anlarda çok farklı sorunlar yaşamakla birlikte bu sorunların zamanla azaldığı ve aşıldığı görülmektedir. Buradaki bilgilerin yanısıra, yukarıda da ele alındığı üzere engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranlarının da çok düşük olması, engelli çocuğun eşler arasındaki ilişkiye pozitif etkisi olduğu iddiasını ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda araştırmamızın belki de en ilgi çekici ve önemli sonuçlarından biri bu iddia olacaktır. Araştırmacı, nicel ve nitel bulgularına, uzun yıllar süren saha deneyimlerini de hesaba kattığında, engelli çocuğun varlığının aileyi birçok konuda olumsuz yönde etkilediğini ancak eşler arasındaki ilişki konusunda çoğunlukla pozitif bir etkisi olduğu iddiasını taşımaktadır. Bu iddia belki de bundan sonra yeni bir tartışma konusu olarak alanyazına katkı sağlayacaktır. Araştırmacı olaylara eğitim sosyolojisi penceresinden baktığı için ailelerin bu süreçteki psikolojik durumlarından ziyade aile yapısının sosyolojik konumu üzerinden durumu değerlendirmektedir. Bu kapsamda iddia ettiği pozitif etki psikolojik süreçler için olmasa da aile birliği ve bütünlüğünün korunması konusunda kayda değer bir öneme sahiptir.

Araştırmacıya göre engelli çocuğa sahip ailelerde boşanma oranının düşük olmasında iki temel neden olduğu düşünölmektedir. Bunlardan birincisi zaten birbirlerini seven destekleyen çiftlerde zorluklar karşısında kenetlenme ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum her çift de bu şekilde olmamaktadır. Bazı ailelerde ise eşlerden biri fedakârlık yaparak hem sorumluluğu üzerine almakta hem de bireysel duygularından feragat ederek kendi yaşamlarını çocuklarına adamaktadır. Bu nedenle boşanmayla sonuçlanmasa da bazı evliliklerin olumlu bir şekilde sürdüğünden de bahsetmek güç görünmektedir. Araştırmanın nitel bulgularına göre de çocukların varlığının evliliği sürdürmeye etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanısıra çocukların

varlığının yanısıra boşanma durumunda yaşanacak çaresizliğin de etkisinin olduğu söylenebilir. Daha açık belirtmek gerekirse bazı anneler evliliklerinden dolayı mutsuz olsalar da, boşanma sonucunda yaşayabilecekleri olumsuzluklardan çekinmekte, kendilerini çocuklarına adayarak duruma katlanmaktadırlar. Böylece anneler kendi mutlulukları yerine çocuklarının mutluluğunu tercih edebilmektedirler. Araştırmamız kapsamında çok nadir rastlansa da bazı ailelerin engellilik durumunu ve bunun aile içindeki etkileri kadereci bir bakış açısıyla ele aldıkları görülmektedir. Bu durumu bir sınav olarak kabul eden bazı ailelerde buna kadereci bir katlanma sürecine girmektedirler. Buradan da anlaşılacağı üzere aileler çocuklarının durumlarını kendi sosyal ve kültürel yapıları çerçevesinde kabullenmeye ve eşleri ile ilişkilerini sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Alanyazında olmasa da halk arasında engelliliğin önemli nedenlerinden birinin de akraba evliliği olduğunun sanılmasıdır. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar arasında akrabalık bağı olan aile 92 (%26,9) ve akrabalık olmayan aile 250 (%73,1)'dir. Gülsu'nun (2003) 121 katılımcı üzerinde yaptığı araştırmada ise akrabalık oranı %44,6'lık bir oranda gösterilmiştir. Albaş (1999) yaptığı araştırmada ise akrabalık oranı olarak bu tez araştırmasına benzer bir sonuç bulmuştur. Ancak Albaş'ın birinci dereceden akraba oranını %69 olarak belirttiği görülmektedir. Karyelioğlu'nun (2002) araştırmasında ise birinci dereceden akrabalık oranının %23 olduğu görülmektedir. Oysa bu tez araştırmasında akrabalık derecesine göre bu oran 1. derecede akraba olan 65 (%19,0) aile, 2. dereceden akraba olan 15 (%4,4) aile ve 3. derecede akraba olan 12 (%3,5) aile bulunmaktadır. Genel itibari ile çalışmada yer alan 342 aile arasında birinci dereceden akrabası ile evlenmiş olan yalnızca 65 kişi bulunmaktadır. Bu kapsamda alanyazındaki araştırmalarda daha küçük örneklerle çalışılmasının bu konudaki oranı arttırdığı düşünülmektedir.

ASPB'nin Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırmasına göre kayıtlı olan özürlülerin % 23,8'i ebeveynlerinin akraba olduğunu, % 76,2'si ebeveynlerinin akrabalık bağı bulunmadığını belirtmiştir (ASPB ve TUIK, 2010). Burcu (2007) da kendi araştırmasında buna çok yakın bir oran belirtmiştir. Türkiye genelinde ise akraba evlilikleri yetmişli yılların başında %67 civarındayken, günümüzde bu oran %20,9'a kadar gerilemiştir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Türkiye'deki genel akraba evliliği oranlarına bakıldığında ise akraba evliliği yapanların oranı 2006 yılında %22, 2011

yılında akraba evliliği yapanların oranı ise %21'dir. Diğer bir deyişle, Türkiye'de her beş evlilikten birinden fazlası akraba evliliğidir (ASPB, 2014). Bu kapsamda araştırmamız sonuçları Türkiye genelinden çok az fazla olmakla birlikte yakın bir görünüm arz etmektedir. Bu bulgular yukarıda değinilen varsayımın da bir şehir efsanesi olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin ev faaliyetlerini yapma oranlarına bakıldığında engelli çocuğun bakımı, eğitimi, diğer çocukların bakımı, yemek yapma ve bulaşık, çamaşır, ev temizliği gibi görevlerde annelerin çok yüksek oranda sorumluluğu üstlendiği görülmektedir. Tamirat, bakım, onarım ve fatura, banka vb. ödeme yapma faaliyetlerinin ise babalar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir. Ebeveynlerin karı-koca birlikte yaptığı ev içi faaliyetlerin ise çok sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Hastane ve sağlık işleri ve alışveriş faaliyetlerini katılımcıların üçte birinin karı-koca birlikte yaptığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda ev içi faaliyetlerin annenin, ev dışı faaliyetlerin ise babaların sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında babaların ekonomik gelir getirme dışında eve katkılarının çok az olduğu görülmektedir. Güllüpinar'ın (2013) araştırmasına göre de engelli çocuğun; ailede herkesin sorumluluğunu görelili olarak arttırmakla beraber, bu sorumlulukların yerine getirilmesinde annelerin aile içindeki yükü inanılmaz derecede artmaktadır. Işıkhan ise (2005b) annelerin büyük bir oranının engelli çocuğun doğumundan sonra psikolojik sıkıntı yaşamaya başladığı, yarıya yakınının çocuğun bakımı ile uğraşmaktan kendine zaman ayıramadığı sunucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar ışığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işleyişi açısından sorun yaşamaları beklenebilir. Bu kapsamda bazı değişkenler ışığında eşler arasında sorun yaşanıp yaşanmadığına bakılmıştır. Ancak yine belirtmek gerekir ki engelli çocuğa sahip ailelerdeki bu görünüm Türkiye genelinden de farklı değildir (Başbakanlık, 2010a, ASPB, 2011).

Evli eşler arasında yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde ilişkiler bozulabilmekte, olumsuz duygu ve davranışların etkisiyle evlilikler sağlıklı bir hal alabilmektedir (Başbakanlık, 2011). Araştırmamız kapsamında, engelli çocuğun bakımı, eğitimi, hastane ve sağlık işleri ve özellikle engelli çocuğun durumu konusunda aralarında sorun yaşanıp yaşanmadığı da araştırılmıştır. Ebeveynlerin eşleri ile ilgili çocuğun bakımı, eğitimi, sağlık işleri ve durumunu kabul etme konularında sorun yaşama sıklıklarına ilişkin bulgulara bakıldığında; bu konularda sık sık sorun yaşayanların %10 civarında

olduğu görülmektedir. Alanyazındaki bazı araştırmalarda ise, Orhan'a (2004) göre bu oran toplamda %28 civarındayken, Çetingöz'e (1999) göre % 25 civarındadır. Araştırmamız kapsamında elde edilen bu düşük oranlar içerisinde ise eşleri ile en çok engelli çocuğun bakımı konusunda sorun yaşadıkları, en az ise engelli çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda sorun yaşadıkları görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında engelli çocuğa sahip ailelerde çocukla ilgili sorun yaşama düzeyi pek de yüksek sayılamaz. Bulgular ayrıca engelli çocuğa sahip ailelerin çocuk 6 yaşını geçtikten sonra çocuğun durumunu kabul ettiklerini de gözler önüne sermektedir. Buna rağmen anne ve babaların bazı sosyo-demografik özellikleri ile yaşadıkları sorunlara bakıldığında;

Ebeveynlerin evlilik yaşına, nasıl evlilik yaptığına ve evlilik sürelerine göre de çocuğun bakımı, eğitimi, hastane, sağlık işleri gibi konularda ve engelli durumunu kabul etme konusunda eşleri ile sorun yaşama sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında bireyin nasıl evlendiği ya da ne zaman evlendiğinin, engelli çocuğa sahip ailelerde aile içi ilişkileri bir etkisi olmamaktadır.

Annenin ve babanın yaşına, doğum yerine, annenin eğitim durumuna göre bazı durumlarda sorun yaşama sıklıkları arasında da anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak ilkökul mezunu babaların engelli çocuğun bakımı konusunda eşleri ile sorun yaşama düzeyleri diğer öğrenim seviyelerinden yüksek çıkmıştır. Bu kapsamda eğitim seviyesi düşük eşe sahip annelerin bu eşlerle sorun yaşama oranı artmaktadır.

Engelli çocuğun bakımı konusunda ise anne-babaların yerleşim yerine göre (hayatının büyük kısmını geçirdiği yer) sorun yaşama sıklıkları değişmektedir. Bu kapsamda hayatının büyük çoğunluğunu büyükşehirde geçiren anneler ve babalar, ilçede geçirenlere nazaran eşiyile daha az sorun yaşamaktadırlar. Bu durum babalar için engelli çocuğun durumunu kabul etme noktasında da benzer bir görünüme sahiptir. Bu kapsamda anne ve babanın hayatının büyük kısmını geçirdiği yer ile babanın eğitim durumu eşleri ile sorun yaşamalarında etkili olabilmektedir. Bu kapsamda büyük şehirde yaşayan ve eğitim düzeyi yüksek bireylerin eşleri ile ilişkilerinin daha iyi olduğu söylenebilir. Oysa Lüle (2008) göç yaşamış olmanın ailelerin problem çözme biçimlerini etkilemediğini belirtmiştir. Bu durum da eğitim sosyolojisi açısından önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bir toplumda eğitim seviyesinin yüksek

olmasının bireyin farklı şartlar altında bile davranışlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyo-demografik değişkenler ışığında birbirleriyle sorun yaşama düzeyleri incelendikten sonra engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesinin de eşler arasındaki etkisine bakılmıştır. Çocuğun bakımı, çocuğun eğitimi, hastane-sağlık işleri gibi konularda ve çocuğun engel durumunu kabul etme konusunda yetersizlik derecesinin anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Yani çocuğun ağır düzeyde engelli olması ile hafif düzeyde engelli olması eşler arasındaki ilişkiyi etkilememektedir. Oysa Blacher ve arkadaşları (1987), zihinsel yetersizliğe sahip çocuğu bulunan anne-babalarla yaptığı araştırmada aile uyumunu (evdeki atmosfer, çocuğun disiplini konusundaki uyum, aile üyeleri arasındaki ilişkiler) incelemiş, puanlamada ağır zihinsel özürlü grubun diğer iki gruba göre anlamlı ölçüde yüksek olduğunu bulmuşlardır (Balcher ve ark., 1987, akt. Aslanoğlu, 2004)

Genel olarak değerlendirildiğinde eşlerin engelli çocuktan kaynaklanan sebeplerle sorun yaşama düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca evdeki faaliyetlerin büyük çoğunluğu annelerin sırtında olmasına rağmen bu konuda babalar ile anneler arasında beklenen düzeyden çok düşük sorun yaşanması da ilgi çekicidir. Byrne ve Cunningham (1985), engelli çocuğa sahip olmanın, anne babaların evlilik ilişkisi üzerinde olumsuz bir etki yaptığının sanıldığını, ancak bu görüşü öne süren araştırma bulgularının yetersiz olduğunu ileri sürmüşlerdir (akt. Aslanoğlu, 2004; 22). Bu kapsamda araştırmamız Byrne ve Cunningham'ın iddiasını desteklemektedir. Anneler büyük sorumluluk taşımalarına rağmen bu sorumlulukları benimsemiş görünmektedirler. Benimsemeseler bile bu durumu eşleriyle bir tartışma konusu haline getirmemektedirler. Karkıner (2009) de Türk ailesi; içerisindeki dengeye bağlı olarak kadınların annelik ve ev kadınlığı rolüne, erkeğin ise ailenin reisi, eve gelir getiren kişi ve babalık rollerine sahip olduklarını belirtmektedir. Son yıllarda eğitilmiş ve çalışan kadın sayısı artsa da kadınların annelik ve evle ilgili, erkeklere nazaran daha fazla zaman ve efor harcadığı söylenebilir. Bu nedenle, *“Türkiye’de kadınlar ekonomik etkinliklerde bulunsalar bile önce ev kadınıdır ve bu rolü oynamak zorundadırlar”* (Karkıner, 2009:133).

Araştırma kapsamında görüşülen annelerin genel sosyolojik profilleri dikkate alındığında geleneksel kapalı toplum fertlerinde görülen bazı özelliklere sahip olduğu

söylenbilir. Bu kapsamda genellikle ailelerinin kararları ile yaşamış ve evlendirilmiş olan bu kadınlar itaat kültüründen de etkilenmiş olma ihtimalleri yüksektir. Bu nedenle engelli çocuk ile ilgili her ne kadar sorumluluk taşısalar da bu durumu eşlerine yansıtmamayı tercih ettikleri görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden birinin itaate alıştırılmış olmaları ve kendilerine biçilen rolleri kabul etmeye zorlandıkları yargısına varılabilir.

Türkiye özelinde Türk ailesinin göçü ile ilgili bir durum yaşanmaktadır. Buna göre kente göçenler biçimsel olarak çekirdek aile özelliği gösterebilirler de düşünce, duygu ve kavramlarında, aile içi etkileşimde bireyselleşememekte ve geniş ailede alışageldikleri gelenekleri ve yaşam tarzlarını yeni yaşamlarında da sürdürmektedirler (Başbakanlık, 2011). Bu açıdan bu aileler bir geçiş dönemi yaşadıklarından “geçiş ailesi” olarak adlandırılmaktadırlar. Bu kapsamda gecekondü ailesi; toplumsal değer ve alışkanlıkları bakımından, köy ve kent arasına sıkışmış, kırsal kültürden kentsel kültüre geçiş kültürüdür (Lüle, 2008; Güney, 2009). Bu ailelerin üyeleri kentsel ekonomi içerisinde, düşük gelirli işlerde çalıştılarından düşük gelirli bir tabaka oluştururlar (Karkıner, 2009:133). Bu kapsamda bu tez araştırmasındaki aileler de genel olarak geçiş ailesinden kentsel aileye biraz daha yakın bir görünüm vermektedirler. Bu durumu daha net ortaya koyabilmek için ailelerin işlevlerine ve aile içi işleyişine odaklanılmış, ebeveynlerin ev faaliyetlerini yapma durumlarına bakılmıştır. Bu kapsamda ev içi faaliyetlerin annenin, ev dışı faaliyetlerin ise babaların sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak bakıldığında babalar eve ekonomik gelir getirme dışında eve katkılarının çok az olduğu görülmektedir.

Elde edilen bulgular sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde evlenme yaşı, biçimi ve türü ele alındığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin hem kırsal hem de kentsel özellikleri bir arada taşıyan aileler olduğu söylenebilir. Otoritenin dağılımına bakıldığında ise aile içindeki karar mercii açısından kentsel bir aile görünümü çizilirken evlilik türü ve biçimi açısından geleneksel ve kırsal aile özelliklerinin ağır bastığı söylenebilir. Evlilikler monogamik bir biçimde modern evliliği ve neolokal evlilikleri karakterize etmektedir. Araştırma kapsamında poligamik evlilik türlerine kesinlikle rastlanmamıştır. Bu kapsamda tercihlili evlilik türleri de (levirat, sororat vb.) bu ailelerde görülmemektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde araştırma kapsamında ele alınan ailelerin çoğunlukla ataerkil ailelerin çocukları olup kırsal kesimden büyükşehir gelen ve kentsel aileye doğru evrilen bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir.

5. 5. Ailelerin Sosyo-Kültürel Özellikleri

Araştırmamız kapsamındaki ailelerin sosyo-demografik, ekonomik özellikleri ve aile içi ilişkileri belirlendikten sonra sosyo-kültürel özellikleri de ele alınmıştır. Bu nedenle engelli çocuğa sahip ebeveynlerin alışkanlıkları, katıldıkları sosyal etkinlikler ve toplumsallaşma çabaları anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip anne ve babalarının alışkanlıkları da belirlenmeye çalışılmıştır.

Engelli çocuğa sahip annelerin büyük çoğunluğu sigara ve alkol kullanmamakta, ayrıca uyuşturucu madde kullanan tek bir anne bile bulunmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında engelli bir çocuğa sahip olma annelerde madde bağımlılığına yol açmamaktadır. Hatta engelli çocuğa sahip olan ailelerde madde bağımlılığı yok denecek kadar azdır. Engelli çocuğa sahip annelerin büyük çoğunluğunun spor da yapmadığı anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında anlaşıldığı üzere spor yaptığını belirten annelerin ise büyük oranda günlük yürüyüşleri spor olarak tanımladıkları görülmüştür.

Annelerin büyük çoğunluğunun kumar, okey ve kahvehane alışkanlıklarının olmadığı, bilgisayar ve online oyunlar oynamadığı görülmüştür. İnternet ulaşımının ve akıllı telefonların bu kadar yaygın olduğu bir dönemde engelli çocuğa sahip olan annelerin büyük çoğunluğunun bilgisayar oyunları ve online oyunlar oynamamaları; onların çocukları ve ev ile ilgili işlere daha fazla zaman harcamalarından kaynaklandığı söylenebilir. Engelli çocuğa sahip annelerin sosyal medyayı da çok az kullandıkları anlaşılmaktadır.

Kitap okuma konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün kitap okuyan 40 (%11,7) ebeveyn, haftada birkaç kez kitap okuyan 61 (%17,8) anne, ayda birkaç kez kitap okuyan 52 (%15,2) anne, yılda birkaç kez kitap okuyan 26 (%7,6) anne bulunmaktadır. Hiçbir zaman kitap okumayan 163 (%47,7) anne bulunmaktadır. Gazete okuma konusunda da her gün gazete okuyan 56 (%16,4) anne bulunurken, hiçbir zaman gazete okumayan 179 (%52,3) anne bulunmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin neredeyse yarısı hiç kitap ve gazete okumamaktadır. İnternet kullanımı konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, her gün internet kullanan 105 (%30,7) anne, haftada birkaç kez internet kullanan 37 (%10,8) anne, ayda birkaç kez internet kullanan 27 (%7,9) anne bulunmaktadır. Hiçbir zaman internet kullanmayan 173 (%50,6) anne bulunmaktadır. Yine katılımcı annelerin yarısı hiç internet kullanmamaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip annelerin interneti çok az

kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu annelerin çocuklarının gelişimi, eğitimi vb. konularda bu kaynaklardan bilgi elde edemediği söylenebilir. Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma konusunda annelerin alışkanlığı incelendiğinde, hiçbir zaman bu tip bilgilendirici etkinliklere katılmayan 248 (%72,5) ebeveyn bulunmaktadır. Engelli çocuğa sahip ailelerinin bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri toplum açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda toplumsal servislerin ne tür imkanlar sağladığı bu araştırmanın kapsamı dışında olsa da Ankara gibi metropol bir şehirde annelerin eğitsel faaliyetlere bu kadar az oranda katılım göstermeleri ilginç bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma bulgularında da görüldüğü üzere annelerin bu faaliyetlere zaman ayırma konusunda kendilerini yeterli hissetmedikleri görülmektedir. Bu kapsamda görüşülen anneler bu faaliyetlere zaman bulamamaktan ya da çocuklarını bırakacak bir yer olmadığı için katılmadıklarını belirtmektedirler. Anneler internet kullanma, ya da basılı yayınları takip etme konusunda da sınırlı bir görünüm arz etmektedirler.

Televizyon izleme konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün televizyon izleyen 273 (%79,8) ebeveyn, haftada birkaç kez televizyon izleyen 31 (%9,1) ebeveyn, ayda birkaç kez televizyon izleyen 3 (%0,9) ebeveyn, yılda birkaç kez televizyon izleyen 3 (%0,9) ebeveyn bulunmaktadır. Hiçbir zaman televizyon izleyemeyen 32 (%9,4) ebeveyn bulunmaktadır. Radyo dinleme konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün radyo dinleyen 68 (%19,9) anne, hiçbir zaman radyo dinlemeyen 218 (%63,7) ebeveyn bulunmaktadır. Bu bulgulara bakıldığında engelli çocuğa sahip annelerin büyük çoğunluğunun günlük olarak televizyon izleme alışkanlığı bulunmaktadır. Radyo dinleyen anneler ise çok azdır. İnternet, sosyal medya, basılı yayınlar gibi bireyin dünya ile iletişimini sağlayan birçok araç engelli çocuğa sahip anneler tarafından kullanılmamakta ya da tercih edilmemektedir. Ancak televizyon annelerin hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır.

Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) konusunda annenin alışkanlığı incelendiğinde, her gün çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 3 (%0,9) anne, haftada birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 44 (%12,9) anne, ayda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 66 (%19,3) anne, yılda birkaç kez çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 29 (%8,5) anne bulunmaktadır. Hiçbir zaman çocuksuz olarak dışarı çıkmayan (eğlenme, gezme vb.

amaçlar için) 200 (%58,5) anne bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında annelerin büyük çoğunluğu hayatlarını çocuklarına bağlamış görünmektedir. Kendi başlarına dışarı çıkma ve kendilerine zaman ayırma gibi ayrıcalıklardan büyük oranda yararlanamamaktadırlar.

Engelli çocuğun babasının bazı alışkanlıklara sahip olma ve son bir yıllık faaliyetlere katılma düzeylerine ilişkin dağılımlarına bakıldığında, babalar, annelerin iki katı oranında daha fazla sigara kullanmaktadırlar. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip babalarda sigara kullanma oranı annelerden fazla olmakla birlikte genel anlamda çok yaygın görünmemektedir. Ayrıca alkol ve uyuşturucu madde kullanımının engelli çocuğu olan babalarda da yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Spor yapma konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, her gün spor yapan 9 (%2,6) baba, haftada birkaç kez spor yapan 22 (%6,4) baba, ayda birkaç kez spor yapan 9 (%2,6) ebeveyn, yılda birkaç kez spor yapan 12 (%3,5) baba bulunmaktadır, hiçbir zaman spor yapmayan 290 (%84,8) baba bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında her gün spor yapan anne oranı babalardan yüksek iken, hiç spor yapmayan baba oranı da annelerden yüksektir. Genel olarak engelli çocuğa sahip anne ve babaların spor yapma oranı düşük olmakla birlikte babaların annelerden daha az sporla uğraştığı söylenebilir.

Engelli çocuğa sahip babaların neredeyse tamamının kumar alışkanlığı olmadığı görülmektedir. Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları da engelli çocuğa sahip babalarda çok düşük oranda görülmektedir. Bu anlamda engelli çocuğa sahip babaların büyük çoğunluğunun zararlı alışkanlıkları olmadığı görülmektedir. Bilgisayar oyunları ve online oyunları oynama oranı da engelli çocuğa sahip babalarda çok yaygın görünmemektedir. Sosyal medya kullanımı konusunda babaların alışkanlığı incelendiğinde, bu anlamda babalar annelerden biraz daha fazla sosyal medya araçlarını kullanmakla birlikte benzer özellikler göstermektedirler. Babaların yalnızca beşte biri her gün sosyal medya kullanmakta, ama yaklaşık beşte üçü hiç kullanmamaktadır.

Kitap okuma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün kitap okuyan 35 (%10,2) hiçbir zaman kitap okumayan 221 (%64,6) ebeveyn bulunmaktadır. Her gün gazete okuyan 80 (%16,4) baba, hiçbir zaman gazete okumayan 209 (%61,1) ebeveyn bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında babaların kitap ve gazete okuma oranları annelere yakın olmakla birlikte babaların gazete ve kitap okuma oranları annelere nazaran daha düşüktür. Bu oranların Türkiye ortalamasından da düşük olduğu

görülmektedir (ASPB, 2011). Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, hiçbir zaman konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılmayan 302 (%88,3) baba bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında babaların annelere nazaran bilgilendirici etkinliklere daha az katıldıkları görülmektedir.

İnternet kullanımı konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün internet kullanan 143 (%41,8) ebeveyn, haftada birkaç kez internet kullanan 36 (%10,5) ebeveyn, ayda birkaç kez internet kullanan 19 (%5,6) baba, yılda birkaç kez internet kullanan 0 (%0,0) baba bulunmaktadır, hiçbir zaman internet kullanmayan 144 (%42,1) baba bulunmaktadır. Bu verilere bakıldığında ise babaların yaklaşık beşte ikisi her gün internet kullanırken, beşte ikisi hiç internet kullanmamaktadırlar. Bu açıdan babaların annelere nazaran daha fazla internet kullandıkları görülmektedir. Ama genel olarak bakıldığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yarıya yakını hiç internet kullanmamaktadır. TAYA'ya göre de interneti hiç kullanmayan kadın oranı (%70) erkeklerden (%50) daha yüksektir (ASPB, 2011). Bu kapsamda engelli çocuğa sahip aileler Türkiye ortalamasına benzer bir şekilde internet kullanma alışkanlığına sahiptir.

Televizyon izleme konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün televizyon izleyen 265 (%77,5) baba, hiçbir zaman televizyon izleyemeyen 48 (%14,0) ebeveyn bulunmaktadır. Radyo dinleme konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün radyo dinleyen 57 (%16,7) ebeveyn, hiçbir zaman radyo dinlemeyen 233 (%68,1) baba bulunmaktadır. Babalar da anneler gibi az radyo dinlemekte ama televizyon izleme alışkanlıkları yüksek görünmektedir. Babaların dörtte üçünden fazlası her gün televizyon izlemektedir. Bu oran annelerin televizyon izleme oranından biraz düşük olmakla birlikte anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) konusunda babanın alışkanlığı incelendiğinde, her gün çocuksuz olarak dışarı çıkan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 22 (%6,4) baba, hiçbir zaman çocuksuz olarak dışarı çıkmayan (eğlenme, gezme vb. amaçlar için) 205 (%59,9) baba bulunmaktadır. Babaların çocuksuz olarak dışarı çıkmaları annelere oranla çok az da olsa daha yüksek olmakla birlikte benzer özellikler göstermektedir. Bu konuda da alanyazında çok sınırlı çalışma olduğu görülmektedir. Buna rağmen Çetingöz'ün (1990) araştırmasında ebeveynlerin çocuksuz olarak dışarı çıkmasına bakmış; annelerden %41'i babalardan ise %30'unun

eğlenmek için dışarı çıktığını belirlemiştir. Ebeveynlerin sosyal yaşamlarını ele alan sınırlı sayıdaki araştırmalardan bir diğeri de Orhan'ın (2004) araştırmasıdır. Orhan, 54 katılımcıya “boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini” sormuştur. Sonuçlar incelendiğinde zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin en fazla yaptıkları 3 etkinlik; televizyon izleme (%16,6), komşu ziyaretleri (%11,1) ve kahveye gitme (11,1) olduğu görülmektedir (Orhan, 2004:108). Katılımcıların %37'si çocukla ilgilenmekten boş zamanları olmadığını belirtmişlerdir (Orhan, 2004). Gazete okuma, arkadaş ziyaretleri, spor yapma, bahçe ile uğraşma gibi etkinlikleri yapan çok az sayıda katılımcı olmasına rağmen sinema, tiyatro ve konserlere, çay partisi vb. davetlere gitme gibi etkinlikleri gerçekleştiren ebeveyn olmadığı görülmektedir. Orhan'a (2004) göre bu durum ebeveynlerin çevrelerinden iyice soyutlandıklarını bir göstergesi olabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde engelli çocuğa sahip anne ve babaların alışkanlıkları birbirine çok benzemektedir. Annelerin sosyo-kültürel özellikleri incelendiğinde, engelli çocuğa sahip anneler, kendilerine zaman ayıramamakta, basılı yayınları okumamakta, yeterince eğlenememekte, kişisel gelişimlerini ve fiziksel sağlıklarını geliştirici etkinliklere katılmamakta ve daha geniş bir deyimle sosyalleşmemektedirler. Genellikle evde vakit geçiren anneler çoğunlukla televizyon izlemektedirler. Bu açıdan bakıldığında annelerin sosyo-kültürel açıdan sınırlı imkân ve görünüme sahip oldukları söylenebilir. Engelli çocuğa sahip anne ve babaların sosyo-kültürel özelliklerinin genel olarak birbirlerine benzediği söylenebilir. Bu kapsamda eşler arasında yukarıda yorumladığımız uyum ve benzerliğin sosyo-kültürel özelliklerde de ortaya çıktığı söylenebilir. Babaların sigara alışkanlığının ve internet kullanma oranlarının annelerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak diğer özellikleri arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Babaların bilgilendirici eğitimler, spor, eğlence ya da oyun için dışarı çıkma oranları annelerden anlamlı düzeyde farklı görünmemektedir. Engelli çocuk ile ilgili sorumlulukların büyük çoğunluğu annelerin üzerinde görünse de babaların annelerde farklı bir yaşam biçimine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğun bakımı, eğitimi, sağlık işleri gibi konularda annelerin sorumluluk alması toplumsal yapının bir yansıması şeklinde görülebilir. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların sosyolojik özelliklerine benzer özelliklere sahip ancak normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerde de çocuklarla ilgili bahsi geçen sorumlulukların yine annelerin üzerinde olduğu söylenebilir (ASPB, 2014). Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin benzer

sosyo-ekonomik ve kültürel seviyede olan ailelerden çok da farklı olmadığı görülmektedir.

Engelli çocuğun varlığının ebeveynlerin bireysel alışkanlıkları üzerinde çok fazla bir etkisinin olmadığı görülse de engelli çocuk ile birlikte yapılan etkinliklerin engelliğin doğası gereği böyle çocuğa sahip aileleri etkileyebileceği düşünülebilir. Bu nedenle araştırma kapsamında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin, engelli çocukları ile birlikte yaptıkları etkinlikler de anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre; engelli çocuğa sahip aileler büyük oranda (%70 üzeri) sinemaya, tiyatroya, konser, gazino müzikli mekânlara, derneklere, vakıflara gitme, opera, bale, dans gösterisine, engelli çocuğa sahip tanıdıkları diğer ailelere ziyarete hiçbir zaman gitmedikleri görülmektedir. Ailelerin engelli çocukları ile birlikte spor yapma, maça gitme, çocuğun okuldan arkadaşları ve ailelerine ziyarete gitme oranlarının da oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ailelerin yaklaşık üçte biri lokanta, restorana hiçbir zaman gitmezken, yaklaşık beşte biri yılda birkaç kez gidebilmektedir. Ailelerin yarıdan fazlası pikniğe ya da doğaya ya hiç gitmemekte ya da yılda birkaç kez gidebilmektedirler. Ailelerin tatil ya da gezme amacıyla şehir dışına gitme durumlarına bakıldığında %66,4'ünün yılda birkaç kez şehir dışına gittikleri görülmektedir. Görüşmeler sırasında anlaşıldığı üzere aileler genellikle yaz ve dini bayram tatillerinde şehir dışına çıkmakta ve çoğunlukla kendi memleketlerine gitmektedirler. Ancak bu ailelerin yaklaşık üçte biri şehir dışına tatile çıkamamaktadır. Bu bilgiler Türkiye genelinde yapılan aile yapısı araştırmalarıyla kıyaslandığında engelli çocuğa sahip ailelerin genele oranla bu faaliyetleri daha az yaptıkları anlaşılmaktadır (Başbakanlık, 2010b; ASPB, 2011).

Engelli çocuğa sahip ailelerin yarıya yakınının çocukları ile genellikle haftada birkaç kez parklara ve çocuk oyun alanlarına, market, çarşı, pazar ya da alışveriş merkezlerine gittikleri görülmektedir. Ailelerin yarıdan fazlasının ayda ya da haftada birkaç kez komşu ve arkadaş ziyaretine gittikleri görülmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerin büyük oranda ayda ya da haftada birkaç kez yakın akrabalarını ziyaret ettikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında engelli çocuğu olan aileler yakın çevrelerinde vakit geçirmekte ve alışveriş gibi günlük aktiviteleri arasında çocukları ile birlikte dışarı çıkmaktadırlar. Çocuksuz olarak dışarı çıkma anne ve baba özelinde bireysel olarak değerlendirilmiştir. Anne ve babanın çocuksuz birlikte dışarı çıkması da gerekebilir. Bu nedenle araştırma kapsamında “eşlerin bir yere gitmek istediklerinde çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahip olma durumları”na da bakılmıştır. Bu kapsamda 206

katılımcı (% 60,2) çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahipken, 133 katılımcı (%38,9) çocuklarını bırakabilecekleri bir yere sahip değildir. Bu anlamda biraz dar bir çevre içerisinde hareket ettikleri görülmektedir. Maddi külfeti olan ve zaman gerektiren faaliyetlerden uzak durdukları, tanımadıkları insanların olabileceği aktivitelere fazla katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni ailelerin ekonomik durumları, engelli çocuğun fiziksel ya da davranışsal özellikleri olabilir. Çapa (2009), zihin engelli çocuğa sahip aileler ile otistik çocuğa sahip ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerini karşılaştırdığı araştırmasında zihin engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerin, çocukları ile birlikte yaya olarak bir yerden başka bir yere giderken; toplu taşıma araçlarında; komşu ve akraba ziyaretlerinde; düğün, nişan gibi yerlerde; parklarda; sinema, tiyatro ya da konserlerde; maçlarda; spor yaparken; otel, pansiyon, plaj, havuz gibi yerlerde; süpermarketlerde, küçük dükkânlarda, giyim mağazalarında; dışarıda yemek yediklerinde; umumi tuvaletlerde; hastanelerde; berber ya da kuaförlerde güçlüklerle karşılaştıkları belirlenmiştir.

Güllüpnar'a (2013:43) göre, *“engelli bireye sahip aile fertleri iş yaşamından, gündelik yaşamın bütün ayrıntılı pratiklerine kadar engelli hale gelmekte, daha doğrusu, engellileştirilmektedirler. Başka bir deyişle, engelli birey ve ailesi sosyal hayatın dışında kalmak zorunda bırakılmakta ya da sosyal hayattan dışlanmaktadır.”* Engellilik olgusunun ailenin geneline ve ebeveynlere etkisi olduğu bir gerçektir. Ancak Güllüpnar'ın iddia ettiği gibi bir zorlamadan bahsetmek çok olası görülmemektedir. Güllüpnar'a (2013:43) göre, sorun yalnızca engelli bireyin maruz kaldığı organik ve biyolojik kaynaklı olumsuzluklardan daha farklı olarak sosyolojik, kurumsal ve yapısal bir problemdir. Bu kapsamda Güllüpnar'ın tespiti doğrudur. Ancak sosyolojik bir problemden bahsedebilmek için incelen grubun, toplumun genel durumuyla kıyaslanması gerekmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de yapılmış makro çalışmalara bakmak gerekmektedir.

TAYA 'da (2011) Türkiye'de hanehalkı üyelerinin birlikte yaptıkları faaliyetleri araştırılmıştır. Buna göre ailelerin birlikte en sık yaptıkları faaliyet TV seyretmektir (%60). TAYA'ya (2011) göre komşu ve arkadaş ziyaretleri yapanların oranı (%26) ikinci sırada gelmekte, aile bireylerinin birlikte en az yaptıkları faaliyet ise sinema veya tiyatroya gitmektir. Ailece sinema veya tiyatroya gitmemiş olanların oranı %78'dir. Hanelerin %56'sı aile bireyleriyle birlikte hiç dışarıda yemeğe gitmediklerini ifade etmiştir. Bu faaliyeti ara sıra yapan ailelerin oranı ise %38'dir. Sık sık yemeğe çıkan

ailelerin oranı ise sadece %7'dir. Hanelerin %45'i aile bireyleri ile birlikte hiç pikniğe gitmediklerini ifade etmiştir. Hanehalkı üyelerinin bir arada yaptığı önemli faaliyetlerden biri de alışverişe gitmektir. Alışverişe gitmek, %23 ile hanehalkı üyelerinin birlikte sık sık yaptığı faaliyetlerdendir. Hanelerin %61'i hiç birlikte tatil yapmamıştır. Ara sıra tüm hanehalkı üyeleri ile birlikte tatil yapan ailelerin oranı %31'dir (ASPB, 2011). Genel olarak Türk ailelerinin sosyal etkinlikleri ile engelli çocuğa sahip ailelerin birlikte yaptıkları etkinliklerin yapılma sıklığı benzer görülmektedir. Yani engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal etkinlik düzeylerine bakıp bu ailelerin engellileştirilmiş olduğu söylemek bu kapsamda doğru değildir. Yukarıda ele alındığı üzere makro boyutta yapılan aile araştırmalarının sonuçları bunu desteklemektedir. Araştırma genelinde görüldüğü üzere zaten bir sosyal yaşantıya sahip olmayan bireylerde engellilik önemli bir etken olmamaktadır. Oysa nitel bulgularda olduğu gibi bireysel zevk ve hobilere sahip bireyler engelli çocuğa sahip oldukları andan itibaren önemli bir kısıtlanmayla karşı karşıya kalabilmektedirler. Yani sosyal faaliyetlerin eksikliğinde engel yerine önceki yaşamışlıklar ve alışkanlıklar daha etkin bir görünüme sahiptir. Buna karşın engelli çocuğa sahip ailelerin genel ortalamadan biraz daha az sosyal etkinliklere katıldıkları anlaşılmaktadır. Bunda ise ailelerin toplumda karşılaştıkları tepkiler ya da tutumlar önemli bir diğer neden olarak ele alınabilir. Ancak bunda Güllüpinar'ın (2013) söylediği gibi net bir toplumsal zorlama olduğunu söylemek biraz iddialı bir söylem olacaktır. Araştırma kapsamında bu etkenlere de bakılmıştır.

Engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynlerin bireysel alışkanlıkları ve ailenin bütün olarak katıldığı etkinlikleri belirledikten sonra engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşantılarını nasıl etkilediği de incelenmiştir. Genel itibari ile bakıldığında engelli çocuğa sahip olma durumlarının aile yaşamlarında katılımcıların ruh sağlıklarının en çok olumsuz yönde etkilendiği görülürken, arkadaşlar ile ilişkilerinin en az olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır. Alayazında da engelli çocuğun ebeveynlerin en çok ruh sağlığını etkilediği belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Sarısoy, 2001; Aslanoğlu, 2004). Bu kapsamda olumsuz etkilenenlerin oranı da azımsanmayacak düzeydedir. Cavkaytar, Batu ve Çetin'in (2008) araştırması da annelerin büyük çoğunluğunun durumu öğrendikten sonra aile yaşamlarında değişiklik olduğu, bir kısmının ise arkadaş ve sosyal çevreleri ile ilişkilerinin azaldığı görülmektedir. Annelerin görüşlerine göre, ailedeki bireyler üzerinde utanma, suçlanma, üzüntü, bıkkınlık, yorgunluk, huzursuzluk,

geçimsizlik ve bunun gibi olumsuz duyguların oluşmasının yanı sıra sadakat, bağlanma, güçlenme, koşulsuz sevgi gibi pozitif duygular da görülmektedir (Bıçak, 2009). Evcimen'in (1996) araştırmasında ise engelli çocuğa sahip aileler; olmasının ev içindeki sorumlulukların paylaşımı, dinlenme ve eğlenme etkinlikleri düzenlemelerini ve aile içinde birbirlerine moral desteği sağlamaları konusunda ciddi güçlükler yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırmamız bulgularına bakıldığında ele alınan konularda (ekonomik durum, iş yaşamı, seyahatler vb.) olumsuz etkilenme durumları (ruh sağlığı dışında) olumlu etkilenme durumlarından çok daha düşüktür. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir durum bulunmaktadır. Araştırmacı veri toplama araçlarını yüz yüze uyguladığından bu soruyu mevcut durum için değil, ailelerin çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri andan sonraki süreçler için sormuştur. Araştırma kapsamında görüşülen ailelerin çocukları altı yaşından büyük olduğu için durumdan olumsuz etkilenen ailelerin büyük çoğunluğu bu etkiden kurtulmuş görünmektedir. Bu duruma örnek verilecek olursa, katılımcıların o süreçte (çocuğun engelli olduğunu öğrendikleri süreç) %36,5'inin eşleri ile ilişkilerinin bozulduğu görülmektedir. Oysa yukarıda ele alınan diğer bulgular ışığında mevcut durumda bu oranın düştüğü görülecektir. Ancak engelli çocuğun varlığı alanyazında olduğu üzere ailelerde belli aşamalar yaşatmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip Türk ailelerinin etkilendikleri alanlar bulgularda ele alındığı gibidir. Ancak bazı değişkenler ışığında olumsuz etkilere ayrıca bakılmıştır. Bu kapsamda bireyin eğitim durumu ve kişisel tecrübelerinin seyahat etme imkânını etkilediği görülmektedir. Burada, engelli bir çocuğa sahip olmaktan çok kendini geliştirmenin kişinin seyahat etme durumunu etkilediği söylenebilir. Bulgularda görüldüğü üzere yükseköğrenim görmüş annelerin, engelli çocukları olsa da bu konuda çok daha az zorluk yaşadıkları görülmektedir.

Bulgulara göre kırsal kesimde doğmuş babaların, engelli çocuğa sahip olmalarının onların ekonomik açıdan olumsuz yönde daha çok etkilendiğini ortaya çıkarmaktadır. Alanyazındaki bazı araştırmalar da benzer sonuçlar sunmaktadır (Lüle, 2008; Aslanoğlu, 2004). Bu durumun birçok nedeni olabilir. Ancak kırsal kesimde doğan bireylerin genellikle hizmet sektöründe ve düşük gelirli işlerde çalışan bireyler oldukları görülmektedir. Bu kapsamda engelli bir çocuk aileyi ekonomik yönde etkileyebilmektedir. Bu etki özellikle ilk başlarda hastane süreçlerinde ortaya çıkabilmektedir. Hastane ve ilaç masrafları, ulaşım ve diğer giderler aileleri

yorabilmektedir. Hizmet sektöründe çalışan işçiler çocuklarını muayeneye götürmek için iş yerlerinde sıklıkla izin almak durumunda kalabilmektedirler. Bu nedenle ya maaşlarından kesintilerle ya da işten çıkarılma gibi çeşitli güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Baba doğum yerine göre babaların ev ziyaretlerinin de olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu kapsamda kırsal kesimden gelen babaların engelli çocuğa sahip olduktan sonra toplumsal ilişkilerden çekindikleri anlaşılmaktadır. Büyükşehirde doğan ve yaşayan aynı zamanda eğitim düzeyi yüksek ailelerde bu durumun çok yaygın görülmemesi ebeveynlerin bu durumu kabul etme düzeyleri ile ilgili olabilir.

Ağır derecede engeli olan çocuğa sahip ebeveynlerin iş yaşamının; hafif ve orta derecede yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlere nazaran çok daha olumsuz etkilendiği görülmüştür. Engelli çocuğun engel derecesi onun bazı yeterliliklerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu kapsamda ağır düzeyde engelli olan bir çocuğun durumu genellikle ilk bakışta anlaşılabilir. Çünkü böyle çocukların özbakım becerileri (temizlik, giyim vb.), psiko-motor becerileri (yürüme, oturma vb.), sosyal becerileri (selamlaşma, arkadaşlık kurma), dil ve konuşma becerileri ve bilişsel becerileri yaşlılarından ciddi düzeyde farklı olmaktadır (Ataman, 2009; Akçamete, 201). Bu durum ailelerin bazı alanlarda sorun yaşamasında etkili olmaktadır. Yukarıda da ele alındığı üzere bu tür çocuklarla ilgili hastane, bakım ve eğitim imkânlarının sağlanmasında velilere yüksek oranda sorumluluk düşmektedir. Ebeveynler bu sorumlulukları yerine getirebilmek için yeterli zamanı yaratmak için gösterdikleri çaba iş yaşamlarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Albaş (1999) ve Aslanoğlu (2004) yaptıkları araştırmada engelli çocuğa sahip olmanın ebeveynlerin iş yaşamını olumsuz etkilediğini ve birçok ebeveynin çalışmaya bir süre ara verdiklerini bulgulamıştır. Aslanoğlu'nun (2004) araştırmasına göre annelerin %13'ü, babaların %12'si engelli bir çocuğa sahip olmanın seyahatlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Annelerin %32'si, babaların %28'i engelli bir çocuğa sahip olmanın ev ziyaretlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Yukarıda da ele alındığı üzere ağır derecede yetersizliğe sahip çocuklarda belli konularda işlev kayıpları görülmektedir. Bu nedenle seyahat ve ev ziyareti gibi konularda ağır düzeyde yetersizliğe sahip çocuklarla yaşamak aileleri olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Engelli çocuğun davranışsal problemleri, tuvalet ya da beslenme gibi özbakım ihtiyaçları, yürüyememe ya da aşırı hareketlilik gibi birçok nedenle ebeveynler çocukları ile başka yerlere gitme konusunda problemler yaşayabilmektedir. Sonuçta

yetersizlik derecesi arttıkça, bu durumum eşler arasındaki ilişkiyi, arkadaş ve akrabalarla ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu anlamda yetersizlik derecesi arttıkça ortaya çıkan işlev kayıpları ve gereksinimler anne-babalar arasında bir gerilime neden olabilmektedir. Bu gerilim eşler arasında tartışmaya yol açabilmekte, ebeveynlerin arkadaş ve akrabalarından uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Ancak engelli çocuğun cinsiyetinin aile yaşamı üzerinde çok büyük bir etkisi olmadığı söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre çocuğun yaşı düştükçe ebeveynlerin arkadaşları ve akrabaları ile olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Bu durumun iki temel nedeni olabilir. Engellilik olgusu bir ailenin yaşamına girdiği andan itibaren yoğun süreçlerin yaşandığı alanyazında da bilinen bir durumdur (Cavkaytar, 2012; Sarısoy, 2001; Aslanoğlu, 2004; Boçak, 2009). Bu açıdan bakıldığında çocuğun yaşı ilerledikçe ailelerin durumu kabul etmeye başladığı ve duruma uyumlarının arttığı görülmektedir. Aileler güçlendikçe çevreleri ile ilişkileri de güçlenmekte ya da bu duruma alışmaktadırlar. Ayrıca yaşı ilerledikçe çocuklarda da günlük yaşam ve özbakım becerileri, iletişim becerilerinin arttığı, problem davranışların azaldığı söylenebilir. Böylece aileler çocuklar büyüdükçe daha az sorun yaşamaktadırlar.

Yukarıda da ele alındığı üzere engelli bir çocuğa sahip olmak beraberinde çeşitli sorumlulukları getirmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğun bakımı ve eğitimi, davranışsal ya da sosyal problemlerine çözüm bulmak için ebeveynlerin bu çocuklara geniş bir zaman ayırması gerekmektedir. Bulgularda da görüldüğü üzere çocuk sayısı arttıkça ebeveynlerin diğer çocukları ile ilişkilerin bu durumdan olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu kapsamda diğer kardeşler ailelerinden yeterince ilgi görememekte, engelli bir kardeşe sahip olmanın verdiği duygu ve bu ilgisizlikle baş etmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle de diğer çocuklar ve ebeveynler arasındaki ilişki olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Engelli çocuğun okula devam etme durumlarının aile yaşamlarına olumsuz bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bulgulardan anlaşılacağı üzere çocuğun okula ve özel eğitime devam etmesi aileleri rahatlatmakta ve daha mutlu olmalarını sağlamaktadır. Ailelerin evlilik biçimlerine göre etkilenmelerine bakıldığında; kendi seçimini yapan ve kimseden onay almayan ebeveynlerin arkadaşları ile de ilişkilerinin değişmediği görülmektedir. Ancak kendi seçimini yapan ama ailesinden onay alan bireylerin, engelli

bir çocuğa sahip olduklarında arkadaşları ile ilişkilerinin bozulması ilginç bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum başka çalışmalarla daha derinlemesine araştırılabilir.

Nitel bulgulara göre de ailenin yaşadığı çevrenin kültürel özellikleri onların sosyalleşmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile özelliklerinin da sosyalleşmede etken olduğu görülmektedir. Örneğin boşanmış olmak ebeveynlerin sosyalleşmesini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bu örnek ele alındığında eşlerden biri olmadığında diğerinin üzerindeki sorumlulukların arttığı ve bu nedenle sosyalleşme imkânlarının azaldığı görülmektedir.

Ailelerin sosyalleşme süreçlerinde engelliliğin etkisin ailenin geçmiş yaşantı ve özellikleri ile de önemli bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda bireysel zevk ve hobilere sahip bireyler engelli çocuğa sahip oldukları andan itibaren önemli bir kısıtlanmayla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu açıdan bakıldığında engelli çocuğa sahip olmadan önce kendilerine has bir sosyal yaşam biçimine sahip olanlar engellilik olgusundan etkilenmektedir. Ancak araştırmamız kapsamında görüşülen ailelerin çoğunluğunun engelli çocuktan önce de sosyal yaşantısı olmadığı için engellilik olgusunun bu aileler üzerindeki etkisini belirlemek biraz güçleşmektedir. Türkiye çapında yapılan makro araştırmalar da engelli çocuğa sahip ailelerin genel Türk ailesine benzer bir sosyal yaşam biçimine sahip olduğunu göstermektedir (ASPB, 2014).

Genel olarak değerlendirildiğinde engelli bir çocuğa sahip olmak özellikle ilk yıllarda aileleri birçok konuda etkilemektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu durumu öğrendikleri andan itibaren ruh sağlıklarının bozulduğunu ifade etmektedirler. Alanyazında da görüleceği üzere aileler bu dönemde, şok, inkâr, suçlama vb. birçok farklı duyguyu bir arada ya da sırasıyla yaşamaktadırlar (Cavkaytar, 2012; Ardıç, 2012; Akkök, 2003; Öztürk, 2011). Engelli bir çocuğun varlığı ailelerin sosyalleşme araçlarından uzaklaşmasına, içe kapanmasına neden olabilmektedir. Ancak bu içe kapanma sürecinde engelli çocuğa yönelik bir yaşam tarzı ortaya çıkmakta bu durum da eşler ve diğer çocuklarla ilişkiyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Günsel'in, (2010) araştırma sonuçlarına göre, zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin aile işlevlerinin annenin yaşı, annenin eğitim durumu, ailenin gelir düzeyi, annenin başka çocuğunun olup olmaması, annenin sahip olduğu çocuk sayısı, annenin başka engelli çocuğu olup olmaması ve engelli çocuğun yaşı, engelli çocuğun engel derecesi, engelli çocuğun

aldığı özel eğitimin süresi ve engelli çocuğun bakıcısının olup olmaması değişkenlerine göre anlamlı düzeyde fark gösterdiğini ortaya çıkmıştır. Ancak engelliliğin bazı ailelerde pozitif etkileri olduğunu iddia eden araştırmalar bulunmaktadır (Aslanoğlu, 2004; Kara, 2003). Bu araştırmalardaki sonuçlar özetle; eşlerin birbirleriyle sorunu paylaşması sonucunda uyum değerlerinin yükselmesi, hayatın derin bir anlam kazandığı düşüncesi, aile içi şefkat ve anlayışın artması, aile bireylerinin birbirine yakınlaşmasıdır (Aslanoğlu, 2004; Kara, 2003). Sonuçta engellilik olgusu her aileyi farklı şekil ve derecede etkileyebilmektedir. Bu kapsamda bu tez araştırmasında da katılımcıların yaklaşık üçte ikisi engelli bir çocuğa sahip olmanın onları çok fazla olumsuz etkilemediğini belirtmektedirler. Albaş'a (1999) göre de engelli çocuğa sahip olmak eşleri daha da yakınlaştırmaktadır. Sarısoy'a (2001) göre de böyle çocuklara sahip anne babaların evlilik ilişkilerinde bir takım olumsuzluklar olsa da karşılıklı güvenilebilirlik algısı sürmektedir. Araştırmamız kapsamında elde ettiğimiz bu bulgular alanyazındaki çok az çalışma ile desteklense de eşler arasındaki ilişkide engellilik olgusunun etkisinin kısmi olduğu iddiasını desteklemesi bakımından önemlidir. Bu kapsamda ailelerin; eğitim ve ekonomik düzeyi, çocuğun yaşı ve ailenin kırsal-kentsel kökeni önemli değişkenler olarak bu konudaki algıları etkilemektedir. Bu kapsamda yetersizlik derecesi ve çocuğun yaşı en fazla etkili değişkenler olarak ele alınabilir. Öyle ki çocuğun yetersizlik derecesi ve bunun yanında fiziksel sorunları arttıkça ailelerin başta ekonomik durumları olmak üzere sosyalleşme imkânları da daralmaktadır. Çocuğun yaşı büyüdükçe de aileler duruma alışmakta ve daha az olumsuz etkilenmektedirler.

Burada ayrıca değinilmesi gereken bir başka tespitimiz daha bulunmaktadır. Toplumda engelli çocuğa sahip aileler ile ilgili genel bazı yargılar olduğu görülmektedir. Buna göre engelli çocuğa sahip ailelerde aile içi ilişkiler bozuk, boşanma oranı yüksek ve akraba evliliği yaygın olarak bilinmektedir. İlgili araştırmalarda ele alındığı üzere Turan'ın 1976 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında buna benzer sonuçlar bulunmaktadır (Turan, 1983). Bu tez araştırmasının sonuçların engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili genel kabule aykırı sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Turan'ın 1976 yılındaki araştırma sonuçlarındaki aile yapısı ve işleyişi ile 40 yıl sonra bu tez araştırmasındaki ailelerde önemli bir değişim olduğu görülmektedir. Belki de engelli çocuğa sahip ailelerle ilgili bu bilimsel ve toplumsal yargılar Turan'ın araştırmasından etkilenmiştir. Ancak bilimsel bilginin birikimli ve güncel ilerlemesi

gerekmektedir. Bu kapsamda araştırmamızın bazı sonuçlarının konu ile ilgili bilgileri güncellemeye önemli katkıları olduğu söylenebilir.

5. 6. Ailelerin Toplumsal İlişkileri

Engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal ilişkilerinin anlaşılması araştırmamızın temel amaçlarından biridir. Bu nedenle ailelerin engellilik olgusu ile karşılaştıkları günden günümüze kadar geçen süre içerisinde yaşadıklarının toplumsal boyutu da ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda ailelerin bu süreçlerde toplumsal gruplardan gördükleri destekler, devletin sunduğu hizmetlerden memnuniyet durumları ve beklentileri ile toplumsal ilişkilerde karşılaştıkları güçlükler incelenmiştir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal grup ve kişilerden aldıkları destekler araştırmamız kapsamında maddi, manevi ve bilgilendirme olmak üzere üç ana kategori şeklinde belirlenmiştir. Bulgularda görüldüğü üzere ebeveynler kendi ailelerinden maddi destek ve bilgilendirme konusunda çok destek görmemektedirler. Oysa yaşadıkları sorunları anlatmaları için çevrelerinde kendilerini cesaretlendiren, karşılaştıkları sorunlarının çözümünde kendilerine tavsiyelerde bulunan, söylediklerini dikkatle dinleyen biri ya da birilerine sahip olan aileler kendine güvenli yaklaşım ve sosyal destek arama yaklaşımı sergilerken, sahip olamayan aileler ise karşılaştıkları problemler karsısında çaresiz yaklaşım sergilemektedirler (Lüle, 2008). Araştırmamıza katılan ebeveynlerin neredeyse yarısı kendi ailelerinden hiçbir destek görmemişlerdir. Bu durum toplumsal anlamda önemli bir sorunu ortaya koymaktadır. Öyle ki ebeveynler engelli bir çocuğa sahip olduklarında en çok yanlarında olması gereken aileleri tarafından yalnız bırakılmaktadırlar. İlginç olan bir diğer bulgu da engelli çocuğun annesinin yakın akrabaları, babasının akrabalarından biraz daha fazla destek vermektedir. Ataerki kökenden gelen bir toplumsal yapıda anne tarafının desteğinin yüksek olması bu anlamda ilginç bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmacı tarafından yapılan nitel görüşmelerde de bu durumu açıklayan farklı hikâyelere rastlanmıştır. Buna göre engelli bir çocuğun varlığında baba tarafı bazen anneyi suçlayabilmektedir (şen, 2004). Bu suçlama destek sunma düşüncesini de olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Anne tarafı ise bu suçlamalara karşı kızlarını koruma içgüdüleriyle biraz daha fazla destek sunuyor olabilirler.

TAYA (2011) araştırmasına göre çocuk ile sorun yaşadığınızda kimden destek alırsınız sorusuna, ebeveynlerin %72'si eşimden yanıtını vermiştir. Bu oranı %15 ile

kimseden destek almam, %7 ile uzman kişi veya kurumlardan, %6 ile aile büyüklerinden destek alırım cevapları takip etmektedir (ASPB, 2011). Bu kapsamda Türkiye genelinde aileler çocuklar ile sorun yaşadıklarında kendi ebeveynlerinden destek istememektedirler. Aynı araştırmada Ankara’da yaşayan katılımcılardan %13’ü “kimseden destek almam” demiş, %70,1’i ise eşinden destek aldığını belirtmiştir. Ankaralı katılımcıların %6,9’u aile büyüklerinden, %0,5’i akrabalarından, %1,1’i kardeşlerinden, %11,8’i uzman kişi ve kurumlardan, %0,4’ü arkadaşlarından, %03’ü komşularından, %0,1 din adamlarından destek istediklerini belirtmişlerdir (ASPB, 2011). Bu oranlara bakıldığında ise engelli çocuğu olan ailelerin yine genel ortalamaya benzer bir görünüm taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Araştırmamız kapsamında akrabalar, komşular ve arkadaşlardan maddi desteğin yerine manevi desteğin daha çok alındığı görülmektedir. Komşu ve arkadaşlardan alınan destek türleri ve düzeylerinin ise benzer olduğu görülmektedir. Ancak burada da yeterli bir destek düzeyine sahip oldukları söylenemez. Nitel bulgulardaki bir örnekte görüldüğü üzere manevi destek daha çok “nasihat” boyutundadır.

Aileler genellikle çocuklarının engelli olduğunu hekimlerden öğrenmektedirler. İşte tam bu süreçte hekimlerin yaklaşımı, ailelerin mevcut durumlarını ve sonrasını çok ciddi şekilde etkileyebilecektir. Bu kapsamda durumun açıklanış biçimi ve aileye sağlanacak yönlendirme; aileler için çok önemli bir hal almaktadır. Ancak araştırmamızda elde edilen nicel bulgularda görüldüğü üzere hekimlerin duygusal destek oranları yok denecek kadar azdır. Hekimlerin bilgilendirme desteği ise oldukça yüksektir. Ancak katılımcıların üçte birinin hekimlerden hiçbir destek almadıklarını belirtmeleri; üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırmacı nitel görüşmelerde bu duruma fazlasıyla odaklanmıştır. Nitel bulgulardan da anlaşılacağı üzere bazı ailelerin doktorların sert ve kesin üsluplarından psikolojik olarak olumsuz yönde etkilendikleri görülmektedir.

Aileler çocuklarının engelli olduğunu öğrendikten sonra çeşitli aşamalardan geçmektedirler. Bu aşamaları genel olarak psikolojik ve sosyolojik aşamalar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Araştırmamız ailelerin geçirdiği sosyolojik aşamalara odaklandığından ailelerin psikolojik durumlarına ilişkin bilgilere giriş bölümündeki kuramsal kısımda kısaca değinilmiştir. Ancak sosyolojik süreçlere bakıldığında çocuklarının durumunu öğrenen ebeveynler bu aşamadan sonra çeşitli toplumsal

sorunlar yaşamaktadırlar. Bu kapsamda bu ailelerin aile içi ilişkileri ve toplumsal ilişkileri belli düzeyde değişmektedir. Bunun yanısıra engellilik olgusuyla ilk karşılaştıkları dönem toplumsal desteğe en fazla ihtiyaç duydukları dönemdir. Bu kapsamda ebeveynlerin kendi anne ve babaları ile yakın akrabaları, arkadaş ve komşuları ile bazı toplumsal servislerden destek almaları beklenebilir. Bu destek kaynaklarından maddi, manevi ve bilgilendirme gibi çeşitli destek türlerinin sağlanması aileler için yararlı olacaktır. Araştırmanın nicel bulguları incelendiğinde bu destek kaynak ve türlerinden ailelerin yeterince yararlanamadığı görülmüştür.

Ailelerin aldığı destekler genel olarak incelendiğinde; ebeveynler engelli çocuklarına ilişkin en çok maddi desteği engelli çocuğunun devam ettiği özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden aldıkları ve en az maddi desteği dernek ve/veya vakıflardan almaktadır. Ebeveynler engelli çocuklarına ilişkin en çok duygusal desteği çocuğun annesinin akrabalarından aldığı ve en az duygusal desteği dernek ve/veya vakıflardan aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bilgilendirme konusunda en çok desteği hekimlerden, en az desteği komşulardan ve din adamlarından aldıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Öğretmen ve psikologların bilgilendirme destekleri hekimlerden daha düşük ancak maddi ve duygusal destekleri daha yüksektir.

Araştırmamız kapsamındaki ailelerin; dernek ve vakıflardan neredeyse hiç destek almadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Oysa Türkiye’de ailelere maddi, manevi ve bilgilendirme anlamında çok iyi destekler sunan sivil toplum örgütleri olduğu bilinmektedir. Ancak ailelerin sivil toplum kuruluşları ile ilişkilerinin yetersizliği daha çok Türk toplum yapısının ve ailelerin sosyolojik özellikleri ile doğrudan ilgili bir durum olarak düşünülebilir. Araştırma kapsamında görüldüğü üzere engelli çocuğa sahip ailelerin sivil toplum kuruluşları ile de ilişkileri yok denecek kadar azdır. ASPB’nin araştırmasına göre de zihinsel engelli bireyin kendisi ya ve/veya herhangi bir aile ferdinin dernek ve vakıflara üyelik durumu %3,2 iken üye olmayanların oranı %96,8’dir (ASPB ve TÜİK, 2010:22). Işıkhan (2005b) da yaptığı araştırmada ailelerin büyük çoğunluğunun sivil toplum örgütüne üye olmadığını belirlemiştir. Bu tez araştırmasında da katılımcılardan 304 (%88,9)’unun herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadıklarını belirlenmiştir. Oysa giriş kısmında da değinildiği üzere Batılı toplumlarda engelli hakları ile ilgili büyük kazanımların elde edilmesinde ailelerin öncülüğünde kurulan sivil toplum örgütlerinin önemli katkıları olmuştur. Bu

nedenle Türkiye özelinde sivil toplum algısının engelli çocuğa sahip ailelerde istenen düzeye yeterince kavuşamadığı söylenebilir.

Engelli çocuğa sahip ailelere en fazla desteğin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden gelmesi de tartışılması gereken başka bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Giriş kısmında da değinildiği üzere özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri MEB'e bağlı olarak faaliyet gösteren özel teşebbüslerce kurulmuş destek eğitim merkezleridir. Bu merkezlerle ilgili birçok farklı inanç ve tutum bulunmaktadır. Genel olarak bu merkezlerin engelli bireyler üzerinden para kazandığı ve eğitsel açıdan yetersiz olduğu düşünülmektedir. Ancak araştırma bulgularımıza göre engelli çocuğa sahip ebeveynlerin bu merkezlerden çeşitli konularda destek aldığı görülmektedir. Maddi destek kısmında bazı özel eğitim merkezlerinin durumu suiistimal ettiği söylenebilir. Örneğin ailelere kendi kurumlarına gelme karşılığında ayni ya da nakdi yardım teklif edebilmektedirler. Ancak tüm kurumların böyle olduğu söylenemez. Araştırmamız kapsamında görüştüğümüz aileler bu merkezlerin kendilerine birçok konuda yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Hastane işleri, tanılama/RAM süreçleri ve çocukla ilgili birçok konuda ulaşım ve erişim gibi konularda ailelere destek oldukları görülmüştür. Bu merkezlere gelen ailelere hem kurum çalışanlarının hem de engelli çocuğa sahip diğer ailelerin ciddi oranda duygusal destek verdikleri de görülmektedir. Bunun yanı sıra çocuklarının eğitimi ve davranışları, yasal hakları vb. gibi konularda ailelere bilgi de sunmaktadırlar. Bu ve benzeri nedenlerle aileler en fazla desteği özel eğitim merkezlerinden aldıklarını söylemektedirler. Çocuklarının devam ettiği resmi eğitim kurumlarından aldıkları destek ise istenen düzeyde görünmemektedir.

Engelli çocuğu olan aileler, kişi ve kurumlardan destek alsada bunun onlar için ne kadar yeterli olduğunun da anlaşılmasında fayda bulunmaktadır. Bulgular incelendiğinde aileler en fazla özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden aldıkları desteği yeterli bulmaktadırlar. Bunun hemen ardından ise öğretmenlerin sunduğu destek gelmektedir. Ebeveynler en fazla kendi ailelerinden gördükleri desteği yetersiz bulmaktadırlar. Diğer kişi ve kurumlardan gördükleri desteklere karşı yeterlilik görüşleri değişkenlik göstermektedir.

Araştırmamıza göre Devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetlerden ebeveynlerin %72,2 düzeyinde "memnun" ve "kısmen memnun" oldukları görülmektedir. Bu kapsamda nitel bulguların ışığında son yirmi yılda engellilerle ilgili

yapılan yasal düzenlemelerin önemli etkileri olduğu söylenebilir. Özellikle 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nun kamusal duyarlılığı arttırdığı ve engelli bireylerin yaşam standartlarını geliştirdiği görülmektedir. Özellikle belli bir engel derecesinin üzerinde olan ve belli bir gelirin altında bulunanlara verilen “Evde Bakım Ücreti”, ya da “Engelli Maaşı” gibi maddi desteklerin artması, çevresel düzenlemelerin yaygınlaşması gibi birçok düzenlemenin engelli çocuğa sahip aileler açısından beğenildiği görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 2013 yılı istatistiklerine göre Türkiye’de engelli maaşı alan yaklaşık 200.000 kişi bulunmaktadır (ASPB, 2013). Bu maaş aynı yıl 376 TL’dir. Yine aynı istatistiklere göre evde bakım ücretinden yararlanan 424.823 kişi bulunmaktadır. Bunların arasında bakıma muhtaç yaşlılar, süregen hastalığı olanlar ve engelliler bulunmaktadır. Bu ücret de asgari ücret tutarındadır. Bu kapsamda böyle maddi desteklerin engelli çocuğu olan ebeveynlerce iyi karşılandığı anlaşılmaktadır.

Ailelerin memnuniyet düzeylerine bazı değişkenler ışığında bakıldığında; engellilik derecesi düştükçe ailelerin memnuniyet derecelerin düştüğü görülmektedir. Bunun nedeni ise yukarıda değinildiği üzere Türkiye’de engelli haklarından yararlanabilmek için ağır düzeyde yetersizliğe sahip olanların daha avantajlı olması gösterilebilir. Örnek verilecek olursa, Engelli Sağlık Kurulu raporunda özür oranı %20 ve üzeri olanlar özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden ücretsiz yararlanabilmekteyken, aynı raporda özür oranı %90’ın altında olanlar özel araç satın aldıklarında birçok vergiyi ödemek zorundadırlar. Oysa bu oranın üstünde engelli yakını olanlar birçok vergi muafiyeti ve avantaja sahip olmaktadır. Araştırmamızın sonuçlarına göre hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip çocukları olan ailelerin devletin sunduğu imkânlardan daha az memnun olmalarının nedeni bu durum olabilir.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin devletten bekledikleri hizmet ve desteklere bakıldığında; ebeveynler devletten en çok eğitim kalitesinin ve seanslarının arttırılmasını beklemektedir. Bunun dışında ise maddi desteğin en fazla beklenen ikinci kategori olduğu görülmektedir. Ailelerin en az beklediği kategorilerin ise psikolojik destek ve bilgilendirme ile sosyal güvenlik ve istihdam konularında olduğu görülmektedir. Bu kapsamda ailelerin en fazla bekledikleri alan olan eğitim kalitesinin ve seansların arttırılması üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır.

Ailelerin genel olarak özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden memnun oldukları görülmektedir. Ancak kanun gereği devlet, haftada 2 ya da 3 seansın ücretini karşılamaktadır. Ebeveynler ise bu sürenin çocuklarının eğitimini desteklemede yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle en çok bu seansların arttırılmasını beklemektedirler. Bu konuda alanyazında da benzer beklentilerin bulunduğu araştırmalar olduğu görülmektedir (Orhan, 2004; Evcimen, 1996). Ebeveynlerin bir bölümü de çocuklarının devam ettiği resmi eğitim kurumlarının kalitesinden şikâyet etmektedirler. Bu kapsamda okul personellerinin tutumu, kaynaştırma ortamlarındaki diğer ailelerin yaklaşımları gibi birçok konudan şikâyetçi olabilmektedirler. Güllüpinar da (2013) araştırmasında engelli çocuğa sahip ailelerin “engelli çocukların normal karşılanmasını, dışlanmamaları ve acıyarak bakılmamasını” istediklerini ve eğitime maddi destek beklediklerini bulgulamıştır. Ancak bu tez araştırmasının sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin sunduğu eğitimin niteliği konusunda da ailelerin tereddütleri olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle aileler eğitim kalitesi ve seansların arttırılarak çocuklarının geleceğe daha iyi hazırlanmasını beklemektedirler. Ailelerin eğitim kalitesi konusundaki beklentilerinin yüksek olması engelli çocuğa sahip ailelerin bu konudaki bilinç düzeylerinin iyi olduğunu göstermektedir. Bu durum istenen bir durumdur ve Türkiye’de özel eğitimin gidişatı açısından olumlu olarak değerlendirilmelidir.

Araştırma kapsamında birçok soruda ailelerin maddi gereksinimleri ile ilgili bulguya rastlanmıştır. Bu kapsamda ailelerin önemli bir bölümü devletten maddi destek beklemektedir. Devletin engelli çocuğa sahip aileleri desteklemek için ödediği farklı ücretler bulunmaktadır. Ancak bu ödeneklerin çeşitli koşulları bulunmaktadır. Yukarıda da ele alındığı üzere bazı aileler ya çocuklarının engel derecesi yetmediğinden ya da ailede kişi başına düşen gelir belirlenen ortalamadan daha fazla olduğundan “evde bakım ücreti” gibi bazı yardımlardan yararlanamamaktadırlar. Bu konuda yaşanmış bir örnek verilebilir. Görüşülen ailelerden biri “evde bakım ücreti” için devlete başvurmuştur. Bunun için yetkili hastaneden çocuklarının ağır engelli ve kendi başına yaşamını idame ettiremeyeceğine dair rapor alınmıştır. İlgili birime başvurmuşlar ve ilgililer evde kişi başına düşen gelirin asgari ücretin üçte birinden az olması gerektiğini söylemiştir. Aile kendi gelirlerini hesaplamış ve bu şarta da uyduklarını belirtmişlerdir. Böylece engelli çocuğun annesi her ay asgari ücret tutarında bir maaş alabilecektir. Ancak evin büyük kızı nişanlı olduğundan kısa bir süre sonra evlenmiştir. Evraklar

hazırlandığında bu kızları evlendiği için evdeki kişi başına düşen gelir artmış böylece aile bu maaşı alamamıştır. Böylece aile, çok cüz'i bir farkla önemli bir maaş kaybetmiştir. Oysa bu aile o maaşla birçok gereksinimini karşılayabilecektir. Bu ve bunun gibi aileler devletten sürekli destek görmedikleri için beklentileri de maddi konularda yoğunlaşmaktadır. Çünkü çevrelerinde birçok imkândan çok küçük farklarla faydalanan aileler bulunmaktadır.

Devletin sunduğu bazı maddi imkânların “özür oranına” göre sunulmasının ailelerin büyük kısmını memnun etmediği görülmektedir. Bu durum engelliliği açıklayan modeller çerçevesinde incelenirse, devletin maddi destekleri medikal model bakış açısıyla sunduğu görülmektedir. Oysa engellilik sorunu yalnızca işlev kaybıyla ve bu durumun bireyler üzerindeki etkisiyle sınırlı olmayıp, bu bireylerin normal insanlarla kurduğu ilişki üzerinde de etkili olmaktadır (Giddens, 2012). Sosyal model, engelliliği medikal modelin tek yönlü tanımından uzak bir şekilde sosyal anlam içinde ele almaktadır. Sosyal modele göre engellik; aktivite sınırlılığının yarattığı avantajsız durumu yaşayan bireylerin engelli olmayan toplum üyeleri tarafından göz ardı edilmesi, toplumsal aktivitelerden uzak tutulması halidir (Burcu, 2007). Bu yüzden engellilik toplumun engelliliğe yarattığı tepkisinin bir ürünüdür (Winter, 2005). Bu anlamda engellilik, engelli olmayan insanların ayrımcı ve etiketleyici görüşleriyle ortaya çıkan, sınırlayıcı yasalar, politikalar ve kurumsallaşmış alışkanlıkların sonucu olarak toplumun yarattığı bir durumdur (Özgöbek, 2007). Bu nedenle engelliler ile ilgili maddi destek bekleyen ebeveynler sosyal modele yakın bir beklenti içerisindedirler. Çünkü her ailenin ve çocuğun farklı gereksinimleri ve sorunları olmaktadır. Bu kapsamda özür oranı yerine ailelerin özelliklerine göre bir yardım modeli ailelerce beklenmektedir. Zihin engelli bireylerle ilgili zekâ bölümüne göre yapılan sınıflandırmalardan sonra destek ihtiyacına göre sınıflama AAMR tarafından 1992 yılında önerilmiştir (Tekinarslan-Çiftçi, 2008). Bu yaklaşım bireyin gelişimini, eğitimini ve kişisel olarak iyi durumda olmasını arttırmayı sağlayan kaynak ve stratejilerden oluşan yardımlara dayalı yeni bir sınıflama olarak karşımıza çıkmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Gereksinim duyulan yardımların yoğunluk düzeyine göre sınıflama; aralıklı, sınırlı, yoğun ve yaygın olmak üzere dört türde yapılmaktadır (Eripek ve Vuran 2010). Bu açıdan bakıldığında aileler ihtiyaç duydukları yardımların yoğunluk düzeyine göre verilmesini ifade etmeye çalışmışlardır.

Ailelerin bir kısmı da toplumsal servisler ve toplum bilincinin artırılmasına yönelik beklentileri olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda aileler engellilere yönelik olumsuz tutumların azaltılması için devletin toplumu bilinçlendirici faaliyetler yapmasını istemektedirler. Ayrıca engelliliği öğrendikleri süreçten itibaren onlara destek sağlayacak uzmanlara gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Bazı aileler ise çocukları ile birlikte rahatlıkla gidebilecekleri ve sosyalleşebilecekleri yerler olmasını istemektedirler. Bundan kasıt, ulaşım ve erişebilirlik imkânlarının artırılmasıdır. Çünkü bazı aileler toplu ulaşım araçlarını kullanmakta sıkıntı çekebilmektedirler. Ankara gibi büyük bir şehirde bile çocukları ile birlikte katılabilecekleri etkinliklerin sınırlı olduğunu düşünmektedirler. Bu etkinlikler olsa da buna ulaşmak ya da bu mekânlarda çeşitli ihtiyaçlarını gidermek onlar için bazen sorun yaratabilmektedir. Örnek verilecek olursa, sürekli bağırma davranışı olan bir çocukla halk otobüsünde uzun süre yolculuk yapmak ebeveynleri zor duruma düşürebilmektedir. Ya da bir etkinlik alanında çocukları ihtiyaç gösterdiğinde şartları uygun olmayan tuvaletlere gitmek ebeveynleri fazlasıyla yorabilmektedir.

Sosyal güvenlik ve istihdam ile ilgili de ebeveynlerin devletten beklentisinin ise düşük olduğu görülmektedir. Oysa çocuklarının eşit ve bağımsız bir yaşama ulaşmaları için eğitimlerini tamamladıktan sonra bir meslek sahibi olmaları gerekmektedir. Ancak ailelerin bu durumun çok da farkında olmadıkları anlaşılmaktadır. Bazı ailelerin temel kaygısının “*kendileri öldüğünde çocuklarına kimin bakacağı*” sorusu olduğu görülmektedir. Çünkü çocuklarının kendi başlarına hayatlarını sürdüremeyeceğini düşünmektedirler. Bu nedenle de devletin böyle çocukların korunacağı ve bakılacağı yerleri olması gerektiğini düşünenler ve devletten bunu isteyenler bulunmaktadır. Orhan’ın (2004) araştırmasına göre “ebeveynlerin öldükten sonra çocuklarına kimsenin bakmayacağı” konusu, ebeveynleri (%55,5) diğer konulara göre daha fazla kaygılandırmaktadır. Aslında Türkiye’de korunmaya ve bakıma muhtaç engelliler; yaş sınırı olmaksızın devlet tarafından güvence altındadır. Bu nedenle ailelerin kendilerinin ve çocuklarının yasal haklarını bilme konusunda sınırlı oldukları söylenebilir. Zaten araştırmamızda da ailelerin devletten bilgilendirme konusunda beklentilerinin çok düşük olduğu görülmüştür. Yukarıdaki bulgularda da görüldüğü üzere aileler duygusal destek ve bilgilendirme konusunda yeterli desteği görememektedirler. Ancak buna rağmen psikolojik destek ve bilgilendirme beklentileri de en düşük beklenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki bu alanda daha fazla gereksinim belirtmeleri

beklenmiştir. Bunun nedeni ise görüşme yapılan ailelerin engelli çocuklarının okul çağında olması olabilir. Öyle ki psikolojik destek, bilgilendirme ve yönlendirme daha çok engelliliğin ilk öğrenildiği dönemlerde gerekmektedir. Aileler zamanla bu dönemleri atlatmakta ve konuyla ilgili tecrübe kazanmaktadırlar. Yukarıda da görüleceği üzere artık aileler çocuklarının eğitimine yönelmişlerdir. Ancak yine de ailelerin bazı değişkenlere göre beklentilerinin farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

Ailelerin devletten beklentilerinin ekonomik özelliklerine göre değişebileceği tahmin edilebilir. Ancak bulgulara bakıldığında ailelerin gelir düzeyleri, ev sahibi olma durumu ve temel ihtiyaçlarını karşılama durumları ile devletten beklentileri arasında bir ilgi olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda beklentilerle ilgili yukarıda yapılan yorumlamaların daha kabul edilebilir olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen nitel bulgularda ailelerin devletten bekledikleri hizmet ve desteklerin; eğitim kalitesinin ve niceliğinin artırılması, devletin maddi destekleri artırması, yorucu ve yıpratıcı prosedürlerin azaltılması, sosyal güvence imkânlarının sağlanması, istihdamın artırılması, toplumsal bilincin geliştirilmesi gibi çeşitli başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Burada dile getirilen beklentiler nicel bulgulardaki beklentilerle paralellik göstermektedir. Bunların yanısıra bazı aileler; yasal haklardan yararlanılması için özür oranları yerine daha gerçekçi ve ailelerin ihtiyaçlarını temel alan bir değerlendirme sistemi gerektiğini, bazı aileler engelli çocuklarını bırakabilecekleri güvenli bir merkeze ihtiyaç duyduklarını, bazı aileler ise fiziksel düzenlemeler olsa da bunun yararlı olması için toplumsal duyarlılığa ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

Engelli çocuğu olan aileleri anlamak için onların özellikleri, geçirdikleri aşamaları bilmek kadar onların gereksinimlerini de bilmekte fayda bulunmaktadır. Ailelerin gereksinimlerini bilmek ise onlara sunulacak hizmetlerin türü, içeriği, niteliği ve yönteminin belirlenmesinde oldukça yararlıdır (Sucuoğlu, 1995; Batmaz, 2011). Ailelerin engelli çocuktan etkilenme düzeyleri ne olursa olsun her birinin belli konularda gereksinimler bulunmaktadır. Bailey ve Simeonsson (1998) engelli çocuğu olan ebeveynlerin gereksinimleri hakkında ilk ve önemli çalışmalardan birini gerçekleştirmişlerdir. Onlara göre engelli çocuğu olan aileler, bilgi, destek, diğerlerine açıklama yapma, toplumsal servisler, maddi destek alanlarında yardıma gereksinim duymaktadırlar. Bailey ve Simeonsson bu verileri toplamak için geliştirdikleri araç,

Türkiye’de de bazı akademisyenler tarafından uygulanmış ve çeşitli engel gruplarının ailelerindeki ihtiyaçlar belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de ailelerin gereksinimi ile ilgili yapılan araştırmalarda başta bilgi gereksinimin ve maddi destek gereksinimlerinin en başta geldiği görülmektedir (Evcimen, 1996; Mert, 1997; Sucuoğlu, 1995). Ancak bu tez araştırmasında bilgi gereksinimi destek ve beklenti düzeyinde düşük çıkmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında ailelerin eğitsel konulardaki yeterliliklerini ölçmek amacıyla ayrı bir ölçek oluşturulmuştur. Bu ölçekteki sonuçlar ileride tartışılmıştır.

Engelli bir çocuğa sahip olmak, aileleri birçok konuda etkileyebilmektedir. Ancak sosyolojik bir araştırmada ele alınan bir olgunun toplumsal temelleri ve görünümünün ele alınması önemli bir aşama olarak kabul edilmelidir. Bu kapsamda engelli çocuğu olan ailelerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları durumlar ve sorunlar araştırmamız kapsamında incelenmiş ve ailelerin diğer sosyolojik özellikleri ile bu durum ve sorunların ilişkisi irdelenmiştir. Engelli çocuğa sahip ailelerin toplumun kendilerine yaklaşımı ile ilgili algılarını ölçmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen ölçek sonuçları bulgular kısmında ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bu kapsamda elde edilen önemli bulgular bu kısımda tartışılmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçekteki dört alt faktörden “Kötü Muamele ve Dışlanma” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeylerinin kötü muamele ve dışlanmaya karşı yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. “İlgi ve Anlayış Görme” alt faktöründe ebeveynlerin algı düzeylerinin ilgi ve anlayış görmeye karşı düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer iki faktörde de ise bu oranlar orta düzeyde çıkmıştır. Bu bulgular ele alındığında engelli çocuğa sahip aileler toplumdan dışlandıklarını, kötü muamele ve davranışlara maruz kaldıklarını, ilgi ve anlayış görmediklerini düşünmektedirler. Ebeveynlerin engelli çocuğa yönelik toplum davranışı ölçeğinin geneline ilişkin algı düzeylerinin “kararsız” cevabında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında engelli çocuğa sahip aileler toplumun kendilerine yönelik yaklaşım ve tutumlarını orta düzeyde görmektedirler. Araştırma kapsamında birçok yerde görüldüğü üzere engellilik ile ilgili toplumsal yaklaşımların “kişiden kişiye değiştiği” gerçeğini doğrulamaktadır. Fakat toplumdan olumsuz tutum ve davranış görmenin birçok katılımcının algısında yer ettiği anlaşılmaktadır.

Bazı değişkenler ışığında ebeveynlerin toplum algısı incelendiğinde ise; anne yaşına göre toplumsal algıya ilişkin ölçeğin genelinde ve alt boyutlarda anlamlı farklılık

bulunmamıştır. Buna rağmen annenin yaş düzeyi arttıkça toplumun engelli çocuğa yönelik davranışına ilişkin algılarında düşüş olduğu görülmektedir. Oysa Lüle yaptığı araştırmada (2008) bireyin yaşı arttıkça kendine güvenli olma düzeyinin arttığını bulgulamıştır. Ayrıca araştırmamızda küçük yaşlarda evlenen ebeveynlerin engelli çocuklara yönelik toplumun davranışına yönelik algılarının düştüğü görülmektedir. Ölçek sonuçlarına göre ilkokul mezunu annelerin, önlisans, lisans ve lisansüstü öğrenim görmüş annelere nazaran toplumsal yaşamda daha fazla olumsuz tutum ve merak algıladıkları anlaşılmaktadır. Bu durum diğer alt kategorilerde de benzer bir görünüm arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında eğitim seviyesi düştükçe insanların kendilerine yönelik yaklaşımlarından anneler daha fazla etkilenmektedir. Ailelerin eğitim düzeyi arttıkça kendine güvenme artmakta, iyimser yaklaşım sergilemekte ve çaresizliğe düşmeleri daha az düzeyde olmaktadır. (Lüle, 2008). Bu açıdan bakıldığında bireylerin eğitim seviyesinin yükselmesi hayattaki her türlü sorunla başa çıkmada etkili bir değişken olarak bu tez araştırmasında da ispatlanmaktadır. İlçede doğan anneler “yardım ve kabul görme” konusunda şehir merkezinde doğanlardan daha olumlu algısı olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen ölçeğin geneline ilişkin annenin yerleşim yerine (hayatının büyük kısmını geçirdiği yer) göre toplumun davranışına yönelik algıları arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir.

Çocuğun engel derecesi de ailelerin toplum davranışını algılama düzeylerini etkilemektedir. Bu kapsamda ağır düzeyde yetersizliğe sahip çocuğu olan annelerin, hafif ve orta derecede yetersizliğe sahip olan annelere nazaran daha fazla olumsuz tutum ve davranış algıladıkları görülmektedir. Aynı durum çocuğun engel durumunun anlaşılabilirliğinde de ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda engel durumu “ilk bakışta anlaşılabilir” çocuğa sahip ebeveynler daha çok olumsuz tutum ve davranışa maruz kalmaktadırlar. Engelli olduğu zor anlaşılabilir çocuğa sahip ebeveynler toplumsal yaşamda çok daha az problemle karşılaşmaktadırlar. Engelli çocuğun yaşı da annelerin algılarını etkilemektedir. Çocuğun yaşı düştükçe annelerin olumsuz algıları artmaktadır. Bu kapsamda engelli çocuğu 6-10 yaş döneminde olanlar olumsuz tutum ve davranışlardan daha fazla etkilenmektedirler. Ancak çocukların yaşı arttıkça bu oran düşmektedir. Fakat engelli çocuğun cinsiyetinin ölçeğin genelinde ve alt faktörlerde herhangi bir etkisi görülmemektedir.

Ebeveynlerin çocuk sayısı arttıkça kötü muamele ve dışlanma konusunda daha olumsuz bir algıları olduğu görülmektedir. Çocuğu okula devam eden annelerin, devam

etmeyen annelere göre daha fazla olumsuz tutum ve davranış algıladıkları görülmektedir. Nitel bulgularda da görüldüğü üzere okul süreçleri anneleri farklı problemlerle karşı karşıya getirebilmektedir. Bu problemlere; okula başlama süreçlerinde bazı idarecilerin çocukları okula kayıt etmek istememeleri, bazı öğretmenlerin çocukları sınıflarında istememeleri, bazı normal gelişim gösteren öğrencilerin engelli çocuğu dışlamaları ve dalga geçmeleri ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip bazı ailelerin engelli çocuğun ailesine karşı olumsuz tutum ve tepkileri örnek olarak verilebilir. Engelli çocuğun kaçınıcı sınıfa devam ettiğine göre ebeveynlerin toplum davranışına yönelik algıları, çocuğun yaşına göre algılarına benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda ilkokul birinci kademedeki anneler daha fazla olumsuz tutum ve davranış görmektedirler. Yine aynı şekilde çocuğun sınıf düzeyi yükseldikçe annelerin toplum davranışlarına ilişkin algı düzeylerinin olumlu yönde değiştiği anlaşılmaktadır.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin toplum algısıyla toplumun engelli algısının kıyaslanması da önemli bir durumdur. Kumtepe (2001) Ankara’da yaşayan bireylerin demografik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel nitelikleri ile engellilere yönelik tutumları arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemeye çalıştığı araştırmasına göre; Ankara ilinde engellilere yönelik tutumlar olumludur. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen “Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor” isimli araştırma sonuçları topluca değerlendirildiğinde, Türkiye genelinde engellilere yönelik tutumların, algıların ve düşüncelerin genelde “olumlu” olduğu görülmüştür. Bununla birlikte engellilere acıma belirli sosyal ortamlarda özürlüleri tercih etmeme, eğitim ortamlarda belirli engel gruplarının ayrı okullarda eğitim görmeleri gibi gizli olumsuz tutumların varlığı da belirlenmiştir (ÖZİDA, 2009). Bu sonuç, engellilere yönelik tutumların olumlu yönde değişmekte olduğunu göstermekle birlikte engellilerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanması için tutumların değiştirilmesi konusunda çalışmaların devam etmesi gerektiğine de işaret etmektedir (ÖZİDA, 2009). Bu olumsuz toplumsal tutumlar araştırma kapsamında görüştüğümüz birçok ailenin toplum algısını etkilemiş görünmektedir.

Araştırmanın nitel bulgularında görülen tecrübelerden de anlaşılacağı üzere çocuğun özelliğine göre ailelere bazen olumsuz tepkiler ya da yıpratıcı sorular sorulduğu anlaşılmaktadır. Nitel görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal yaşamda belli güçlüklerle karşılaştıkları ancak bu

durumun geneli çok fazla yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yaşanan olumsuz örneklerin ise bireysel tecrübe farklılıklara dayandığı, engelli bireylere yönelik yaklaşımların kişiden kişiye değiştiği anlaşılmaktadır. Ancak engellilere yönelik ayrımcılık, dışlama, etiketleme gibi olumsuz durumların önüne geçilmesi için aileler hem kamu kurumlarının hem de sivil toplum kuruluşlarının bir şeyler yapması gerektiğini düşünmektedirler. Ancak nicel bulgulardan da anlaşılacağı üzere Ankara özelinde engelli çocuğa sahip ailelerin sivil toplum kuruluşlarına neredeyse tamamının üye olmadığı görülmektedir. Bir katılımcının görüşüne göre, bireysel görev ve sorumluluklarıyla uğraşan bu aileler, kendi haklarını ve konumlarını güçlendirici faaliyetlere katılamamakta ve içe kapanmaktadırlar. Araştırma kapsamında elde edilen diğer bulgular da bunu destekler niteliktedir. Bu kapsamda aileler sosyalleşme süreçlerinde ve toplumsal organizasyonlara katılma bakımından oldukça sınırlı işlevlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tüm araştırma bulguları dikkate alındığında toplumda engelli çocuklara ve ailelerine karşı olumsuz tutum ve davranışların çok da yaygın olmadığı görülmektedir. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde toplumun beklenen düzeyden daha bilinçli olduğu ama tamamıyla bilinçli bir toplumdaki bahsedilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

5. 7. Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Eğitsel Durumları ve Sorunları

Engelli bir çocuğa sahip olmanın aile yapısına ve ilişkilerine, ailenin sosyalleşmesi ve genel yaşantısına olduğu kadar engelli çocuğun eğitim süreçlerinde de etkisi olduğu düşünülebilir. Bu nedenle araştırmamızda ailelerin eğitim olgusuyla tanıştıkları andan bugüne kadar geçirdikleri süreçler ve yaşadıkları sorunlar da incelenmiştir.

Bulgulardan da anlaşılacağı üzere aileler çocuklarının engelli olduğunu anladıkları andan itibaren süreç daha çok hastanelerde ve doktorlarla görüşme şeklinde kendini ortaya koymaktadır. Bu nedenle aileler ilk başlarda durumu daha çok bir hastalık gibi ele almakta ve çocuklarının düzeleceği umudunu taşımaktadırlar. Ancak zaman geçtikçe çocuklarındaki sağlık problemleri azalmakta buna rağmen çocuklarının gelişimsel açıdan geri kalması aileleri başka arayışlara itmektedir. Bu kapsamda çocuklarının özel bir eğitim alması gerektiği gerçeğine ulaşmaktadırlar. Bu nedenle

ebeveynlerin çocuklarının eğitime başlaması ve bunun için neler yapacaklarını öğrenmeleri gerekmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarının eğitime başlaması ve bunun için neler yapacaklarını en çok “doktorlardan” öğrendikleri görülmektedir. Bu durumun temel nedeninin ebeveynlerin çocuklarının durumunu öğrendikleri andan itibaren sıklıkla doktorlarla görüşmeleri olduğu söylenebilir. Böylece doktorların yönlendirmesi ile çocuklarının özel eğitime başlatılmaktadır. Doktorlar yetersizliğin teşhisi ve tedavisi konusunda olduğu kadar ailelerin yönlendirilmesi konusunda kritik bir öneme sahiptirler. Ancak bazı çocukların durumu hemen anlaşılmamakta ve zaman geçtikçe ortaya çıkmaktadır. Özellikle hafif düzeyde yetersizlikten etkilenen çocukların durumu günlük yaşantıdaki davranışlardan pek anlaşılabilir. Böyle durumlarda çocukların okula başladıktan sonra yaşlarından akademik olarak biraz daha geri kalması gibi nedenlerle daha çok öğretmenlerce fark edildikleri anlaşılmaktadır. Doğal olarak da öğretmenler çocukların özel bir eğitime gereksinim duyduğu konusunda aileleri bilgilendirebilmektedirler. Bazı çocuklar ise öğretmenler ya da doktorlar yerine ailenin başvurusu neticesinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerince fark edilmekte ve ailelere resmi prosedür hakkında bilgi verilmektedir.

Bulgulardaki özel eğitim merkezi çalışanları ve özel eğitim uzmanları birleştirildiğinde doktorlardan sonra en çok ailelere bu konuda destek veren grubun özel eğitim merkezleri olduğu söylenebilir. Cavkaytar, Batu ve Çetin'in (2007) araştırmasının önemli bulgularından bir diğeri de annelerin özel eğitim kurumlarını nasıl öğrendikleridir. Annelerin yarısından fazlası özel eğitimi çocuk doktorlarından duyduklarını, bunun dışında arkadaş, akraba ve öğretmenlerden bilgi aldıkları ifade etmişlerdir (Cavkaytar ve diğ. 2007). Bu kapsamda araştırmamızın bulguları alanyazındaki sınırlı çalışmayla paralellik göstermektedir. Ancak bu tez araştırmasında akrabaların bir kısmının ebeveynleri yönlendirdiği görülse de oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak okul idarecileri, rehber öğretmenler ve ebeveynlerin arkadaşlarının bu konuda ailelere yeterince destek olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durum da önemli bir tartışma konusu yapılabilir.

Engel durumu okul çağında anlaşılan çocukların özellikle okul idaresi ve rehber öğretmenlerce takip edilmesi ve ailenin bu konuda yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”nde de açıkça belirtilmektedir. Araştırma

kapsamında görüülen ailelerin, durumu okul çağında belli olan çocuklarının oranı düşük olsa da rehber öğretmenlerin bu konuda biraz sınırlı oldukları sonucu ortaya çıkabilir. Katılımcıların %4,7'si ise çocuklarının eğitime başlaması ve bunun için neler yapmaları gerektiği konusunda kimseden destek almadıklarını belirtmektedirler. Bu oranın çok düşük olması sevindiricidir. Sonuçta engelli çocuğa sahip ebeveynler çocuklarının durumunu öğrendikten sonra bir şekilde özel eğitime başlamaktadırlar.

Çocuklarının engelli olduğunu öğrenen ailelerin genel bir arayış içine girdikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı aileler ilk başlarda çocuğun durumunun düzeleceği umudu ile hareket etmektedirler. Ebeveynler ilk başlarda birden fazla hastane ve doktor gezmektedirler. Karşılaştıkları doktorların bir kısmı ailelerin umutlarını kırsa da büyük çoğunluğu aileleri uygun adımlar için yönlendirmektedirler. Yukarıda da tartışıldığı üzere hastane süreçlerinde ciddi sorunlar yaşayan aileler, RAM'a geldiklerinde daha fazla ilgi, bilgi ve yönlendirmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçte de RAM'ların ailelere bu alanlarda daha fazla destek sunması beklenebilir. Bulgulara bakıldığında 282 katılımcı (%82,5) RAM sürecinde sorun yaşamadıklarını belirtirken, 48 katılımcı (%14) sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin yaşadıkları sorunlara bakıldığında genellikle çocukları ile ilgili doğru bir değerlendirme yapılmadığı, prosedürlerin uzun sürdüğü, çocukları hakkında kendilerine yeterli bilgi verilmediği, çocuklarının düzeylerine uygun olmayan yerleştirme kararları alındığı ve çocuklarının destek eğitim almalarına onay verilmediği, aileler tarafından düşünölmektedir. Bu kapsamda iş yükü çok olan RAM'larda ailelerin yeterince bilgilendirilmedikleri ve yönlendirilmedikleri söylenebilir. Nicel bulgulara göre sorun yaşayanların belirttikleri sorunlar ile nitel görüşmelerden çıkan sonuçlar bir birini desteklemektedir. Ancak sorun yaşayan ebeveynlerin oranının düşük olması RAM'ların bu konuda çok iyi işlediği kanaatini tam da oluşturamamıştır. Bu nedenle yine de RAM'ların işleyişi ile ilgili bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda çok az kişinin yaşadıkları sorunlar ve değerlendirmeler genele mal edilemez ise de bu sorunların varlığının bilinmesi araştırmacılar ya da uygulayıcılar için yararlı olacağı düşünölebilir.

Tanılama süreci öncesinde ya da sonrasında ailelerin eğitim kurumları ile ilişkileri başlamaktadır. Çünkü Türkiye'de ilk, orta ve lise öğrenimi zorunludur. Buna rağmen engelli çocuğa sahip bazı ebeveynlerin çocuklarını okula göndermedikleri görülmektedir. Her ne kadar çocuklarının özel eğitim alması gerektiğini bilseler de bazı

aileler bu konuda resmi kurumları tercih etmemektedirler. MEB, 2014/15 Örgün Eğitim İstatistiklerine tekrar bakılacak olursa toplam 259 bin 282 engelli öğrencinin resmi eğitim kurumlarına devam ettiği görülecektir. Burada 66 bin 799 öğrencinin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinden hizmet aldığı ancak bunların örgün eğitime devam etmediği anlaşılmaktadır. Bu öğrencilerin bir kısmı örgün eğitim çağını tamamlamış olabilir ama bir kısmının ise örgüne eğitime devam etmediği iddia edilebilir. Tez araştırmamız kapsamında bu duruma da bakılmıştır. Bu kapsamda araştırmamız kapsamında çok ilgi çekici bir bulgu ortaya çıkmaktadır. Bulgulara göre 122 katılımcının çocuğunun örgün eğitime katılmadığı görülmektedir. Ancak yalnızca 72 katılımcı çocuklarını örgün eğitime neden göndermediğini açıklamıştır.

Çocukları örgün eğitime devam etmeyen katılımcılar çeşitli sebepler öne sürmüşlerdir. Buna göre çocukları örgün eğitime devam etmeyen katılımcıların en çok “çocuklarının engel derecesinin ağır olmasını” gerekçe olarak göstermişlerdir. Bu kapsamda ağır ya da çoklu engeli olan bazı çocukların velileri; ya çocuklarını kendileri göndermemekte ya da buldukları bölgede çocukları için uygun okul bulamadıkları için bu durumu yaşamaktadırlar. Engelli çocuğa sahip ailelerin gösterdikleri bir diğer neden ise çocuklarının okula alınamaması, uyum sağlayamaması ve problem davranışlar sergilemesidir. Bu kapsamda örgün eğitime devam ederken bazı çocuklar sınıf arkadaşlarıyla uyum sorunları yaşayabilmektedir. Böyle durumlarda okul çalışanları, öğretmenler ya da diğer çocukların velilerinin gösterdikleri tepkiler aileleri yıldırabilmekte ve çocuklarını okuldan almalarına neden olabilmektedir. Bulgulardan görüldüğü üzere bazı aileler bu olumsuz tutumlar nedeniyle çocuklarını okula göndermek istememektedirler.

Bazı aileler ise çocukları ile ilgili verilen yerleştirme kararını beğenmedikleri için çocuklarını okula göndermemektedirler. Bunun nedeni ise çocuklarının seviyeleri ile resmi yerleştirme kararı verilen sınıf ya da okulları uygun görmemeleridir. Çocuklarının kendilerinden farklı ve daha ağır çocuklarla aynı eğitim ortamlarında öğrenim görmesi istemedikleri için çocuklarını okula göndermemektedirler. Bazı aileler ise ulaşım, çocuğunun fiziksel özellikleri ya da maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula göndermediklerini belirtmektedirler. Oysa Türkiye’de engelli çocukların ulaşımı devlet tarafından ücretsiz sağlanmaktadır. Ama burada ulaşım araçlarının çocuğun yetersizlik türüne göre düzenlenmemesi, okul servislerinin bazı uzak yerlere gitmemesi gibi nedenler gösterilebilir. Bazı aileler ise çocuklarının

özbakım becerilerinin ya da iletişim becerilerinin yetersizliği nedeniyle çocuklarını okula gönderemediklerini belirtmektedirler. Oysa bu kadar nedene rağmen bu çocukların tamamı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmektedirler. Bu kapsamda ciddi bir oranda okula devam etmeme durumunun üzerine düşünmek gerekmektedir. Özel eğitim alanındaki ve Türkiye'deki tüm gelişmelere rağmen yukarıda ele alınan nedenlerle çocukların örgün eğitime devam etmemesi çok da kabul edilebilir görünmemektedir.

Araştırmanın nicel sonuçlarına göre resmi okula (örgün eğitime) başlarken sorun yaşayan 81 (%36,0) çocuk bulunurken, sorun yaşamayan 144 (%64,0) çocuk bulunmaktadır. Aileler çocukları okula başlarken en çok, çocuklarının okula alışmakta güçlük yaşadığını belirtmişlerdir. Ancak toplumsal anlamda daha önemli olan sorun; ailelerin karşılaştıkları olumsuz tutumlardır.

Aileler; çocuklarını örgün eğitime başlatırken okul çalışanlarının çocuklarını okula kayıt etmek istemediklerini ya da öğretmenlerin çocuklarını sınıfta istemediğini belirtmektedirler. Bazı aileler ise çocuklarının okula ulaşımı, diğer öğrencilerin ve velilerinin çocuklarını kabul etmemesi ya da okula kayıt olmak için uzun süre sıra beklemelerini ifade etmişlerdir. Ancak bu sorunların çok yaygın olmadığı görülmektedir. Bu durum da eğitimciler dışında toplumsal grupların olumsuz etkisinin düşük olduğunu göstermektedir. Ancak bazı idareci ve öğretmenlerin engelli çocukları okul ve sınıflarda istememesinin nedenleri üzerinde durulmalıdır.

Araştırmamız ailelere odaklandığı için bu konuda öğretmen ve idarecilerin görüşleri üzerinde durulmamıştır. Ancak engelli bir çocuğu sınıfında ya da okulunda istememek eğitimcilere yakışmayan bir tutumdur. Çünkü eğitim kurumları yalnızca normal gelişim gösteren bireyler için açılmış kurumlar değildir. Öğretmenlerin ve idarecilerin bu durumu anlamaları için gerekenler konusunda uygulamacılara önemli görevler düşmektedir. Nitel görüşmelerde bir katılımcının "*Öğretmenler başarılı çocuk seviyor*" söylemi tüm öğretmenlere genellenemez. Ancak engelli çocukları sınıfta istememek de aynı şekilde kabul edilemez. Burada önemli olan iyi bir öğretmenin engelli bir çocuğun hayatında ne kadar önemli değişiklikler yapabileceğinin anlaşılmasıdır. Nitel bulgularda alınan örneklerde de görüldüğü üzere uygun şartlar sağlandığında ve destek verildiğinde kaynaştırma ortamlarında çocukların hem sosyal hem de akademik gelişimi artmaktadır. Bu kapsamda kimsenin sınıfında istemediği bir

öğrenciyi sınıfına kabul eden ve bu çocuk için çaba gösteren iyi niyetli bir öğretmenin çocuğun gelişimini fazlasıyla destekleyebileceği ve onun ilerlemesini sağlayabileceği bir tutum ve beceri olarak tüm eğitimcilere kazandırılmalıdır.

Araştırmamızın nitel bulguları olumsuz tutuma sahip öğretmenlerin aileleri ve çocuğu etkileyebildiğini gözler önüne sermektedir. Eğer ebeveynlerin mücadele azmi yetersiz ise kaynaştırma ortamlarındaki bazı çocukların yaşlılarından koparıldığı ve ayrı eğitim kurumlarına yönlendirildikleri görülmektedir. Oysa biraz çaba ve kararlılık ile bu çocukların akranlarıyla kaynaştırılması mümkün olabilmektedir.

Fakat genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların büyük oranının okula başlarken sorun yaşamamaları Türkiye'deki durumun iyiye gittiğini göstermektedir. Engelli çocuğun yetersizlikten etkilenme derecesi, cinsiyet, yaş, engelli olan çocukla birlikte çocuk sayısı, engelli olanın doğum sırası, engelli çocuğun resmi ya da özel bir okula devam etme durumu, sınıf düzeyi ve engel durumunun anlaşılabilirliği gibi özelliklerine göre çocuğun devam ettiği resmi okula başlarken sorun yaşama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Yüksek oranda olmasa da engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının okula başlama süreçlerinde çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir. Nitel bulgularda da bu güçlüklerle ilgili ilginç örnekler sunulmuştur. Ancak araştırmamızda engelli çocuğa sahip ailelerin eğitim kurumları ile mevcut ilişkileri de belirlenmiştir. Bu kapsamda katılımcılardan çocuklarının öğrenimine devam ettiği okullarda halen sorun yaşayan ebeveynlerin sayısı 27 (%7,9)'dir.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının devam ettiği resmi okullarda çok az sorun yaşadıkları görülmektedir. Sorun yaşayan ebeveynlerin durumuna ise çeşitli değişkenler ışığında bakılmış ve anlamlı farklılık bulunamamıştır. Araştırmacı veri toplama araçlarını oluştururken ailelerin eğitsel sorunları ile ilgili ayrı bir görüşme formu oluşturmuş ve uygulamıştır. Orada elde ettiği verilerde de durum benzer şekilde çıkmıştır. Bu araştırmanın sonuçları da önceki verileri doğrulamıştır. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının eğitimi konusunda resmi örgün eğitim kurumlarıyla ilişkilerinin beklenen düzeyden çok daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum Türkiye'de özel eğitim hizmetlerinin iyiye gittiği görünümünü sunmaktadır.

Nitel bulgularda bazı olumsuz örnekler ele alınsa da okul hayatında sorun yaşama durumu sosyolojik temellerden çok bireysel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda normal gelişim gösteren çocukların ve bunların velilerinin de bazen olumsuz tutumlar sergileyebildikleri görülmektedir. Bu olumsuz tutumlara engelli çocukla dalga geçilmesi ve dışlanma örnek olarak verilebilir. Bu gibi problemlerin aileleri olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Yukarıdaki görüşmelerden de anlaşılacağı üzere engelli çocuklarla dalga geçilmesi ve dışlanma gibi olumsuz durumların daha çok kaynaştırma ortamlarında görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu tip durumların özel eğitim sınıflarında ya da engelliler için açılmış ayrı okullarda neredeyse hiç yaşanmadığı görülmektedir. Bu kapsamda yukarıdaki örnekler de ele alındığında her veli, çocuğunun durumuna ve kendi bakış açısına göre eğitim uygulamalarını değerlendirmektedir. Bu kapsamda çocuğu hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip ebeveynlerin daha çok kaynaştırma ortamlarını tercih ettikleri görülmektedir. Çocuğunun yetersizlikten etkilenme düzeyi ağır olan bir veli ise ayrı okulların yararlı olduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bu kapsamda ayrı okulların fiziki yapılarının ve personelinin engelliler için daha iyi imkânlar barındırdığı düşünülmektedir. Türkiye genelinde bu durum her okulda aynı düzeyde olmasa da yakın bir görünüm arz etmektedir.

Sorun yaşayan ailelerin kendi bakış açılarına göre bu sorunlar öğretmenler ya da diğer kişilerin kişisel özellikleri, tecrübeleri ve altyapıları ile doğru orantılıdır. Buraya kadar olan örnekler ele alındığında her eğitim kurumunun kendine has şartları olduğu, bireysel tecrübe ve akademik yeterlilik gibi faktörlerle bazı öğretmenlerin farklı tutumlar sergilediği, yöneticilerin niteliği gözetmeksizin kısa vadeli çözümler getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin niteliği ve sık sık değişmesi bazı ailelerce sorun olarak ifade etmiştir. Bu nedenle mevcut sorunlar arasında niteliksiz ve sürekliliği olmayan öğretmen istihdamının önemli bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu sorunlar genel oran içerisinde çok az bir yer tutmaktadır. Çocuğun yaşı ve sınıfı arttıkça ailelerin okulla ilgili sorun yaşama düzeylerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de engelli çocuğa sahip ebeveynlerin büyük çoğunluğunun eğitsel anlamda çok az sorun yaşadıkları ve mevcut durumdan memnun oldukları görülmektedir. Çocukları eğitim hayatına başlayana kadar birçok sorun ve durumla karşılaşan ebeveynler zaman geçtikçe duruma alışmakta, çocukları

eğitime başlayıp ilerlemeler görüldükçe ailelerdeki rahatlama düzeyi de artmaktadır. Bu kapsamda eğitim kurumunun varlığı aile kurumunu (engellilik özeline) sosyolojik temelde olumlu yönde etkilemektedir.

Ailelerin çocuklarını sosyal çevreye alıştırmak, ona ana dilini öğretmek ve toplumun kültürünü benimsetmek gibi fonksiyonları bulunmaktadır (Başbakanlık, 2011). Bu kapsamda engelli çocuğa sahip aileler de çocuklarını yetiştirmek ve onların sosyalleşmesini sağlamak durumundadırlar. Aileler engelli çocuklarının gelişimi için hem uygun eğitim ortam ve desteklerini bulmalı hem de kendi içinde eğitime destek sağlayacak bilgi ve becerilere sahip olmalıdır (Evcimen, 1996). Okulda ğretmen tarafından kazandırılan bir beceri ya da davranış evde anne-babalar tarafından kolaylıkla bozulabilir (ztrk, 2011). Bu durumun tersi de olabilir. Öyle ki çocuğuna uygun davranış ve beceri kazandıran anne-babaların çocuklarının bu durumunun okulda uygun şekilde desteklenmemesi zaman ve efor kaybına yol açabilir. Bu nedenle anne-babaların ve okul çalışanlarının uygun bir eğitim ortamı sağlanmasında işbirliğine ihtiyaçları bulunmaktadır (Cavkaytar, 2012). Bu nedenle iki tarafın da karşılıklı bir çaba içinde olmaları ve birbirlerini desteklemeleri gerekmektedir.

Engelli ocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının eğitimi ile ilgili yaşadıkları süreçler kadar ebeveynlerin çocuklarının bakımı, gelişimi ve eğitimine destek olma konusundaki düzeyleri de büyük önem taşıtmaktadır. Bu nedenle araştırmamız kapsamında ebeveynlerin bazı konulardaki yeterlik algılarını belirlemek amacıyla bir ölçek daha hazırlanmıştır. Ebeveynlerin, “Engelli ocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik leği” adlı ölçekten elde edilen sonuçlara göre ebeveynlerin engelli çocuğun eğitimine yönelik yeterlik düzeylerinin $\bar{X}=31.47$ ($S=6.81$) ile kısmen yeterli düzeye (Kriter=23.52-32.9) sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda ölçekte yer alan maddelerin hangilerinde yeterli hangilerinde yetersiz hissettiklerine bakılmıştır.

Ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili unsurlara ilişkin yeterlik düzeyleri incelendiğinde; çocuklarına nasıl yaklaşacağını bilme konusunda (iletişim biçimi vb.), çocuğunun derslerine nasıl yardımcı olacağını bilmede, çocuğunun okuldaki durumunu takip edebilmede, çocuğuyla ilgili bir sorun yaşadığında kimden yardım alacağını bilme konusunda, kardeşler (ocuklar) arası iletişime yardımcı olma konusunda, sağlıklı beslenme konusunda, ocuk gelişimi ve özellikleri konusunda” ebeveynler kendilerini yeterli görmektedirler. Ancak, çocuklarının eğitimi ile ilgilenecek zaman ve kapasite

bulma konusunda, çocuklarına çeşitli beceriler öğretebilmek için gereken yöntemlerini bilmede, çocuğunun istemediği (olumsuz) davranışlarını değiştirmek için gerekli yöntemleri bilmede, engellilerin yasal hakları ve imtiyazlarını bilme konusunda, çocuğunun okul dışı zamanlarının etkili kullanımını (boş zaman -hobiler) konusunda, çocukların cinsel eğitimi konusunda ve çocuk bakımı, eğitimi, hakları vb. aile eğitimlerine katılmak için imkân sahibi olma konusunda” ebeveynler kendilerini kısmen yeterli görmektedirler. Bu kapsamda alanyazında yer alan sınırlı çalışmanın bulguları, araştırmamız bulgularınca da desteklenmektedir (Öncül, 2012; S. Doğan, 2010; Ergenekon, 1996).

Engelli çocuğa sahip annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe engelli çocuklarının eğitimi konusunda kendi yeterlilik algılarının da yükseldiği görülmektedir. Annelerin doğum yerinin ise yeterlilik algılarını etkilemediği görülmektedir. Buna rağmen annelerin hayatlarının büyük kısmını geçirdikleri yerleşim yeri kendi yeterlilik algılarını etkilemektedir. Bu kapsamda kırsal kesime doğru gidildikçe yeterlik algıları düşmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen ilginç bir bulgu da çocuğun engel derecesinin annelerin yeterlilik algılarını az etkilemesidir. Bu kapsamda araştırmacı beklediği düzeyden düşük bir bulguya ulaşmıştır. Çocuğun yaşı da annelerin yeterlik algısını etkilememektedir. Bu bulgu “yaş”ın bağımsız değişken olarak ele alındığı diğer bulgulardan farklı olarak etkisiz çıkmıştır. Engelli çocuğun cinsiyeti de anlamlı düzeyde etkili çıkmamıştır. Ancak erkek çocuğa sahip annelerin yeterlik algılarının kız çocuğuna sahip annelere nazaran kısmen de olsa düşük çıktığı görülmüştür.

Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği sonuçları genel olarak incelendiğinde ailelerin sosyo-kültürel düzeyleri yükseldikçe kendi yeterlilik algılarının da yükseldiğini göstermektedir. Bu kapsamda büyükşehirde yaşayan, iyi eğitim olanaklarına sahip ebeveynlerin zorluklarla baş etme, çocuklarının gelişimini destekleme gibi konularda çok daha güçlü oldukları ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde;

Elde edilen sonuçlar ve tartışmalar yine sosyolojik bir gözle ele alınırsa engelli çocuğa sahip ailelerin durumu çok daha iyi anlaşılacaktır. Mills’e (1991) göre tarih, biyografi ve bunların toplum içindeki kesişme noktasını dikkate almayan hiçbir toplumsal inceleme, fikri çerçevesini tamamlamış sayılamaz. Bu kapsamda araştırmamızın giriş kısmında engellilerin tarihsel süreci ve engelliliği açıklayan

modellerin gelişimi ele alınmış, araştırma bulguları bu gelişimlerin ışığında yorumlanmıştır. Yine Mills'e (1991) göre bir toplum araştırmacısı hangi özel sorunlara eğilirse eğilsin ve incelediği sosyal gerçeğin özellikleri ne kadar dar veya geniş olursa olsun belli sorulara yanıt aramaktadır. Mills'e göre ilgilenilen konu ister büyük bir süper devlet olsun isterse önemsiz bir edebi akım, veya bir aile, bir hapishane veya bir dini mezhep olsun, iyi bir sosyal bilimci bu soruları sormalıdır (Mills, 1991). Araştırmamızın sorularını hazırlarken Mills'in bu bakış açısından da yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırmamızda incelediğimiz grubun bir bütün olarak sosyal yapısını ortaya koymaya, bu yapının temel parçalarını, birbirleriyle ilişkisini ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. İncelediğimiz grubun Türkiye içinde Ankara özelindeki durumu araştırılmış, elde edilen sonuçların Türkiye'deki makro araştırmaların sonuçları ile kıyaslaması yapılmıştır. Araştırma soruları ve alt problemlerin doğrultusunda engelli çocuğu olan ailelerin çeşitli başlıklar altındaki dağılımları ortaya koyulmuş, beklentileri karşılayan ya da karşılamayan dağılımlar tartışılmıştır. Bu kapsamda Türk toplumunun genel özellikleri ile engelli çocuğa sahip ailelerin özellikleri karşılaştırılmış ve birbirlerine benzer ve farklı yönleri tartışılmıştır. Bu bağlamda engelli çocuğa sahip aileler sosyalleşme süreçleri ve toplumun kendilerine yönelik davranışlarını algılama biçimleri dışında Türk toplumun genel özelliklerini taşımaktadırlar. Sosyolojik anlamda engelli çocuğa sahip ailelerin bir alt kültür, karşı kültür ya da azınlık özelliği taşıdığı kesinlikle söylenemez. Buna karşın engelli çocuğa sahip aileleri sosyolojik bir kavramla açıklamak gerekirse bu aileler toplumsal bir gruptur. Toplumsal gruplar arasında yer alan sosyal, istatistiki ya da örgütsel gruplardan ziyade topluluk grupları arasında gösterilebilirler. Çünkü topluluk grupları yaş, cinsiyet, deri rengi gibi dış görüntülerle ayrılmakta, insanlar arasındaki bu tip benzerlik ya da farklılıklar ilişkileri belirlemektedir (Doğan, 2011:119). Bu gruplardaki en önemli özellik bilinçlenme ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerin kurulmasıdır. Bu kapsam engelli çocuğa sahip aileler engellilik olgusunun etkisiyle kendilerini toplumun genelinden farklı görmektedirler. Ancak Türkiye özelinde bazı küçük organizasyonlar dışında bu ailelerin örgütsel ve sosyal bir grup özelliği taşımadığı söylenebilir. Toplumsal kategoriler açısından ise engelli çocuğa sahip ailelerin toplumsal bir kitle olduğu ifade edilebilir.

Engelli çocuğa sahip aileler ile ilgili bu sosyolojik kavramlaştırmalar araştırma sonuçlarına dayanmaktadır. Çünkü Türkiye'de aile yapısı ve sorunları ile ilgili yapılmış olan akademik çalışmalar ile araştırmamızın sonuçları kıyaslandığında engelli çocuğa

sahip ailelerin büyük oranda Türk aile yapısını yansıttığı anlaşılmıştır. Türkiye’de aile yapısı konusunda en kapsamlı araştırmaların ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, TÜİK gibi kamu kuruluşlarınca ya da bunların desteği ile yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda en güncel çalışmalardan biri 2006 yılında gerçekleştirilen Türk Aile Yapısı Araştırması’dır. Bu araştırmayı ise aynı formatta takip eden TAYA araştırmaları izlemiştir. 2006 yılında yapılan araştırma ile sonra yapılan araştırmaların ise benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Araştırmamızın tartışma kısmında bu araştırmaların bulguları ile kendi araştırmamızın bulguları gerektiğinde kıyaslanmıştır. Ancak genel bir özet verilecek olursa (Doğan, 2009:174);

- Türk ailesi çekirdek ailedir.
- Türk ailesinin en büyük sosyal aktivitesi akrabalar ve komşularla bir arada olmaktır. Aile üyeleri için sanılanın aksine hane dışı sosyal etkinlikler içinde yer alan dışarıda birlikte yemek yeme ve pikniğe gitme gibi aktiviteler öncelikler arasında yer almamaktadır. Bu tercihleriyle Türk aile bireylerinin akraba ilişkilerini öne çıkaran kapalı bir sosyalleşmeyi tercih ettikleri ve sürdürdükleri anlaşılmaktadır.
- Evlenme yaşı 18-24 yaş çevresinde yoğunlaşırken 18 yaş altındaki kadın evlilikleri ciddi bir orana sahiptir.
- Kadınlar evliliği bir yaşam güvencesi olarak kabul ederler ve bu bakımdan evleneceği erkekte aradığı en önemli özellik erkeğin böyle bir yaşamı garanti edebilecek iş-güç sahibi olmasıdır.
- Akraba evlilikleri hatırı sayılır bir orana sahiptir. Türkiye ortalaması %20.9 dur.
- Aldatma en büyük boşanma nedenidir.
- Ailede ev işlerinden kadın sorumludur.
- Ailede en büyük boş zaman etkinliği televizyon izlemektir. Gazete okumak da aile bireyleri için önemli bir boş zaman etkinliği olarak görülmektedir. Ancak kırk kişiye bir gazete düşen bir ülkede bu tabloyu bir kez daha düşünmekte yarar vardır
- Ailelerin boş zaman etkinliklerinin hane dışında sınırlı bir tabloya sahip olduğu görülmektedir. Kahvehaneler Türk erkeğinin en önemli boş zaman tüketme ortamıdır

- Tiyatro, sinema, spor, dernek, lokal gibi çağdaş sosyal mekanlar anlamlı bir ortalama verecek kadar Türk ailesinin modern yaşam biçiminde önde gelen etkinlikler arasında yer almamaktadır. (Doğan, 2009:176)

Bu kapsamda araştırmamız kapsamında ele alınan engelli çocuğa sahip ailelerin de aynı özellikleri taşıdığı görülmektedir. Yukarıda ele aldığımız özellikler arasından boşanma nedeninin engelli çocuğa sahip ailelerde görülmediği söylenebilir. Engelli çocuğa sahip babalarda ise kahvehane vb. yerlerde zaman tüketme çok sınırlı görülmektedir. Doğan'a (2009:176) göre 2006 yılında gerçekleştirilmiş olan Türk Aile Yapısı araştırması seçtiği ana başlıklar çerçevesinde Türk aile yapısının sosyolojik gerçekliğini ortaya koyan geleneksel ve güncel karakteristiklerini; değişim karşısında yaşadığı sorunları tümüyle kapsayacak detaylar ortaya koymaktan uzaktır. Zaten bu tez araştırmasında ise benzer kategoriler olmakla birlikte odaklanılan konu ailelerin toplumsal ve eğitsel sorunları ile yapılarının ilişkisidir. Doğan'a (2009) göre aile yapısı ile ilgili bahsi geçen araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda ilgili araştırmalarda değişim, modernleşme ve sınıfsal konumdan kaynaklanan farkların izlenmesi güç olmaktadır. Bu nedenle kendi araştırmamızda bu ayrıntıları belirleyecek sorular sormaya özen gösterilmiş, ayrıca nitel görüşmeler yapılarak içerik zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Yine Doğan'a (2009) göre bahsi geçen araştırmada Türk ailesinde cinsel sorunlar, dini ve siyasal eğilimleri harekete geçiren aile içi ve dışı dinamikler; eski ve yeni değerlerin aile ortamında yarattığı olası çatışma ve iletişim sorunları izlenmemektedir. Bu sınırlılık bizim de araştırmamızda kendini göstermektedir. *Son derece iyi tasarlanmış ve ayrıntıları dikkate alınmış sosyolojik araştırmalar da bile bilgi için seçilen hedef kitlenin soruları, doğru, nesnel ve samimi olarak yanıtladıklarını öne sürmek mümkün değildir* (Doğan, 2009:174). Araştırmacı uygulama sürecinde bu içerikleri de öğrenmek istemiş ancak katılımcıların çoğunluğunun kadın olması ve bu tip sorulara yanıt vermekten kaçınmaları nedeniyle ilgili sorular çıkarılmıştır. Bu kapsamda sonraki araştırmacıların bu boyutları da içerecek çalışmalar yapmaları yararlı olacaktır.

Araştırma sonuçları sosyolojik temelli aile kuramları ışığında da yorumlanabilir. Amerikan sosyolog Talcott Parsons ailenin toplumsallaşma ve kişiliğin dengelenmesi olarak iki temel işlevi olduğunu iddia etmektedir (Giddens, 2012). Ona göre toplumsallaşma çocukların içinde doğmuş oldukları toplumun kültürel normlarını öğrenmeleri, kişiliğin dengelenmesi ise ailenin üyelerine duygusal olarak yardımcı olma

rolüdür (Giddens, 2012). Çünkü sanayileşme sonrası ortaya çıkan çekirdek aile, geleneksel ailedeki kadar akraba bağlarından yararlanamamaktadır. Bu kapsamda da araştırma sonuçlarımız ailenin akraba bağlarından yeterince yararlanmadığını ve toplumsallaşma konusunda engelli çocuklar için önemli bir işlevi olduğunu doğrulamaktadır. Ancak çocuktaki kişiliğin dengelenmesi ve çocuğa toplumsal değer ve normların aktarılması bakımından engelli çocuğa sahip ailelerin işlevlerinde sınırlılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise engellilik olgusunun genel bir sonucudur.

Çatışmacı görüşe göre ailenin işlevi çocuklarını kendisi gibi eğiterek gelecekte kendi yerlerini alacak ucuz işgücünü yetiştirerek kapitalizmin yeniden üretilmesini sağlamaktır (Kasapoğlu, 2011). Engelli bir çocuğun gelişiminde çevresel faktörler kadar onun ailesinin de özellikleri etkili olmaktadır. Araştırmamız kapsamında görüldüğü üzere ailelerin büyük çoğunluğu alt sosyo-ekonomik seviyeden gelmekte ve çocukları ile ilgili birçok konuda yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle engelli çocuklar ailelerince daha az uyarıcı, sosyal etkinlik ve bireysel destek görmekteyiz. Ergun'a (2015) göre alt sosyal tabakalarda yetişen çocuklar bu tabakanın norm, beklenti, değer ve inançlarından etkilenerek üst tabakadaki çocuklardan geri kalırlar. Engelli çocukların da alt sosyal tabakada yoğunlaştığı dikkate alınırsa akademik başarısızlıklarının sadece yetersizliğin bir sonucu olmadığı söylenebilir.

Feminist yaklaşım, işlevselcilerin çekirdek ve geniş ailenin tarihsel gelişimi ve akrabalık bağları üzerine odaklanmasının aksine kadınların ev içindeki deneyimlerini ve cinsler arasındaki ilişkileri odak noktası olarak ele almıştır (Canatan ve Yıldırım, 2011; Giddens, 2012). Feminist yaklaşımı benimseyen araştırmacılar ailenin temelinde ortak çıkarların ve karşılıklı-işbirlikçi desteğin bulunduğu fikrini sorgulamışlar, ailede eşitsiz güç ilişkilerinin olduğunu iddia etmişlerdir (Giddens, 2012). Engelli çocuğa sahip aileler bu açıdan ele alındıklarında bu ailelerde de eşitsiz bir güç ilişkisi olduğu yargısına varılabilir. Feminist kuramcılar yapısal-işlevci kuramın aksine aile içindeki ilişkilerin işlevsel ve uyumlu olmayıp eşitsiz ve dengesiz olduğunu savunmaktadırlar (Canatan ve Yıldırım, 2011). Araştırmamız kapsamında elde ettiğimiz bulgular dikkate alındığında engelli çocuğa sahip ailelerde aile içi ilişkilerin işlevsel ve uyumlu olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Ancak eşitsiz bir durum olduğu da ortadadır.

Feminist araştırmacılar çocuk bakımı ve ev işi gibi görevlerinin paylaşım biçimini de incelemişlerdir. Bu incelemelerde kadın dışarıda ücretli işlerde çalışsa da

evdeki görevlerin başlıca sorumluluğunu taşımayı fazlasıyla sürdürmektedirler (Giddens, 2012). Kadınlar evdeki üyelerin bakımıyla da ilgilendiklerinden erkeklere nazaran çok daha az boş zamanları bulunmaktadır. Bu kapsamda çalışılan işin dışında kadın, evde Giddens'in deyimiyle adeta "ikinci vardiya" çalışmaktadır. Çünkü kadın aile içinde kendi mutluluğunu ikinci plana atarak eşi ve çocuklarının mutluluğu için çabalamak zorundadır. Bunun nedeni de ataerkil aile yapısının erkek lehine kurgulanan ve erkeği mutlu etmeye yönelik düzenlenen doğasıdır. Bu anlamda araştırmamız kapsamında elde edilen bulguların buradaki iddialarla örtüştüğü görülmektedir.

Simgesel etkileşim kuramına göre de aileyi anlamak için aile üyelerinin bu anlamlar dünyasını anlamak gerekmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Bir diğer adıyla sembolik etkileşimci yaklaşım geleneksel birçok değer ve tutumdaki genel değişmelere bağlı olarak aile konusundaki sembol ve değerlerde de bazı değişmeler olduğunu iddia etmektedir (Kasapoğlu, 2011). Bu kapsamda yaklaşımın aile ve boşanma ile ilgili görüşleri, duygusal doyum, aşk sembolü, çocuğun anlamı, evliliğin anlamı, evlilik rolleri, seçenekleri algılama, boşanmanın anlamı gibi bazı kavramları kullanarak açıkladığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2011). Bu kapsamda araştırmamızda ele alınan aileler için "engelli çocuk" en önemli kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle annelerin tüm hayatlarını bu anlam üzerinden şekillendirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Aile konusunda ele alınabilecek bir diğer yaklaşım da "ekolojik yaklaşımdır". İnsan ve çevresi arasındaki ilişkileri odak noktasına alan bu yaklaşımda iki temel varsayım bulunmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011). Buna göre insan, organizma ve sosyal varlık olarak kendi çevresiyle etkileşim içindedir ve insanın yaşam kalitesi ile çevrenin kalitesi karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Canatan ve Yıldırım, 2011). Ekolojik yaklaşım aileyi çevresel değişimlere uyum sağlayan ve kendini yeniden örgütleyen bir küme olarak tanımlamaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011). Araştırmamız kapsamında engelli çocuğu olan ailelerin çevreleriyle ilişkilerinde karşılıklı olarak etkilenmenin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin çevre algıları olumsuz yönde olabilmektedir. Buna göre de kendilerini yeniden yapılandırabildikleri anlaşılmaktadır. Engelliliğin ilk karşılaşıldığı dönemde yoğunlaşan çevresel etkinin ilerleyen yıllarda aile üzerindeki yansımalarının azaldığı görülmüştür. Zamanla güçlenen aileler çevreye uyum sağlamayı başarmaktadırlar.

Görüldüğü üzere her kuramın kendi içinde güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır. Kuramlardan bazıları bireyi, bazıları grubu, bazıları etkileşimi, bazıları çatışmayı bazıları da başka gruplarla ilişkilerini merkeze almaktadır. Buna karşın her toplumun kendi içinde yaşattığı değerler aile yapılarını da etkilemektedir. Doğan'a (2012) göre modern Türk ailesini Batılı ailelerden ayıran temel bir özellik de yaşlı, engelli ve 18 yaşını geçen çocukların aile dışına itilmemesidir (Doğan, 2012). Bu kapsamda engelli çocuğu olan Türk aileleri engelliliği zorluklar içerisinde karşılasa da yüksek bir adanmışlık duygusu içerisinde ve gerekirse kendi yaşamından feragat ederek çocukları için çaba göstermektedirler.

Araştırma sonucunda denilebilir ki engelli bir çocuğa sahip olmak ailelerin yapısını, işleyişini, toplumsal ilişkilerini ve eğitsel süreçlerini etkilemektedir. Ancak engelli çocuğa sahip ailelerin bu özellikleri benzer sosyo-ekonomik ve kültürel tabakadaki ailelerden çok da farklı bir görünüm taşımamaktadır. Bu aileler ile ilgili birçok yanlış bilgi ve yargıya sahip olduğumuz bu araştırma ile de ispatlanmış görülmektedir.

Araştırmamızın genelinde elde ettiğimiz bulgular bize göstermektedir ki, engellilik sadece bir sebep değil aynı zamanda da bir sonuçtur.

ÖNERİLER

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular kapsamında kamu ve sivil toplum kuruluşlarındaki uygulamacılar ve alandaki araştırmacılar için bazı öneriler aşağıda sunulmaktadır.

Uygulamacılar ve Kamu Çalışanları İçin Öneriler

- Ailelerin sosyal alışkanlıklarına bakıldığında internet kullanmadıkları görülmektedir. Bu nedenle aileleri bilgilendirici ve destekleyici web siteleri yerine ailelerin internet kullanımı imkânlarının artırılması ve internet kullanarak araştırma yapma becerilerinin geliştirecek çalışmalar yapılmasında yarar bulunmaktadır.
- Ailelerin televizyon izleme alışkanlıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu kapsamda engellilerle ilgili aileleri bilgilendirici ve güçlendirici çalışmaların televizyon üzerinden duyurulması önemlidir.
- Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin konferans, panel vb. bilgilendirici etkinliklere de katılmadıkları görülmektedir. Bunun birçok nedeni olabilmektedir. Ancak ailelerin temel neden olarak çocuklarını bırakabilecek yerleri olmadığını ileri sürdükleri görülmektedir. Bu kapsamda çocukları örgün eğitim ortamındayken ya da özel eğitim merkezindeyken ailelere danışmanlık ve eğitim sunacak tedbirler alınabilir. Ayrıca doğrudan evlere danışmanlık hizmeti götürülebilir.
- Aileler çocuksuz olarak dışarı çıkamamaktadır. Bu kapsamda çocuklarını bırakabilecekleri güvenli yerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ailelerin çeşitli iş ve gereksinimlerini karşılamak için çocuklarını kısa süreli emanet edebilecekleri profesyonel mekânlar oluşturulabilir. Bir de ailelerin tatil ya da daha farklı gereksinimleri için çocuklarını daha uzun süre bırakabilecekleri yerlere ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu kapsamda bu merkezler hem kısa süreli hem de uzun süreli hizmet verecek şekilde düzenlenebilir.
- Engelliler ile ilgili maddi destek bekleyen ebeveynler sosyal modele yakın bir beklenti içerisinde dirler. Çünkü her ailenin ve çocuğun farklı gereksinimleri ve sorunları olmaktadır. Bu kapsamda özür oranı yerine ailelerin özelliklerine göre bir yardım modeli ailelerce beklenmektedir. Bu kapsamda gereksinim duyulan yardımların yoğunluk düzeyine göre sınıflamada olduğu gibi aralıklı, sınırlı, yoğun ve yaygın olmak üzere dördü bir biçimde yapılması sağlanabilir.

- Engelli çocuğa sahip ailelerin sivil toplum kuruluşlarına üye olmadıkları görölmektedir. Oysa STK üyeliği ailelere çok yardımcı olabilecek imkânlar sunabilmektedir. Bu kapsamda hem uygulayıcıların hem de araştırmacıların ailelerin STK üyeliğini arttırıcı önlemler almaları ya da bunun nedenlerini araştırmaları gerekmektedir.
- Toplumsal algı her ne kadar beklenen düzeyden daha iyi çıksa da engellilere yönelik tutumların iyileştirilmesi için kamu kuruluşlarının etkinliklerinin arttırılmasında ve sürdürülmesinde fayda bulunmaktadır.
- Araştırma sonuçlarına göre ailelerin birçok konuda bilgi ve beceri gereksinimi bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak haklar ve sorumluluklar (sağlık, eğitim, ekonomik, sosyal vb.) konusunda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesini, ailelere yaşadıkları psikolojik durumla baş etme becerileri kazandırılması ve ailelerin desteklenmesi amacıyla profesyonel hizmetler sağlanmasını, çocukların gelişimlerini ve eğitimlerini desteklemek amacı ile ailelere bilgi, beceri ve tutumların kazandırılmasını sağlayacak eğitim ve desteklerin sağlanması gerekmektedir. Bu konuda yasal düzenlemeler bulunmasına rağmen ilgili kurumlar konusunda bir karışıklık olduğu ve bu kurumların yeterli hizmet sunamadıkları görölmektedir. Bu nedenle engelli çocuğa sahip ailelere sunulacak bu hizmetin tek merkezden sunulmasına yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu kapsamda RAM'lara sağlanacak kadrolar ile bunun RAM'lar üzerinden gerçekleştirilmesi olası olduğu gibi yetkin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine de bu görev verilebilir.
- Ailelerin eşleri, engelli çocukları ya da diğer çocukları ile ilgili yaşadıkları psikolojik sorunlar için gerekli psikolojik desteğin sağlanması önemli görönmektedir. Bu kapsamda engelli çocuğu olan ailelere ücretsiz psikolojik danışma sunulacak tedbirlerin alınmasında pozitif ayrımcılık gereği bir sakınca olmayacağı düşünölebilir. Ancak bu hizmeti verecek danışmanların bu konuda yetkin ve tecrübeli olmasına özen gösterilmelidir.
- Anneler ve hekimler dışında baba, komşular ya da akrabaların çocukların durumunu fark etme konusunda yeterli olmadıkları görölmektedir. Bu nedenle engellilik konusunda toplumsal farkındalığın arttırılmasında fayda bulunmaktadır. Toplumda “erkek çocuk geç konuşur” genel yargısı nedeniyle, özellikle erken çocukluk döneminde yapılabilecek bazı müdahaleler

yapılamamakta böylece çevre olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Böyle durumlarda gerçek profesyonellere başvurmak ve doğru yönlendirmeyi sağlamak aşırı önem taşımaktadır. Ama burada önemli olan ailenin doğru kişilere ulaşması, durumun nazik ve profesyonel bir şekilde aileye açıklanması ve tüm süreç boyunca aileye destek olunması çok uygun ve güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal kurumlar ve yakın çevre bu dönemde ne kadar destek sunarsa, ailelerin duruma uyumları da o kadar çabuk olabilir.

- Araştırma sonuçlarına göre tıbbi tanılama ve hastane süreçlerinde aileler çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Bulgulardan da anlaşılacağı üzere bazı ailelerin doktorların sert ve kesin üsluplarından psikolojik olarak olumsuz yönde etkilendikleri görülmektedir. Bu nedenle hastanelerde engellilik durumu netleşen çocukların ebeveynlerine bu durumun tecrübeli bir alan uzmanı tarafından psikolojik ve tıbbi destek eşliğinde söylenmesi gerekmektedir. Ayrıca Tıp Fakültelerinde engellilik, iletişim ve psikoloji gibi konularda içeriklerin güçlendirilmesi yararlı olabilir. Böylece ailelere gerçekçi ama duyguları dikkate alan bir üslupla yaklaşılabilir, doğru yönlendirmeler yapılabilir, takip ve destek sağlanabilir.
- Hastane süreçleri aileleri madden ve manen yıpratmaktadır. Aileler özellikle hastanelerden alınan “engelli sağlık kurulu raporunun” her yıl yenilenmesini istememektedirler. Bu kapsamda yıllık rapor yerine bireyin özelliğine göre bu rapor süresi uzatılabilir.
- Türkiye’de eğitsel tanılama ve RAM’ların istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu nedenle RAM’ların işleyişi ile ilgili prosedürlerin azaltılması, ayrıntılı değerlendirme yapılması için bu kurumların kadrolarının güçlendirilmesi bazı düzenlemelerin yapılması gerektiği söylenebilir.
- Örgün eğitime devam etmeyen engelli öğrencilerle ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Engel derecesi ağır da olsa özel eğitim ve rehabilitasyon merkezine gidebilen öğrencilerin resmi eğitim kurumlarına da gitmesi sağlanabilir. Bu kapsamda okullaşma oranları artırılabilir. Örgün eğitime devam etmeyen aileler ikna edilerek çocuklarının devamı sağlanabilir.
- Engelli bir çocuğu sınıfında ya da okulunda istememek eğitimcilere yakışmayan bir tutumdur. Çünkü eğitim kurumları yalnızca normal gelişim gösteren bireyler için açılmış kurumlar değildir. Öğretmenlerin ve idarecilerin bu durumu

anlamaları için gerekenler konusunda uygulamacılara önemli görevler düşmektedir. Bu konuda üniversite programlarındaki derslerin içeriği ve saatleri yapılandırılabilir. Hizmetiçi eğitimler verilmeye devam edilebilir. Ayrıca yasal konularda eğitimci ve idarecilere yaptırımlar uygulanabilir.

- Hem eğitim kurumlarının hem de fiziksel ve sosyal çevrenin engelli çocukların gereksinimlerine göre düzenlenmesine özen gösterilmelidir. Bu kapsamda kaynaştırma okullarında klozet, asansör, ders materyalleri vb. ihtiyaçların ivedilikle giderilmesi gerekmektedir.
- Kaynaştırma ortamlarında eğitimcilerin, idarecilerin, normal gelişim gösteren öğrencilerin, diğer öğrenci velilerinin, engelli çocuğun ve ailesinin uyumu için hazırlayıcı tedbirlerin alınmasında fayda bulunmaktadır. Bu kapsamda özel eğitim hizmetleri yönetmeliği ve MEB'in ilgili diğer mevzuatında düzenlemeler yapılarak gerekli tedbirlerin alınmasının sağlanması gerektiği önerilebilir.
- Her eğitim kademesi arasındaki geçişlerde ailelerin doğru yönlendirilmesi ve çocuklara uygun eğitim ortamlarının seçilmesinde kaynaştırma ve bütünleştirme temelinde hareket edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ailelerin istek ve görüşlerinin dikkate alınması önemlidir.
- Doktorların ve diğer sağlık çalışanlarının, okul öncesi öğretmenlerin, sınıf ve rehber öğretmenlerinin ve idarecilerin erken müdahalenin önemi ve destek hizmetlerinin önemi konusunda farkındalıklarının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Okul öncesi eğitim kurumlarında ve özellikle özel kreş ve anaokullarında rehberlik hizmetleri sunacak, özel gereksinimli çocuklar konusunda bilgi personellerin görevlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Niteliksiz ve sürekliliği olmayan öğretmen istihdamının bazı ailelerin eğitsel süreçlerinde sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda dışarıdan kısa sertifikalarla öğretmen atanmasının engelli çocuklara yarardan çok zarar verdiği görülmektedir. Bu nedenle engelliler ile ilgili ayrı eğitim kurumları ve sınıflarında kesinlikle özel eğitim alan mezunlarının çalıştırılması gerekmektedir. Kaynaştırma öğrencisi olan sınıf öğretmenlerine ise özel eğitim danışmanlığı sunulabilir, yardımcı öğretmen sağlanabilir.

Araştırmacılar İçin Öneriler

- Bu araştırma yalnızca Ankara ili örneğinde ve 342 aileyle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda daha geniş bir örnekleme Türkiye evrenini temsil edecek şekilde yeni araştırmalar yapılabilir.
- Araştırma diğer yetersizlik türlerini de kapsayacak şekilde genişletilebilir ve bunlar arasındaki farklara bakılabilir.
- Ebeveynlerin kitap okuma alışkanlıklarının da çok düşük düzeyde olduğu görölmektedir. Bunun bireysel alışkanlıklarla ilgisi olabileceği gibi kitap ve benzeri materyallere nasıl ulaşacaklarını bilme ya da bu materyalleri elde etme konusunda yeterince maddi kaynağa sahip olamamaları olabilir. Bu kapsamda araştırmacılarca ailelerin bazı alışkanlıkları konusunda daha derinlemesine çalışmalar yapılabilir. Ayrıca kamu kurumlarınca aileler için pratik eserler bastırılıp bunların ücretsiz dağıtılması sağlanabilir.
- Genel olarak bakıldığında engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yarıya yakını hiç internet kullanmamaktadır. Her gün internet kullanan ebeveyn sayısı da oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda engelli ailelere yönelik web tabanlı projeler konusunda bir daha düşünmek gerekmektedir. Bu kapsamda ailelerin internet kullanma alışkanlıkları, sosyal medya kullanım durumları gibi araştırmamız kapsamında yüzeysel olarak saptanan alışkanlıklar daha derinlemesine araştırılabilir.
- Araştırma kapsamında ailelerin devlet tarafından desteklenmesinin engellilerin sosyalleşmesi ve toplumsal yaşamda görünürlüğu arttırdığı iddiası tartışılmıştır. Bu konu araştırmamızın kapsamı dışında olmakla birlikte son dönemlerde engelli bireylerin toplumsal yaşamda görünürlüğünün artıp atmadığı ayrı bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.
- Araştırma sonuçlarına göre zihinsel engelli bireylerin önemli bir bölümünün örgün eğitime devam etmediği anlaşılmaktadır. Özel eğitim alanındaki ve Türkiye’deki tüm gelişmelere rağmen yukarıda ele alınan nedenlerle çocukların örgün eğitime devam etmemesi çok da kabul edilebilir görünmemektedir. Bu durum daha ayrıntılı bir şekilde araştırılabilir.
- Katılımcıların çoğunluğunun kadın olması ve araştırmacının erkek olması aile içi ilişkilerdeki cinsellik, bireysel sorunlar gibi diğer başlıklarda soru sorulmasını güçleştirmiştir. Ayrıca araştırmada ailelerin siyasi ve dini görüşleri kapsam dışında bırakılmıştır. Bu nedenle engelli çocuğa sahip ailelerin bu

araştırma kapsamına alınmayan diğer özelliklerini de içerecek yeni ve farklı araştırmalar yapılabilir.

- Araştırma kapsamında katılımcılar arasında üst düzey sosyo-ekonomik seviyeden kimseye anket uygulanamamıştır. Nitel görüşmeler kapsamında da üst sosyo-ekonomik düzeyden gönüllü bulunamamıştır. Bu nedenle bu seviyede engelli çocuğu olan aileler bulunabilir ve bu ailelerin yaşadıkları süreçler de araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Abrams, T. (2009). *Infernal liberation? Emancipatory research and the social model of disability* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Carleton University, Canada.
- Acar, H. (1998). *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu'nda özürlü çocuğa sahip ailelerle ilgili olarak yapılan araştırmaların ortak bulguları*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Yüksekokulu Yayınları. Ankara: Aydınlar Matbaası.
- Acar, H. (2001). Neo-Liberal (Yeni Sağ) Politikalar ve Engelliler. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (2), 55-64.
- Acar, E. (1999). *Sosyal yapı ve değişme ekseninde alt kültür-üst kültür ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ahmadi Kh., Khodadadi Gh., Anisi J., and Abdolmohammadi E. (2011). Problems of families with disabled children. *Iranian Journal of Military Medicine*, 13 (1), 49-52.
- Akandere, M., Acar, M., ve Baştuğ, G. (2009) Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 23-32.
- Akçamete, A. G. (2010). *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Akçamete, G. ve Kargın, T. (1996). İşitme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2 (2), 7-24.
- Akçamete, G., ve Kaner, S. (1999). Cumhuriyetin 75 Yılında Çocuğa Yönelik Özel Eğitim Çalışmaları. B. Onur (Ed.), 2. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk içinde* (395-405), Ankara.
- Akçora, Ç. (2004). *Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Çocuklarının Gittikleri Okul Türü, Kaygı ve Başa Çıkma Düzeyleri Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akgül Macaroğlu, E. (2012). Otizmle yaşamı ne kadar anlıyoruz?. *Sakarya University Journal of Education*, 2 (1), 7-13.
- Akıncı, A. (1991). *Öğretilebilir düzeyde zihinsel özürlü çocukların annelerinin ve öğretmenlerinin eğitim hedefleri ile ilgili düşüncelerinin araştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akıncı, G. (2007). *Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan babaların aile işlevlerini algılamaları ile sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akkök, F. (1989). Özürlü bir çocuğa sahip anne babaların kaygı ve düzeyini ölçme aracı'nın güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 7 (23), 26-38.

- Akkök, F. (2003). Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar. özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş. Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- Akkök, F., Aşkar, P., ve Karancı, N. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1 (2), 8-12.
- Akmeşe Piştav, P., Kayhan, N., ve Mutlu, A. (2011). Serebral Palsi'li çocuğa sahip olan annelerin aile ortamını algılama düzeylerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22 (1), 105-114.
- Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Annelerin ebeveynlik öz yeterlik algıları ile gelişimi risk altında olan bebeklerin gelişimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10 (1), 59-68.
- Aksütoğlu, O. (1997). İlkokul öğrencilerinin zihinsel engelli yaşlılarına karşı tutumu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Aktaş, Y. (1997). Çalışan annelerin karşılaştıkları sorunlar ve okulöncesi eğitim kurumlarının önemi. *10. Ya-pa Okulöncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri* içinde (s.237-248). İstanbul.
- Aktaş, A. M. (2004). Aile terapisinde sosyal hizmet yaklaşımı. *Aile ve Toplum: Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2 (7), 33-42.
- Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Albaş, B. (1999). *Öğretilebilir-eğitilebilir düzeyde zihinsel özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik durumlarının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Alptekin, K. (2004). Ana hatlarıyla özel eğitim ve rehabilitasyon kurumlarında aile eğitim programlarının yapılandırılması. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4 (1), 47-58.
- Altuğ, Ö., Özkahraman S., ve Çallı F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (9), 69-78.
- Anastasiou, D. and Kauffman J.M. (2011). A social constructionist approach to disability: implications for special education. *Council for Exceptional Children*, 77 (3), 367-384.
- Ardıç, A. (2012). Özel gereksinimli çocuk ve aile. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel Eğitimde Aile Eğitimi ve Rehberliği* (s. 19-52). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Arıkan, Ç. (2002.) Sosyal model çerçevesinde özürlülüğe yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 11-25.
- Armstrong, F. (2007). Disability, Education and Social Change in England since 1960. *History of Education*, 36(4-5), 551-568.
- Arseven, A., D. (2001) *Alan Araştırma Yöntemi. İlkeler, Teknikler, Örnekler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

- Aslan, M., ve Şeker, S. (2011). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği) *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* içinde (s.449-462). <http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/aslan-seker.pdf> adresinden erişilmiştir.
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2013). *Engelli Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler*. Ankara: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- ASPB (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2011*. Ankara: Uzerler Matbaacılık.
- ASPB (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler*. İstanbul: Çizge.
- ASPB ve TÜİK (2010). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*. Yayın No: 3636. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Aslan, K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi* 1 (2), 25-33.
- Aslanoğlu, M. (2004). *Otistik, zihinsel, işitme, görme ve bedensel engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin aile içi ilişkilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ataman, A. (Ed.) (2009). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Ataman, A. (2004). Özel eğitim alanına öğretmen yetiştirme sorunları: özel eğitimden yansımalar. A. Konrot (Ed.), *13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Ataman, A. (1998). Üstün Yetenekliler. S. Eripek (Ed.), *Özel Eğitim* (s. 173-194). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ataman, A. (1997). Türkiye’de özel eğitime yeni yaklaşımlar. *Millî Eğitim Dergisi*, 136, (22-23).
- Ataman, A., Çitil, M., Atbaşı, Z., Ceyhun, A. T., ve Sanır, H. (2011). Türkiye’de eğitsel tanılama ve yerleştirme süreci (RAM Örneği), 21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi’nde sunulan bildiri, K.K.T.C.
- Avcı, N. (1999). *Normal sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelli çocuklar ve kaynaşturmalarına ilişkin tutumlarını ve yeterliliklerini değiştirmede farklı eğitim tekniklerinin etkisinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, M. (2000). *Kurumlar sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydoğan, A. A. (1999). *Özürlü çocuğa sahip anne babaların umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bahar, H. İ. (2008). *Sosyoloji*. Ankara: Birikim Matbaası.
- Bahar, A., Bahar, G., Savaş, A. H., ve Parlar, S. (2009). Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle basa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4 (11), 97-112.

- Baker, H. E. (2009). *A life course disability model for understanding aging with a chronic condition* (Yayımlanmamış doktora tezi). Miami University, Oxford, Ohio
- Bakkaloğlu H. (2010) Özel Gereksinimi Olan Bireyler İçin Geçiş Hizmetleri. A.G. Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma / yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başaran, I. (2001). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin çalışma koşulları. *Ege Eğitim Dergisi*, 1 (1), 41-53.
- Başbakanlık (2009). *Türkiye’de Özürlüler Araştırması (2002)*. (2. Baskı). T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı. Yayın Nu: 2913. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Başbakanlık (2010a). *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Genel Yayın Nu: 145, Ankara.
- Başbakanlık (2010b). *Aile Yapısı Araştırması (2006)*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Genel Yayın Nu: 146, Ankara.
- Başbakanlık (2011). *Türkiye’de Ailelerin Eğitim İhtiyaçları*. T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Genel Yayın Nu: 149, Ankara.
- Batu, S., ve Uysal, A. (2010). Günümüz Sınıflarında Engelli Çocukların Gelişimini Destekleme. A. G. Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Bilton, T., K. Bonnet, P. Jones, T.Lawson, D, Skinner, M. Stanworth, A. Webster. (2008) *Sosyoloji*. Çev. Editörü: Kemal İnal. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Bircan, G.(2004). *Otistik çocuca sahip ailelerin aile işlevlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Birkan, B. (2010). Erken Çocukluk Eğitimi. A.G. Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Bıçak, N. (2009). *Otizmlili çocukların annelerinin yaşadıklarının belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Bozkurt, F. (2009). *Zihinsel yetersiz tanısı alan çocukların tanılama süreçlerinin betimlenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Burcu, E. (1992). *Sosyal değişme süreci içinde farklı sosyo-ekonomik ve kültürel yapıya sahip aileler arasında sosyal kontrolün etkinliği ve bazı sapmış davranışların nedenlerine ilişkin sosyolojik değerlendirmeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Burcu, E. (2007) Türkiye’de özürlü birey olma: temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Burcu, E., (2002) üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: hacettepe -beytepe kampusu öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 85-103.
- Burcu, E. (2014). Türkiye’de Engelli Bireylerin Sosyolojik Profili. PPT sunu. <http://slideplayer.biz.tr/slide/2449525/> adresinden erişilmiştir.
- Burcu, E., (2011). Engelli bireyi anlamak için. *Popüler Bilim Dergisi*, 208, 62-67.
- Burcu, E., (2005). Görme özürlü çocukların geleceğe ilişkin düşüncelerinde ailelerinin sosyo -ekonomik düzeyinin önemi. *Ankara Örneği, Sosyoloji Konferansları* içinde (s.37- 54) Yayın no:587, İstanbul Üniversitesi.
- Burcu, E., (2010) Engellilik Modelleri Üzerine, (içinde) Öğr. Gör. Hüseyin Yalçın’a Armağan: Sosyoloji Yazıları 3 , N. Güngör Ergen, E. Burcu, B. Şahin, (Ed.) Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss:69 - 81,
- Burton-Smith, R., McVilly, K. R., Yazbeck, M., Parmenter, T. R., and Tsutsui, T. (2009). Service and support needs of australian carers supporting a family member with disability at home. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(3), 239–247.
- Büyüköztürk,Ş., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F., ve Çakmak E., K. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Canarslan, H. (2014). *Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, İstanbul.
- Canatan, K. ve E. Yıldırım (2011). *Aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Canpolat, T. (2001). Öğretmen-aile işbirliği ile ailelerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Cavkaytar, A. (Ed.), (2012). *Toplum ve aile özel eğitimde aile eğitimi ve rehberliği*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Cavkaytar, A. (2008). Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim. H.İ. Diken (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cavkaytar, A., Ceyhan, E. Adıgüzel, O. C., Uysal, H. Garan, O. (2012). Investigating education and support needs of families who have children with intellectual disabilities. *The Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 3(4), 83-103.
- Cavkaytar, A., Batu, S., ve Çetin, O. B. (2008). Perspectives of turkish mothers on having a child with developmental disabilities. *International Journal of Special Education*, 23(2), 102-109.
- Cavkaytar, A. ve Özen, A. (2010) Aile Katılımı ve Eğitimi. G. Akçamete (Ed.), *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* Ankara: Kök Yayıncılık.

- Cesur Kılıçarslan, S. (2006). *İnegöl bölgesi'nde yaşayan Bulgaristan göçmeni ve yerli ailelerin aile yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Cengiz, R. (1993). *Kasabada aile yapısı (Başçiftlik Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Ceyhun, A. T. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklarla çalışan öğretmenlerde iş stresi, algılanan sosyal destek ve iş doyumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Connely, C. L. (2011). *A survey of ethics committees' perspectives on disability: Implications for future education and practice* (Yayımlanmamış doktora tezi). Drew University, Madison New Jersey.
- Coşkun, M. K. (2010). *Engellilere yönelik hizmetler (Amasya Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Coşkun Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 10 (1), 213-227.
- Çağlar, D. (2004). Türkiye'de Özel Eğitim Tarihçesi. Özel Eğitimden Yansımalar. A. Konrot. (Ed.). *13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri içinde* Ankara: Kök Yayıncılık
- Çağlar, D. (1997). Türkiye'de özel eğitime muhtaç çocuklar. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, 34-38.
- Çağlar, D. (1990). Türkiye'de Özel Eğitimin Bugünkü Durumu ve Sorunları. *Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi*. Ankara Üniversitesi.
- Çağlar, D. (1974). *Türkiye'de özel eğitim alanına personel yetiştirme sorunları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çam, O. ve Özkan, Ö. (2009). Otistik çocuk sahibi ailelerin yaşam kalitelerinin incelenmesi. *Öz-Veri Dergisi* 12 (6) <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8455/12> adresinden erişilmiştir.
- Çapa, B. (2009). *Zihin engelli ve otistik çocuğa sahip ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelebi, Y. (2003). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerle yapılan grupla psikolojik danışma ve grup rehberliğinin kaygı, depresyon ve aile yapısına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, R. R. (2003). *Zihin engelli çocuğu olan anne-babaların okulda anne-baba katılımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çelik, D (2004). *İşitme engelli çocuğa sahip olmanın aile işlevlerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Çengelci, B. (2009). Otizm ve down sendrom'lu çocuğa sahip annelerin kaygı, umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi* 10 (2), 1–22.
- Çetingöz, S. (1990). *Down sendromlu çocukların sosyal gelişimi, aile yapısı ve anne baba tutumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çitil, M. (2012). *Yasalar ve özel eğitim*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Çitil, M. (2009) *Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye’de özel eğitim* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çitil, M., Özdemir, S., ve Atbaşı, Z., (2012). Türkiye’de erken çocuklukta eğitsel tanılama ve yerleştirme süreci (RAM örneği), *Uluslararası Katılımlı 1. Ulusal Disiplinlerarası Erken Müdahale Kongresi*, Antalya.
- Çitil, M. Tavil, Z., (2011). Engelli çocuğa sahip ailelere yasal hakları konusunda bilgilendirici aile eğitimi programı uygulaması. *21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*, K.K.T.C.
- Çitil, M., (2010) görme engelliler öğretmenliği lisans programı ders içeriklerinin milli eğitim bakanlığının belirlediği yeterliliklerle karşılaştırılması: Öğretmen yetiştirme, *20. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*, Gaziantep.
- Çıkılı, Y. (1996) *Özel eğitime muhtaç çocukların Türk milli eğitim sistemi içerisindeki yeri ve önemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çoban-İçağasıoğlu, A. (2008). Engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda yaşam kalitesi yaklaşımının önemi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 8(1-2), 47-58.
- Çoklu, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik, SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Birinci Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Danış, M. Z. (2006). Zihin engelli çocuğa sahip annelerin yaşadığı duygular, çocukların geleceğine ilişkin düşünceleri ve umutsuzluk düzeyleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17 (2), 91-107.
- Davis, K., and Gavidia-Payne, S. (2009). The impact of child, family, and professional support characteristics on the quality of life in families of young children with disabilities. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 34(2), 153–162.
- Demirbilek, M. (2005). Aile politikaları çerçevesinde özürümler ve aile tedavisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 5 (2), 14-29.
- Demirbilek, M. (2005). Zihin engelli bireylerde ebeveynlik becerileri. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 5 (2), 35-48.
- Demirhan, H. (2014). *Zihinsel engelli ve sınır zeka kapasitesine sahip çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinde aile yükü ve yaşam kalitesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.

- Diken H. İ., (Ed.), (2010) *.Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Diken, H.,İ. (2006). Turkish mothers' interpretations of the disability of their children with mental retardation. *International Journal Of Special Education*, 21 (2), 8-17.
- Diken, Ö., Topbaş, S., ve Diken, İ. H. (2009). Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği (eddö) ile çocuk davranışını değerlendirme ölçeği (ÇDDÖ)'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10 (2), 41-60.
- Dikili, G. (2010). *Zihin yetersizliği tanılı çocuğa sahip ailelerin bakış açısından uzmanların aileler ile etkileşimlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dodd, D.C. H., Zabriskie R. B., Widmer M. A., and Eggett D. (2009). Contributions of family leisure to family functioning among families that include children with developmental disabilities. *Journal of Leisure Research*, 41(2), 261-286.
- Doğan, İ. (2009). *Dünden bugüne Türk ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Doğan, İ. (2004). *Toplum ve eğitim sorunları üzerinde felsefi ve sosyolojik tahliller*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji (kavramlar ve sorunlar)*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2011) *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Doğan, İ. ve Çitil, M. (2011). Engelli Çocuk ve Ergenlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım. Engelli. A. Kulaksızoğlu (Ed.). *Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı. (Anne-Baba ve Öğretmenler İçin)*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Doğan, M. (2001). *İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dönmezer, S. (1994) *Toplumbilim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Drudy, S. and Kinsella, W. (2009). Developing an inclusive system in a rapidly changing european society. *International Journal of Inclusive Education*, 13(6), 647-663.
- Duman, H. (1995). *Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların kaygı düzeylerinin karşılaştırılarak çocuğa yönelik beklentilerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Durugönül, E. (2004). Sosyal hareket ve engellilik. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4 (1), 39-45.
- Duyan, V. (2005). Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Problemlerle Başa Çıkma Tarzları. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 5 (2), 4-13.

- Duygun, T. ve Sezgin, N. (2003). Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri, stresle başa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18 (52), 37-52.
- Duygun, T. (2001) *Zihinsel engelli ve sağlıklı çocuk annelerinde stres belirtileri stresle basa çıkma tarzları ve algılanan sosyal desteğin tükenmişlik düzeyine olan etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Emerson, E. and Hatton, C. (2007). Poverty, socio-economic position, social capital and the health of children and adolescents with intellectual disabilities in Britain: a replication. *Journal of Intellectual Disability Research*. 51(11), 866–874.
- Enç, M. (1983). *Bitmeyen Gece (Evrenin Tüm Karanlığı Bir Tek Mum Işığını Bile Köreltemez)*. Ankara: Tekışık Matbası.
- Enç, M. (2005) *Görme özürlüler (gelişim, uyum ve eğitimleri)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Enç, M., Çağlar, D., ve Özsoy, Y. (1987). *Özel eğitime giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Eratay, E. (2000). *Zihinsel engelli çocukların aileleri tarafından fiziksel ihmal ve istismarı ile buna bağlı olarak ortaya çıkan davranış sorunları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Erdemoğlu, M. ve Kale, A. (2007). Genetik amaçlı amniyosentez uygulanan 183 olgunun prospektif analizi. *Dicle Tıp Dergisi*, 34 (3), 170-175.
- Erdil, M. (2010) *Türkiye ve Polonya'daki engelli ailelerin sosyal sorunlarının sosyolojik olarak karşılaştırılması "Fenilketonüri Örneğinde"* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Erdoğan Özüdoğru, H. N. (2010) Engelliler ve ailelerinin yaşadığı sorunlar. *Öz-Veri Dergisi*, 7 (2), 1635-1650.
- Eren, Ö. (1994). *Türkiye'de otistik çocukların aile yapıları üzerine sosyolojik bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Erer, O. (2002). *Orta kademe memurlarda iş stresi ile aile-içi uyum arasındaki ilişki ve bu ilişkinin zihinsel engelli çocuğu olan ailelerdeki durumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ergenekon, Y. (1996). *Öğretilebilir zihinsel engelli çocukların ailelerinin karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi: bir pilot çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ergin, O. (1977). *İstanbul mektepleri ve ilim, terbiye ve san'at müesseseleri dolayısıyla türkiye maarif tarihi*.(3-4). İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergin, D., Şen, N., Eryılmaz, N., Pekuslu, S., ve Kayacı, M. (2007) Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 10 (1), 41-48.

- Ergun, M.(2015). *Eğitim sosyolojisi*. E-Kitap.
<http://rojbas.2.files.wordpress.com/2012/06/eğitim-sosyolojisi.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Eripek, S. (1998). *Özel eğitim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eripek, S. (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Ed.). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Eripek, S. ve Vuran, S. (2010). Zihinsel yetersizliği olan çocukların eğitimi. A.G. Akçamete (Ed.). *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* Ankara: Kök Yayıncılık.
- Erseven, A.D. (2001). *Alan araştırma yöntemi (ilkeler, teknikler, örnekler)*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Ersoy , Ö., Avcı, N. (1981). *Özel gereksinimi olan çocuklar ve eğitimleri*. İstanbul: YA-PA Yayıncılık.
- Evcimen, E. (1996). *Zihin engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Farmer, T. W., Leung M., Weiss, M. P., Irvin, M. J., Meece, J. L. and Hutchins, B. C. (2011). Social network placement of rural secondary students with disabilities: affiliation and centrality. *Council for Exceptional Children*, 78 (1), 24-38.
- Fırat, A. (1994). *Normal çocuğu olan anne-babalar ile zihinsel özürlü çocuğu olan anne-babaların zihinsel özüre karşı tutumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fiscus E. D, ve C., J. Mandell (2002) Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Geliştirilmesi BEP. (2. Baskı) (Çevirenler: G. Akçemete, H., G. Şenel ve E. Tekin) Ankara:
- Foley, D. and Chowdhury, J. (2007). Poverty, social exclusion and the politics of disability: care as a social good and the expenditure of social capital in Chuadanga, Bangladesh. *Social Policy & Administration*, 41(4),372-385.
- Fitzgerald, H. and Kirk, D. (2009). Identity work: young disabled people, family and sport. *Leisure Studies*, 28(4), 469–488.
- Fulcher, J., and J. Scott. (2011). *Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Gazi Üniversitesi Öğretim Elemanları Profili (2003). Araştırma Projesi. Ankara : Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi .
- Gelles R. J., & A. Levine. (1995). *Sociology. an introduction*. New York: McGraw-Hill Inc.
- Giddens, A. (1997). Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım (Çev. M. R. Esengün ve İ. Öğretir) 4. Baskı, İstanbul Birey Yayınları.

- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Yayıma Hazırlayan: Cemal Güzel). Kırmızı Yayınları :İstanbul
- Girli, A. (1995). *Normal zekâlı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Goodley, D. and Roets, G. (2008). The (be)comings and goings of “developmental disabilities”: the cultural politics of impairment. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 29 (2), 239-255.
- Gök, S. (1958). *Dünyada ve Türkiye’de sağır, dilsiz, okulları tarihçesi ve eğitim sistemi*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Gökcan, M. (1987). *Aile eğitiminin işitme engelli çocukların ailelerinin beklentileri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Gökçe, B. (2004). *Türkiye’nin toplumsal yapısı ve toplumsal kurumları*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Gökçe, B. (2011). Türk Toplumunda Aile Yapısı *Aile Sosyoloji*. (Ed. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner) TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1303 Eskişehir.
- Gökçe, F. (2002). Özel eğitimin sorunları. *Çoluk Çocuk Dergisi*. 14, 32.
- Gökmen, F. (2007). Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi. *Öz-Veri Dergisi*, 8.Sayı Cilt 4, Sayı2 <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8459/8> adresinden erişilmiştir.
- Göktepe, E. O. (2002). *İşitme engelli çocuğu olan annelerin stres ve aile içi uyum düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gölmüş, E. G. (2005). *Zihin engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk, karamsarlık, sosyal destek algılarının ve gelecek planlarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Gül, G. (2007). Okuryazarlık sürecinde aile katılımının rolü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8 (1), 17-30.
- Gülderen, N. (1997). *Normal çocuğa sahip anne-babaların işitme engelli çocuklara yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Güleryüz, Ş. O. (2009). *Kaynaştırma eğitimine devam eden engelli öğrencilerin akranları ile ilişkilerinde karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güllüpnar, F. (2013). Toplumsal ilişkiler kısıncında zihin engelli olan bireyler ve aile yapıları: Eskişehir’de engelli ailesi hakkında sosyolojik bir alan çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 41-64.

- Gülsu, İ. (2003). *İşitme engelli çocukların sosyal hayata intibakı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Güneş, F. (2011). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. *Aile Sosyoloji*. (Ed. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner) TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1303 Eskişehir.
- Güney, A. (2009). *İlköğretim okulu öğrencilerinin akademik başarıları ile algılanan aile yapısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Gürsel, O. (2010) Özel eğitimde değerlendirme. H. İ. Diken (Ed.), *özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim* Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Gürsel, S., ve Uysal-Kolaşın, G. (2010). İstihdamda Dezavantajlı Grupların İş Gücüne Katılımını Arttırmak. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporu.
- Güzel, Ş. (2006). *Dört altı yaş grubu çocuğa sahip annelerin aile eğitimine yönelik ihtiyaç duydukları konuların belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hatton, C., Emerson, E., Kirby, S., Kotwal, H., Baines, S., Hutchinson, C., Dobson C., and Marks, B. (2010). Majority and minority ethnic family carers of adults with intellectual disabilities: perceptions of challenging behaviour and family impact. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, 63–74.
- Heiman, T. (2002). Parents Of children with disabilities: resilience, coping and future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 14 (2), 159-171.
- Hocaoğlu, A. Y. (2009). *Zihinsel engelli ergenlerin okul içi sosyal yeterlilik düzeyleri ve davranış problemleri ile anne-babaların sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hughes, J. N. (2007) Prereferral Intervention. Encyclopedia of Special Education. (Ed. Reynolds, C. R, ve E. Fletcher-Janzen) (Third Edition). New Jersey: John Wiley & Sons
- İçöz, A. (2001). *Zihinsel engelli bir çocuğa sahip aile bireylerinin kaygı düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- İkizoğlu, M. (2005). Özürlü, özürlü ailesi ve toplum ilişkisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 5 (1), 47-60.
- İkizoğlu, M. (2001). Yoksulluk ve özürlülük ilişkisi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (2), 83-94.
- İlhan, K. (2014). *Engelli çocuğu olan anne ya da babalarda aile desteği ve aile stresi ile ilgili değişkenlerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.

- İmamoğlu, A. (1995) *Orta III. sınıfa devam eden normal ve ileri derecede işitme engelli öğrencilerin anne ve babalarını algılamalarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Irvine, P., Wright, E., B., ve Applequist, K. (2007) *History of Special Education. Encyclopedia of Special Education.* (Ed. Reynolds, C. R, ve E. Fletcher-Janzen) (Third Edition). New Jersey: John Wiley & Sons
- Işıkkhan, V. (2005a) Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyo-ekonomik sorunları. *Toplum ve Sosyal Hizmet.* 16 (2), 35-52.
- Işıkkhan, V. (2005b) Türkiye’de zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sorunları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi Ankara.
- Jacobs, P. G. (2007). Potansiyeli Arttırma: Özürlülük Araştırmalarında Mikro-Sosyal Yaklaşım. (Çeviren: Metin Ergün ve Meryem Şakar Jefferies) (Disability Studies Quarterly Winter 2002, Volume 22, No. 1 59-73’den alınmış orijinal makale //www.cds.hawaii. edu //) *Öz-Veri Dergisi*, 8.Sayı 2007, Cilt 4, Sayı2 <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8459/8> adresinden erişilmiştir.
- Kahriman, İ. ve Bayat, M. (2008). Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri. *Öz-Veri Dergisi*, 9.Sayı, Cilt 5, Sayı 1 <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8458/9> adresinden erişilmiştir.
- Kaner, S. (2003). Aile destek ölçeği: faktör yapısı, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1), 57-72.
- Kaner, S., ve Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(2), 47-62.
- Kaner, S., Bayraklı, H. ve Güzeller, O. C. (2011). Aile yılmazlık ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(2), 63-78.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tekışık web ofset.
- Kara, E. (2003). *Engelli çocuğu olan ebeveynlerin bu konuyla ilgili dini tutumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Prev Med Bull* 2009, 8(4):315-322.
- Karasar. N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, K. (2002). Engelli bireylerin toplumla bütünleşme sorunları: bir sosyal politika yaklaşımı. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (2), 43-55.
- Kargın, T. (1997). *Farklı eğitim özgeçmişlerine sahip öğretmenlerin işitme engeline ilişkin bilgi düzeyleri ile işitme engelli çocuklar ve anne-babalarına yönelik tutumlarının karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Kargın, T. (2007) Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8 (1), 1-13.
- Kargın, T (2010) Özel gereksinimi olan öğrencilerin yerleştirilmesi ve bep. G. Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim* Ankara: Kök Yayıncılık.
- Karkıner, N. (2009). Kadın, Aile ve Toplum. Sosyolojiye Giriş. (Ed. Nadir Suğur) TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1951. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1031 Eskişehir
- Karyelioğlu, S. (2002). *Zihinsel engelli çocuklara sahip ailelerde iletişim sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. Aile Sosyoloji. (Ed. A. Kasapoğlu ve N. Karkıner) TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1303 Eskişehir.
- Kay, B. (2002). *Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuğa sahip anne ve babaların algıladıkları sosyal destek düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kazak, A. E., and Marvin, R. E. (1984). Differences, difficulties and adaptation stress and social networks in families with handicapped child. *Family Relations*, 33, 67-77.
- Keskin, G., Bilge, A., ve Dülgerler, Ş. (2010). Zihinsel engelli çocuğu olan anne-babaların kaygı, anne-baba tutumları ve başa çıkma stratejileri açısından değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 11(1), 30-37.
- Kendirli, C. (1997). *Toplumsal bir problem olarak alkolizm ve toplumsal yapı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- KHK. (1997) 573 sayılı Özel Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.
- Kırcaali-İftar, G. (1997). Türkiye’de özel eğitime bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, 44-48.
- Koca, F. (2003). *Fizik engelli insanların toplumsal konumu (İstanbul Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Koçman, A., ve Tufan, İ. (2005). Engelliler için normal bir yaşam. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 5 (2), 49-53.
- Koçman, A., ve Tufan, İ. (2005). Engellileri için nasıl aramıza alabiliriz?. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 5 (2), 30-34.
- Köksal, G. ve Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel engelli çocukları olan ebeveynlerin yaşamlarında algıladıkları stresi yordayan faktörlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32, 71-91.
- Kuloğlu-Aksaz N. (1990). Otistik çocukların ve öğretilebilir zihinsel özürülü çocukların anne-babalarının kaygı düzeyleri. *Psikoloji Dergisi*, 7 (25), 14-20.

- Kumtepe, H. (2001). *Ankara ilinde yaşayanların engellilere yönelik tutumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kurt, A.S., Tekin A., Koçak V., Kaya Y., Özpulat, Ö., ve Önat, H. (2008). Zihinsel engelli çocuğa sahip anne babaların karşılaştıkları güçlükler. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, 17(3), 158–163.
- Kurt, O. (2001). *Zihinsel özürlü çocuk annelerinin aile özelliklerine ilişkin algılamaları ile çeşitli ailesel değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kutlu, M. (1998). *Özürü çocuğu olan anne babaların umutsuzluk düzeyleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Küçükler, S. (1993). Özürü çocuk ve ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3), 23-29.
- Litvack, M. S., Ritche, K. C. and Shore, B. M. (2011). High' and average-achieving students' perceptions of disabilities and of students with disabilities in inclusive classrooms. *Council for Exceptional Children*, 77 (4), 474-487.
- Lustig, D. C., and Strauser, D. R. (2007). Causal relationships between poverty and disability. *Rehabilitation Counseling Bulletin* 50(4), 194–202.
- Lüle, F. (2008). *Engelli bireye sahip yoksul ailelerin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma tarzları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Malgalit, M.; Ankonina, D. B. (1993). Positive and negative affect in parenting disabled children. *Counseling Psychology Quarterly*, 4(4).
- Mcloughlin, J. A., ve Lewis, R. B. (2005) *Özel Gereksinimli Öğrencilerin Ölçümlenmesi Türkçesi: Filiz Gencer, Teknik Editör A. Ataman. Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık*
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). (2006). *Özel eğitim hizmetleri tanıtım el kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- MEB (1993). *Özel Eğitimi Tanıtıcı El Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (1991). *Özel Eğitim Kurumları Tanıtıcı El Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- M.E.G.S.B. (Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı). (1987). *Özel Eğitim Kurumları*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi
- Meral, B. F. (2011). *Gelişimsel yetersizliği olan çocuk annelerinin aile yaşam kalitesi algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Mermer, G. (1993). *Zihinsel engelli ergenlerin cinsel eğitim gereksinimleri hakkında anne, baba ve eğitimci görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Mert, E. (1997). *Farklı engel grubunda çocuğu olan anne ve babaların gereksinimlerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Mills W. (1991). Sosyolojik muhayyile. İ. Sezal (Ed.), *Sosyoloji yazıları* İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Mumuni, S. D. (2010). A Comparison of the Six Principles of the Individuals With Disabilities Education Improvement Act Of The United States And The Persons With Disability Act Of Ghana. Doktora tezi. Graduate School of Tennessee State University.
- Murdock, G. P. (1949). *Social Structure*, New York: MacMillan
- Nazlı, A. (2010). Ötekilik, Beden ve Engellilik: Sosyolojik Bir Bakış. *IV. Engelsiz Üniversiteler Çalıştayı*. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Nguyen, M. K. T. (2009). Attitudes Toward Intellectual Disability among Southeast and Middle Asians. Yüksek lisans tezi. The University of South Alabama College of Arts and Science.
- Oğultürk, N. (2012). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işlevlerini etkileyen etmenler: Çankaya belediyesinden hizmet alan aileler üzerine bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Okuturlar, M. H. (1968). *Özel eğitim*. İstanbul: As Matbaası.
- Okyay, Ö. (2006). *Sınıfında engelli çocuk bulunan ve bulunmayan okul öncesi öğretmenlerinin engelli çocukların kaynaştırılmasına ilişkin görüşlerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Orhan, S. (2004). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin demografik ve psiko-sosyal özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ÖEHY – Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). 31.05.2006 tarihli ve 26184 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik.
- Ölçen, M. (2005) *Özürlüler Yokuşu*. Ali Nejat Ölçen (Ed.), Ankara: Ajans-Türk baskısı.
- Öncül, N. (2012). Özel Gereksinimli Çocuk Ailesini Tanıyalım. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel Eğitimde Uygulamalı Aile Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık
- Öncül, N., ve Batu, E. S. (2005). Normal gelişim gösteren çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 6 (2), 37-54.
- Özbesler, C. (2008). Farklı gelişimsel özellikleri olan çocuğa sahip ailelerin sorunları. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 8 (1-2), 25-36.
- Özdamar, K., (2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi I*, Eskişehir, Kaan Kitapevi

- Özdemir İncesoy, S. (2005). *Erken çocukluk döneminde gelişimsel sorunları olan çocukların özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine ulaşmalarını etkileyen etmenlerin ve ulaştıkları hizmetlerin niteliğinin değerlendirilmesi* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özen, Y. (1996). *İşitme engelli çocukların ailelerinin sosyo-ekonomik yapılarına bağlı olarak çocuklarına gösterdikleri ilgi ile çocuklarının topluma uyum sorunları ve rehberliğin önemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özgöbek, H. R. (2007). *Türkiye'nin engelliler politikası analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özgür, İ. (1993). *Eğitilebilir zihinsel özürlü çocukların ana-baba eğitiminin ana baba ve çocuk üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Özhan, G. (2001). *Gestalt yaklaşımına dayalı olarak yapılan bireysel psikolojik danışmanın zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sürekli kaygı ve uyum düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özkan, S. (2002). *Zihinsel engelli ve normal çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek ve depresyon düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- ÖZİDA, Özürülüler İdaresi Başkanlığı (Başbakanlık) (2009) Toplum Özürülülüğü Nasıl Anılıyor. PDF
http://eyh.aile.gov.tr/data/545886b5369dc3281c69af4f/toplum_ozurlulugu_nasil_aniliyor.pdf internet adresinden 17.03.2014 tarihinde elde edilmiştir
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1996). *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Özşenol, F., Işıkhani, V., Ünay, B., Aydın, H.A., Akın, R., ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45 (2), 156-164.
- Öztürk, Y. (2011). *Engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimlerinin ve aile yükünün belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Özürülüler Kanunu (2005). 5378 sayılı Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
- Özyurt, Ö. (2011). *Hafif zihinsel engelli çocuğu olan annelerin algıladıkları aile işleyişi ve aile yaşam kalitesinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Piştav Akmeşe, P., Kayhan, N., ve Mutlu, A. (2011). Serebral Palsi'li çocuğa sahip olan annelerin aile ortamını algılama düzeylerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 105-114.
- Powell, S. E. and Bauer, J. W. (2010). Resource use of rural low-income families caring for children with disabilities. *Journal of Children and Poverty*, 16 (1), 67-83.

- Quinn, G. (2009). The united nations convention on the rights of persons with disabilities: toward a new international politics of disability. *Texas Journal on Civil Liberties & Civil Rights*, 15(1), 33-52.
- Sarı Eylene N, (1999). *Engelli çocuğu bulunan ana-babalara uygulanan "ana-baba eğitim programı"nın etkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Sarı, G. (1992). *Türkiye’de özürllülerle ilgili sosyal güvenlik ve istihdam politikaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sarısu, Y. (1992). *Türkiye’de sosyal yapı, sosyal değişim* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Ankara.
- Sarıhan, Ö. C. (2007). *Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin aile işlevlerini algılamaları ile yalnızlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Saygılı, A. (2004). *Ahıska Türkleri’nde sosyal yapı (Kırgızistan Bağış Köyü Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Schaefer, R. T. (2013). *Sosyoloji* (Simten Coşar, Çev.) Ankara: Palme Yayıncılık.
- Sert, R. (2009). *Aile bireyleri arasında cinsiyete dayalı zekâ düzeyi algıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sucuoğlu, B. (1991). *Anne babaların özel eğitim okullarını algılama biçimleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sucuoğlu, B. (1995). Özürllü çocuğu olan anne-babaların gereksinimlerinin belirlenmesi. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 2 (1), 10-18.
- Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma programlarında anne baba katılımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2 (2), 25-43.
- Sucuoğlu, B. (1997). Özürllü Çocukların Aileleriyle Yapılan Çalışmalar. N. Karancı (Ed.), *Faklılıklarla Yaşamak Aile ve Toplumun Farklı Gereksinimleri Olan Bireylerle Birlikteliği* Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Sucuoğlu, B. (2009). Otizm ve Otistik Bozukluğu olan Çocuklar. A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şafak, P. (2010) Görme Yetersizliği Olan Çocukların Eğitimi. G. Akçamete (Ed.), *Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler Ve Özel Eğitim* Ankara: Kök Yayıncılık
- Şahin, S. (2000). *Engelli çocukları olan annelerin çocuklarına karşı tutumlarının, çocuklarının yeterlik alanları ve sorun davranışları üzerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Şahin, S. (2009). Özel Eğitim Tarihi. A. Ataman (Ed.), *Özel Gereksinimli Çocuklar Ve Özel Eğitime Giriş* (Ankara: Gündüz Eğitimcilik ve Yayıncılık).
- Şahin, H. (2004). Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?. *Öz-Veri Dergisi*, 1.Sayı, Cilt 1, Sayı 1 <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8462/1> internet adresinden 27.01.2014 tarihinde elde edilmiştir.
- San, İ. (2000). Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerin sorunlarının yıllara göre belirlenmesi ve değerlendirilmesi. *Özel Eğitimde Aile Sempozyumu* içinde .(s. 163-169). Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şen, E. (2004). *Engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlükler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Tam, A. (2010). Extraction and analysis of ethnographic data from an online disability community. Yüksek lisans tezi, York University, Toronto.
- Tavşancıl, E. (2010). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Dördüncü Baskı, Ankara: Nobel, Yayın Dağıtım.
- Tekinarslan-Çiftçi, İ. (2008). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrenciler. H. İ. Diken (Ed.), *Özel Eğitime Gereksinim Duyan Çocuklar ve Özel Eğitim* Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Tezbaşaran, A. (1997). Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu. (İkinci baskı), Türk Psikologlar Derneği Yayını, Ankara.
- Tolan, B. (2005). *Sosyoloji*. Ankara: Gazi Kitabevi
- Topses, M., D. (2008). *Modern aile yapısı ve fonksiyonlarının, bireyin elcil davranış düzeyi ile ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Top-Üstüner, F. (2008). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadığı Sorunların İncelenmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 10.Sayı, Cilt 5, Sayı2 <http://www.eyh.gov.tr/tr/html/8457/10> adresinden erişilmiştir.
- Tufan, İ ve Arun,Ö. (2006) *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi*. Türkiye Bilimsel ve Araştırma Kurumu. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu Proje No: SOBAG-104K077. ANKARA
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2015). Boşanma İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> TÜİK resmi adresinden erişilmiştir.
- TÜRK-İŞ, (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) (2015). Kasım 2015 Yoksulluk ve Açlık Sınırı Raporu <http://www.turkis.org.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Tufan, İ. (2004). Engelsizlerin Engellilerden Beklentileri ve Engellilerin Bunlara Cevap Verebilme İmkanları. Engelsizler ve Engelliler Arasında Kesitsel Araştırma. 103K029 SBB-3036 Antalya. PDF belge
- Turan, N. (1983). Eğitilebilir geri zekâlı çocukların aile yapısı ve ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 1 (2-3) , 200-237.

- Tümkiye, S. (2001). Engelli çocukların ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri gereksinimi. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1 (2), 95-142.
- Türkoğlu, N. (2001). *Zihinsel Engelli Çocukların Anne, Baba ve Kardeşlerinin Kaygı Düzeylerine Etki Eden Etmenlerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ulaşanel, M. (1994). *Anne babaların durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri ile zihinsel engelli çocuğun kişisel uyum düzeyi arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Unruh, L. E. (2007) Diagnosis in Special Education. C. R Reynolds ve E. Fletcher-Janzen (Ed.), *Encyclopedia of Special Education* New Jersey: John Wiley & Sons.
- Uğuz, Ş., Toros, F., Yazgan İnanç, B., ve Çolakkadıoğlu, O. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 42-47.
- Uyaroğlu Koçak, A., ve Bodur, S. (2009). Zihinsel yetersizliği olan çocukların anne-babalarında kaygı düzeyi ve bilgilendirmenin kaygı düzeyine etkisi. *TAF Prev Med Bull*, 8(5), 405-412.
- WHO, (2001) International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) <http://www.who.int/classifications/icf/en/> internet adresinden elde edilmiştir.
- Winter, J. A. (2005) Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi” (The Development Of The Disability Rights Movement As A Social Problem Solver) Allyn Professor Emeritus Of Sociology Connecticut College (Çeviri:Mehmet Ergün Sosyal Çalışmacı, ÖİB) (www.ozida.tr Türkçe Çevirisi Ankara Bilge Matbaacılık (ISBN 975-19-3672-1) <http://www.onceokuloncesi.com/makale-arastirma-ve-bilimsel-yazilar/toplumsal-bir-sorun-cozumleyici-olarak-ozurlu-haklari-hareketinin-gelisimi-25661.html> adresinden erişilmiştir.
- Vural, F. (2003). *Bir sosyal problem olarak Türkiye’de zihinsel engelliler (İzmir Örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, N. (2010). *Kavşut’ta aile yapısı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- You, H.-K. and McGraw, L. A. (2011) The intersection of motherhood and disability: being a "good" korean mother to an "imperfect" child. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(4), 579-598.
- Yörükoğlu, A. (1983). *Değişen toplumda aile ve çocuk*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Yumşak, Ş. (2004). *Görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yu-Ren Su (2007). Parenting in A Foreign Land: The Lived Experience of Taiwanese Immigrants with Disabled Children in the United States. Doktora tezi. Faculty of the Graduate School University Of Southern California.

Yükselen İpek, A. (2003). *Zihinsel engelli çocuk ve adölesanların sosyal yeterlilik ve problem davranışlarının anne-baba ve öğretmen yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Zan, B., ve Özgür, İ. (2004). Engelli çocuk-engelli aile. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (27), 18-27.

EKLER

EK-A : Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Profili Anketi

(Engelli Çocuğa Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği ve

Engelli Çocuğun Eğitimine İlişkin Yeterlik Ölçeği içinde olacak şekilde)

EK-B: Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri Görüşme Formu

EK-A

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN PROFİLİ ANKETİ

Sayın katılımcı, bu anket Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri bilim dalında, danışmanlığı Prof. Dr. İsmail Doğan tarafından yapılan doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır. Tezin amacı Türkiye’de engelli çocuğa sahip ailelerin yapısını, toplumsal ve eğitsel sorunlarını belirlemektir. Bu kapsamda engelli çocuğa sahip ailelerin genel özelliklerini, sosyal yaşamlarını, çocuklarının eğitimi ile ilgili durumlarını ve toplumsal ilişkilerini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları hem idarecilerin hem de akademisyenlerin yeni ve doğru çalışmalar yapmalarına yardımcı olacaktır. Bu nedenle anketteki sorulara içtenlikle cevap vereceğinizi ümit ediyorum ve katkınız için teşekkür ediyorum.

Arş. Gör. Mahmut Çitil

Formu Dolduran Katılımcı:

- (1) Çocuğun Annesi
(2) Çocuğun Babası
(3) Diğer.....

Anketimize katılmaya gönüllü oluyor musunuz?

- (1) Evet (2) Hayır

Anketin Doldurulduğu Yer:

İlçe/Semt:.....

Kurum:.....

AİLELERİN SOSYO-KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ VE TOPLUMSAL İLİŞKİLERİ

29. Aşağıdaki alışkanlıklara sahip olma ve faaliyetlere katılma açısından (son bir yılda) kendinizi ve eşinizi nasıl görüyorsunuz? (Eğer yapmıyorsanız boş bırakınız)	Çocuğun Annesi				Çocuğun Babası			
	Her Gün	Haftada birkaç kez	Ayda birkaç kez	Yılda birkaç kez	Her Gün	Haftada birkaç kez	Ayda birkaç kez	Yılda birkaç kez
A. Sigara kullanma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
B. Alkol kullanma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
C. Uyuşturucu madde kullanma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
D. Kumar alışkanlığı	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
E. Okey, kağıt vb. kahvehane oyunları	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
F. Bilgisayar oyunları, online oyunlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
G. Sosyal medya (twitter, facebook)	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
H. Kitap okuma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
İ. Gazete okuma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
J. İnternet kullanma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
K. Televizyon izleme	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
L. Radyo dinleme	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
M. Spor yapma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
N. Konferans, panel, sempozyum, eğitim kursları gibi bilgilendirici etkinliklere katılma	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
O. Çocuksuz olarak dışarı çıkma (eğlenme, gezme vb. amaçlar için)	(1)	(2)	(3)	(4)	(1)	(2)	(3)	(4)
<p>...</p> <p>FORMUN BÜTÜNÜ İÇİN LÜTFEN YAYIMCISIYLA İLETİŞİME GEÇİNİZ</p> <p>mahmutcitol@hotmail.com</p> <p>mcitol@gazi.edu.tr</p>								

Engellilere Yönelik Toplum Davranışı Ölçeği		Katılıyor m	Kararsız m	Katılmıyor um
1.	Yeni kişilerle tanıştığımızda genellikle çocuğun durumunu merak ederler	(1)	(2)	(3)
<p>...</p> <p>FORMUN BÜTÜNÜ İÇİN LÜTFEN YAYIMCISIYLA İLETİŞİME GEÇİNİZ</p> <p>mahmutcitol@hotmail.com</p> <p>mcitol@gazi.edu.tr</p>				

EK-B

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERİN SORUN VE BEKLENTİLERİ GÖRÜŞME FORMU

Sayın katılımcı, bu çalışma Ankara'da yaşayan ve zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı sorunları belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle görüşme sorularına içtenlikle cevap vereceğinizi ümit ediyor ve katkınız için şimdiden çok teşekkür ediyoruz.

Arş. Gör. Mahmut Çitil

ENGELLİ ÇOCUK HAKKINDA BİLGİ FORMU

Formu Dolduran : (1) Çocuğun Annesi (2) Çocuğun Babası	
1.	Çocuğunuzun yetersizlikten etkilenme derecesi aşağıdakilerden hangisidir? (1) Hafif derecede (2) Orta derecede (3) Ağır derecede
2.	Engelli çocuğunuzun cinsiyeti nedir ? (1) Kız (2) Erkek
3.	Engelli çocuğunuzun yaşı nedir ? (.....) Lütfen noktalı yere yazınız
4.	Çocuğunuzun hastane tanısı nedir? Açıklayınız (.....)
5.	Çocuğunuzun kullandığı herhangi bir cihaz/protez var mı? Varsa Nedir ? (1) Hayır, Yok (2) Evet Lütfen noktalı yere yazınız
6.	Çocuğunuzun sürekli bir hastalığı varsa nedir? (.....)
7.	Engelli olan çocuğunuz dâhil kaç çocuğunuz var? (.....)
8.	Birden fazla çocuğunuz varsa engelli olanın doğum sırası nedir? (.....)
9.	Başka Engelli Çocuğunuzu var mı ? (1) Evet (2) Hayır
10.	Çocuğunuzun özel eğitim merkezi dışında bir okula devam ediyor mu? (1) Evet (2) Hayır
11.	Çocuğunuzun kaçınıcı sınıfa devam ediyor? (.....)

SOSYO-EKONOMİK DÜZEY

	A. Engelli Çocuğun Annesi	B. Engelli Çocuğun Babası
1. Yaşınız nedir?
2. Medeni Durumunuz Nedir?	(1) Bekâr (2) Evli (3) Boşanmış (4) Ayrı yaşıyor (5) Eşini Kaybetmiş (Dul) (6) Diğer.....	(1) Bekâr (2) Evli (3) Boşanmış (4) Ayrı yaşıyor (5) Eşini Kaybetmiş (Dul) (6) Diğer.....
<p>FORMUN BÜTÜNÜ İÇİN LÜTFEN YAYIMCISIYLA İLETİŞİME GEÇİNİZ</p> <p>mahmutcitil@hotmail.com</p> <p>mcitil@gazi.edu.tr</p>		

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Mahmut Çitil

Doğum Tarihi : 1981

İletişim Bilgileri :

Adres Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

Telefon (0312)202 83 72

Faks (0312)222 84 83

E-Posta Adresi : mcitil@gazi.edu.tr
mahmutcitil@hotmail.com

Derece	Bölüm / Program	Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Eğitim Bilimleri Fakültesi - Özel Eğitim Bölümü	Ankara Üniversitesi	2004
Yüksek Lisans	Eğitim Bilimleri Enstitüsü - Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri	Gazi Üniversitesi	2008
Doktora 2	Eğitim Bilimleri Enstitüsü – Özel Eğitim	Gazi Üniversitesi	2016

İş Deneyimi:

Yıl	Görev Yeri	Ünvan
2004-2009	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen / Uzman
2009-...	Gazi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil	İngilizce
--------------------	-----------

Yayımlar

Makaleler

- Kamer, S., T., Çitil, M. , (2008). Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Kız (İnas) Rüşdiye Mektepleri (1875–1903). *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (Bildiriler –Öğretmen Yetiştirme). Özel Sayı 17/1 ISSN:1303-0310

Kongrelerde Sunulan Bildiriler

- Özdemir, M., Çitil, M., 2014. *Taşrada Engelli Ailesi Olmak: Görme Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sorun ve Beklentileri (Karaman Örneği)* , 24. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Edirne / Trakya Üniversitesi
- Çitil, M., Özdemir, S., Atbaşı, Z., 2012. *Türkiye'de Erken Çocuklukta Eğitsel Tanılama ve Yerleştirme Süreci (RAM Örneği)*, Uluslararası Katılımlı 1. Ulusal Disiplinlerarası Erken Müdahale Kongresi Antalya - Kemer
- Ataman, A. Çitil, M., 2012. *Çeşitli Disiplinler Tarafından Yapılan Özel Eğitim Araştırmaları*, 22. Ulusal Özel Eğitim Kongresi 11-12 Ekim 2012, KTÜ Trabzon KTÜ Trabzon
- Ataman, A. Çitil, M., 2012. “Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi” *Dersinin Bu Dersi Alan Öğrencilerin Engellilere Karşı Tutumlarına Etkisi*, 22. Ulusal Özel Eğitim Kongresi KTÜ Trabzon
- Ceyhun A. T., Çitil, M. Atbaşı, Z., Sanır, H., 2012. *Okul Öncesi Sınıflarında Risk Grubundaki Çocuklara Uygulanan Öğretmen Müdahalesi*, 22. Ulusal Özel Eğitim Kongresi KTÜ Trabzon
- Çitil, M., 2012. *Görme Engellilerin Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Analizi*, 3. Uluslararası Kör ve Az Görenlerin Eğitimi, Rehabilitasyon Sorunları ve Çözüm Önerileri Sempozyumu Ankara - Angora Otel
- Ataman, A. Çitil, M. Atbaşı, Z. Ceyhun, A. Sanır, H., 2011. *Türkiye'de Eğitsel Tanılama ve Yerleştirme Süreci (RAM Örneği)*, 21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi K.K.T.C. Gazi Mağusa
- Çitil, M. Tavail, Z., 2011. *Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yasal Hakları Konusunda Bilgilendirici Aile Eğitimi Programı Uygulaması* , 21. Ulusal Özel Eğitim Kongresi K.K.T.C. Gazi Mağusa
- Çitil, M., 2010. *Görme Engelliler Öğretmenliği Lisans Programı Ders İçeriklerinin Milli Eğitim Bakanlığının Belirlediği Yeterliliklerle Karşılaştırılması*, 20. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Gaziantep - Tuğcan Otel
- Çitil, M, 2010. *Özel Gereksinimli Bireylerin Mesleki-Teknik Eğitimleri ve İstihdamlarının Devlet Politikalarındaki Yeri ve Önemi*, Uluslararası Kör ve Az Görenlerin Eğitimi Kongresi, Ankara - Angora Otel
- Kamer, S., T., Çitil, M. , 2008. *Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Kız (İnas) Rüşdiye Mektepleri (1875–1903)*, XVII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Sakarya Üniversitesi – Sakarya

Kitap ve Kitap Bölümleri

- 2014 - Kitap Bölümü - *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları*. Özel Eğitimde Program Geliştirme (Ed. Salih Çakmak). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Türkiye. Atatürk Üniversitesi.
- 2014 - Kitap Bölümü - *Bireyselleştirilmiş Öğretim Programları*. Özel Eğitimde Program Geliştirme (Ed. Salih Çakmak). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. Türkiye. Atatürk Üniversitesi. . Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- 2012 – Tek Yazar - *Yasalar ve Özel Eğitim*. Ders Kitabı Türkiye. Vize Yayıncılık.
- 2012 - Kitap Bölümü –*Eğitsel Değerlendirme, Tanılama Ve Yerleştirme*. Temel

Eğitim Öğretmenleri İçin Kaynaştırma Uygulamaları ve ÖZEL EĞİTİM. (Ed. Ayşegül Ataman) Ankara: Vize Yayıncılık.

- 2012 - Kitap Bölümü - *Ziya Gökalp ve Eğitim Sosyolojisi*. Eğitim Sosyolojisi: Dün, Bugün, Yarın. (Ed. İsmail Doğan) Nobel Akademik Yayıncılık.
- 2010 - Kitap Bölümü – (Çift Yazar: İsmail Doğan ile birlikte) *Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları El Kitabı*. Engelli Çocuk ve Ergenlerin Sosyal ve Yasal Hakları Türkiye. (Ed. Adnan Kulaksızoğlu) Çocuk Vakfı.
- 2009 - Kitap Bölümü – *Proje Örnekleri*. Topluma Hizmet Uygulamaları (Editörler: Dursun Dilek ve Tunay Kamer) Ankara: PegemA. Yay.

Konferans, Sempozyum, Kongre, Panel vb. Görev

- 1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi - Gazi Üniversitesi Temsilcisi - Kongre Gözlemci Delegates - Haliç Kongre Merkezi - İstanbul(2011)
- Türk-Rus İlişkileri Çalıştay - Türkiye Heyeti Üyeliği Rusya - Pyatigorsk (2011)
- Workshop on the National Implementation and Monitoring of the UN Convention of the Rights of Persons With Disabilities in European Countries Ankara(2011)
- Çitil, M. "Atatürk Döneminde Eğitimle İlgili İnkılâplar ve Düzenlemeler" Tebliği - Atatürk ve Eğitim Paneli - Kastamonu Üniversitesi(2009)
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı "Üstün Yetenekli Çocuklar Çalıştay" komisyon üyeliği 14 Haziran 2013
- Gençlik ve Spor Bakanlığı - "Gençlik Araştırmaları Çalıştay" Eğitim Bilimleri Komisyonu – Raportör Üye - 14-16 Haziran 2013 Kızılcıhamam